

Eesti Statistika Kvartalikirj

Quarterly Bulletin of Statistics Estonia

3/2017

Intervjuu Emöke Sogenbitsiga

Elanikud ja elukvaliteet

Majandus ja tööturg

Kutseharidus

Maakondlikud
arenduskeskused

Haldusreform

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Eesti Statistika Kvartalikiri

Quarterly Bulletin of Statistics Estonia

3/2017

EESTI STATISTIKA
STATISTICS ESTONIA

TALLINN 2017

MÄRKIDE SELETUS

EXPLANATION OF SYMBOLS

...	andmeid ei ole saadud või need on avaldamiseks ebakindlad <i>data not available or too uncertain for publication</i>
..	mõiste pole rakendatav <i>category not applicable</i>
x	andmete avaldamist ei võimalda andmekaitse põhimõte / <i>data are confidential</i>
M/M	mehed/ <i>males</i>
N/F	naised/ <i>females</i>

Väljaandes on kasutatud Statistikaameti andmeid, kui ei ole viidatud teisiti.

The publication is based on Statistics Estonia's data, unless specified otherwise.

Toimetuskolleegium / *Editorial Council*: Birgit Hansson, Riina Kerner, Toomas Kirt, Marika Kivilaid, Märt Leesment, Robert Mürsepp, Evelin Puura, Taimi Rosenberg, Mihkel Servinski, Eve Telp, Ene-Margit Tiit

Toimetanud Liis Haugas, Taimi Rosenberg, Kairit Saar

Inglise keelde tõlkinud Kati Coleman, Pille Peensoo

Kaane kujundanud Uku Nurges

Küljendanud Uku Nurges, Nele Lumiste

Edited by Liis Haugas, Taimi Rosenberg, Kairit Saar

Translation into English by Kati Coleman, Pille Peensoo

Cover by Uku Nurges

Layout by Uku Nurges, Nele Lumiste

Kirjastanud Statistikaamet,

Tatari 51, 10134 Tallinn

Trükkinud Ofset OÜ,

Paldiski mnt 25, 10612 Tallinn

Oktoober 2017

Published by Statistics Estonia,

Tatari 51, 10134 Tallinn

Printed by Ofset OÜ,

Paldiski mnt 25, 10612 Tallinn

October 2017

ISSN-L 1736-7921

ISSN 1736-7921 (trükis / *hard copy*)

ISSN 2346-6049 (PDF)

Autoriõigus/Copyright: Statistikaamet, 2017

Väljaande andmete kasutamisel või tsiteerimisel palume viidata allikale.

When using or quoting the data included in this issue, please indicate the source.

SISUKORD

Eessõna	4
Mihkel Servinski	
I Emõke Sogenbits: Kui jätab inimesed unarusse, on asjade käik ettearvamat	6
Intervjueerinud Mihkel Servinski ja Asso Uibo	
II Lõuna-Eesti ja ühine statistiliste territoriaalüksuste liigitus (NUTS)	12
Marika Kivilaid, Greta Tischler	
III Lõuna-Eesti elanikud	21
Ene-Margit Tiit	
IV Lõuna-Eesti majandus: (majanduslikult) eduka piirkonna olemus	34
Märt Leesment	
V Tööturg Lõuna-Eestis	67
Mihkel Servinski	
VI Kutseharidusega inimesed Lõuna-Eestis	92
Koit Meres	
VII Elukvaliteet Lõuna-Eestis	108
Kadri Raid	
VIII Maakondlike arenduskeskuste ühendatud kompetentsid aitavad luua edukat Eestit	130
Silja Talviste, Kaarel Lehtsalu, Asso Uibo	
IX Haldusreform: ülevaade toimunust ja esimesed järeldused	134
Rivo Noorkõiv, Mikk Lõhmus	
Noppeid Eesti statistika ajaloost	174
Uudisnoppeid statistika vallast	177
Põhinäitajad	180

CONTENTS

Foreword	5
Mihkel Servinski	
I Emõke Sogenbits: If you neglect the people, the course of events is unpredictable	6
Mihkel Servinski and Asso Uibo	
II Southern Estonia and Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)	12
Marika Kivilaid, Greta Tischler	
III Inhabitants of Southern Estonia	21
Ene-Margit Tiit	
IV Economy of Southern Estonia: the nature of an (economically) successful region	34
Märt Leesment	
V Labour market in Southern Estonia	67
Mihkel Servinski	
VI People with vocational education in Southern Estonia	92
Koit Meres	
VII Quality of life in Southern Estonia	108
Kadri Raid	
VIII The joined competences of county development centres help to make Estonia successful	130
Silja Talviste, Kaarel Lehtsalu, Asso Uibo	
IX Administrative reform: an overview and first conclusions	134
Rivo Noorkõiv, Mikk Lõhmus	
Picks from the history of Estonian Statistics	176
News picks from the field of statistics	178
Main indicators	180

Hea lugeja!

See kvartalikirj on valminud koostöös Tartu Ärinõuandla ja teiste Lõuna-Eesti piirkonnast Eesti maakondlike arenduskeskuste võrgustikku kuuluvate asutustega: enamik kvartalikirja artiklitest on pühendatud Lõuna-Eestile. Artiklid käsitlevad Lõuna-Eesti rahvastikku, majandust, tööturgu ja hariduselus toimuvat, hinnang antakse elukvaliteedile Lõuna-Eestis ja võrreldakse Lõuna-Eestit kui NUTS-i 3. taseme piirkonda NUTS-i 3. taseme piirkondadega teistes Balti riikides ja Põhjamaades.

Kvartalikirja artiklid on koostatud riiklikule statistikale tuginedes ja lisauuringuid (v.a mõned väiksemad juba kogutud andmete lisatöötlused) artiklite tarbeks tehtud ei ole. Kogu Eestiga seotud artiklis annavad Rivo Noorkõiv ja Mikk Lõhmus ülevaate Eesti haldusreformist, mis mõjutab otseselt edasist elu ka Lõuna-Eestis. Haldusreform on Eestis kuum teema. Tundub, et suured lahingud on selleks korraks peetud, aga teema ei kao lähiaastatel kindlasti päevakorralt ja vahekokkuvõtte on lausa hädavajalik.

Kvartalikirjas on ka traditsiooniline intervjuu. Esimest korda on intervjuueeritav väljastpoolt statistikasüsteemi – Hanza Mechanics Tartu AS-i tegevjuht Emõke Sogenbits. Ta räägib ettevõtluse võimalustest Tartus ja Lõuna-Eestis, tutvustab oma vaateid ettevõtlusele ja juhtimisele. Mööda ei minda ka riiklikust statistikast.

Maakondlike arenduskeskuste võrgustiku missioon on aidata luua õnnelikku Eestit. Maakondlikud arenduskeskused aitavad õnnelikku Eestit luua, kui soodustavad uute ettevõtete loomist ja püüavad arendada juba tegutsevaid ettevõtteid. Eesmärki aitab täita ka investeringute abil uute töökohtade loomine, mis aitab parandada inimeste majanduslikku toimetulekut.

Kuigi väljaanne keskendub seekord Lõuna-Eestile, leiavad siit loodetavasti huvitavat materjali ja mõtlemisainet ka teiste piirkondade elanikud.

Head lugemist!

Mihkel Servinski

Statistikaameti peaanalüütik

Dear reader,

The current Quarterly Bulletin of Statistics Estonia is the result of cooperation between Tartu Business Advisory Services and other institutions in Southern Estonia belonging to the network of county development centres – the majority of the articles in the Quarterly Bulletin are dedicated to Southern Estonia. The articles focus on population, economy, labour market and educational life in Southern Estonia, evaluate the quality of life in Southern Estonia and compare Southern Estonia as a NUTS 3 region with other NUTS 3 regions in the Baltic and Nordic countries.

The articles in the Quarterly Bulletin are based on official statistics (except for some minor processing of previously collected data) and additional studies have not been conducted for the purpose of the articles. In the one article on Estonia as a whole, Rivo Noorkõiv and Mikk Lõhmus give an overview of the administrative reform in Estonia, which directly impacts future life in Southern Estonia. The administrative reform is a hot topic in Estonia. It seems that major battles have already been fought, but the issue will certainly remain topical in the next few years, and a mid-term review is almost essential.

The Quarterly Bulletin also includes the traditional interview. For the first time, the interviewee comes from outside the statistical community – Emõke Sogenbits, Site Manager of Hanza Mechanics Tartu AS, discusses business opportunities in Tartu and Southern Estonia and presents her views on entrepreneurship and leadership. Official statistics are also not forgotten.

The mission of the network of county development centres is to help achieve happiness in Estonia. County development centres do that by promoting the creation of new enterprises and supporting the development of existing enterprises. Also, the creation of new jobs through investments contributes to this end as it helps to improve people's economic coping.

While the current issue is focused on Southern Estonia, we hope that people living in other regions will also find interesting material and food for thought here.

Enjoy the read!

Mihkel Servinski

Principal Analyst of Statistics Estonia

EMÖKE SOGENBITS: KUI JÄTAD INIMESED UNARUSSE, ON ASJADE KÄIK ETTEARVAMATU

EMÖKE SOGENBITS: IF YOU NEGLECT THE PEOPLE, THE COURSE OF EVENTS IS UNPREDICTABLE

Statistikaameti kvartalikirja kolmandas numbris on intervjuueeritavaks Hanza Mechanics Tartu AS-i tegevjuht Emöke Sogenbits. AS Hanza Mechanics Tartu kuulub kiirelt arenevasse Hanza gruppi, mille tehased asuvad Eestis, Rootsis, Soomes, Poolas, Tšehhis ja Hiinas.

Emöke Sogenbitsi kui väga põnevat isikut soovitas intervjuueeritavaks Statistikaameti seekordse kvartalikirja numbri koostamisel osalenud Asso Uiibo Tartu Ärinõuandlast. Sogenbits on suurepäraselt kursis Eesti ja mitme teise riigi ettevõtlus- ja ärikliimaga, sest on edukalt juhtinud mitut ettevõtet Eestis ja väljaspool Eestit.

Aga miks üldse peaks ettevõtja Statistikaameti kvartalikirjas sõna saama, kui kogu töö võiks teada saada statistikast? Jah, statistika ei valeta. Seda muidugi eeldusel, et statistika on kvaliteetselt tehtud, ent ka kvaliteetset statistikat on võimalik üsna mitmeti tõlgendada ja tõlgendamise monopoli pole kellelgi. Samuti pole statistika ainus võimalus maailma tunnetada. Oluline on, et sama teemat arutatakse eri vaatenurgast ja ka eri lähteandmete põhjal. Töö tunnetamise võimalus on sellisel juhul märksa suurem.

Kohtumise algul rõhutas Sogenbits, et Hanza Mechanics on börsiettevõtte ja päris kõikidest ettevõtte plaanidest ta detailideni rääkida ei saa. Statistikaametile sobis see kitsendus suurepäraselt: riiklik statistika ei tunne põhimõtteliselt huvi üksikettevõtte vastu ja üksikettevõttest kvartalikirjas rääkimine poleks kooskõlas riikliku statistika heade tavadega.

Statistikat armastav lugeja märkab kindlasti, et arvudest me peaaegu ei rääkinudki, aga usutlust on kasulik lugeda ka neil, kes on harjunud tööde arvudest otsima. Kogenud juhi Emöke Sogenbitsi mõtted ettevõtluse, äri ja statistika kohta on kindlasti edasimõtlemist väärt ja annavad põneva tausta teistele artiklitele, kus arvudest puudu ei tule.

Intervjuus esitavad küsimusi Statistikaameti peaanalüütik Mihkel Servinski ja Tartu Ärinõuandla investorkonsultant Asso Uiibo. Emöke Sogenbitsi nimest tingitud küsimuste vältimiseks on paslik öelda, et ta on Eestis sündinud naine, kelle isa on ungarlane.

Miks üks ettevõtte saab ja võib Lõuna-Eestis jätkusuutlikult areneda?

Sissejuhatuses olgu Hanza Mechanics Tartu väike tutvustus. Ettevõtte ajalugu ulatub sisuliselt 110 aasta taha. Praegu töötab Tartu tehastes kokku üle 500 inimese ja meil on üks laiaulatuslikumaid mehaanika masinaparkide kogu Eestis. Käive on üle 40 miljoni euro ja 60–70 miljonit eurot peaks olema igati realistlik eesmärk. Sisuliselt eksporditakse kogu toodang (peenmehaanika, kooste (kõrgtehnoloogilised seadmed, kaablid), töödeldud lehtmetail).

Paar aastat tagasi oli Hanza Tartu pildilt täiesti kadunud. Tegime korraliku reklaamikampaania ja nüüdseks on olukord muutunud. Kindlasti on selles oma osa reklaamikampaania, aga ka sellel, et ettevõtte on hakanud minema oluliselt paremini. Oleme pildil ja tööturul selgelt paremini nähtavad kui mõni aeg tagasi. Tööstustööstustega on nii nagu on, aga valgekraede kohta saab kindlasti öelda, et CV-de kvantiteet ja kvaliteet on märkimisväärselt paranenud. Meile tööle tulemise vastu tuntakse huvi ka Tallinnas ja ausalt öeldes see mind isegi ei üllata. Elan Tallinnas, s.t esmaspäevast reedeni olen enamjaolt Tartus ja töötan ning nädalavahetustel olen pere juures Tallinnas, ning olen täheldanud, et teatud tasemest alates on Tallinnas tekkinud tööpuudus. Tallinnas on inimeste kontsentratsioon suur. Ehitatakse juurde kaubanduskeskusi ja teenindavaid asutusi ehk siis töökohti palgaga 400–600 eurot kuus on lademetes, aga kui inimene otsib töökohta palgaga 1200 eurot kuus, polegi seda Tallinnas väga lihtne leida. Pealinn paisub kiiresti, aga need, kes sinna või selle lähiümbrusse lähevad, pole tavaliselt tööstuses töötavad inimesed.

Tuleme Tartu teema juurde tagasi. Olen kindlalt veendunud, et paari aasta tagune otsus kontsentreerida tootmine Tartusse oli väga õige otsus. Kui vaatame Tallinna ja Tallinna tagamaad ca 20 kilomeetri raadiuses, on seal ettevõtete kontsentratsioon väga suur ja konkurents tööturul ülitihed. Kui keegi maksab natukenegi kõrgemat palka, läheb sinna poole nagu sipelgate rada.

Eks üleostmist tule ka Tartus ette, kuid oluliselt väiksemas ulatuses kui Tallinnas, aga ka Pärnus, kus ettevõtete kontsentratsioon on kohutavalt suur ja kus paljud ettevõtted plaanivad laieneda ning kuhu tööjõudu tuleb sõna otseses mõttes meelitada.

Mida peaks tegema Tartu? Eks ikka oma eeliseid kasutama! Meil on ülikoolid ja meil on tänu ülikoolidele paljud vajalikud inimesed, vajalikud töötajad juba kohapeal olemas. Võime jätta vahele inimeste kohale meelitamise etapi ja saame kohe asuda tegelema nende kohapeal hoidmisega. Jah, ülikoolides õpib naisi suhteliselt rohkem kui mehi, aga kui loome Tartus keskkonna, kus tehnoloogiline tase on kõrge ja kus võiks rohkem mehi töötada – palun ärge segage siia soolise võrddõigusslikkuse teemat –, on üsna suur võimalus, et noored jäävad Tartusse elama, loovad siin pere ja sünnitavad lapsed. Tartul on kasvamiseks ülihea positsioon. Tartut võiks võrrelda näiteks Lundi või Göteborgi piirkonnaga Rootsis ehk linnapiirkondadega, kus on ülikoolid, teaduspargid ja nende ümber kasvav tööstus. Need ei ole väga suured, vaid sellised mõistliku suurusega ettevõtted.

Tartu eelistest Tallinna ees oli veenvalt juttu. Kui rääkida natukene suuremast piirkonnast kui Tartu, s.t kui rääkida Lõuna-Eestist, kas sel juhul võiks laiendada Tartu eeliseid ka tervele Lõuna-Eestile või millised oleksid Lõuna-Eesti piirkonna eelised ettevõtluses? Kas oleks midagi head öelda ka terve Lõuna-Eesti kohta?

Kogu Lõuna-Eesti teemat ma eriti hästi ei tunne ja pole selle peale mõelnud. Kindlasti on igal piirkonnal oma tugevused, need tuleb üles otsida ja selle piirkonna huvides tööle panna. Kahtlemata saab Tartu ülikoolidest tulenevaid tugevusi terves Lõuna-Eestis senisest paremini ära kasutada ning kindlasti on need tugevused Tartus ja selle lähiümbruses teistsugused kui Tartust kaugemal asuvates piirkondades.

Kui töötasin ühes teises Tartu ettevõttes, vedasime töötajaid Otepäält Tartusse tööle. Kui töökohad Otepäälle tekkisid, jäi see ära. Olen üsna kindel, et Lõuna-Eesti piirkonnad peaksid end senisest paremini määratlema. Ma ei ole selles kõige parem nõuandja, aga Otepääl kandis võiks ehk näiteks rohkem turismi ja spordiäri tegeleda ning olemasolevaid puhkekeskusi välismaal intensiivsemalt ja edukamalt müüa.

Tööstusel on majandusarengus oluline roll, aga päris tühjalt kohalt midagi arendama hakata on võimalik, ent märksa keerulisem kui kohtades, kus vastavad traditsioonid juba olemas. Minu varasem kogemus näitas, et Elvas, kus tööstustraditsioon on väga väike, on tööstustöölisi võrreldes Tartuga väga raske leida.

Täna hommikul (09.08.2017 – toim.) oli raadios uudis Tartu kutsehariduskeskusest. Rõõmustav on, et kutsekoolides õppida soovijate arv on kasvanud, aga meie ettevõtte vaatevinklist oli uudise teine pool – metallitööd õppida soovijate arv ei ole kasvanud – natukene kurb. Hariduse saamise võimalus on iga piirkonna arengu juures tähtis tegur, aga selle üle, mismoodi neid võimalusi anda ja kuidas kutsehariduse andmine korraldada, on kindlasti palju mõtlemist ja vajalik on senisest parem koostöö kutseõppeasutuste ja ettevõtete vahel. Metallitöö vaatevinklist on probleem kindlasti ka selles, et tegelikult ei teata, mis see metallitöö tänapäeval on. Tuleb rääkida, rääkida ja rääkida, tutvustada, tutvustada ja tutvustada. Vanad stereotüübid on visad kaduma: tänapäeval ei ole metallitöö enam must, kole ja õline, aga sellise kuvandi kadumine võtab aastaid.

Tööstustöölistega on keeruline igal pool. Olen suhteliselt hästi kursis Ungari oludega ja võib öelda, et Ungari on selles suhtes sisuliselt käpuli: riigis on 10 miljonit elanikku, kuid inimesi pole kusagilt võtta. Töölisi tuuakse Rumeeniast, teistest riikidest ja kust iganes saab, aga olukord on endiselt keeruline.

Kas ma saan õigesti aru, et strateegia peaks olema selline, et kasutame eelkõige ära neid ressursse, mis meil kohapeal olemas on? Praegu on sisserännulimiitide teema ülimalt kuum, sest selle aasta limiit on otsakorral.

Ausalt öeldes tooksin mina hea meelega häid oskustöölisi sisse. Eesti rahvastik väheneb ja vananeb. Tegelikult peaksime siinkohal rääkima ka töösse suhtumisest ja töökultuurist laiemalt. Meie ettevõttes käib suvel praktikal õpilasi Saksamaalt ning nende töökultuur ja suhtumine töösse on hoopis paremal tasemel kui Eesti noortel. Meil on kogemus ka Ukraina töölistega ja ma

saan nende kohta ainult häid sõnu öelda: ma pole nende seas loodreid ega viilijaid kohanud, nad tahavad tõeliselt tööd teha, nad tahavad rohkem tööd teha ja pigem tuleb neid tagasi hoida kui tagant sundida.

Olete teinud suuri kampaaniaid ettevõtte tutvustamiseks. Kas need on olnud edukad? Kas töötajad on teie ettevõttesse n-ö kinni jäänud?

On olnud edukad, on kinni jäänud. Negatiivne info liigub palju kiiremini kui positiivne. Positiivset infot tuleb ikka ise ka levitada.

Järgmisel aastal saab Hanza kümneaastaseks. Mõtleme juba praegu, kuidas seda tähistada. Kavas on perepäev jne. Tegelikult on nii, et kõige efektiivsem positiivse info levitaja on ikka asutuse töötaja. Võid teha suuri kampaaniaid, aga kui su töömees ütleb, et tehases on halb, nullib see suuresti kogu kampaania. Meie üritame luua niisugused tingimused, et meie tehase töötajad oleksid rahul. Kui töötajad on rahul, on meil üle 500 hea sõnumi levitaja. Samuti on motiveeritud inimesed alati valmis tegema tööd ka ettevõtte lisandväärtuse suurendamiseks.

Minul on eriti hea meel, kui kuulen linna peal meie töötajaid rääkimas, et meil on arenev ja tore ettevõtte. Tuttavatele räägitakse ausat juttu ja kui see on ettevõtte suhtes positiivne ... Raske on mitte rõõmu tunda. Muidugi teeb ettevõtte kõik selleks, et töötajatel oleks põhjust rahul olla. Oleme selles väga nõudlikud, oleme nõudlikud ka igasuguste reeglite ja seaduste täitmises, maksude maksmisel jms-s. Börsiettevõtteks pole muud moodi võimalikki, ent korrektsus on ka meie selge põhimõte.

Tulen korra Lõuna-Eesti juurde tagasi. Minu arvates peaks piirkonnal olema väga selge strateegia ja see ei peaks olema ainult valimiseelsete loosungite kogum. Strateegia peaks olema selline, mis ei kehti ainult valimistest valimiseni ega olene sellest, kes parajasti võimul on. Natukene ilus unistus ehk, aga selle poole peaks püüdma.

Olen kaua Eestist ära olnud ja mulle meeldivad selged sihid. Näiteks Singapuri stiil: plaan pannakse paika ja hakatakse seatud eesmärgi poole liikuma. Eestis on riigi tasandil justnagu rohkem nii, et täna on üks plaan ja homme kohe teine ning tegelikult ei olegi arusaadav, kuhu jõuda tahetakse.

Tööstuses meeldib mulle seepärast, et siin ei ole võimalik segaste plaanidega toimetada, või kui, siis väga lühikest aega.

Mulle meeldib väga, et kord on majas, et seadusi täidetakse jne. Minu arvates on see loomulik. Kui sellist loomulikku seisundit rõhutatakse, tekib veidi kiuslik küsimus, kas meil siis nii ei ole? Eelnevast jutust tooksin välja kaks mõtet: planeerimine ja töösse suhtumine. Eestlasi on ikka peetud tööakts rahvaks. See on meie kuvand vähemalt meie endi arvates. Kas praeguseks on selline kuvand vaele muutunud?

Eks töösse suhtumine oleneb ikka eelkõige inimesest endast ja inimesi on erinevaid. Kui väga üldisele tasemele minna, meeldis mulle Raul Rebase ütlemine ühel konverentsil: meie kõige suurem kriis on unistuste puudumine. Rebane rääkis unistuste teema pikemalt lahti, aga kui vaadata seda tööjõu seisukohalt, on ukraina töömehel unistus, et tööd tehes saab ta parema elu, ja ta on valmis tööd tegema. Meil on olukord, kus oleme saavutanud eksistentsiaalselt taseme, kust me edasi püüelda enam ei tahagi.

Mul pole midagi selle vastu, et maailmas ringi vaadata. Olen seda ise teinud ega saa maailmas liikumist kellelegi pahaks panna. Küsimus on selles, mis on eesmärk.

Tundub, et meie praegune elatustase on kaldunud teise äärmusse ja siis jõuame selleni, et on minu, meie põlvkonna süü, et oleme loonud oma lastele olukorra, et popp ei ole töötada kellast kellani, popp ei ole pingutada, popp ei ole töötada tootmises, sest see on must, kole ja räpane. Oleme jõudnud teatud heaolutasemeni, kus pole vajadust pingutada. Sellel tasemel pole muidugi kõik.

Tegelikult püsib kõik sellel, kui entusiastlikud me oleme, kui entusiastlikud on meie juhid, kuidas me töötada suudame. Minu jaoks on juhtimine 90% töö inimestega; kui minu tehases inimeste silmad säravad, on ka ettevõtte tulemused head. Eesti ei ole kunagi olnud riik, kust oleks kõige

odavam osta. Eesti tugevus on selles, et pakub komplektset teenust, normaalset tarnet, normaalseid inimesi, kellega töötada, ja kui sa seda suudad, antakse sulle andeks veidi kallim hind. Kui jätab inimesed unarusse, on asjade käik ettearvamatu.

Kui keegi annaks ülesande sellele inimeste olulisuse jutule vastu vaielda, oleks see väga raske, sest tegemist on elementaarse tööga. Kuidas küll on läinud nii, et inimene pole enam oluline? Seda ei saa muidugi kõigi asutuste ja ettevõtete kohta öelda, aga näiteid võib tuua rohkem kui ühe nii era- kui ka riigisektorist. Näiteks mõõdame riigiasutuste uute ruumide puhul pinna kasutamise efektiivsust, aga töö tulemuslikkus ei ole jututeemaks, kuigi on uuringuid, mis näitavad, et selline pinna efektiivsuse kasv toob kaasa töövõime olulise vähenemise.

See hakkab peale juhtidest ja on ka unistamise küsimus. Kui juht oskab unistada, kui ta oskab inimesi motiveerida ja anda inimestele perspektiivi, saab edasi minna. Seejärel tulevad strateegia ja taktika ja igapäevane elu. Kõigepealt peab olema visioon. Kui visiooni ei ole ja põhiline energia kulub toolist kinnihoidmisele või olesklemisele, on väga raske inimesi motiveerida. Kui juhil pole enam tuld silmades, peab ta ära minema. Kui minul ei ole enam tuld silmades ja usku arenguvõimalusse, ei saa ma seista 500 inimese ees ja neile ausalt otsa vaadata.

Taas ei taha ma vastu vaielda. Küsimus on selles, kuidas me sellisesse olukorda jõudnud oleme? Tegelikult pole ka see oluline küsimus. Oluline on, kuidas sellest olukorrast välja tulla. Võib-olla on üks võimalus see, kui me ei ürita enam igast inimesest juhti kasvatada ja sellesse tohutult ressursi paigutada, kui meil oleks ka tööline au sees ja juhte üritaksime kõrgemasse liigasse aidata: teadmiste, oskuste ja eetika poolest.

Jah, selles jutus on iva sees. Minu arvates on riigiparaadi juhtimisel probleem ka selles, et poliitiline juhtimine läheb juhtimishierarhias järjest madalamale tasandile: kohti jagatakse parteilise kuuluvuse järgi järjest madalamal tasandil. Loomulikult peab olema poliitiline juhtimine, aga tugevate spetsialistide tasand peab ikka ka olema ja nende vahel peab olema koostöö, mitte vastandumine. Loomulikult on vaja poliitilist korrektsust ja poliitilist juhtimist, aga see ei tähenda, et tegeliku olukorra eest tuleb pea liiva alla peita. Mul on sügavalt ükskõik, kes on poliitiline minister, aga targad nõunikud peavad tal olema ning oskust nõu kuulata ja arvestada peab poliitikutel samuti olema. Mul on jäänud mulje, et oleme poliitiliselt juba nii korrektsed, et ei julge enam ka endale tunnistada, kus maal tegelikult oleme.

Tulen tagasi visiooni juurde. See peab olema igal juhtimise tasandil. Tundub, et nii ei ole. Kui ei ole unistust, suurt eesmärki, on raske positiivsele tulemusele loota. Ja reaalne vastutus peab samuti olema!

Kui tulin oma praegusele töökohale, pidin endale kõigepealt selgeks tegema, kuhu jõuda tahan, ja alles siis sain tegutsema hakata. Visiooni loomine ei olnud kerge: mul oli suuri kõhklusid. Visiooni loomine ei ole kusagil kerge, kui seda vaid linnukese pärast ei tehta, aga ilma visioonita, ilma unistusega pole võimalik ühelgi tasandil edukas olla.

Tahtsime saada vabaks, tahtsime saada Euroopa Liitu ja NATO-sse, tahtsime eurot. Need olid unistused! Nüüd unistavad ühed aktsiiside tõstmisest ja teised nende langetamisest.

Tuleme tagasi tööstuse juurde. Olen üsna pikalt Hiinas töötanud, tootmise ja ostuosakonna Hiinasse viinud ja selle sealt ka tagasi toonud. Mul ei ole olnud erilist probleemi selgitada, kus Eesti asub ja miks tuleb osta Eestist, küll on mul olnud raske selgitada, miks ei peaks ostma Rumeeniast, Poolast, Sloveeniast, Ungarist jne.

Konkurents on väga karm. Leedu riik ajab praegu üsna sihikindlalt poliitikat, et neil on rohkem inimesi, et nemad on oma tootmise Saksa standarditele üles ehitanud ja sellise propaganda mõju on keeruline tõrjuda. Lätlastega on natukene lihtsam konkureerida, aga Riias on tõeliseks keskuseks muutunud Riia lennujaam. Tartu ja Elva puhul on elu üks kõige edukamalt elavdanud ettevõtte olnud Lux Expressi liinide avamine. Varem üürisid inimesed auto, aga tänu Lux Expressile pääsevad nad hullumeelse Tallinna – Tartu maantee „nautimisest“.

Aga argumente, selgitamaks Eesti eeliseid, kipub vähemaks jääma. Sellest oli juttu ka eespool, aga näiteks maksusüsteemi ebastabiilsus on tõesti asi, mis ärikonkurentsi konteksti pannes meile plusspunkte ei anna.

Õnneks töötab see inimeste argument, millest pikalt rääkinud oled, meil endiselt.

Jah, nii see on. Olen oma kahekümneaastase karjääri jooksul näinud vanu ja täiesti modernseid metallitööttevõtteid. Tegelikult oleneb tehnika uuendamine ainult rahast ja raha on praegu suhteliselt odav. Ainus asi, mis investeerimist takistab, on majanduse volatiilsus, sest maailma-majandus kõigub ikka üsna palju ja loomulikult mõjutab see ka Eestit.

Kõige tähtsam, mis eristab üht ettevõtet teisest, on inimesed. See on raudselt nii. Olen näinud sadu ettevõtteid, olen ettevõtteid auditeerinud, nõustanud, olen käinud partnerettevõtetes. Kui sul on vähegi kogenud pilk, märkad kiiresti, kas ettevõtte töötajad naeratavad või käivad arglikult ja kühmutõmbunult mööda seinääri, ning selle mulje põhjal saab pea eksimatult öelda, kas tegemist on hea või halva ettevõttega. Minu jaoks on näiteks üks tähtsamaid töötajaid koristaja. Kui klient tuleb räpasesse tehasesse, pole negatiivset muljet enam eriti võimalik muuta.

Mina keskendun oma töös inimestele ja teisiti ei saagi see ju olla, sest ma pole insener. Algul oli see isegi probleem. Vanad töömehed vaatasid, et naine ja filoloog ja metalliettevõtte juht, et maailm on ikka täiesti hukas, aga selline suhtumine läks kiiresti mööda.

Tuleme tagasi ühe juba käsitletud teema juurde. Olen veendunud, et ettevõtjatel on ühiskonnas ülioluline roll, et ettevõtjad on ühiskonna arengu vedurid. Samas pole erilist mõtet rongil, mis koosneb ainult vedurist. Rong on ikka vedur ja vagunid. Oluline on, mida rong veab ja kuhu välja jõuab. Suur osa vastutusest, kuhu rong välja jõuab, lasub rongijuhil. Kõikjale muidugi pole võimalik jõuda, sest rööbaste olemasolu seab kitsendusi, aga marsruudi valib ikkagi rongijuht. Kui rongijuhiks on ettevõtja, miks ei võta ettevõtjad laiemalt vastutust selle eest, kuhu rong ehk ühiskond välja jõuab?

Mina sõnastaksin selle küsimuse laiemalt. Tegemist on vastutusega üldises mõttes. Selle eest, kuhu jõuame, ei vastuta mitte ükski ettevõtja, vaid ka riik. Minu arvates on meil praegu vastutuskriis ja see kriis on üldine. Ettevõtja vastutab eelkõige ikka oma ettevõtte inimeste ja loomulikult ka oma lähema regiooni arengu ning ettevõtte omanike eest.

See on meie ühine vastutus. Vastutan mina ja vastutavad maavanem, minister, peaminister ja president. Mina vastutan muidugi ka ettevõtte omanike ees kasumi tootmises, aga tegelikult ei ole see isegi minu peamine vastutus. Peamiselt vastutan ikkagi oma inimeste eest.

Meil on palju ettevõtjaid koondavaid organisatsioone: Tööandjate Keskliit, Kaubandus-Tööstuskoda, eri tööstusharude liidud jne. Meie ettevõtte on osa nimetatud liitude liige ja maksame liikmemaksu. Nende liitude peamine vastutusala on liikmete arvamuste koondamine ja nende esindamine riiklikul tasandil. Minul pole võimalik käia Toompeal lipuga vehkimas, aega ei jätku. Meie eest peavad rääkima ja räägivadki needsamad liidud. Meie vastutuse inimeste eest peavad nemad välja ütlema. Ja neid peaks ka kuulama, aga tundub, et eriti ei kuulata, et las sumisevad, tüütud on, aga nad saab märkamata jätta ning küllap nad tüdinevad ja ära lähevad.

Ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna teemal võiks veel pikalt rääkida, aga kokkulepitud aeg hakkab otsa saama. Statistikuna ei saa ma kuidagi statistika teemat puudutamata jätta. Ma ei küsi, kas riiklikku statistikat on vaja. Olen seda ettevõtjatelt korduvalt küsinud ja tüüpiline vastus on, et nii rumalat küsimust pole mõtet esitada. Ometi on kuidagi läinud nii, et Statistikaameti ja ettevõtjate vahelt oleks nagu must kass läbi jooksnud: ikka tuleb kusagilt ettevõtjaid, kes teatavad, et riiklikku statistikat pole vaja. Hiljuti oli Äripäevas lugu peakirjaga, et Statistikaamet tuleb kinni panna. Loos räägiti peamiselt Maksu- ja Tolliametist ja vaid veidi Statistikaametist, ent ajakirjaniku peakirja valik – ajakirjanik on valikus muidugi täiesti sõltumatu – oli veidi ebaproportsionaalne. Statistikaametis on kindlasti parandamist vajavaid kohti, aga kuidas jõuda olukorrani, et ettevõtjad ja Statistikaamet ajaksid ühist asja, et Eestis elu ikka paremaks läheks.

Statistika on absoluutselt vajalik. Ma ei saaks ilma numbriteta otsuseid vastu võtta. Ma ei ole kindlasti seda meelt, et Statistikaamet tuleks kinni panna. Aga küsimusi mul muidugi on. Näiteks, kui palju on meile juurde tulnud aruandlust Euroopa Liiduga liitumisest alates? Kui palju meil on tegelikult vaja statistikat, et teha järeldusi Eesti riigi kohta, ja kui palju kulutame energiat, et toita Brüsseli bürokraatide armeed? Kas seda Eestile mittevajalikku energiakulu ei saaks vähendada? Ja tegelikult tahan ma saada ka tagasisidet, kuid mitte Exceli faili kujul. Andke mulle oluliste

asjade kohta graafikud, kus ma näen trendi. Kui trend läheb õiges suunas, siis ma tõenäoliselt rohkem ei vajagi, ja kui vajan, siis küsin. Juhtimiseks on vaja üldpilti. Muutmiseks on vaja muidugi detailsemat infot, aga minu arvates oleme läinud statistikas liiga detailidesse. Seda soosivad loomulikult ka aina paremad andmetöötlussüsteemid – kuna need vajavad vähe käsitsitööd, on lihtne küsida aina rohkem algandmeid ja neid siis töödelda. Aga mida me nende tulemustega reaalselt peale hakkame ja kas meil on neid tegelikult vaja? Samal ajal kulutame kohustuslike küsimustike täitmisele tohutult aega ja ressursi, sest meil ei tule vajalikud andmed süsteemist automaatselt välja.

Kas saan õigesti aru, et põhimõtteliselt oleks vajalik Eestis tehtava riikliku statistika näitajate süsteemi taaskäivitus?

Jah!

See on keeruline ülesanne. Kas on võimalik, et ettevõtjad ja Statistikaamet istuvad ühiselt eelarvamustevabalt laua taha ja võtavad ette riikliku statistika näitajate süsteemi taaskäivituse?

See on absoluutselt võimalik ja selles ei oleks midagi ebanormaalset. Statistika on ju abivahend eri tasanditel juhtimisotsuste vastuvõtmiseks. Täiesti normaalne on, et olukorra muutumisel vahetab ettevõtte oma juhtimissüsteemi välja. Samuti on täiesti normaalne, et riik oma juhtimisstruktuuri muudab, aga sellised vahetused ei tähenda, et ettevõtte ei vaja juhtimisstruktuuri, et riiklikku statistikat pole vaja.

Kokkulepet, head tahet ja tarkust on selliste otsuste juures muidugi vaja. Muudatuste juhtimine on üks maailma keerulisemaid ülesandeid. Argument, et oleme kogu aeg nii teinud, on üks raskemini kummutatavaid.

Epiloog

Pärast vestlust tegime ringkäigu tehases ja sõime lõunat tehase töölissööklas. See oli muljet avaldav! Raske on hinnata niisuguse tehase tehnilist poolt sisuliselt, kuid muljet avaldav oli, kuidas tehase juht ja töölised selle ringkäigu ajal suhtlesid. Näiteks see, kuidas vastastikku tere öeldi, kuidas kokk ülemusega juttu ajas. Olen täiesti kindel, et vestluse ajal korduvalt rõhutatud inimese tähtsus ei ole selles tehases sõnakõlks.

Intervjuu on tehtud Tartus 9. augustil 2017.

Summary

The interview for this Quarterly Bulletin of Statistics Estonia is with Emõke Sogenbits, Site Manager of Hanza Mechanics Tartu AS. It is the first time that the interviewee comes from outside the statistical community. Emõke Sogenbits discusses business opportunities in Tartu and Southern Estonia and presents her views on entrepreneurship and leadership. Official statistics are also not forgotten. The following ideas stood out from the interview:

- *Tartu and Southern Estonia are perfectly suitable for entrepreneurship. The advantages the region offers should be used to promote it.*
- *The most important factors are the people and the attitudes towards the people.*
- *Dreaming, having goals and a vision are essential both for enterprises and for workers.*
- *There are problems with responsibility – taking responsibility at management, country, etc. level.*
- *It is problematic that attitudes towards work have changed or are changing.*
- *Official statistics and Statistics Estonia are necessary, but a restart to official statistics would make sense.*

The interview was conducted by Mihkel Servinski of Statistics Estonia and Asso Uibo of Tartu Business Advisory Services on 9 August 2017.

LÕUNA-EESTI JA ÜHINE STATISTILISTE TERRITORIAALÜKSUSTE LIIGITUS (NUTS) SOUTHERN ESTONIA AND NOMECLATURE OF TERRITORIAL UNITS FOR STATISTICS (NUTS)

Marika Kivilaid, Greta Tischler

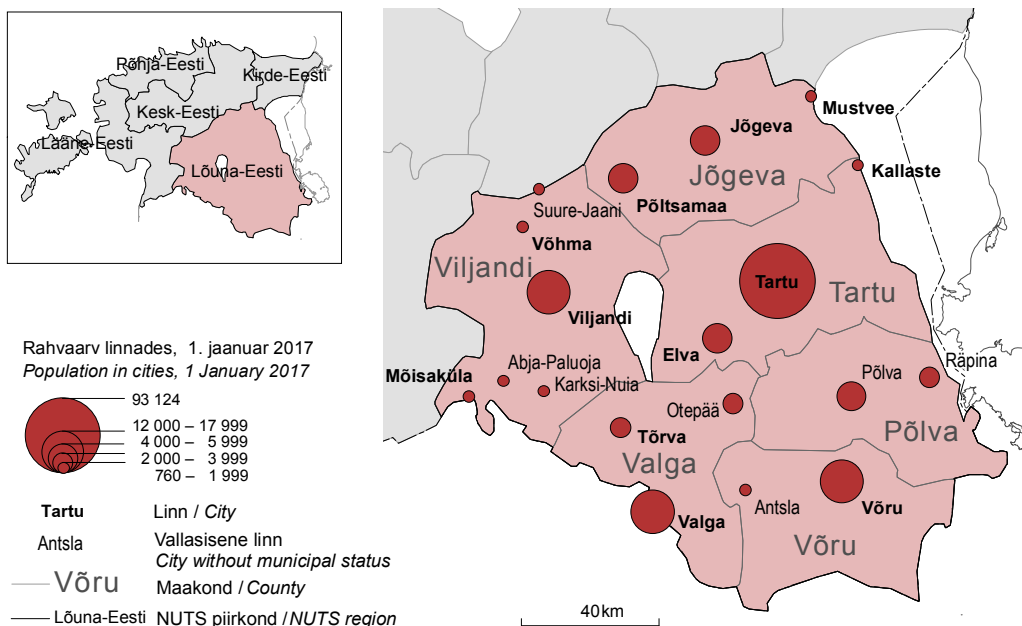
Statistikaamet – Statistics Estonia

See kvartalikirj on pühendatud Lõuna-Eestile. Artikkel annab ülevaate sellest, mida kvartalikirjas mõeldakse Lõuna-Eesti all ja kuidas paigutub Lõuna-Eesti meie lähiriikide – Läti, Leedu, Soome, Rootsi ja Norra – konteksti. Piirkondliku jaotuse alus on NUTS-i (*Nomenclature of Territorial Units for Statistics*) klassifikaator.

Lõuna-Eesti piirkond koosneb kuuest maakonnast: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru. Maakondade piirid on seisuga 1. jaanuar 2017 (kaart 1). Seda on oluline tähele panna, sest tõenäoliselt muutuvad maakondade piirid haldusreformi tulemusel seisuga 1. jaanuar 2018.

Kaart 1. Lõuna-Eesti piirkond, 2017

Map 1. Region of Southern Estonia, 2017

Lõuna-Eesti moodustab NUTS-i klassifikaatori järgi ühe kolmanda taseme piirkonna. Lõuna-Eesti arengu rahvusvaheliseks võrdlemiseks on otstarbekas teha seda teiste NUTS-i 3. taseme piirkondadega.

Miks NUTS-i piirkondi vaja on?

Võrdlemine on statistika oluline osa. Sisulise mõttekuse tagab see, kui võrreldakse võrreldavaid asju ühtses süsteemis.

Prantsusmaa pindala ilma meretaguste piirkondadeta on 547 030 km². Eesti pindala on 45 336 km² (Maa-ameti andmed seisuga 31.12.2016). Prantsusmaal elab 62 154 000 inimest, Eestis 1 316 000. Kas need arvud on omavahel võrreldavad? Loomulikult on. Prantsusmaa pindala on 12 korda suurem Eesti pindalast ja Prantsusmaa rahvaarv on 47 korda suurem Eesti rahvaarvust. Kas nende arvude võrdlemisel on sisuline tähendus? Jah, on. Vähemalt formaalselt. Sisulise analüüsi puhul mitte alati. Kas 100 000 on suur arv? Kui Eesti rahvaarv suureneks aastas 100 000 elaniku võrra, oleks tegemist rahvaarvu hüppelise suurenemisega. Kui Prantsusmaa rahvaarv kasvaks aastas 100 000 elaniku võrra, oleks tegemist muutusega, mis jääks tõenäoliselt statistilise vea piiridesse (oleneb arvepidamise meetodist).

Piirkondliku arengu sisuliseks võrdlemiseks ongi EL-is loodud ühine statistiliste territoriaalüksuste liigitus NUTS, mille eesmärk on määrata Euroopas piirkonnad, mille võrdlemine oleks otstarbekas. Täielikult see õnnestunud ei ole, sest piirkondade erinevused on üsna suured, kuid kindlasti väiksemad kui riikidevahelised erinevused või riikide sisemiste haldusüksuste vahelised erinevused.

NUTS-i piirkondadest lähemalt

Euroopa piirkondlikku statistikat on kogutud, koostatud ja levitatud juba aastaid ühise piirkondliku liigituse alusel. NUTS-i piirkonnad kehtestati Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. mai 2003. aasta määrusega (EÜ) nr 1059/2003, mida on muudetud peamiselt kas uute riikide EL-iga ühinemise või liikmesriikide haldusterritoriaalse jaotuse muutumise tõttu. NUTS 2003 kehtis aastani 2007, NUTS 2006 versioon aastatel 2008–2011, NUTS 2010 aastatel 2012–2014 ja NUTS 2013 aastatel 2015–2017. 2018. aasta 1. jaanuarist hakkab kehtima NUTS 2016.

NUTS-i liigitus on hierarhiline ja selles jagatakse iga liikmesriik territoriaalüksusteks kolmel tasandil: NUTS-i 1., NUTS-i 2. ja NUTS-i 3. tasand. Teine ja kolmas tasand on vastavalt esimese ja teise tasandi alajaotised.

NUTS-i piirkondade kindlaksmääramise alus on liikmesriikide haldusüksused. NUTS-i piirkondade moodustamisel soovitatakse järgida põhimõtet, et moodustuv piirkond oleks statistilises mõttes võimalikult ühtlane. Kehtestatud on rahvaarvu kriteerium: riigis moodustuva NUTS-i taseme piirkonna keskmine suurus peab mahtuma etteantud vahemikku (tabel 1). Näiteks peaks Eesti NUTS-i 3. taseme piirkond olema moodustatud selliselt, et rahvaarv jääks 150 000–800 000 vahele. Sisuliselt määrab kehtestatud rahvaarvu kriteerium selle, mitu piirkonda saab riigis olla ja mitu peab olema. Eesti puhul peab olema vähemalt kaks NUTS-i 3. taseme piirkonda ja ei saa olla üle kaheksa piirkonna.

Tabel 1. NUTS-i piirkondade moodustamise rahvaarvu kriteeriumid

Table 1. Population thresholds for forming NUTS regions

Tasand <i>Level</i>	Alammäär <i>Minimum threshold</i>	Ülemäär <i>Maximum threshold</i>
NUTS 1	3 000 000	7 000 000
NUTS 2	800 000	3 000 000
NUTS 3	150 000	800 000

Praegu kehtiva NUTS 2013 järgi on EL-i riikides kokku NUTS-i 1. tasandi piirkondi 98, NUTS-i 2. tasandi piirkondi 276 ja NUTS-i 3. tasandi piirkondi 1342.

NUTS-i 3. tasandi piirkonnad Eestis ja lähiriikides

Eesti ei jaotu NUTS-i 1. ja NUTS-i 2. tasandi alusel väiksemateks gruppideks. NUTS-i 3. tase koondab maakonnad piirkondadeks järgmiselt:

- Põhja-Eesti (Harju maakond);
- Lääne-Eesti (Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond);
- Kesk-Eesti (Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond);
- Kirde-Eesti (Ida-Viru maakond);
- Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond).

NUTS-i 3. tasandi piirkondade territoriaalse koosseisu kohta edastatakse Eurostatile korrapäraselt teavet haldusüksuste kaupa. Eestis edastatakse andmed linnade ja valdade kohta, pindala andmed saadakse Maa-ametist ja rahvastiku andmed Statistikaametist. Statistikaamet on ka ametlik NUTS-i piirkondade haldaja Eestis.

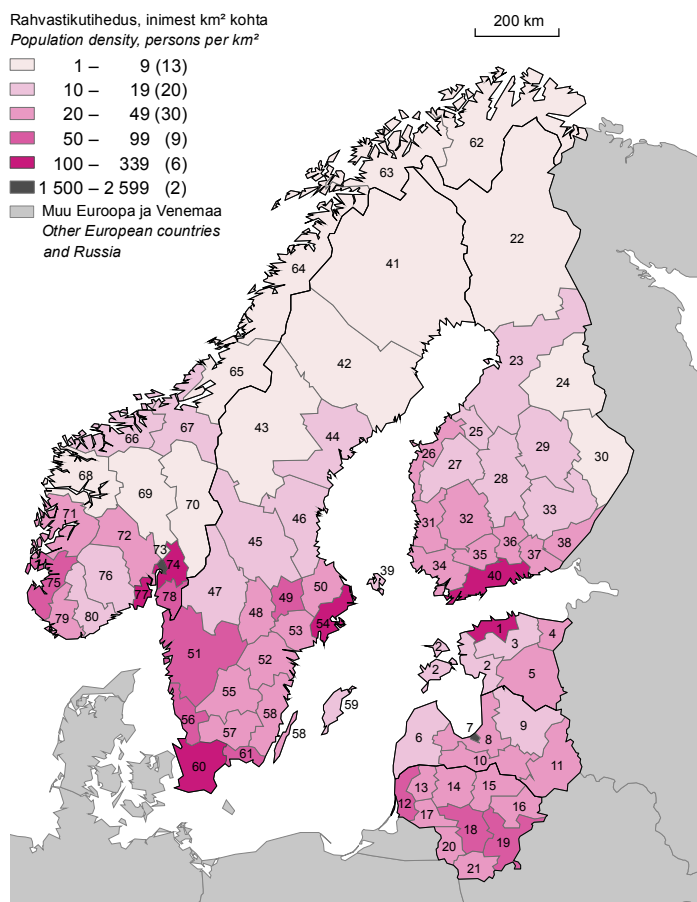
Nii nagu Eesti ei jaotu ka Läti NUTS-i 1. ja NUTS-i 2. tasemel väiksemateks piirkondadeks. Meie lõunanaabritel on kokku 6 NUTS-i 3. taseme piirkonda (*Statistiskie Reģioni*) – Rīga, Pierīga, Vidzeme, Kurzeme, Zemgale ja Latgale.

Ka Leedus on NUTS-i 1. ja NUTS-i 2. piirkondi ainult üks. Leedus on NUTS-i 3. tasemel piirkondi (*Apskritis*) 10 – Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšiai, Utenos ja Vilniaus.

Soomes on kaks NUTS-i 1. taseme piirkonda: Mandri-Soomes ja Ahvenamaa. NUTS-i 2. tasemel piirkondi on viis. Soomes on 19 NUTS-i 3. taseme piirkonda (*Maakunnat/Landskap*) – Keski-Suomi, Etelä-Pohjanmaa, Pohjanmaa, Satakunta, Pirkanmaa, Helsinki-Uusimaa, Varsinais-Suomi, Kanta-Häme, Päijät-Häme, Kymenlaakso, Etelä-Karjala, Etelä-Savo, Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala, Kainuu, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Lappi ja Åland.

Rootsis on NUTS-i 1. tasemel piirkondi 3 ja NUTS-i 2. tasemel kaheksa. NUTS-i 3. taseme piirkondi (*Län*) on 21 – Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Örebro, Västmanlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Skåne, Hallands, Västra Götalands, Värmlands, Dalarnas, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens ja Norrbottens.

Norras on üks NUTS-i 1. tasandi piirkond ja seitse NUTS-i 2. tasandi piirkonda. NUTS-i 3. tasandi piirkondi (*Fylker*) on 19 – Oslo, Akershus, Hedmark, Oppland, Østfold, Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn ja Fjordane, Møre ja Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms ja Finnmark. Kaart 2 annab ülevaade NUTS-i 3. taseme piirkondadest lähiriikides. Kaardil olevate piirkondade numbritele vastavad piirkondade nimed leiab tabelist 2.

Kaart 2. NUTS-i 3. taseme piirkonnad lähiriikides, 2017*Map 2. NUTS level 3 regions in nearby countries, 2017*

Valik Eesti ja lähiriikide NUTS-i 3. taseme piirkondade andmeid on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Valik andmeid lähiriikide NUTS-i 3. taseme piirkondade kohta
Table 2. Selected data on NUTS level 3 regions in nearby countries

Piirkonna number	Riik, piirkond	Rahvaarv, 1.01.2017	Pindala kokku, 2015 (km ²)	Asustus-tihedus, 2015 (elanikku km ² kohta)	Summaarne sündimus-kordaja, 2015	SKP ostujõu standard elaniku kohta, 2014	SKP ostujõu standard elaniku kohta EL-i keskmisest, 2014 (%)
Number of region	Country, region	Population, 01.01.2017	Total area, 2015 (km ²)	Population density, 2015 (inhabitants per km ²)	Total fertility rate, 2015	Purchasing power standard (PPS) per inhabitant, 2014	Purchasing power standard (PPS) per inhabitant as % of the EU average, 2014
	Eesti (piirkond)	1 315 635	45 227	30,3	1,58	20 900	76
1	Põhja-Eesti	582 556	4 333	132,5	1,53	29 900	108
2	Lääne-Eesti	149 478	11 135	13,8	1,59	13 200	48
3	Kesk-Eesti	123 319	9 067	13,6	1,62	12 800	46
4	Kirde-Eesti	143 880	3 994	43,9	1,63	14 500	53
5	Lõuna-Eesti	315 230	16 698	20,5	1,63	14 600	53
	Läti (reģions)	1 950 116	64 573	31,8	1,71	17 500	64
6	Kurzeme	246 317	13 607	19,2	1,80	13 400	49
7	Rīga	641 423	304	2 592,4	1,60	29 500	107
8	Pierīga	364 954	10 135	37,6	1,88	14 200	51
9	Vidzeme	191 794	15 245	13,4	1,70	11 100	40
10	Zemgale	235 417	10 732	23,1	1,70	10 700	39
11	Latgale	270 211	14 550	20,2	1,60	8 900	32
	Leedu (apskritis)	2 847 904	65 286	46,4	1,71	20 700	75
12	Klaipėdos	320 507	5 222	69,7	1,88	21 700	79
13	Telšiai	137 769	4 349	33,8	1,97	15 100	55
14	Šiauliai	270 482	8 537	33,5	1,79	15 400	56
15	Panevėžis	225 033	7 878	30,4	1,89	15 400	56
16	Utenos	133 481	7 192	20,8	1,76	13 700	50
17	Tauragės	98 608	4 408	23,8	2,11	11 600	42
18	Kauno	569 875	8 086	74,1	1,60	20 400	74
19	Vilniaus	805 173	9 730	85,6	1,55	30 000	109
20	Marijampolės	145 360	4 466	34,5	1,89	13 100	47
21	Alytaus	141 616	5 418	28,3	1,80	13 500	49
	Soome (maakunnat)	5 503 297	338 440	18,0	1,65	30 500	111
22	Lappi	180 207	98 983	2,0	1,68	27 000	98
23	Pohjois-Pohjanmaa	411 150	37 417	11,5	2,05	25 600	93
24	Kainuu	74 803	24 451	3,6	1,68	22 000	80
25	Keski-Pohjanmaa	69 027	5 219	13,7	2,0	28 100	102
26	Pohjanmaa	181 441	7 934	23,4	1,87	30 700	112
27	Etelä-Pohjanmaa	191 860	13 999	14,4	1,99	24 700	90
28	Keski-Suomi	276 196	19 949	16,5	1,69	24 600	89
29	Pohjois-Savo	247 776	20 366	14,8	1,67	25 200	91
30	Pohjois-Karjala	164 085	21 584	9,3	1,69	24 100	87
31	Satakunta	221 740	8 268	28,6	1,74	28 500	103
32	Pirkanmaa	509 356	14 613	40,1	1,61	28 000	102
33	Etelä-Savo	148 975	19 130	10,6	1,58	24 000	87
34	Varsinais-Suomi	475 543	10 909	44,4	1,56	27 800	101
35	Kanta-Häme	173 781	5 708	33,7	1,68	25 400	92
36	Päijät-Häme	201 685	6 255	39,4	1,64	24 900	91
37	Kymenlaakso	177 659	5 634	34,8	1,70	26 300	95
38	Etelä-Karjala	130 506	6 872	24,7	1,67	30 200	109
39	Åland	29 214	1 581	18,6	1,69	37 200	135
40	Helsinki-Uusimaa	1 638 293	9 568	177,2	1,51	39 900	145

Allikas: rahvaarv vastava riigi statistikaameti andmete põhjal, ülejäänud Eurostati andmete järgi.
 Source: population – data of the statistical office of the respective country; other data – Eurostat

Tabel 2. Valik andmeid Balti ja Põhjala riikide NUTS 3 piirkondade kohta (järg)*Table 2. Selected data on NUTS level 3 regions in Baltic and Nordic countries (cont)*

Piirkonna number	Riik, piirkond	Rahvaarv, 1.01.2017	Pindala kokku, 2015 (km²)	Asustustihedus, 2015 (elanikku km² kohta)	Summaarne sündimus-kordaja, 2015	Ostujõu standard elaniku kohta, 2014	SKP ostujõu standard elaniku kohta EL-i keskmisest, 2014 (%)
<i>Number of region</i>	<i>Country, region</i>	<i>Population, 01.01.2017</i>	<i>Total area, 2015 (sq km)</i>	<i>Population density, 2015 (inhabitants per sq km)</i>	<i>Total fertility rate, 2015</i>	<i>Purchasing power standard (PPS) per inhabitant, 2014</i>	<i>Purchasing power standard (PPS) per inhabitant in percentage of the EU average, 2014</i>
	Rootsi (län)	9 995 153	438 574	24,1	1,85	34 100	124
41	Norrbottnens	250 570	105 205	2,6	1,82	34 100	124
42	Västerbottens	265 881	58 872	4,8	1,75	28 800	104
43	Jämtlands	128 673	53 752	2,6	1,97	28 000	102
44	Västernorrlands	245 572	22 957	11,3	1,92	30 200	109
45	Dalarnas	284 531	30 223	10,0	1,96	28 500	104
46	Gävleborgs	284 586	19 629	15,5	1,92	27 500	100
47	Värmlands	279 334	19 296	15,7	1,85	26 400	96
48	Örebro	294 941	9 293	34,1	1,88	29 400	107
49	Västmanlands	267 629	5 350	51,4	1,87	28 300	103
50	Uppsala	361 373	8 405	42,9	1,76	32 500	118
51	Västra Götalands	1 671 783	25 247	68,9	1,81	33 800	123
52	Östergötlands	452 105	11 585	42,1	1,88	30 100	109
53	Södermanlands	288 097	6 571	46,4	2,01	25 200	91
54	Stockholms	2 269 060	6 779	339,4	1,81	47 900	174
55	Jönköpings	352 735	11 194	33,2	2,01	29 600	107
56	Hallands	320 333	5 687	57,6	1,89	26 800	97
57	Kronobergs	194 628	9 385	22,6	1,91	30 800	112
58	Kalmar	242 301	11 637	21,2	1,96	26 500	96
59	Gotlands	58 003	3 166	18,3	1,68	26 300	96
60	Skåne	1 324 565	11 302	118,2	1,82	29 200	106
61	Blekinge	158 453	3 039	53,0	1,93	27 600	100
	Norra (fylker)	5 258 317	323 772	17,1	1,73	48 200	175
62	Finnmark	76 149	48 631	1,7	1,76	32 800	119
63	Troms	165 632	25 863	6,6	1,70	33 900	123
64	Nordland	242 866	38 481	6,7	1,76	32 800	119
65	Nord-Trøndelag	137 233	22 415	6,5	1,84	28 100	102
66	Møre og Romsdal	266 274	15 100	18,2	1,80	38 600	140
67	Sør-Trøndelag	317 363	18 839	17,5	1,70	37 200	135
68	Sogn og Fjordane	110 266	18 619	6,2	1,82	34 700	126
69	Oppland	189 479	25 192	7,9	1,67	27 900	101
70	Hedmark	196 190	27 398	7,5	1,60	28 100	102
71	Hordaland	519 963	15 437	35,4	1,83	41 100	149
72	Buskerud	279 714	14 911	20,0	1,67	32 100	116
73	Oslo	666 759	454	1 532,1	1,62	66 100	240
74	Akershus	604 368	4 918	128,8	1,79	35 800	130
75	Rogaland	472 024	9 377	54,5	1,87	44 800	162
76	Telemark	173 307	15 296	12,4	1,58	29 600	107
77	Vestfold	247 048	2 225	113,5	1,70	27 800	101
78	Østfold	292 893	4 181	74,2	1,67	26 400	96
79	Vest-Agder	184 116	7 277	27,2	1,83	36 300	132
80	Aust-Agder	116 673	9 158	13,9	1,76	27 400	99

Allikas: rahvaarv vastava riigi statistikaameti andmete põhjal, ülejäänud Eurostati andmete järgi.

Source: population – data of the statistical office of the respective country; other data – Eurostat

Järgnevalt sellest, milline on Lõuna-Eesti positsioon mõne näitaja järgi teiste lähiriikide NUTS-i 3. taseme piirkondade seas.

Rahvaarv

Lõuna-Eesti on rahvaarvult oma 315 000 elanikuga vaadeldavate NUTS-i 3. taseme piirkondade hulgas 23. kohal. Suurim on Rootsi pealinn Stockholm pea 2,3 miljoni elanikuga, väikseim Soome Åland, kus pole isegi 30 000 elanikku. Rahvaarvu poolest on vaadeldavate riikide suurima rahvaarvuga NUTS-i 3. taseme piirkond väikseima rahvaarvuga piirkonnast 78 korda suurem. Lõuna-Eesti rahvaarv on vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondade väikseima rahvaarvuga piirkonnast 10,8 korda suurem ja moodustaks suurima rahvaarvuga piirkonna rahvaarvust 13,9%.

Fakte Eesti kohta:

- Suurima rahvaarvuga Eesti omavalitsusüksus Tallinna linn (426 538 elanikku) on rahvaarvult väikseima rahvaarvuga omavalitsusüksusest Piirissaare vallast (99 elanikku) 4300 korda suurem.
- Suurima rahvaarvuga Eesti maakond Harju on väikseima rahvaarvuga Hiiu maakonnast rahvaarvult 62 korda suurem.

Pindala

Lõuna-Eesti on pindalalt oma pea 17 000 ruutkilomeetriga suurim NUTS-i 3. taseme piirkond Baltikumis. Kui võrdlusesse lisada ka lähiriigid Soome, Rootsi ja Norra, siis on Lõuna-Eesti pindalalt 24. NUTS-i 3. tasandi piirkond. Vaadeldava piirkonna pindalalt suurim NUTS-i 3. taseme piirkond on Norrbotteni piirkond Rootsis – veidi üle 105 000 ruutkilomeetri. Norrbotteni piirkonnale järgneb Lapimaa Soomes veidi vähem kui 100 000 ruutkilomeetriga. Väikseima pindalaga NUTS-i 3. taseme piirkonnad lähinaabrite hulgas on Norra pealinn Oslo ja Läti pealinn Riia vastavalt 454 ja 304 ruutkilomeetriga ehk siis vaadeldava piirkonna pindalalt suurim NUTS-i 3. taseme piirkond on väikseimast 346 korda suurem. Lõuna-Eesti territoorium on vaadeldava piirkonna väikseimast NUTS-i 3. taseme piirkonnast 55 korda suurem ja moodustab suurima pindalaga NUTS-i 3. taseme piirkonnast 16%.

Pindalade suhtelise suuruse erinevuse paremaks tajumiseks mõned faktid Eesti kohta:

- Eesti suurima pindalaga omavalitsusüksus on Märjamaa vald (867,45 km²) ja väikseima pindalaga Tootsi vald (1,86 km²) ehk suurim omavalitsus on väiksemast 466,4 korda suurem.
- Eesti suurima pindalaga maakond on Pärnu maakond (4809,5 km²), mis on 4,7 korda suurem kui väikseima pindalaga Hiiu maakond (1032,4 km²).

Asustustihedustihedus

Asustustiheduse poolest on lähiriikide NUTS-i 3. taseme piirkondadest kõige tihedamini asustatud Läti pealinn Riia, kus ruutkilomeetril elab 2592 inimest ja kõige hõredamalt on asustatud Norra Finnmarki piirkond (1,7 km²). Lõuna-Eesti rahvastikutihedus on 20,5 inimest ruutkilomeetril ja sellega asub Lõuna-Eesti vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondade seas 45. kohal ehk üsna keskel.

Summaarne sündimuskordaja

Summaarne sündimuskordaja näitab keskmist elussündinud laste arvu naise kohta tema elu jooksul. Summaarne sündimuskordaja näitab ka sündimuse taastetaset – enam arenenud riikides on taastetase 2,1.

Vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondadest on kõrgeim summaarne sündimuskordaja Leedu Tauragė piirkonnas – 2,11. Tauragė on ka ainus piirkond, kus summaarne sündimuskordaja ületab väärtuse 2,1 ehk arenenud riikide sündimuse taastetaseme. Sündimuse taastetasemele on lähedal ka Soome NUTS-i 3. taseme piirkonnad Pohjois-Pohjanmaa (2,05), Keski-Pohjanmaa (2,00) ja Etelä-Pohjanmaa (1,99) ning Rootsi NUTS-i 3. taseme piirkonnad Södermanland (2,01) ja Jonköping (2,01). Madalaim summaarne sündimuskordaja on Soome Uusimaa piirkonnas (1,51). Lõuna-Eestis on summaarne sündimuskordaja 1,63 ja sellega asub Lõuna-Eesti vaadeldava 80 NUTS-i 3. taseme piirkonna seas 66. kohal. Koht on üsna tagasihoidlik, aga konkreetse näitaja puhul ei ole sel olulist tähendust. Isegi juhul, kui Lõuna-Eesti oleks oma summaarse sündimuskordaja väärtusega 1,63 vaadeldavate NUTS-i 3. taseme piirkondade edetabeli tipus, oleks ikkagi tegemist olukorraga, mis rõõmu ei valmista.

SKP elaniku kohta ostujõu standardi (PPS) järgi

Ostujõu standard on ostujõu pariteetide (PPP – *purchasing power parities*) alusel Eurostatis arvatav ühik, mis kõrvaldab hinnataseme erinevused riikide vahel ja näitab euro tegelikku väärtust. Ostujõu pariteet on valuutade selline vahetuskurss, mis võrdsustab nende ostujõu. See tähendab, et kui konverteerida üks konkreetne rahasumma eri valuutadesse ostujõu pariteedi alusel, siis on kõigis maades võimalik selle eest saada ühesugune ostukorv kaupu ja teenuseid. Teisisõnu: ostujõu pariteet on selline valuutade konverteerimise kurss, mis elimineerib riikide hinnataseme erinevuse. Seega, kui riikide kulutused SKP järgi konverteeritakse ühisesse valuutasse ostujõu pariteedi abil, siis kajastavad võrdlused riikide vahel üksnes ostetud kaupade ja teenuste mahu erinevusi.

SKP ostujõu standard elaniku kohta on vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondadest suurim Oslos – 66 100 eurot elaniku kohta. Oslo piirkond eristub selgelt teistest. Vahe teisel kohal oleva Stockholmi piirkonnaga on märkimisväärne. Näitaja väärtus Stockholmi piirkonnas on 47 900 eurot elaniku kohta. Vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondades on madalaim ostujõu standard Läti Latgale piirkonnas – 8900 eurot elaniku kohta.

Ostujõu standard elaniku kohta toob selgelt välja lähiriikide erinevuse. Vaadeldavate riikide NUTS-i 3. taseme piirkondade edetabelis on 18 viimast positsiooni Balti riikide piirkondadel. Nende seas ka Lõuna-Eesti piirkond, mis on 14 600 euroga elaniku kohta 68. kohal (21 Balti riigi NUTS-i 3. taseme piirkonna seas 9. kohal, Eesti ja Läti arvestuses 3. kohal). Kolm edetabelis eespool olevat Balti riikide piirkonda on Vilnius (30 000 eurot elaniku kohta, 24. positsioon), Põhja-Eesti (29 900 eurot elaniku kohta, 25. positsioon) ja Riia (29 500 eurot elaniku kohta, 28. positsioon) ehk siis NUTS-i 3. taseme piirkonnad, mis hõlmavad Balti riikide pealinnu.

Kui võrrelda ostujõu standardi muutumist aastatel 2005 ja 2014 (61 piirkonna puhul, sest Norra kohta andmed 2005. aasta kohta puuduvad), siis saab tõdeda, et Lõuna-Eesti näitaja on suurenenud 152% ja kasvutempolt ollakse 13. kohal eespool kõiki Soome ja Rootsi NUTS-i 3. taseme piirkondi.

Kokkuvõte

Statistikal on oluline ülesanne – anda võimalus võrdlemiseks. Selle artikli eesmärk on anda ülevaade Lõuna-Eestist (kaart 1) kui ühest Euroopa NUTS-i 3. tasandi piirkonnast. Lõuna-Eesti piirkond koosneb kuuest maakonnast: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru. Võrdluseks on välja toodud meie lähinaabrite (Läti, Leedu, Soome, Rootsi ja Norra) vastavad piirkonnad (kaart 2) ning valik andmeid nende kohta (tabel 2).

Eesti NUTS-i 3. taseme piirkonnad (sh Lõuna-Eesti) on kvantitatiivsete näitajate (pindala, rahvaarv) järgi lähiriikide seas üsna keskmisel tasemel. Sisulisemate näitajate puhul (SKP, sündimus) on Lõuna-Eesti konkurentsivõimeline enamiku Balti riikide NUTS-i 3. taseme piirkondadega, aga Põhjala riikidest mahajäämust on keeruline mitte märgata. Samas viimase 10 aasta SKP kasvutempo on Lõuna-Eestis olnud kiirem kui Soome ja Rootsi NUTS-i 3. taseme piirkondadel.

Euroopa statistikasüsteemis on NUTS-i 3. piirkondlik tasand väga oluline, aga andmeid nende piirkondade kohta on vähe. Peamine andmeallikas on Eurostati andmebaas. Euroopas rahvusvahelise võrdluse tagamine on eelkõige Eurostati ülesanne, loomulikult koostöös riikide statistikaasutustega. Enim leiab Eurostatist andmeid NUTS 1. ja 2. tasandi piirkondade kohta. Arvestades Eesti väiksust ei anna need riigi kohta piirkondlikku lõiget, vaid kajastavad andmeid riigi kohta kokku. Peale Eurostati andmebaasi on NUTS-i 3. taseme andmeid võimalik saada ka riikide statistikaasutuste kodulehtedelt ja muudest allikatest.

Balti riikide NUTS-i 3. taseme piirkondade kohta leiab rohkem andmeid Statistikaameti Piirkondlikust portaalist. Aegridades on andmed vähemalt 10 viimase aasta ja eri valdkondade (rahvastik, tööturg, sotsiaalelu, RSKP, ehitus, põllumajandus ja majutus) kohta.

Summary

Statistics has an important task – it enables comparisons. The purpose of this article is to provide an overview of Southern Estonia (Map 1, p. 12) as a NUTS level 3 region. The region of Southern Estonia comprises six counties: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi and Võru. For comparison purposes, the respective regions of countries close to Estonia (Latvia, Lithuania, Finland, Sweden and Norway) (Map 2, p. 15) as well as selected data on these regions (Table 2, p. 16) are presented.

Estonia's NUTS level 3 regions (incl. Southern Estonia) are quite average among the Baltic and Nordic countries in terms of quantitative indicators (area, population). As for more telling indicators (GDP, birth rate) Southern Estonia competes with most NUTS level 3 regions in the Baltic countries, but noticeably lags behind the Nordic countries. However, the growth of Southern Estonia's GDP has been faster in the last ten years than in the case of Swedish and Finnish NUTS level 3 regions.

The regional level of NUTS 3 is very important in the statistical system of Europe, but there is little data available on these regions. The main data source is Eurostat's database. Enabling international comparisons in Europe is primarily the task of Eurostat, but of course in cooperation with the national statistical institutes. More data can be found from Eurostat on the regions of NUTS levels 1 and 2, which considering the small size of Estonia do not provide a perspective on the country's regions, but reflect data on the country as a whole. In addition to Eurostat's database, it is possible to obtain NUTS level 3 data from the websites of national statistical offices and other sources.

More data on NUTS level 3 regions of the Baltic countries can be found in the regional portal of Statistics Estonia. Time series include data on the previous ten years at least and on different domains, such as population, labour market, social life, regional GDP, construction, agriculture and accommodation.

Allikad Sources

Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Eesti: <http://www.stat.ee/ee>

Statistikaameti Piirkondlik portaali. Balti riikide piirkondlik statistika: <http://www.stat.ee/pp>

Leedu: <https://www.stat.gov.lt/>

Läti: <http://www.csb.gov.lv/en>

Norra: <http://www.ssb.no/en/>

Soome: http://www.stat.fi/index_en.html

Rootsi: <http://www.scb.se/en/>

LÕUNA-EESTI ELANIKUD INHABITANTS OF SOUTHERN ESTONIA

Ene-Margit Tiit

Statistikaamet – Statistics Estonia

Lõuna-Eestis elab umbes veerand Eesti rahvastikust, viimase veerandsajandiga on see osatähtsus kahanenud protsendi võrra. Ligi pool lõunaestlastest elab Tartumaal, sh Tartu linnas. Lõuna-Eesti rahvuskooresseis on üsna homogeenne, üle 88% elanikest on eestlased, kuigi Peipsi kaldal elab sajanditevanune vene vanausklike kogukond. Enamiku näitajate poolest ei erine Lõuna-Eesti rahvastik aga ülejäänud Eesti omast kuigivõrd.

Lõuna-Eesti läbi ajaloo. Mida see piirkond endast kujutab?

Lõuna-Eesti kuulub rahvusvahelisse statistilisse territooriumiliigenduse süsteemi kui madalaim ühik – NUTS3 (vt artikkel „Lõuna-Eesti ja ühine statistiliste territoriaalüksuste liigitus (NUTS)“).

Ajaloo jooksul on Eesti territooriumi liigendatud mitmeti. Põline maakondadele tuginev liigendus (mis pole olnud küll päris püsiv, sest ka maakondade piirid on aegade jooksul muutunud) on mitmeski mõttes osutunud liiga peeneks ja nii on Eestis olnud aja jooksul kaks kubermangu (aastail 1625–1917), kolm oblastit (1952–1953), viis NUTS-i piirkonda (alates aastast 2004) ja kuus piirkonda (*Gebiet* – 1941–1945). Tänapäeval on paljud ametkonnad jaotatud Eesti neljaks teeninduspiirkonnaks. Nii on Politsei- ja Piirivalveametil neli prefektuuri, Päästeametil neli päästekeskust, Haigekassal neli teeninduspiirkonda – ikka Põhja-Eesti (keskusega Tallinnas), Ida-Eesti (enamasti keskusega Jõhvis), Lõuna-Eesti (keskusega Tartus) ja Lääne-Eesti (keskusega Pärnus). Sarnaseid liigendusi on rohkemgi, kusjuures kõigil juhtudel nende piirid ei kattu. Oleks igati loomulik, et selliste jaotuste aluseks oleks rahvusvaheline NUTS3 liigendus, kuid kahjuks see nii ei ole. Üsna ebamäärases seisus on Kesk-Eesti maakonnad, nt põliselt Eesti keskel paiknenud Järvamaa, mis eri liigenduste puhul loetakse eri piirkonna osaks.

Lõuna-Eesti on siiski olnud võrdlemisi tugeva identiteediga piirkond läbi ajaloo. Tõsi, Vana-Liivimaa Eesti osa sisaldas peale praeguse Lõuna-Eesti ka Pärnumaad, mis hiljem on omaette piirkonna südameks kujunenud, kuid muus osas on Lõuna-Eesti kui terviklik piirkond olnud püsivam kui seda moodustavad maakonnad. Lõuna-Eesti tuumiku moodustavad Tartumaa ja Võrumaa (mis varem olid mõlemad praegusest suuremad). Nendega on tihedasti seotud Viljandimaa, mis mõne liigenduse puhul on siiski ka Pärnumaa osaks arvatud. Eesti iseseisvumisel (1918) moodustati Tartumaa, Võrumaa ja Viljandimaa piiriäärsetest valdadest Valga maakond, mis oli vastukaaluks Läti Valka maakonnale ja mille keskuseks sai pool senisest Valga-Valka kaksiklinnast. Linna läbival riigipiiril kontrolliti dokumente, kontroll taastati Eesti ja Läti taasiseseisvumisel, ent kaotati siis, kui riigid ühinesid Schengeni viisaruumiga. Iseseisvuse taastamise järel toimus suurem maakonnapiiride nihutamine, kui nõukogudeaegsed rajoonid nimetati ümber maakondadeks. Sajandeid eksisteerinud põlismaakondadele lisandusid Jõgevamaa, Põlvamaa ja Hiiumaa, neist kaks esimest Lõuna-Eestis. Sõjaeelseesse Eesti Vabariiki kuulunud Petserimaa põhiosa liideti Nõukogude Venemaaga juba 1944. aasta lõpus, selle ülejäänud vallad loeti Võrumaa ja Põlvamaa koosseisu. Ka teiste maakondade piirid muutusid mõnevõrra sõjaeelsetega võrreldes: nii suurenes Valgamaa varem Tartumaale kuulunud Otepää ja selle ümbruskonna arvel.

Tänapäeval tuleb tõdeda, et Lõuna-Eesti on tegelik üksus oma territooriumi, rahvastiku ja kogukondade kooslusega, mitte abstraktne, üksnes Euroopa statistika ja võrdluste jaoks loodud moodustis. Lõuna-Eestit ja Põhja-Eestit on kogu ajaloo vältel eristanud keel ja mingil määral ka kombed. Artiklis ei saa aga Lõuna-Eestit võrrelda Põhja-Eestiga, sest Eesti ülejäänud maakonnad jagunevad koguni neljaks piirkonnaks. Nii jääbki üle kasutada võrdluste puhul Lõuna-Eesti kõrval kohmakat ja isegi kohatut väljendit „muu Eesti“ või „Eesti ülejäänud maakonnad“.

Eesti lõunapoolse ja põhjapoolse osa erinevusi on süvendanud ajalugu: hoolimata Eesti väiksusest on eri piirkondi peaaegu kogu varasema ajaloo vältel valitsenud eri võõrvallutajad, kusjuures mõningad erinevused säilisid isegi siis, kui Eesti kuulus Vene tsaaririigi koosseisu, kuid oli jagatud kahe kubermangu vahel. Isegi pärisorjus kaotati Põhja-Eestis (Eestimaal) ja Lõuna-Eestis (Liivimaal) eri ajal (vastavalt 1816 ja 1819). Mõneti erinev oli Lõuna- ja Põhja-Eestis ka koolide arengulugu: tänu Forseliuse tegevusele 17. sajandi lõpukümnenditel hoogustus koolide asutamine just Lõuna-Eestis ja Põhja-Eesti jäi selles arengus mõnevõrra maha.

Selgub, et ka inimesed olid Lõuna- ja Põhja-Eestis möödunud sajandi alguses professor Auli^a hinnangul antropoloogilises mõttes mõnevõrra erinevad: Põhja- ja Lääne-Eestis pikemad, sihvakamad ja heledapaisemad, Lõuna- ja Ida-Eestis veidi lühemad, jässakamad ja tumedamate juustega. Nähtavasti on siin põhjuseks genofondi rikastumine segunemisel naaberrahvastega. Üldteada on ka Lõuna-Eesti ja Põhja-Eesti keele (murrete) erinevus, kuid tänu ajakirjanduse varasele levikule ja eelmiste põlvkondade keele- ja kirjameeste aatelisele tegevusele on välja kujunenud ühine ja rikas kirjakeel, mille kõrval viimasel ajal taas elustatakse ka mõningaid piirkondlikke murrakuid.

Tänapäevase Lõuna-Eesti nägu

Lõuna-Eestis ei ole merd, kuid see-eest piirneb Lõuna-Eesti Euroopa ühe suurima järve – Peipsi järvega, siin on rohkesti suuremaid ja väiksemaid järvesid ja jõgesid, metsi, soid ja rabasid. Künkad pole küll kõrged, ent maastik on vahelduv. Öeldakse, et Põhja-Eestist pärit autojuhil hakkab Lõuna-Eesti teel pea ringi käima: kuigi siin ei haiguta tee ääres ähvardav kuristik nagu Šveitsis, vaid tee vonkleb peadpööritava kiirusega vasemale-paremale ja üles-alla.

Järgnevas on püütud selgitada, mille poolest on Lõuna-Eesti elanikud eripärased – kui lõuna-eestlane üldse millegi poolest mujal Eestis elavast inimesest erineb. Kas on alust müütidel, et Lõuna-Eesti inimesed on hädisemad kui põhja pool elavad, sest sinna on jäänud vaid need, kellel pole olnud ettevõtlikkust lahkuda?

On selge, et Lõuna-Eesti elanikele annab suurel määral näo Tartumaa koos Tartu linnaga – ligi 45% lõuna-eestlastest elab Tartumaal. Siiski ei ole Tartu mõju Lõuna-Eestile nii suur nagu Harjumaa ja Tallinna mõju kogu ülejäänud Eestile: muu Eesti elanikest elab Harjumaal ligi 58%.

Erinevus lõuna-eestlaste ja muude piirkondade elanike vahel algab suurel määral elukeskkonnast selle sõna laiemas tähenduses, tingimustest, mis üldiselt eristavad linna- ja maaelanikke. Kuigi ka suurem osa lõuna-eestlastest on linnaelanikud (nagu see on juba kogu Maa elanikkonna puhul), on siinsed linnad enamasti pisikesed, võrdlemisi külasarnased. Üheksateistkümnest Lõuna-Eesti linnast on ainult üks – Tartu – ligi saja tuhande elanikuga. Ülejäänutest kolm on võrdlemisi vana maakonnakeskust (Viljandi, Valga ja Võru) enam kui 10 000 elanikuga ja ülejäänud 15 linnakese keskmine elanike arv jääb kahe ja poole tuhande piiresse. Siiski on peaaegu kõik need pisilinnad omamoodi ajaloolised keskused, kus on olemas kirik ja kool, turuplats, millest on kujunenud keskväljak ja mille ümber asuvatest poeketest ja teenindus-asutustest osa veel toimib, kuigi linna serva tekkinud kaubanduskeskus on paljud neist alla neelanud. Need linnakesed on kõik ka Eesti teedevõrgu sõlmed, suuremas osas neist on olemas raudteejaam, mis tänapäeval küll enam jaamana ei toimi, kuigi mõnel pool rong selle juures siiski veel peatub. Selles mõttes erinevad need linnakesed märksa elanikerikkamatel uusasumitel – suursüdaladest, mis on valglinnastumise tulemusena kerkinud Tallinna ümbruse nn kuldse ringi ja millesarnaseid leidub mõni ka Tartu lähikonnas.

Lõuna-Eesti maakonnad pole aga sugugi ühesugused, vaid on oma asustusstruktuuri poolest üsna erinevad. Järgnevalt on vaadatud maakondi (tähestiku järjekorras) ja iseloomustatud nende asulaid, kusjuures linnana on käsitletud ka vallasisesid linnu. Lõuna-Eesti maakondades alevit ei ole. Muu Eesti asustust käsitledes on linnaliste asulate hulka loetud ka alevit. Maaelanikud seevastu on alevike ja külade elanikud. Alevike ja külade andmed põhinevad 2011. aasta rahvaloendusel.

^a Антропология эстонцев (*Anthropologia estonica*). – Tartu Ülikooli toimetised 158, 1964, 387 lk.

Lõuna-Eesti maakonnad ja nende omanäolisus

Jõgeva maakonnas elas 2017. aasta 1. jaanuaril 30 840 elanikku. Siin on kolm linna: maakonnakeskus Jõgeva (5236 elanikku), mis kujunes linnaks alles 20. sajandil tänu seda läbivale raudteele, iidne Põltsamaa (4105 elanikku), mis oli aastail 1870–1877 Liivimaa kuningriigi pealinn, ja Peipsi-äärne Mustvee (1286 elanikku), mis paistab silma kirikute rohkuse poolest. Jõgevamaal on ka üksteist alevikku keskmiselt alla 500 elanikuga (suurimas, Tabiveres on elanikke ligi tuhat) ja 225 küla keskmiselt 60 elanikuga. Suurimas, Võisiku külas on elanikke ligi pool tuhat. Alla kümne elanikuga külasid on kolm, väikseim kahe elanikuga Kassivere, ilma püsielaniketa külasid ei ole. Asustustihedus on Jõgevamaal 11,8 inimest ruutkilomeetri kohta, mis on isegi Eesti maakondade hulgas vähevõitu.

Põlva maakonnas elas 2017. aasta 1. jaanuaril 27 963 inimest. Siin on kaks vallasisest linna: maakonnakeskus Põlva (5485 elanikku) ja Võhandu alamjooksul paiknev Räpina (2197 elanikku). Kuigi Põlva kirik rajati juba 15. sajandil, sai kirikulähedane asula linnaõigused alles 1993. aastal, samal aastal sai linnaks ka Räpina, millel on samuti võrdlemisi pikk ajalugu, muu hulgas on 18. sajandil asutatud Räpina paberivabrik Eesti vanim seniajani töötav tööstusettevõtte. Põlvamaal on veel seitse alevikku ja 255 küla. Alevikud ei ole suured, neist suurim on Kanepi enam kui 500 elanikuga ja väikseim Võõpsu, kus elanikke alla 200, kuid millel olid enne II maailmasõda koguni alevi õigused. Külade hulgas on suurimad Mammaste ja Himmaste, kus kokku üle tuhande elaniku ja mis piirnevad Põlva linnaga. Põlvamaal on ka 34 alla kümne elanikuga pisiküla, neist kahes – Koidulas ja Rääptsovas – ei ole ühtegi püsielanikku. Keskmise elanike arv Põlvamaa külas on 60 inimese ringis, maakonna asustustihedus on aga 12,9 inimest ruutkilomeetri kohta.

Tartu maakond on rahvaarvult Harjumaa järel teine: siin elas 2017. aasta 1. jaanuaril 145 550 inimest. Tartumaal on kolm linna: Eesti suuruselt teine linn, maakonnakeskus ja ülikoolilinn Tartu (93 124 püsielanikku), mille elanikkond suureneb talveperioodil ajutiselt siin elavate õppurite arvel kuni kahekümne tuhande inimese võrra. Peale selle paikneb Tartumaal veel omaaegne suvituslinn Elva (5669 elanikku) ja Peipsi-äärne pisilinn Kallaste (769 elanikku). Tartumaal on 23 alevikku ja 303 küla. Alevikest on suurimad Tartu külje all asuv Ülenurme üle 2000 elanikuga ja peaaegu sama suur Tõrvandi, aga ka Elva lähedal paiknev Nõo ligi poolteise tuhande elanikuga. Pisikesed, napilt kahesaja elanikuga, on Peipsi-äärsed alevikud Varnja, Kolkja ja Kasepää. Tartumaa külade hulgas on suurimad Tartuga külgnevad üle tuhande elanikuga Vahi ja Lohkva, mis on valgiinnastumise tulemusena kujunenud pigem Tartu magalapiirkonnaks. Kuid Tartumaa ei ole üksnes Tartu ümbruskond. Tartumaal on ka 17 alla kümne elanikuga pisiküla, neist kahes – Praagas ja Palupõhjas – ei ole ühtegi püsielanikku. Keskmise elanike arv Tartumaa külas on 104, maakonna asustustihedus on aga 48,6 inimest ruutkilomeetri kohta. Asustustihedus on suur tänu Tartu linnale.

Valga maakonnas elas 2017. aasta 1. jaanuaril 30 084 elanikku. Maakonnas on kolm linna, neist suurim on maakonnakeskus Valga (12 452 elanikku). Valga on Eesti vanimaid linnu, esimest korda mainiti seda juba 13. sajandil. Valga omapära on paiknemine Eesti ja Läti piiril, kus ta moodustab koos Läti territooriumil paikneva lätikeelse piirilinna Valkaga omapärase, ca 20 000 elanikuga kaksiklinna. Veel asuvad Valgamaal Ohne jõe ääres paiknev maaliline väikelinn Tõrva (2804 elanikku), mis ajalooliselt kuulus Mulgimaa koosseisu, ja vallasisene linnake Otepää (2200 elanikku), mis on kroonitud Eesti talvepealinnaks, sest on ühtlasi rahvusvaheliselt arvestatav talispordikeskus. Veel on Valgamaal seitse alevikku ja 150 küla. Alevikest on suurim üle 500 elanikuga Puka ja küladest ligi 500 elanikuga Hellenurme. Valgamaal on ka üheksa alla kümne elanikuga pisiküla, neist Tõrvases ei ole ühtegi püsielanikku ja Mustumetsas on vaid üks elanik. Keskmise elanike arv Valgamaa külas on siiski üle 70, asustustihedus on Valgamaal aga 14,7 inimest ruutkilomeetri kohta.

Viljandi maakonnas elas 2017. aasta 1. jaanuaril 47 288 püsielanikku. Maakonnas on kuus linna, neist suurim on maakonnakeskus Viljandi (17 711 elanikku), üks Eesti vanemaid linnu, mis 13. sajandil kuulus ka Hansa Liitu. Ülejäänud Viljandimaa linnad on tillukesed: iseseisvad Võhma (1287) ja Mõisaküla (762 elanikku), lisaks veel vallasisesed linnakesed Abja-Paluoja (1124 elanikku), Karksi-Nuia (1585 elanikku) ja Suure-Jaani (1072 elanikku). Viljandimaal on kaheksa alevikku ja 254 küla. Alevikest on suurimad enam kui tuhande elanikuga Viiratsi ja Mustla, mis oli aastail 1938–1979 linn. Külade hulgast on suurim Viljandi lähedal asuv Jämejala (ligi 500 elanikku, tuntud psühhiaatrikliiniku asukoht). Tibatillukesi, alla kümne elanikuga külasid on Viljandimaal võrdlemisi vähe, vaid viis, nende seas ka hoopis elaniketa Maru küla. Üldiselt on Viljandimaa külad pigem suured, keskmine elanike arv Viljandimaa külas on 78, asustustihedus maakonnas aga 16,3 inimest ruutkilomeetri kohta.

Võru maakonnas elas 2017. aasta 1. jaanuaril 33 505 püsielanikku. Maakonnas on kaks linna: maakonnakeskus Võru (12 167 elanikku), mis on asutatud 18. sajandi lõpuveerandil, ja vallasisene linn Antsla (1314 elanikku), kümme alevikku ja 566 küla. Alevikest on suurim Väimela, kus on üle 700 elaniku. Külade hulgas on suurim ligi 400 elanikuga Meegomäe, kus asub Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste lahingukool ja ka Võru haigla. Võrumaa suurim omapära on pisitillukesed külad, kus elanikke alla kümne – niisuguseid külasid on üle 250 ehk 46% kõigist Võrumaa küladest. Üldjuhul ei viita see elanike lahkumisele, vaid väiksed külakesed küngaste ja järvekeste vahel on Võrumaale ikka iseloomulikud olnud. Siiski ei ole Võrumaal alati olnud püsielaniketa külasid, mida praegu on koguni 28, kuid paljud neist elustuvad suvel, kui maakodudesse saabuvad nn suvevõrukad. Võrumaa iidsemaid ehitisi on 14. sajandist pärinev Vastselliina piiskopilinnus, mis on tähtis turismiobjekt. Keskmine elanike arv Võrumaa külas on 24, maakonna asustustihedus on aga 14,5 inimest ruutkilomeetri kohta.

Tabel 1. Linnalised asulad (linnad, vallasisesed linnad ja alevid), 1.01.2017

Table 1. Urban settlements (cities, cities without a municipal status and towns), 1.01.2017

Maakond County	Elanikud Population	Pindala, km ² Area, km ²	Asustustihedus, in/km ² Settlement density, persons per km ²	Linnaelanikud Urban population	Linnaelanikud, % Urban population, %	Linnalised asulad Urban settlements	Linna keskmine suurus Average city population
Jõgeva	30 840	2 604	11,8	10 627	34,46	3	3 542
Põlva	27 963	2 164	12,9	7 682	27,47	2	3 841
Tartu	145 550	2 993	48,6	99 562	68,40	3	33 187
Valga	30 084	2 043	14,7	17 456	58,02	3	5 819
Viljandi	47 288	3 420	13,8	23 541	49,78	6	3 924
Võru	33 505	2 306	14,5	13 481	40,24	2	6 741
Lõuna-Eesti Southern Estonia	315 230	15 530	20,3	172 349	54,67	19	9 071
Muu Eesti Rest of Estonia	1 000 405	27 936	35,8	726 934	72,66	39	18 639
Kogu Eesti Estonia	1 315 635	43 465	30,3	899 283	68,35	58	15 505

Tabel 2. Maalised asulad (alevikud ja külad), 31.12.2011*Table 2. Rural settlements (small towns and villages), 31.12.2011*

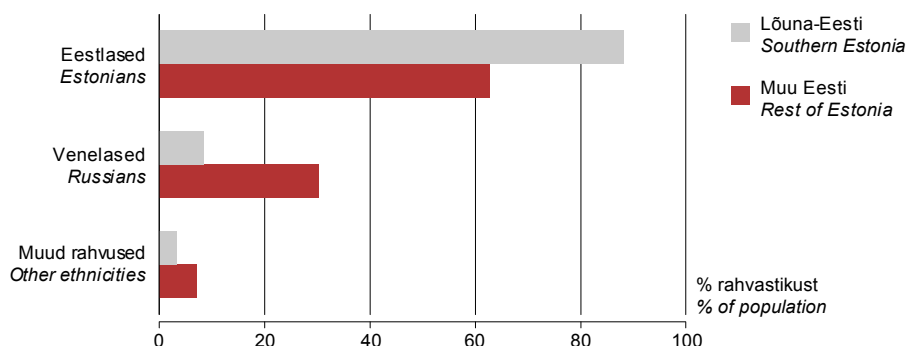
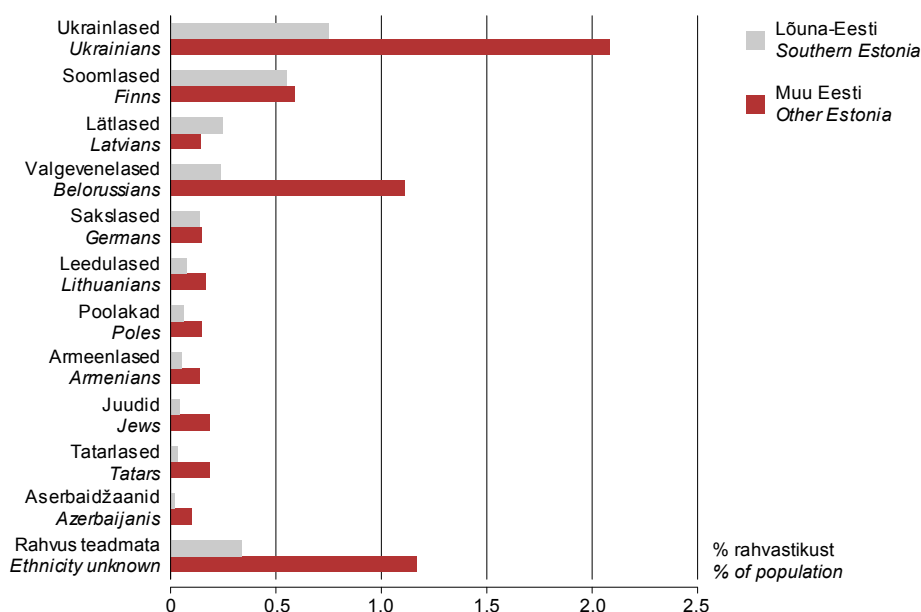
Maakond County	Maa- elanikud Rural population	Alevikud Small towns	Alevielanikud Population of small towns	Aleviku keskmine suurus Average small town population	Külad Villages	Külaelanikud Village population	Küla keskmine suurus Average village population
Jõgeva	20 213	11	5 248	477	225	15 081	67
Põlva	20 281	7	2 913	416	255	16 313	64
Tartu	45 988	24	14 884	620	303	31 585	104
Valga	12 628	7	2 103	300	150	11 077	74
Viljandi	23 747	8	4 503	563	254	19 851	78
Võru	20 024	10	4 418	442	566	14 965	26
Lõuna-Eesti Southern Estonia	142 881	67	34 069	508	1 753	108 872	62
Muu Eesti Rest of Estonia	273 471	114	98 627	865	2 691	174 784	65
Kogu Eesti Estonia	416 352	181	132 696	733	4 444	283 656	64

Tabel 3. Väikekülad ja nende osatähtsus kõigis külates, 31.12.2011*Table 3. Small villages and share in all villages, 31.12.2011*

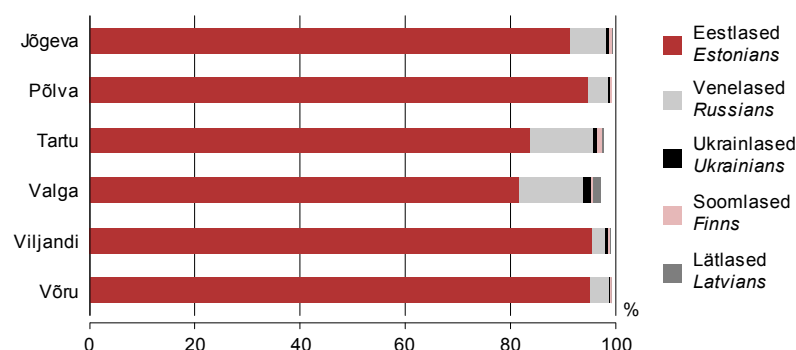
Maakond County	Külad Villages	Alla 10 elanikuga külad Villages with less than 10 inhabitants	Alla 10 elanikuga külad, % Villages with less than 10 inhabitants, %	Püsielaniketa külad Villages without permanent inhabitants	Püsielaniketa külad, % Villages without permanent inhabitants, %
Jõgeva	225	3	1,3	0	0
Põlva	255	34	13,3	2	0,8
Tartu	303	17	5,6	2	0,7
Valga	150	9	6,0	1	0,7
Viljandi	254	5	2,0	1	0,4
Võru	566	263	46,5	28	4,9
Lõuna-Eesti Southern Estonia	1 753	331	18,9	34	1,9
Muu Eesti Rest of Estonia	2 691	472	17,5	68	2,5
Kogu Eesti Estonia	4 444	803	18,1	102	2,3

Lõuna-Eesti elanike etniline koosseis

Oluliselt erineb Lõuna-Eesti rahvastik muu Eesti omast etnilise koosseisu poolest. Lõuna-Eesti elanikest on 88,3% eestlased, 8,4% venelased ja muude rahvuste esindajaid on 3,3%. Jooniselt 2 on näha, et ka enamikku teiste rahvuste esindajaid kohtab Lõuna-Eestis vähem kui Eesti muudes piirkondades. Erandiks on lätlased, kelle kontsentratsioon on suhteliselt suur Valgamaal, aga ka soomlased ja sakslased. Viimase viie-kuue aasta jooksul ei ole arvukamate rahvusrühmade vahelkorras olulisi muutusi toimunud, küll on aga pisut suurenenud nn muude rahvuste osatähtsus – siin on oluline osa Tartu ja Tallinna kõrgkoolidesse mitmelt poolt saabunud tudengitel ja õppejõududel-teaduritel.

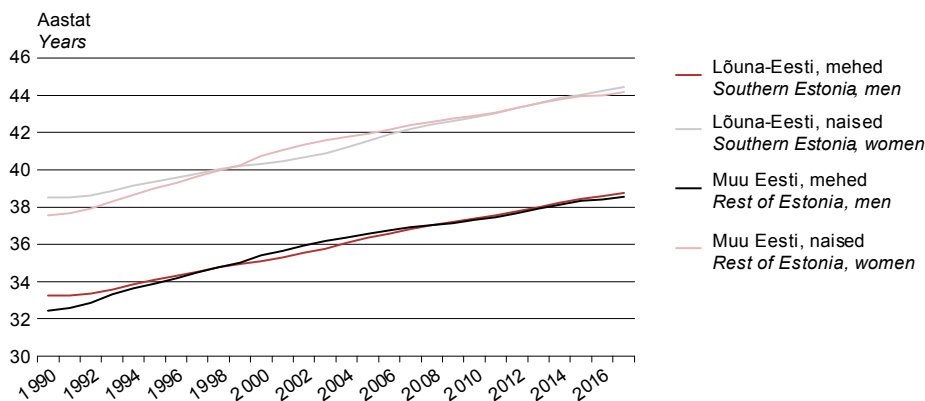
Joonis 1. Kõige arvukamad rahvusrühmad, 1.01.2017
Figure 1. Most populous ethnic groups, 1.01.2017

Joonis 2. Väiksemad rahvusrühmad, 1.01.2017
Figure 2. Smaller ethnic groups, 1.01.2017

Siiski erinevad ka Lõuna-Eesti maakonnad rahvuskoosseisu poolest (joonis 3). Viljandi ja Võru maakonnas on eestlasi üle 95%, venelasi 2–3% ja muid rahvusi hoopis vähe. Üsna samasugune on olukord ka Põlvamaal. Eestlaste osatähtsus on väiksem ja venelaste oma suurem Jõgeva- ja Tartumaal. Oluline põhjus on siin Peipsi-äärsed vene vanausuliste asualad, sh Kallaste ja Mustvee linnake. Siiski on ka Tartu linnaelanikest ligi 15% venelased, on nii ülikooliga seotud inimesi kui ka muude elualade esindajaid. Kõrgkoolide ja teadusasutuste mõjul on Tartu rahvastikus keskmisest rohkem eri rahvuste esindajaid. Kõige kirjum on aga Valgamaa elanikkond: lisaks 12%-le venelastele on ligi kaks protsenti lätlasi ja peaaegu sama palju ukrainlasi, pisut ka valgevenelasi, poolakaid, leedulasi ja sakslasi. Soomlasi elab keskmisest rohkem Jõgeva ja Viljandi maakonnas. Lõuna-Eesti rahvuskoosseisust rääkides tuleb mainida ka setosid, kes elavad Võru- ja Põlvamaa Venemaaga piirnevatel aladel. Kuigi nad on rahvuselt eestlased, moodustavad nad eesti keelest mõneti erinevat seto keelt (keeleteadlaste hinnangul eesti keele murret) kõneleva omaette identiteediga etnilise rühma. Kuigi Setomaa Eesti-poolne osa piirdub mõne vallaga, leidub seto keele kõnelejaid kogu Eestis.

Joonis 3. Lõuna-Eesti maakondade rahvuskoosseis, 1.01.2017*Figure 3. Ethnic composition of counties in Southern Estonia, 1.01.2017***Lõuna-eestlased ja vananemine**

Iseseisvuse taastamisest möödunud veerandsajandi jooksul on keskmine eestlane märgatavalt vananenud. Kui taasiseseisvumisel oli keskmine mees 30–34-aastane ja naine 35 ja 39 aasta vahel, siis 2017. aastal on keskmine mees ületanud 35. eluaasta künnise ja keskmine naine valmistub 45. sünnipäeva tähistama. Nimetatud arvud on mediaanvanused. Täpsemalt näitab vanuse muutust keskmine vanus (joonis 4).

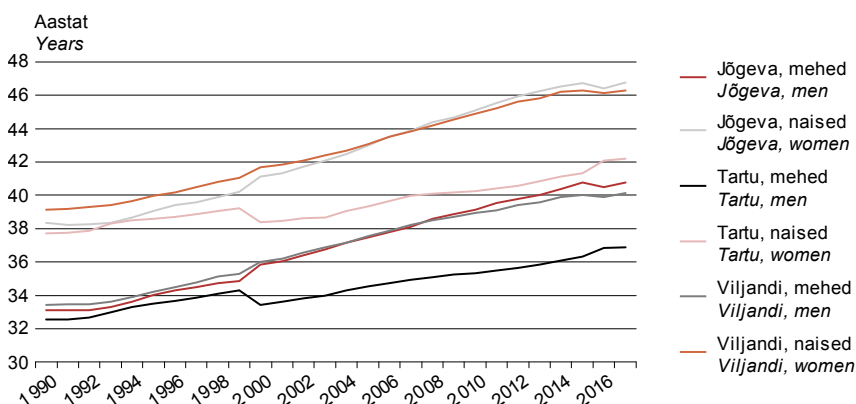
Elanikkonna vananemist põhjustab kolm protsessi: oodatava eluea pikenemine, sündimuse langus ja noorema põlvkonna väljaränne. Ilmselt toimivad need tegurid piirkonniti erineva mõjususega.

Joonis 4. Keskmine vanus soo järgi, 1990–2017*Figure 4. Average age by sex, 1990–2017*

Vananemine on Lõuna-Eestis kulgenud põhiliselt sama intensiivsusega kui mujalgi Eestis, ometi ei saa väita, et vananemine on toimunud kogu Eestis päris ühesuguselt (joonis 5).

Joonis 5. Keskmine vanus soo järgi kolmes Lõuna-Eesti maakonnas, 1990–2017

Figure 5. Average age in three Southern Estonian counties by sex, 1990–2017

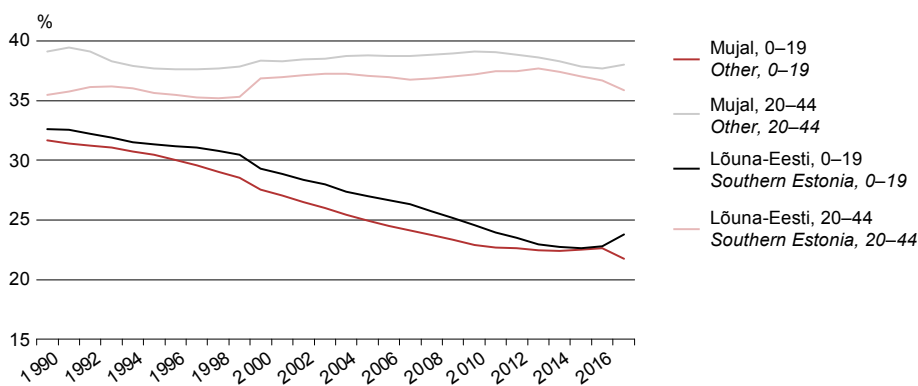

Jõnks tartlaste vanust märkival kõveral 2000. aastal on seotud ilmselt Tartus loendatud tudengite arvukuse suurenemisega.

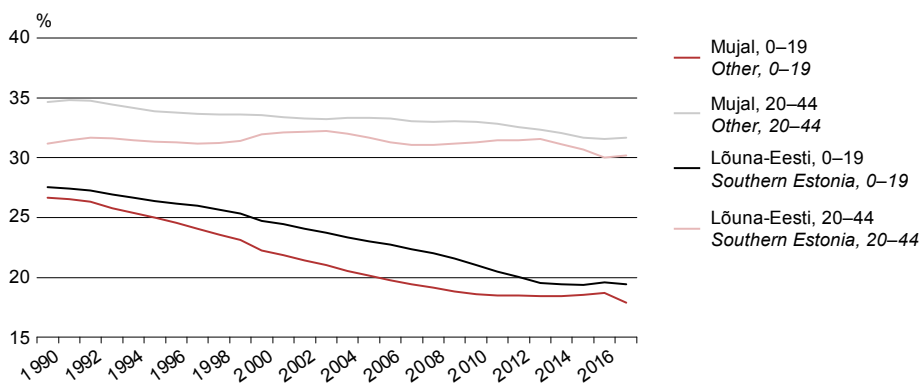
Joonis 6. Laste ja noorte ning viljakas eas inimeste osatähtsus rahvastikus soo järgi, 1990–2017

Figure 6. Population share of children and people in fertile age by sex, 1990–2017

Mehed – Men

Naised – Women

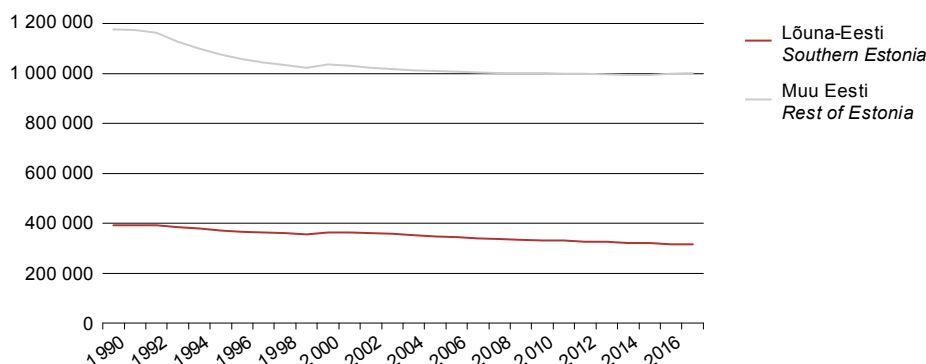
Hoolimata võrdlemisi sarnaselt muutuvast keskmisest vanusest on vanuserühmade vahed Lõuna-Eestis ja mujal Eestis siiski üsna erinev (joonis 6). Selgub, et kuigi Lõuna-Eestis on kogu viimase veerandsajandi jooksul olnud suhteliselt pisut rohkem lapsi ja kuni 20-aastaseid noori, pöördub olukord vastupidiseks juba vähemalt 20-aastaste puhul, st viljakas eas (nooremas tööeas). Nähtavasti on tegemist tööle asumisega väljaspool Lõuna-Eestit, kus hästi tasustatud töökohti napib.

Lõunaestlased ja elanikkonna kahanemine rände tõttu

Alates 1990. aastast kuni 2017. aasta alguseni on Eesti elanikkond kahanenud peaaegu 255 000 inimese võrra ehk 16,2%. Lõuna-Eesti rahvastik on vähenenud 78 000 võrra ehk peaaegu 20%, muu Eesti rahvastik aga 178 000 võrra ehk 15%. Neid muutusi illustreerib joonis 7, mille puhul tuleb arvesse võtta, et rahvaarvu hinnang 2000. aasta loenduse eel ei ole päris täpne.

Joonis 7. Lõuna-Eesti ja muu Eesti elanikud, 1990–2017

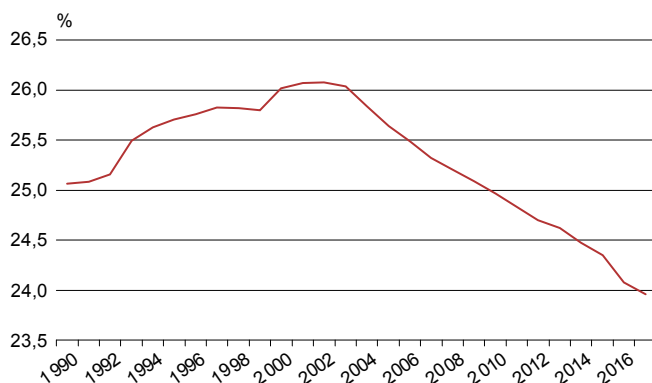
Figure 7. Population of Southern Estonia and rest of Estonia, 1990–2017

Joonisel 8 on kujutatud Lõuna-Eesti osatähtsust Eesti rahvastikus. On näha, et 1990. aastal elas Lõuna-Eestis veerand riigi rahvastikust, aastail 2001–2002 suurenes Lõuna-Eesti rahvastiku osatähtsus 26%ni.

Joonis 8. Lõuna-Eesti rahvastiku osatähtsus kogurahvastikus, 1990–2017

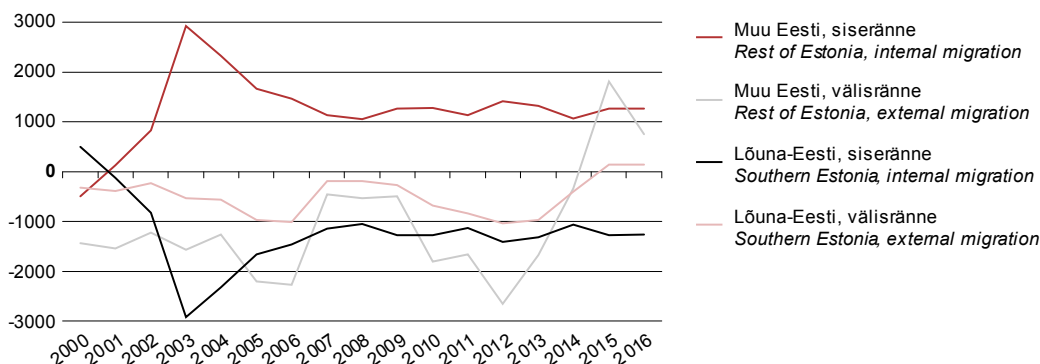
Figure 8. Share of Southern Estonian population in total population, 1990–2017

Alates 2002. aastast on Lõuna-Eesti elanikkond igal aastal vähenenud keskmiselt ligi 3500 inimese võrra, mille tagajärjel väheneb lõunaestlaste osatähtsus rahvastikus iga aastaga enam kui protsendikümneendiku võrra. Rahvaarvu vähenemisel on kaks võimalikku põhjust: negatiivne loomulik iive ja negatiivne välisrände saldo. Kui aga käsitleda riigisiseseid piirkondi, mõjutab rahvaarvu peale välisrände ka siseränne.

Joonis 9. Sise- ja välisrände saldo, 2000–2016

Figure 9. Net internal and external migration, 2000–2016

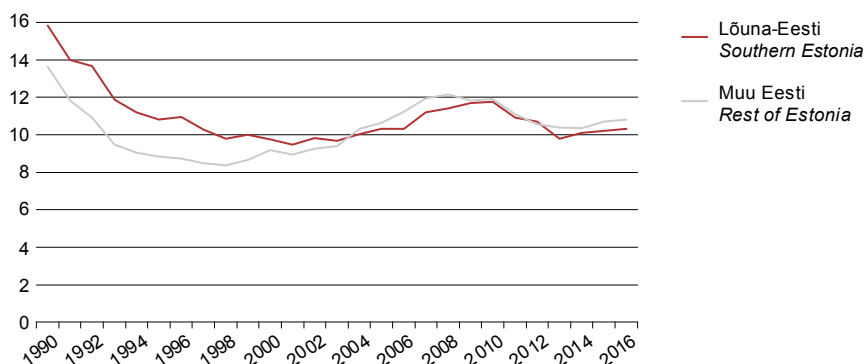
Üpriski sakiline ja esmapilgul segasevõitu joonis näitab sise- ja välisrände saldo muutumist alates 2000. aastast Lõuna-Eestis ja mujal Eestis (joonis 9). Jooniselt on näha, et välisrände saldo on suuremal osal aastatest olnud nii Lõuna-Eestis kui ka mujal negatiivne. Erandiks on paar viimast aastat muu Eesti jaoks. Lõuna-Eesti puhul on välisrände saldo võrdlemisi stabiilne ja valdavalt üsna mõõduka suurusega. Muu Eesti välisrände saldo on märksa varieeruvam. Registreeritud välisrände summaarne saldo aastail 2000–2017 on Lõuna-Eestis –8355, ülejäänud Eestis aga –18 574 inimest. Rohkem on aga Lõuna-Eesti rahvaarvu mõjutanud siseränne Lõuna-Eestist mujale Eestisse, mille summaarne saldo on –21 034. Täpselt sama suur, aga positiivne, on siserände saldo muus Eestis. Teiste sõnadega, alates 2000. aastast on üle 21 000 inimese siirdunud Lõuna-Eestist muudesse Eesti piirkondadesse. Kahjuks ei ole aga registreeritud rände andmed täielikud, seetõttu võib oletada, et lahkunuid on mõnevõrra rohkem.

Loomulik iive Lõuna-Eestis ja mujal

Pärast taasiseseisvumist langes Eestis, nagu enamikus teistes siirderiikideski, loomulik iive drastiliselt. Seda seletatakse nn siirdešokiga – inimestel on raskusi uue elukorraldusega kohanemisega, mistõttu kasvab suremus, aga noortele avanevad uued võimalused, eriti võimalus rännata, pärsivad sündimust.

Joonis 10. Sündimuse üldkordaja (sünde tuhande elaniku kohta), 1990–2016

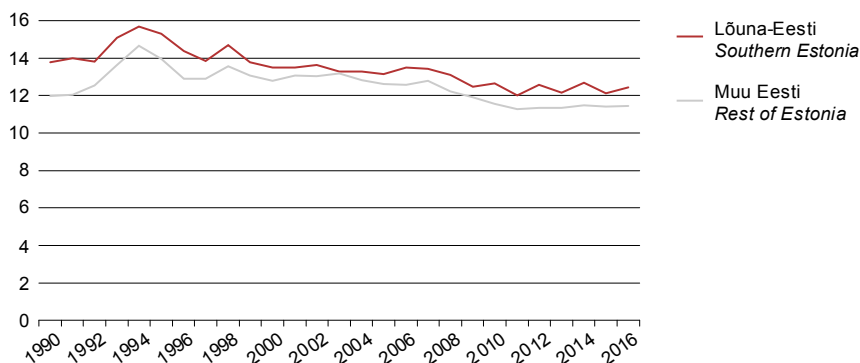
Figure 10. Crude birth rate (births per thousand inhabitants), 1990–2016

Kui vaadata sünni ja surma protsesse võrdlevalt Lõuna-Eestis ja mujal, selgub, et kuni 2003. aastani oli Lõuna-Eestis sündimus kõrgem kui mujal, kuid langes siis veidi madalamale.

Joonis 11. Suremuse üldkordaja (surmi tuhande elaniku kohta), 1990–2016

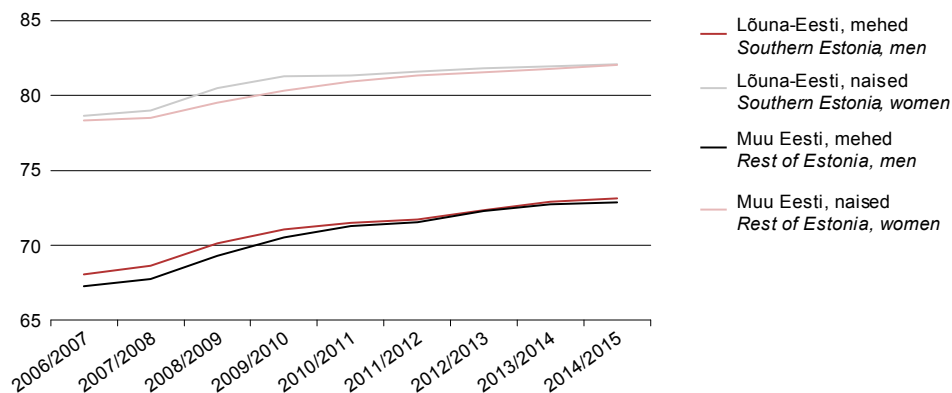
Figure 11. Crude death rate (deaths per thousand inhabitants), 1990–2016

Suremus seevastu on Lõuna-Eestis olnud peaaegu kogu vaatlusperioodi jooksul natuke kõrgem kui mujal ning kahe protsessi kogusummana on loomulik iive olnud Lõuna-Eestis kuni 2000. aastani suurem (kuigi üldiselt negatiivne) ja alates 2004. aastast märgatavalt väiksem kui mujal Eestis, jäädes negatiivseks ka 2010. aastal, kui Eesti loomulik iive korras positiivseks muutus. Üks võimalikke põhjuseid on siin just nooremas tööeas, s.o viljakas eas inimeste lahkumine Lõuna-Eestist, mida näitas vanusstruktuuride võrdlus ja mille põhjuseks on ilmselt olnud sobiva ja tasuva töö nappus Lõuna-Eestis.

Joonis 12. Meeste ja naiste oodatav eluiga sünnil, 2006/07–2014/15

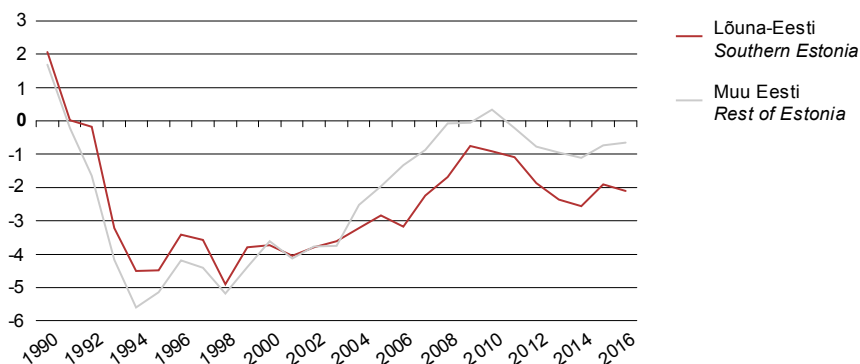
Figure 12. Life expectancy of men and women at birth, 2006/07–2014/15

Jooniselt 12 on näha, et oodatav eluiga sünnil on Lõuna-Eestis ja mujal Eestis üsna ühesugune. Kuidas on see kooskõlas Lõuna-Eesti pisut kõrgema suremusega? Seda selgitab taas vanusstruktuuride erinevus: Lõuna-Eestis on suhteliselt vähe nooremas tööeas inimesi, sellevõrra on veidi suurem eakamate osatähtsus ja seetõttu on suurem ka surmajuhtude arv tuhande elaniku kohta.

Joonis 13. Loomuliku iibe üldkordaja (sündide ja surmade vahe tuhande elaniku kohta), 1990–2016

Figure 13. Rate of natural increase (difference between the number of births and deaths per thousand inhabitants), 1990–2016

Kokku kaotas Lõuna-Eesti negatiivse loomuliku iibe tõttu 1990.–2016. aastani 24 000 inimest, muu Eesti 62 000 inimest. Ülejäänud kadu – Lõuna-Eestis 54 000, mujal 116 000 inimest – tuleneb negatiivsest rändesaldost. Kahjuks ei ole rändeandmed osaliselt puuduliku registreerimise tõttu täielikud, aastatel 1990–2000 aga puuduvad hoopis ja nende puhul tuleb leppida ligikaudsete hinnangutega. Erinevus võrreldes välisrände saldogas suuruses –27 000 inimest on suur. Siiski, jutt on erinevatest ajavahemikest – tõenäoliselt oli perioodil 1990–2000 välisrände saldo tugevasti negatiivne. Siis lahkus Venemaale suur hulk nõukogude perioodil Eestisse saabunud immigrante – kõigepealt isikud, kes olid seotud Nõukogude sõjaväega (pereliikmed, mitmesugused teenindajad ja ametnikud), kuid ka need, kes ei soovinud jääda elama iseisvasse Eestisse. Summaarne negatiivne välisrände saldo alates 1990. aastast on kogu Eesti jaoks ca 167 000, kuid see ei ole siiski välismaale elama asunud eestlaste arv, nagu vahel ennatlikult arvatakse. Nende lahkunute hulgas on arvestatav hulk (võimalik, et ligi pooled) mitte-eestlased, mida näitab Eesti rahvuskooresseisuline muutus 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse vahel. Ka Lõuna-Eestist taasisesisvumise ajal lahkunute hulgas (neid on 54 000 võrra rohkem saabunutest) on ilmselt üsna suur hulk neid, kes ennast eestlaseks ei pidanud ja Eesti Vabariigis elada ei soovinud. Kuid lahkunute seas on ka neid kaasmaalasi, keda pikisilmi tagasi ootame.

Kokkuvõte

Lõuna-Eesti elanikkonna kõige tähelepanuväärsem eripära on etniline koosseis – eestlaseid on 86%, mis on lähedane eestlaste osatähtsusele sõjaeelses Eesti Vabariigis. Oluline on ka maaelanike keskmisest suurem osatähtsus, samuti tõsiasi, et nii linnad, alevikud kui ka külad on keskmiselt suhteliselt väikese elanike arvuga. Lõuna-Eesti rahvastik on keskmisest pisut kiiremini vähenenud, põhjuseks negatiivne rändesaldo nii muu Eesti kui ka välismaaga. Rahvastiku vanuskoosseis eripära on nooremas tööeas inimeste suhteliselt väiksem osatähtsus – ilmselt on just nemad siit tööotsingutel lahkunud. Sündimust ja oodatavat eluiga iseloomustavad demograafilised näitajad ei erine Lõuna-Eestis muu Eesti omadest. Müüt lõunaeestlaste hädisusest ei pea paika, kuid mõneski siinses pisilinnas võib kogeda mineviku nostalgiat, mis meenutab elu Eestis enne viimast suurt sõda – kui vaid vaadata mööda arvukatest autodest ja kujutada nende asemel ette vankri ees kõndivat suksut.

Summary

Southern Estonia consists of six Estonian counties that are located south-east of Estonia's geographical centre. This region is not only a group of counties necessary for statistics and comparisons, but rather a historically developed unique region. The population of Southern Estonia is characterised by a significantly higher share of Estonians compared to the rest of Estonia, although Russian Old Believers have long been established on its eastern border, and in border areas, especially in Valga city, there are more Latvians than elsewhere in Estonia. Settlements in Southern Estonia are typically small townships which are actually historical centres with a church, market square, local government, school building and a culture centre. The only larger city in Southern Estonia is Tartu – half of the people in Southern Estonia live there. It is the historical centre of the region, and with its old university and other cultural and research institutions also an important intellectual centre for Estonia. The population of Southern Estonia is declining slightly faster than the population of Estonia as a whole. The main reason for this is that less immigrants arrive here, and net migration remains negative both in terms of internal and external migration. Natural increase is also negative – this is due to migration, which has caused a decline most notably among younger working-age population.

LÕUNA-EESTI MAJANDUS: (MAJANDUSLIKULT) EDUKA PIIRKONNA OLEMUS

ECONOMY OF SOUTHERN ESTONIA: THE NATURE OF AN (ECONOMICALLY) SUCCESSFUL REGION

Märt Leesment
Statistikaamet – Statistics Estonia

Artiklis analüüsitakse Lõuna-Eesti majanduses toimunut aastatel 2005–2016 ja võrreldakse olulisi majandusnäitajaid kogu Eesti keskmisega. Võimalike kasvuallikate paremaks mõistmiseks tutvustatakse eduka piirkonna olemust ja pööratakse tähelepanu sellele, mis võib olla Lõuna-Eesti edu alus.

Väga suures plaanis ja lihtsustatult võib piirkondliku majandusarengu keskne eesmärk olla seal elavate inimeste heaolu parandamine. Võtmeküsimus on, kuidas seda saavutada. Siin ei saa üle ega ümber piirkonna ettevõtetest ja nende rajajatest ning neid juhtivatest inimestest. Ainuüksi ettevõtte kui juriidilise keha loomisest ei piisa. Tähtis on, et ettevõtted saaksid edukalt hakkama, oleksid tulemuslikud ja suudaksid konkureerivate ettevõtetega ühes sammuda (või neid isegi edestada) nii regionaalsel kui ka rahvusvahelisel turul. Seega peaksid ettevõtted olema konkurentsivõimelised. Artikkel annab ülevaate Lõuna-Eesti kui tervikpiirkonna ja selle maakondade majandusarengu näitajatest.

Dijkstra jt (2011) defineerivad piirkondlikku konkurentsivõimet kui võimet pakkuda atraktiivset ja jätkusuutlikku tegevus- ja elukeskkonda ettevõtetele ning elanikele. Pakutud on ka pisut detailsemat, kuid siiski üsna laialivalguvat definitsiooni – konkurentsivõime on piirkonna võimekus välise konkurentsi tingimustes luua suhteliselt suurt hõivet ja sissetulekut (Sixth ... 1999). Eelmainitust tuleb välja, et konkurentsivõimel on kaks peamist definitsiooni – tootlikkus ja hõive (*ibid.*). OECD (2017) näeb konkurentsivõimelisena piirkonda, mis suudab ligi meelitada ja säilitada edukaid ettevõtteid ning parandada piirkonna elanike elustandardit. Konkurentsivõimet on iseloomustatud ka ekspordivõimekuse/väliskaubandusnäitajate kaudu (Latruffe 2010; Martin 2003). Siiski näeb Camagni (2002) ekspordi majandust lühikese aja jooksul mõjutava tegurina, kuid pikemat aega silmas pidades peaks piirkondliku majandusarengu ja konkurentsivõime allikate puhul tähelepanu pöörama pigem pakkumispoole teguritele.

Eesti konkurentsivõime 2017. aasta ülevaates on kirjas „Konkurentsivõime üks põhilisi aspekte – kui mitte kõige olulisem – on tootlikkus. Elanikkonna kahanemise taustal pea kogu Euroopas (arvestamata hiljutisi rändevoo) on tootlikkuse kasv tähtsam kui tööjõu kasv“. Eestis võimendab tootlikkuse olulisust üsna väike ja langustrendis olev tööealine rahvastik. Krugman (1996), Porter ja Ketels (2003) koguni võrdustavad konkurentsivõime tootlikkusega (viidatud Gardineri jt (2004) kaudu). Veel enam, Krugmani (1997) järgi ei tähenda tootlikkus kõike, kuid pikas plaanis siiski peaaegu kõike.

Gardiner jt (2004) juhivad tähelepanu sellele, et kuigi tootlikkust ja töötust võib vaadata kui majandusliku edenemise näitajaid, ütlevad nad vähe selle kohta, missugustest regionaalsetest omadustest nad sõltuvad. Peale selle tuleb nende hinnangul arvestada, et piirkonna tootlikkus võib märgatavalt suurened ka siis, kui sealsed vähese efektiivsusega ettevõtted lähevad pankrotti ja/või vallandatakse vähetootlikku tööjõudu (*ibid.*). Seega võib tootlikkus kui näitaja suurened, kuid piirkonnas loodud toodang ega hõive mitte.

Kuigi tootlikkus väljendab lihtsustatult toodangu ja selle tootmiseks vajalike ressursside suhet, on tootlikkuse suurendamise taga peituvad mehhanismid üksjagu ebaselged.

Gardineri jt (2004) järgi jagatakse regionaalse tootlikkuse suurenemist kirjeldavad teooriad nii:

- Neoklassikaline. Tootlikkuse suurenemine sõltub kapitali kasvust töötaja kohta ja tehnoloogilise progressi määra, erinevused piirkondade vahel on tingitud erinevast tootmisteguritega tagatusest. Eeldab muuhulgas püsivat mastaabiefekti ja tegurite vaba

liikuvust, mistõttu väiksema tootlikkusega piirkonnad peaksid suurematele järele jõudma (ehk toimub konvergents).

- Endogeense kasvu teooria. Regionaalseid erinevusi tootlikkuses põhjustavad erinevused kapitali ja tööjõu suhetes, teadmiste baasis ja teadmistepõhistes harudes tegutsevate inimeste osatähtsuses. Mida enam on teadmiste ja tehnoloogiaga kaasnevad mõjud lokaliseerunud ning mida enam liiguvad teadmistepõhised töötajad tehnoloogiliselt rohkem arenenud piirkondadesse, seda enam jäävad tootlikkuse piirkondlikud erinevused püsima või isegi suurenevad.
- Uued majandusgeograafia mudelid. Peamine välismõjude ja suurenevate tulude ning tootlikkuse allikas on ruumiline kuhjumine/spetsialiseerumine/klasterdumine. Majanduslik integratsioon soodustab ruumilist kuhjumist (aglomeratsiooni) ja majandustegevuse spetsialiseerumist, viies ääremaastumiseni ning püsivate piirkondlike erisusteni tootlikkuses.

Pikaajaliselt ning kaubanduse ja tegurite liikuvuse edenedes viitab neoklassikaline mudel konvergenksi kiirenemisele. Endogeense kasvu ja uue majandusgeograafia mudelite kohaselt peaks aga regionaalne spetsialiseerumine ja majandustegevuse ning kasvu ruumiline kontsentreerumine suurenema ning konvergenksi seetõttu ei toimu. (Gardiner jt 2004)

Krugman (2003) (viidatud Bristow (2011) kaudu) väidab, et tootlikum piirkond suudab ligi meelitada (ning ka kinni hoida) tööjõudu ja kapitali teistest piirkondadest. Veel enam, nende tegurite sissevoolamine tugevdab piirkonna eeliseid veelgi (*ibid.*). Samas ei pruugi piirkondlik kontsentreerumine vähendada riigi kasvupotentsiaali. Gardiner jt (2010) viitavad uuringutele, mille kohaselt võivad piirkondlike erinevusi vähendavad tegevused/poliitika koguni kahandada riigi võimekust.

Kohalikku majandusarengut võib soodustada ka see, et piirkondliku konkurentsieelise tõttu kasutatakse ära kohaspetsiifilist võimekust ja kompetentsi. (Ascani jt 2012). Et tegemist on kontekstispetsiifiliste tingimustega, on neid keeruline eri tingimustes kopeerida, ka peaks iga piirkond kujundama oma konkurentsieelise majandusagentide ja sotsiaalinsitutsionaalsete jõudude seoste järgi (*ibid.*).

Agglomeratsiooniefekt on üks peaesmärke ka nutika (aruka) spetsialiseerumise kontseptsiooni puhul (Seppo jt 2016). Aruka spetsialiseerumise strateegia on defineeritud kui „riiklik või piirkondlik innovatsioonistrateegia, millega sätestatakse prioriteedid konkurentsieeliste loomiseks, arendades ja sobitades teadustöö ja innovatsiooni tugevaid külgi äriliste vajadustega, et kasutada tekkivaid võimalusi ja turumuutusi ühtsel viisil, vältides dubleerimist ja killustumist; aruka spetsialiseerumise strateegiast võib kujuneda riiklik või piirkondlik teadusuuringute ja innovatsiooni strateegiline poliitikaraamistik või mis võidakse sellise raamistikuga liita“ (Euroopa ... 2013). Tuleb aga tähele panna, et „nutikas spetsialiseerumine ei ole detailideni väljakujunenud tegevusjuhend, ei ole isegi selgepiiriline teadmistepõhine kontseptsioon“ (Seppo jt 2016). Seega tuleb tõdeda, et ühtset definitsiooni nutika spetsialiseerumise kohta ei ole (Kroll 2015).

Nutika spetsialiseerumise juures on oluline:

- eesmärk saavutada edu valitud valdkondades ja neid toetada;
- ettevõtluse ning teadus- ja arendustegevuse kuhjumine, sest innovatsioon nõuab kriitilise massi olemasolu;
- ettevõtlik avastamisprotsess, riigi roll on pigem toetada ning ergutada (Seppo jt 2016).

Nutika spetsialiseerumise puhul on väga tähtis ka taustsüsteem (McCann, Ortega-Argilés 2011), niisuguse lähenemise eesmärke aitab saavutada ka klastrite olemasolu (Foray jt 2012). Näiteks Foray (2015) (viidatud Kitsingu (2015) kaudu) järgi on parim lahendus leida eripära, millele spetsialiseeruda juba olemasolevate traditsiooniliste tugevuste põhjal ning aidata kaasa nendes valdkondades uute teadmiste ja oskuste rakendamisele.

„Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020“ näeb Lõuna-Eesti maakondade võimalike arenguvaldkondadena järgmist:

- Tartumaa: biotehnoloogia ja -meditsiin; info- ja kommunikatsioonitehnoloogia;
- Jõgevamaa: põllumajandusuuringud; sordiaretus;
- Viljandimaa: rahvakultuuriga seotud (loome)ettevõtlus; tervise- ja loodustoodete arendus ning tootmine;
- Põlvamaa: aiandus ja maastikuarhitektuur; bioenergeetika;
- Valgamaa: energiatõhus logistika ja laomajandus; taliturism;
- Võrumaa: metsandus- ja puidutöötlemine;
- Peale selle paljud maakonnaülesed, kuid piirkonnaspetsiifilised valdkonnad, näiteks Peipsiveere vee- ja kultuuriturism; kalandus ja kõõgiviljandus; maaturism ja kõõgiviljakasvatus; Seto kultuurimajandus.

„Põlva maakonna arengukavas 2015–2020“ (2015) nähakse Eesti Maaülikooli uuringule tuginedes eelisarendatavatenä looduslike ehitusmaterjalide ja energiatõhusa ehituse tööstust, turismi, mahepõllumajandust ja nišitoodangule spetsialiseerunud toiduainetööstust, tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeteenuseid. „Jõgeva maakonna uuendatud arengustrateegias 2020+“ (2015) nähakse kõige enam potentsiaali aga terviseturismis (eelkõige raviturism ja heaolurism), puitmajade tootmises (energiatõhusad ja targa maja lahendused), piimatööstuses (kvaliteetsed ja omanäolised tooted või mahetooted).

Kui tulla tagasi nutika spetsialiseerumise ühe võtmeteguri ehk kriitilise massi juurde, siis Lõuna-Eestis on veel arenguruumi. Kui Tartu puhul saab biotehnoloogia ja meditsiini ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia puhul rääkida teadus- ja arendustegevuse ning tootmise ja innovatsiooni võimekusest, siis teiste piirkondade puhul on seda keeruline teha. Isegi kui ettevõtted suudavad koostööd teha ning klastreid luua (hea näide on Kagu-Eesti Puiduklast), siis teadus- ja arendustegevuse kaasamine on väljaspool Tartut keerulisem, sest seal ei ole teadusasutusi. Lahendus oleks muidugi suurendada Tartu linnas asuvate teadusasutuste mõju terves Lõuna-Eestis.

Valdkonnad on väga erinevad, ulatudes tööjõumahukatest primaarsektori tegevusaladest kõrgtehnoloogilise tootmise ja teenusteni. Lõuna-Eesti majandus on mitmekesine ja seega ei ole soodsaima arengusuuna saavutamiseks ühtset retsepti. Ei saa loota, et näiteks aianduse ja maastikuarhitektuuri sektoris suudetaks hõivatu kohta sama palju lisandväärtust luua kui biotehnoloogias ja -meditsiinis. Teisalt ei pruugi Võrumaa väikekülla olla mõistlik rajada biotehnoloogia arenduskeskust (juba puhtalt selle pärast, et kvalifitseeritud tööjõudu ei leia), kuid puidutöötlemisega tegeleva ettevõtte rajamine võib igati asjakohane olla. Kuigi eeldatav lisandväärtus jääb teisel juhul väiksemaks, oleks niisugune ettevõtte lähemal tootmissisendile (väiksemad transpordikulud) ning pakuks piirkonnas ka võimete ja oskuste kohast hõivet. Kui võtta aluseks see, et piirkonna majandusarengu laiem eesmärk on parandada seal elavate inimeste elu, siis kohalikele inimestele on sobiva töökoha olemasolu palju väärtuslikum kui omavalitsusse laekunud suurem tulu.

Järgnev osa annab ülevaate Lõuna-Eesti ja selle maakondade majanduse struktuurist ning arengust võrreldes Eesti keskmise tasemega. Suurt tähelepanu pööratakse ka tootlikkusele kui konkurentsivõime näitajatele, aga ka teistele olulistele majandusnäitajatele. Samuti vaadeldakse, kuidas on eri tegevusalad arenenud võrreldes Eesti keskmiste näitajatega. Pisut detailsemalt peatutakse turismil, seda peavad kõik piirkonna maakonnad üheks võtmesektoriks. Isegi kui selle sektori otsene majanduslik mõju on pigem tagasihoidlik, on valdkonnal tähtis sümboolne väärtus. Eraldi vaadeldakse ka põllumajandussektorit, sest piirkonnale oluline kasv võib tulla ka n-ö traditsioonilisemast harust. Et hinnata piirkonna rolli ja arengut maailmamajanduses, võetakse tähelepanu alla ka väliskaubanduse näitajad.

Lõuna-Eesti majanduse struktuuri andmed pärinevad Statistikaameti andmebaasist (osaliselt ka Eurostati andmebaasist).

Ettevõtlusandmete alus on Statistikaametis koostatud statistiline profiil, mis on majanduslikult aktiivsete üksuste (äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate, asutuste, mittetulundusühingute) kogum, mida Statistikaamet kasutab majandusstatistika üldkogumina 1994. aastast. Ettevõtete majandusnäitajate puhul tuleb arvestada, et andmed on kogutud kõikselt üksnes vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete kohta ja väiksemate hulgast on võetud juhuslik valim. Maakonni/piirkonni saab jaotada üksnes kõikselt vaatluse all olnud üksusi. Peale selle takistavad mõningate tegevusalade andmete avaldamist konfidentsiaalsuspiirangud. Arvestama peab, et Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori (EMTAK) loogikast tulenevalt ei ole võimalik kõiki potentsiaalseid kasvuvaldkondi eraldi hinnata, sest mitmel juhul on tegemist liialt spetsiifilise või siis tegevusalaülese (mitut tegevusala hõlmava) valdkonnaga.

Lõuna-Eesti majanduse struktuur

Lõuna-Eesti sisemajanduse koguprodukt (SKP) on perioodi 2005–2015 jooksul muutunud samas tempos Eesti keskmisega ja mõlemal juhul oli jooksevhindades SKP 2015. aastal ligikaudu 1,8 korda suurem kui 2005. aastal. Teisisõnu on Lõuna-Eesti SKP osatähtsus riigi näitajas jäänud vahemikku 17–18% (tabel 1). Maakonna järgi on suhteliselt enim suurenenud Tartu maakonna (eriti just Tartu linna) näitaja. Suhteliselt kõige vähem aga (1,5 korda) on kasvanud Põlva maakonna SKP jooksevhindades. Maakondade panuses Lõuna-Eesti piirkonnas on erinevused pigem suurenenud: kasvanud on Tartu ja Viljandimaa osa, kahanenud on aga teiste maakondade oma. Üksnes Tartu linnas loodud SKP moodustab Lõuna-Eesti SKP-st peaaegu poole ja näitaja on aja jooksul suurenenud (kuigi ilma linnata maakonna osatähtsus on pigem vähenenud). Huvitaval kombel vähenes majanduskriisi ajal Tartu linnas loodud SKP osatähtsus ja suurenes Tartu maakonnas (ilma linnata) ning mõningane kasv oli ka teistes Lõuna-Eesti maakondades. Majanduskriis rasis võrdväärselt kõigi Lõuna-Eesti maakondade näitajaid. Põlvamaa mahajäämus on tekkinud eeskätt just pärast kriisi – teiste maakondade näitajad on lihtsalt kiiremini paranenud.

Tabel 1. Lõuna-Eesti maakondade ja Tartu linna SKP jooksevhindades ning Lõuna-Eesti osatähtsus Eesti SKP-s, 2005–2015

Table 1. GDP of Southern Estonian counties and Tartu city at current prices and share of Southern Estonia in Estonia's GDP, 2005–2015
(miljonit eurot – million euros)

Maakond	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	County
Tartu linn	891	1 060	1 326	1 383	1 078	1 121	1 243	1 403	1 466	1 579	1 640	Tartu city
Tartu (ilma Tartu linnata)	248	294	334	479	364	374	398	372	398	417	422	Tartu (without Tartu city)
Viljandi	269	304	373	363	309	353	397	427	445	470	482	Viljandi
Võru	164	187	254	246	217	217	244	252	274	275	279	Võru
Valga	148	167	204	202	174	181	209	212	218	230	237	Valga
Jõgeva	140	161	194	186	168	176	211	219	228	224	230	Jõgeva
Põlva	121	144	183	184	156	150	173	183	174	176	183	Põlva
Lõuna-Eesti, %	17,6	17,1	17,6	18,4	17,4	17,5	17,2	17,1	17,0	17,1	17,1	Southern Estonia, %

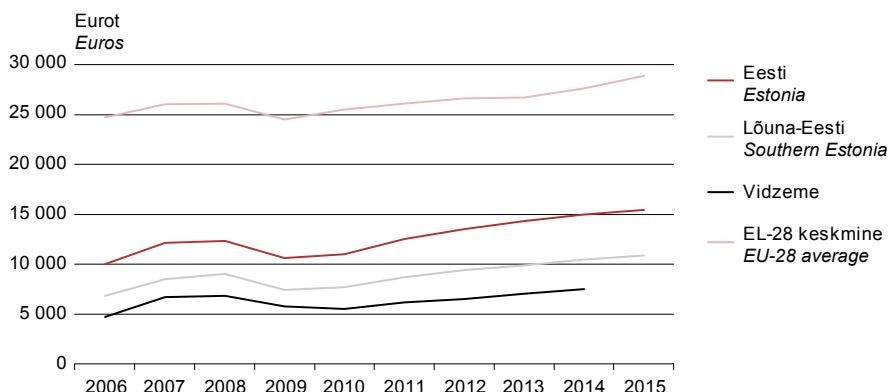
Lõuna-Eesti maakondade arengustrateegiad pööravad suurt tähelepanu sellele, et elaniku kohta loodav lisandväärtus on piirkonnas väike (Põlva ... 2015; Võru ... 2014). Kui Tartu maakond (ja linn) kõrvale jätta, oli Lõuna-Eesti maakondades loodud SKP elaniku kohta märgatavalt väiksem kui Eesti keskmine (tabel 2). Näiteks Valga maakonna SKP elaniku kohta moodustas pool ning Põlva ja Jõgeva maakonna oma veelgi vähem Eesti keskmisest. Märgatavalt suurem polnud ka Võru maakonna näitaja. Üksnes Tartu linna SKP oli 2015. aastal elaniku kohta üle Eesti keskmise (kuigi seda ei saa öelda Tartu maakonna kohta). SKP tasemes pole konvergenstsi toimunud ehk madala baastasemega maakondade SKP elaniku kohta on riigi keskmisest aja jooksul pigem kaugenenud.

Tabel 2. SKP elaniku kohta, 2010–2015
Table 2. GDP per capita, 2010–2015

(protsenti Eesti keskmisest – percent of Estonia's average)

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	County
Jõgeva	48,7	52,1	50,8	50,8	48,1	48,1	Jõgeva
Põlva	47,5	48,8	48,3	43,7	42,6	42,6	Põlva
Tartu	88,0	85,1	85,4	85,2	87,5	90,4	Tartu
Tartu linn	100,6	98,9	103,9	103,3	107,3	111,5	Tartu city
Valga	51,5	53,2	50,8	50,0	50,8	50,8	Valga
Viljandi	64,0	64,5	65,0	65,0	66,1	65,9	Viljandi
Võru	56,5	56,5	54,6	56,9	55,0	53,9	Võru

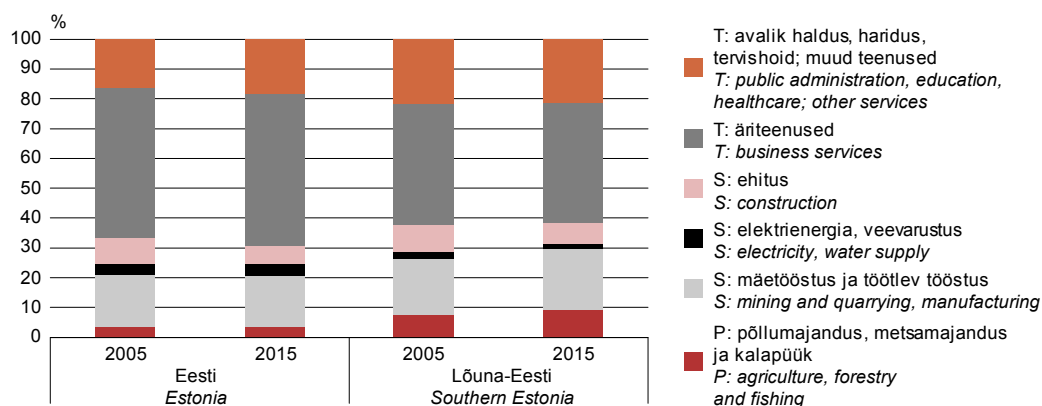
Kui hinnata Lõuna-Eesti majanduse positsiooni pisut laiemas kontekstis, siis olukord väga kehv ei ole. Piirkonnas loodud SKP elaniku kohta on püsinud väiksem kui riigi keskmine, kuid suhteliselt kõrge riigi keskmise näitaja taga peitub Põhja-Eesti (Tallinna) mõju (joonis 1). Võrreldes Kesk-, Kirde- ja Lääne-Eestiga on Lõuna-Eesti positsioon selles võrdluses pigem paranenud. Siiski ei olnud nende piirkondade vahel suuri erinevusi. Lõuna-Eestis elaniku kohta loodud SKP on püsinud mõnevõrra suurem ka Lätipoolsest naaberregioonist Vidzemes. Hoolimata sellest on EL-i keskmiseni jõudmiseks veel väga pikk tee: 2015. aastal oli EL-is elaniku kohta loodud SKP ligikaudu 2,6 korda suurem kui Lõuna-Eestis. Kui tuua välja positiivsem noot, siis 2006. aastal oli erinevus 3,6-kordne.

Joonis 1. SKP (jooksevhindades) elaniku kohta Eestis, Lõuna-Eestis, Vidzemes ja Euroopa Liidus keskmiselt, 2006–2015
Figure 1. GDP (at current prices) per capita in Estonia, Southern Estonia, Vidzeme and the European Union average, 2006–2015

Kui vaadata piirkonnas loodud lisandväärtuse päritolu, siis Lõuna-Eestis loodud lisandväärtuse struktuur erines mõnevõrra Eesti keskmisest (joonis 2). Lõuna-Eestis oli tunduvalt suurem primaarsektori osatähtsus ja kümnendi jooksul on see koguni suurenenud. Siiski ei olnud Lõuna-Eesti primaarsektori osatähtsus piirkonna lisandväärtuses riigi kõrgeim – Kesk-Eesti näitaja oli veelgi suurem. Suurim erinevus oli teenuste ehk tertsiaarsektori panuses lisandväärtusesse – kui Eesti näitaja oli 2015. aastal 69%, siis Lõuna-Eesti näitaja 62%. Erinevus tuleb välja äriteenuste puhul, kus Eesti keskmine näitaja oli 10,5 protsendipunkti suurem kui Lõuna-Eesti oma. Teenustesektorisse kuuluva avaliku halduse, hariduse, tervishoiu ja muude teenuste valdkonna osatähtsus piirkonna lisandväärtuses oli aga Lõuna-Eestis suurem kui teistes Eesti piirkondades. Selle valdkonna osatähtsus ületab koguni kõigi teiste riigi piirkondade näitajat. Tertsiaarsektori puhul piirkondade vahel niivõrd drastilist erinevust ei olnud, näiteks töötleva tööstuse ja mäetööstuse osatähtsus oli Lõuna-Eestis suurem ning elektrienergia ja veevarustuse osatähtsus väiksem Eesti keskmisest. Ehituse puhul oli erinevus üsna väike ja nii kogu Eestis kui ka Lõuna-Eestis on valdkonna osatähtsus lisandväärtuses aja jooksul vähenenud.

Joonis 2. Eesti ja Lõuna-Eesti lisandväärtuse struktuur peamise tegevusala järgi, 2005 ja 2015

Figure 2. Structure of value added of Estonia and Southern Estonia by main economic activity, 2005 and 2015

P – primaarsektor/primary sector
S – sekundaarsektor/secondary sector
T – tertsiaarsektor/tertiary sector

Ettevõtlus

Ettevõtete üldiseloostus

Lõuna-Eestis kuulus 2016. aastal statistilisse profiili ehk majanduslikult aktiivsete ettevõtete hulka 25 813 ettevõtet, 2006. aastal oli see arv 15 006 (tabel 3). Eestis kokku on näitaja suurenenud 71 012-st 2006. aastal 120 450-ni 2016. aastal. Teisisõnu oli kasv protsentides mõlema piirkonna puhul sarnane.

Enam kui pooled Lõuna-Eestis tegutsevatest majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest olid registreeritud Tartumaal. Ligikaudu kaks kolmandikku Tartu maakonnas tegutsevatest majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest olid registreeritud Tartu linnas. Maakonniti aga kasvu-määras drastilisi erinevusi polnud. Näiteks Tartu maakonnas (ilma Tartu linnata) on majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv enam kui kahekordistunud, Lõuna-Eesti keskmisest on kiiremini paranenud ka Võru ja Põlva maakonna näitajad. Keskmisest madalam oli kasvumäär Viljandi, Jõgeva ja Valga maakonnas.

Tabel 3. Lõuna-Eestis registreeritud ja statistilisse profiili kuuluvad ettevõtted, 2006 ja 2016
Table 3. Enterprises registered in Southern Estonia and included in Statistical Profile, 2006 and 2016

Maakond	2006 Arv <i>Number</i>	2016 Arv <i>Number</i>	Muutus, % <i>Change, %</i>	2006 Osatähtsus, % <i>Share, %</i>	2016 Osatähtsus, % <i>Share, %</i>	County
Tartu	7 263	13 123	181	48	51	<i>Tartu</i>
Viljandi	2 249	3 610	161	15	14	<i>Viljandi</i>
Võru	1 506	2 727	181	10	11	<i>Võru</i>
Jõgeva	1 496	2 294	153	10	9	<i>Jõgeva</i>
Põlva	1 200	2 140	178	8	8	<i>Põlva</i>
Valga	1 292	1 919	149	9	7	<i>Valga</i>
Lõuna-Eesti	15 006	25 813	172	100	100	<i>Southern Estonia</i>

Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv on suurenenud kõigis valdkondades ja üldjoontes võib öelda, et Lõuna-Eestis on suhteliselt enim juurde tekkinud tertsiaarsektori ettevõtteid (tabel 4). Detailsemalt ehk tegevusala järgi suurenes suhteliselt enim kunsti, meelelahutuse ja vaba aja tegevusala majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv (tabel 4). Selle tegevusala ettevõtete arv suurenes protsentuaalselt enim Jõgevamaal, absoluutarvudes aga Tartumaal. Lõuna-Eestis suurenes märgatavalt ka muude teenindavate tegevuste (siia kuulub näiteks organisatsioonide tegevus) ettevõtete arv. Üsna palju suurenes ka info ja side aktiivsete ettevõtete arv. Kõige tagasihoidlikum kasv oli kaubanduses (hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont). Kaubanduse valdkonna ettevõtete suhteliselt madal kasvumäär polnud iseloomulik mitte ainult Lõuna-Eestile, vaid tervele Eestile. Põhjuseks võib pidada seda, et võrreldes mitme teise valdkonnaga on kaubandusele iseloomulik, et väiksemal tegijal on konkurentsitihedal kaubandus-maastikul keerulisem hakkama saada, see on kaasa toonud ka ettevõtete konsolideerumise.

Ka primaarsektoris (põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi tegevusalas) suurenes majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv üsna vähe. Kaubandus ja primaarsektor on kaks kõige ettevõtterohkeimat tegevusvaldkonda. Esimeses oli 2016. aastal 15% ja teises 20% statistilisse profiili kuuluvatest ettevõtetest.

Tabel 4. Lõuna-Eestis registreeritud statistilisse profiili kuuluvate ettevõtete jagunemine tegevusala järgi, 2006 ja 2016*Table 4. Enterprises registered in Southern Estonia and included in Statistical Profile by economic activity, 2006 and 2016*

	2006 Arv	2016 Arv	Muutus, %	2006 Osatähtsus, %	2016 Osatähtsus, %	
	<i>Number</i>	<i>Number</i>	<i>Change, %</i>	<i>Share, %</i>	<i>Share, %</i>	
Tegevusalad kokku	15 006	25 813	172	100	100	<i>Economic activities total</i>
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	3 979	5 135	129	27	20	<i>Agriculture, forestry and fishing</i>
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont	3 435	3 904	114	23	15	<i>Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles</i>
Ehitus	1 298	2 730	210	9	11	<i>Construction</i>
Kutse-, teadus- ja tehnikaalne tegevus	1 053	2 675	254	7	10	<i>Professional, scientific and technical activities</i>
Töötlev tööstus	1 419	2 057	145	9	8	<i>Manufacturing</i>
Veondus ja laondus	1 129	1 587	141	8	6	<i>Transportation and storage</i>
Muud teenindavad tegevused	225	1 574	700	1	6	<i>Other service activities</i>
Kinnisvaraalaane tegevus	630	1 350	214	4	5	<i>Real estate activities</i>
Haldus- ja abitegevused	378	1 004	266	3	4	<i>Administrative and support service activities</i>
Info ja side	287	958	334	2	4	<i>Information and communication</i>
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	91	785	863	1	3	<i>Arts, entertainment and recreation</i>
Majutus ja toidustus	491	773	157	3	3	<i>Accommodation and food service activities</i>
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	281	577	205	2	2	<i>Human health and social work activities</i>
Muud	310	704	227	2	3	<i>Other</i>

Ettevõtlusaktiivsus

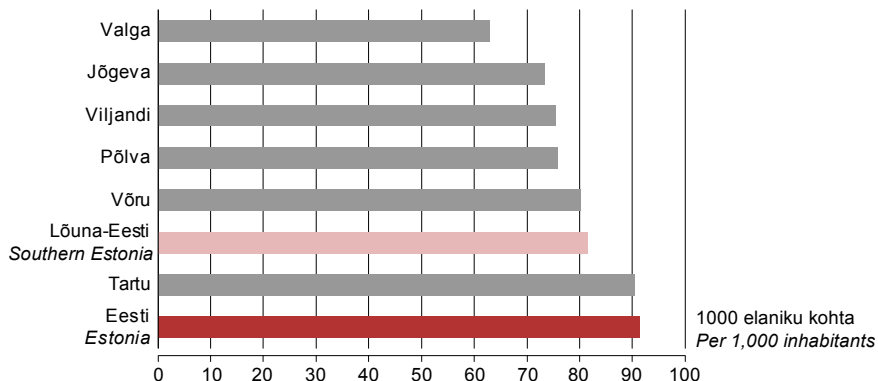
Ettevõtlusaktiivsus tekitab väärtust: luuakse majandustegevus või laiendatakse seda, eristatakse või rakendatakse uusi tooteid, tegevusi või turge (Ahmad ja Seymour, 2008). Ettevõtluse olulisus ja ettevõtlusaktiivsuse soodustamine on kõigi maakondade arengukavas või -strateegias kindlal kohal. Piirkonna edukuse võtmetegur on ettevõtlike inimeste olemasolu.

Kuigi ettevõtlusaktiivsus on mõnes mõttes abstraktne nähtus, ei ole sel ühest mõõdikut. Siiski on piirkondlike võrdluste tegemisel levinuim (aktiivsete) ettevõtete arv 1000 elaniku kohta (Siimon ja Kaseorg 2008; Taat 2016). Ka siin artiklis kasutatakse just seda lähenemist.

Kõikides Lõuna-Eesti maakondades oli ettevõtlusaktiivsus väiksem kui Eestis keskmiselt – kui Lõuna-Eestis oli keskmiselt registreeritud 81 majanduslikult aktiivset ettevõtet 1000 elaniku kohta, siis kogu riigis 92 (joonis 3). Üksnes Tartu maakonna näitaja (91) oli võrreldaval tasemel riigi keskmisega. Konkurentsituks oli 2016. aastal madalaim näitaja Valga maakonnas, kus oli registreeritud 63 majanduslikult aktiivset ettevõtet 1000 elaniku kohta

Joonis 3. Majanduslikult aktiivsed ettevõtted Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

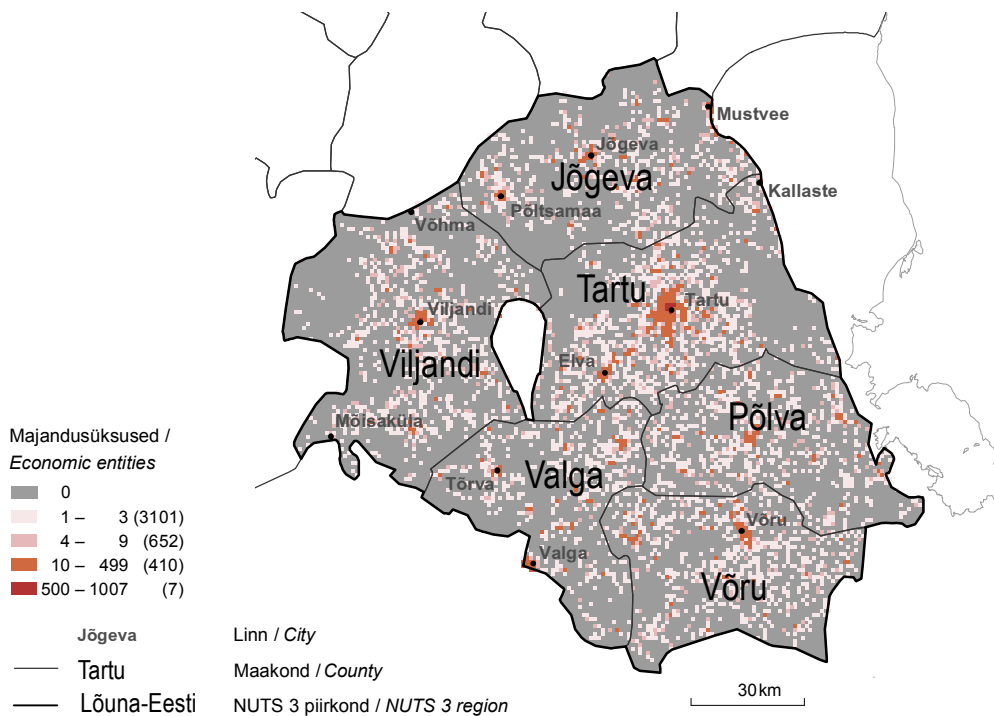
Figure 3. Economically active enterprises in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2016

Lõuna-Eestis registreeritud ettevõtete ruumilist paiknemist vaadates (kaart 1) torkab silma linnadesse ja nende ümbrusesse koondumine. Nähtus on igati mõistetav – linnades on rohkem ettevõtlikke inimesi, tööjõudu, kliente, koostööpartnereid jne. Siiski on ettevõtted jõudnud (vähemalt on need registreeritud) ka perifeersetesse piirkondadesse ja väide, et ettevõtlus maal oleks välja surnud, ei pea Lõuna-Eesti kontekstis paika.

Kaart 1. Lõuna-Eestis registreeritud majandusüksused ruutkilomeetril, 2016

Map 1. Economic entities registered in Southern Estonia per square kilometre, 2016

Omavalitsusüksuse järgi oli Lõuna-Eestis 2016. aastal kõige vähem majanduslikult aktiivseid ettevõtteid 1000 elaniku kohta Tartumaal Peipsiääre vallas – 26. Täpsustuseks: arvu tuleks tinglikult suhtuda, sest vallas oli elanikuna registreeritud üksnes 660 elanikku ning 17 aktiivset ettevõtet. Kuigi niivõrd väikese ettevõtete arvuga valla puhul on olulisematest tegevusaladest rääkimine natuke liiga palju, siis 2016. aastal oli enim registreeritud ettevõtteid hulgi- ja jaekaubanduse; mootorsõidukite ja mootorrataste remondi tegevusalas (7 ettevõtet), millele järgnes põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük (5). „Peipsiääre valla arengukava 2015–2020“ (2015) on vähese ettevõtlusaktiivsuse põhjusena välja toonud kvalifikatsiooni puudumise tööealisel elanikkonnal, vähese initsiatiivkuse, kartuse läbikukkumise ees ja algkapitali puuduse.

Kõige suurema ettevõtlusaktiivsusega omavalitsus oli samuti Tartumaal. Ülenurme vallas oli 1000 elaniku kohta registreeritud 131 majanduslikult aktiivset ettevõtet. Vallas oli registreeritud 7067 elanikku ning 929 aktiivset ettevõtet. Ka Ülenurme vallas oli populaarseim tegevusala hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont (159), oluline tegevusala oli ka ehitus (148). Üks olulisemaid ettevõtlusaktiivsust soodustanud tegureid on valla asukoht – piirneb Tartu linnaga ja valda läbivad ka riigi tasandil olulise tähtsusega maanteed ning raudteed, peale selle on vallas ka Tartu lennujaam. (Ülenurme ... 2015)

Ettevõtted suuruse järgi

„Viljandi maakonna arengustrateegias“ (2014) on ühe olulise mõõdikuna välja toodud ettevõtete (eeskätt keskmiste ja suuremate ettevõtete) suurenemine. Võib arvata, et sarnane eesmärk on olulisel kohal ka teistes Lõuna-Eesti maakondades. Suurematel ettevõtetel on piirkondlikus arengus eelised: nad saavad pakkuda rohkem hõivet ja on tänu mastaabiefektile kodu- ning ka välisurul konkurentsivõimelisemad. Piirkonnale laiemalt tähendab see stabiilsemat tööturгу ja suuremat maksulaekumist. Hoolimata sellest on enamik ehk rohkem kui 90% statistilisse profiili kuuluvatest ettevõtetest nii Lõuna-Eestis kui ka kogu Eestis mikroettevõtted (vähem kui 10 töötajat) (tabel 5). Kuigi märkimisväärset muutust pole olnud, on vähemalt 10 hõivatuga ettevõtete osatähtsus pigem langustrendis olnud (joonis 4). Suhtelist kasvutempot vaadates on 2016. aastaks võrreldes 2010. aastaga juurde tekkinud tunduvalt enam vähemalt 250 töötajaga ettevõtteid – kasv 44%. Madala baasi tõttu tähendab see absoluutarvudes, et juurde on tekkinud kaheksa ettevõtet: viis Tartu, kaks Viljandi ja Võru maakonda (Valga maakonnas on arv ühe võrra vähenenud). 50–249 töötajaga ettevõtete arv kasv on Lõuna-Eestis olnud marginaalne ja keskmisest väiksem on ka 10–49 töötajaga ettevõtete arv.

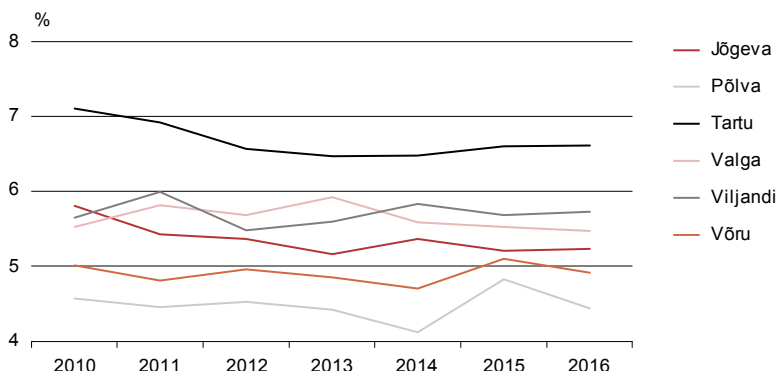
Tabel 5. Vähemalt 10 töötajaga majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv ja osatähtsus kõigi ettevõtete hulgas kogu Eestis ja Lõuna-Eestis, 2010–2016

Table 5. Number of economically active enterprises with at least 10 employees and share among all enterprises in Estonia and Southern Estonia, 2010–2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Eesti								<i>Estonia</i>
arv	6 788	6 812	6 993	7 101	7 227	7 676	7 673	<i>number</i>
osatähtsus	6,8	6,6	6,4	6,3	6,4	6,5	6,4	<i>share</i>
Lõuna-Eesti								<i>Southern Estonia</i>
arv	1 377	1 402	1 394	1 417	1 443	1 512	1 530	<i>number</i>
osatähtsus	6,2	6,1	5,9	5,8	5,8	6,0	5,9	<i>share</i>

Joonis 4. Vähemalt 10 töötajaga majanduslikult aktiivsete ettevõtete osatähtsus kõigis statistilisse profiili kuuluvates ettevõtetes Lõuna-Eesti maakondades, 2010–2016

Figure 4. Share of economically active enterprises with at least 10 employees among all enterprises of Southern Estonian counties included in Statistical Profile, 2010–2016

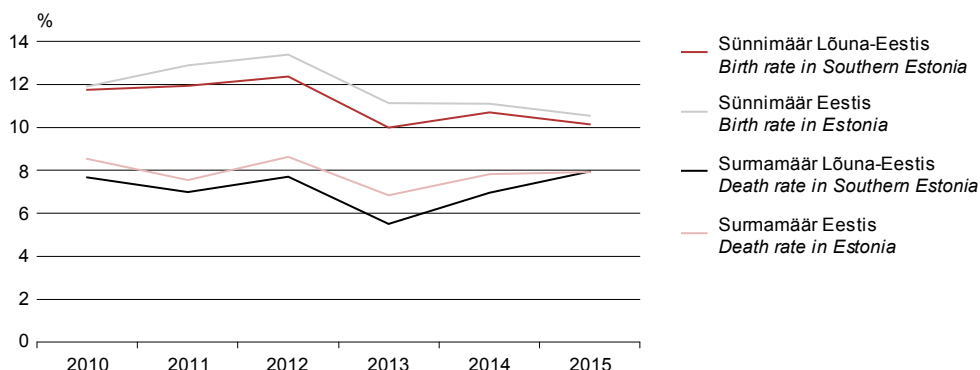

Ettevõtete sünid ja surmad

Ettevõtlusaktiivsust iseloomustab ka ettevõtete sünni- ja surmamäär^a. Tuleb aga tõdeda, et nii Eestis keskmiselt kui ka Lõuna-Eestis pole ettevõtete sünnimäär tõusnud, vaid pigem langenud. Arvestades, et perioodi algusaastal (2010) oli majanduskriis, on niisugune trend murettekitav (joonis 5). Samas ületas sünnimäär endiselt surmamäära, mistõttu aktiivsete ettevõtete arv suureneb. Aastatel 2008–2009 olid sündinud ja surnud ettevõtted kummagi piirkonna puhul ligikaudu sarnasel tasemel. Kuigi perioodil 2010–2015 jäi surmamäär samale tasemele, on pärast langust ka see alates 2013. aastast tõusnud. Maakonna järgi on surmamäär sarnaselt muutunud. 2015. aastal oli näitaja kõrgeim Jõgeva ja madalaim Põlva ning Võru maakonnas. Sünnimäär on 2010. aastaga võrreldes langenud kõigis maakondades ja on keskmisest madalam püsinud Valga, kõrgeim aga Tartu maakonnas. Taustaks olgu öeldud, et mõningase kõikumise võis põhjustada see, et 2013. aastal lisati arvestusse ka FIE-d.

Joonis 5. Ettevõtete sünni- ja surmamäär Eestis ja Lõuna-Eestis, 2010–2015

Figure 5. Birth and death rates of enterprises in Estonia and Southern Estonia, 2010–2015

Tegevusaladel, kus on kõrgem sünnimäär, kipub olema ka kõrgem surmamäär ehk ettevõtted vahetuvad sageli. Lõuna-Eestis on keskmisest kõrgem määr olnud finants- ja kindlustustegevuses ning haldus- ja abitegevustes.

^a Sünni- ja surmamäära statistika ei hõlma primaarsektori äriühinguid ja ettevõtjaid.

Ettevõtete majandusnäitajad

Piirkonna konkurentsivõime parandamiseks üksnes ettevõtte loomisest ei piisa, ettevõtte peaks ka edukalt toimima. Selles osas on ettevõtete majandusnäitajates andmekogumise^a meetodika iseärasuste tõttu üksnes vähemalt 20 hõivatuga ettevõtted. Kuigi Eestis kokku moodustasid need 2015. aastal ligikaudu 5% majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest, on nende tegelik tähtsus märksa suurem. Vähemalt 20 hõivatuga ettevõtted tegid 2015. aastal Eestis 52% kõikide ettevõtete põhivarinvesteeringutest, tekitasid 60% müügitulust ja lõid 63% kõikide ettevõtete lisandväärtusest.

Võrreldes majanduskriisiaegse (2010. aasta) tasemega taastus Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete müügitulu 2015. aastaks pisut kiiremini kui Eestis keskmiselt (tabel 6). Suurem osa (2015. aastal 60%) sellesse suurusklassi kuuluvate Lõuna-Eesti ettevõtete müügitulust loodi Tartu maakonnas. Tähtsusest järgmine oli Viljandi maakond, kus loodi ligikaudu 16% vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete müügitulust, ülejäänud maakondade puhul jäi näitaja alla 7%. Kogu Lõuna-Eestis loodi 2015. aastal alla 14% vaadeldavas suurusklassi kuulunud ettevõtete müügitulust Eestis.

Tabel 6. Eesti, Lõuna-Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete müügitulu indeks, 2010–2015

Table 6. Turnover index of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010–2015
(2010=100)

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	County
Eesti	100	117,4	127,4	134,1	138,3	139,1	Estonia
Jõgeva	100	114,4	114,7	139,6	153,1	150,8	Jõgeva
Põlva	100	116,2	117,5	125,0	112,8	139,1	Põlva
Tartu	100	108,8	120,9	129,6	140,6	149,3	Tartu
Tartu linn	100	110,0	120,5	126,0	137,2	145,9	Tartu city
Valga	100	135,9	127,6	143,8	157,5	154,4	Valga
Viljandi	100	116,2	130,6	137,9	148,7	161,6	Viljandi
Võru	100	111,8	120,7	129,5	122,9	120,3	Võru
Lõuna-Eesti	100	112,6	122,2	132,2	141,0	148,7	Southern Estonia

Suureneva müügituluga kaasnes ka kulude kasv ja sarnaselt müügitulu näitajatega on ka Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete kulud suurenenud kiiremini kui Eestis keskmiselt. Kuluartiklitest pööratakse enim tähelepanu tavaliselt tööjõukuludele, kuigi kulude struktuuri vaadates tuli välja, et peamiselt olid need materiaalsed tootmissisendid. Nii Lõuna-Eestis kui ka Eestis keskmiselt moodustasid materjal, ostetud tooted ja pooltooted ning müügi eesmärgil ostetud kaubad, teenused ja kinnisvara nii 2010. kui ka 2015. aastal enam kui poole kogukuludest. Arvestades, et nii kogu Eestis kui ka Lõuna-Eestis on viimaste osatähtsus suurenenud pisut kiiremini kui tööjõukulud, siis võib arvata, et tegevus on muutunud kapitalimahukamaks ja/või tootmissisendid on kallinenud. Siiski on suureneva palgasurve tingimustes mõistlik see detailsema vaatluse alla võtta.

Tööjõukulude osatähtsus vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete kulubaasis on nii Lõuna-Eestis kui ka kogu Eestis keskmiselt püsunud 15% juures (tabel 7). 2010. ja 2015. aasta võrdluses suurt vahet polnud. Kõige suurem oli näitaja mitmes tertsiaarsektori ettevõttes. Olulisematest tegevusaladest oli Lõuna-Eesti info ja side tegevusala ettevõtete tööjõukulude osatähtsus kulubaasis tunduvalt suurem kui Eesti keskmine näitaja. Viimase tegevusala puhul on näitaja aastate 2010 vs. 2015 võrdluses Lõuna-Eestis vähenenud, kuid kogu Eestis suurenenud. Aastati on Eesti ja Lõuna-Eesti puhul tublisti suurenenud ka kinnisvara ettevõtete tööjõukulude osatähtsus kulubaasis.

^a Andmed on kogutud statistiliste aruannetega „Ettevõtte kompleksne kalendriaasta aruanne EKOMAR“, „Põllumajandus-, metsamajandus- ja kalandusettevõtete majandusnäitajad“. Andmed ei sisalda eelarveliste asutuste ega organisatsioonide, füüsilisest isikust ettevõtjate, talude ega finantsvahenduse tegevusala andmeid, sest neil on teistest ettevõtetest erinev bilansi ja kasumiaruande skeem.

Tabel 7. Tööjõukulude osatähtsus kulubaasis vähemalt 20 hõivatuga ettevõtetes Eestis ja Lõuna-Eestis, 2010 ja 2015*Table 7. Share of labour costs in cost basis of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia and Southern Estonia, 2010 and 2015*

	2010		2015		
	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	
Tegevusalad kokku	15	14	15	15	<i>Economic activities total</i>
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	17	19	17	x	<i>Agriculture, forestry and fishing</i>
Mäetööstus	27	27	27	26	<i>Mining and quarrying</i>
Töötlev tööstus	15	15	16	15	<i>Manufacturing</i>
Elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine	11	6	13	8	<i>Electricity, gas, steam and air conditioning supply</i>
Veevarustus; kanalisatsiooni, jäätme- ja saastekäitlus	10	16	9	17	<i>Water supply; sewerage, waste management and remediation activities</i>
Ehitus	16	17	14	16	<i>Construction</i>
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont	8	7	7	7	<i>Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles</i>
Veondus ja laondus	18	16	23	18	<i>Transportation and storage</i>
Majutus ja toidlustus	31	29	34	32	<i>Accommodation and food service activities</i>
Info ja side	56	25	41	32	<i>Information and communication</i>
Kinnisvaraala tegevus	17	25	25	33	<i>Real estate activities</i>
Kutse-, teadus- ja tehnikala tegevus	40	43	34	41	<i>Professional, scientific and technical activities</i>
Haldus- ja abitegevused	60	48	59	48	<i>Administrative and support service activities</i>
Haridus	x	53	x	54	<i>Education</i>
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	51	50	57	54	<i>Human health and social work activities</i>
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	x	19	x	x	<i>Arts, entertainment and recreation</i>
Muud teenindavad tegevused	56	40	51	43	<i>Other service activities</i>

Taustaks võiks tähele panna ka seda, et tööjõu hind ehk siis palgatase oli piirkonniti erinev – kui Põlvamaal oli 2016. aastal keskmine brutokuupalk 864 eurot, siis Eesti keskmine 1146 ja Tallinna oma 1299 eurot (vaata lähemalt artiklist „Elukvaliteet Lõuna-Eestis“).

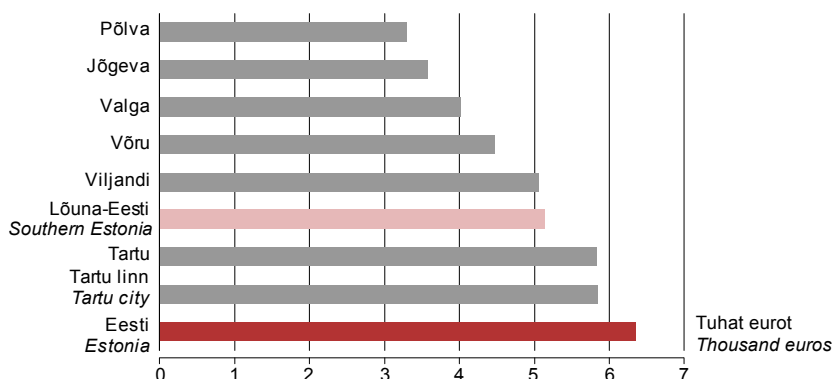
Piirkonna ettevõtete loodud kasum on vaadeldava perioodi jooksul veelgi heitlikumalt muutunud, kuid hoolimata suurenenud kuludest on siiski suudetud enamjaolt kasumit kasvatada. Kuigi Lõuna-Eestis oli vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete loodud kasumi kasvutempo 2015. aastal võrreldes 2010. aastaga suurem kui Eestis keskmiselt, siis maakonna järgi olid erinevused märgatavad. Suurima panuse Lõuna-Eesti näitaja kasvu andis Tartu maakonna näitaja kasv – kui 2010. aastal suutsid Tartu maakonna vähemalt 20 hõivatuga ettevõtted luua vähem kui 78 miljonit eurot kasumit, siis 2015. aastal juba ligi 143 miljonit eurot. Märkimisväärseim oli kasv aga Valga maakonnas – 2015. aastal loodud kasum oli ligikaudu 8 korda suurem kui 2010. aasta oma. Siiski oli see võrreldes Tartu maakonna näitajaga 2015. aastal ikkagi mitu korda väiksem.

Mõnes maakonnas pole aga ettevõtete loodud kasum perioodi lõpp- ja algusaasta võrdluses märgatavalt suurenenud – näiteks Võru, aga ka Jõgeva maakonnas. Kui aga võrrelda 2010. aastat 2014. aastaga, siis on kasv olnud väga korralik. Väiksemate maakondade puhul peab arvestama, et maakonna näitajat võivad märkimisväärselt mõjutada ühe ettevõtte tulemused.

Et maakondade suurusest tingitud erinevused taandada, on järgnevas ära toodud puhaskasum tööga hõivatud isiku kohta. Kuna ka see näitaja kõigub (isegi Eesti keskmise puhul), on joonisel 6 toodud aastate 2010–2015 keskmine puhaskasum. Näitaja oli kõrgeim riigis keskmiselt ja üksnes Tartu maakonna näitaja ulatus selle lähedale. Tänu viimasele ületas Lõuna-Eesti keskmine teiste Lõuna-Eesti maakondade näitajaid. Nii nagu absoluutväärtuste puhul tekitasid ka tööga hõivatud isiku kohta madalaimat kasumit Põlva ja Jõgeva vähemalt 20 hõivatuga ettevõtted.

Joonis 6. Eesti, Lõuna-Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete aasta keskmine puhaskasum tööga hõivatud isiku kohta, 2010–2015

Figure 6. Annual average net profit per person employed of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010–2015

Vaatlusaluse perioodi (2010–2015) jooksul on kasumlikkuse seisukohast Lõuna-Eestis tegutsevate ettevõtete olukord Eesti keskmiste näitajatega võrreldes paranenud. Kui 2010. aastal jäid nii müügitulu puhasrentaabluse, omakapitali puhasrentaabluse kui ka hõivatu kohta loodava puhaskasumi näitajad Eesti keskmisele alla, siis 2015. aastal oli Lõuna-Eesti näitaja parem kui riigi keskmine (tabel 8). Veel enam, erinevalt Lõuna-Eestist koguni vähenesid kogu Eesti keskmised. Kui vaadata suurimaid tegevusalasid, siis korralik kasv on olnud näiteks töötlevas tööstuses. Riigi keskmisest on mõnevõrra kehvemalt edenenud majutuse ja toitlustuse ning info ja side tegevusala näitajad. Pidades silmas, kui oluliseks Lõuna-Eesti maakonnad turismi peavad, võib see olla ohumärk.

Riigi keskmisega võrreldes olid üsna kehvad näitajad Lõuna-Eestis registreeritud info ja side valdkonna ettevõtetel. Asjale lisab tõsidust veel see, et Lõuna-Eesti näitajad on 2015. ja 2010. aasta võrdluses veel halvenenud ja koguni negatiivseks muutunud. See tähendab, et keskmiselt tegutsesid Lõuna-Eesti info ja side valdkonna vähemalt 20 töötajaga ettevõtted 2015. aastal kahjumlikult.

Tabel 8. Müügitulu puhasrentaablus vähemalt 20 hõivatuga ettevõtetes kogu Eestis ja Lõuna-Eestis, 2010 ja 2015*Table 8. Profit margin of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia and Southern Estonia, 2010 and 2015*

(protsenti – percent)

	2010		2015		
	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	
Tegevusalad kokku	4,44	5,65	5,27	4,32	<i>Economic activities total</i>
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	7,27	12,20	1,18	x	<i>Agriculture, forestry and fishing</i>
Mäetööstus	6,12	7,02	6,66	3,85	<i>Mining and quarrying</i>
Töötlev tööstus	5,31	5,25	6,04	3,59	<i>Manufacturing</i>
Elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine	19,70	15,44	19,58	9,17	<i>Electricity, gas, steam and air conditioning supply</i>
Veevarustus; kanalisatsiooni, jäätme- ja saastekäitlus	4,17	13,00	10,22	20,38	<i>Water supply; sewerage, waste management and remediation activities</i>
Ehitus	2,17	0,14	5,59	2,98	<i>Construction</i>
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrattaste remont	1,12	0,96	2,44	2,30	<i>Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles</i>
Veondus ja laondus	3,23	9,56	2,97	5,47	<i>Transportation and storage</i>
Majutus ja toidlustus	–3,37	–0,45	4,31	4,53	<i>Accommodation and food service activities</i>
Info ja side	6,51	12,44	–1,87	10,15	<i>Information and communication</i>
Kinnisvaraala tegevus	27,31	19,93	65,75	31,86	<i>Real estate activities</i>
Kutse-, teadus- ja tehnikalaane tegevus	5,83	38,22	20,09	35,34	<i>Professional, scientific and technical activities</i>
Haldus- ja abitegevused	9,69	8,81	14,62	8,22	<i>Administrative and support service activities</i>
Haridus	x	2,17	x	1,59	<i>Education</i>
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	5,46	3,42	5,45	3,74	<i>Human health and social work activities</i>
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	x	3,71	x	x	<i>Arts, entertainment and recreation</i>
Muud teenindavad tegevused	–2,86	3,06	–0,99	–0,52	<i>Other service activities</i>

Töövijakus lisandväärtuse alusel ehk tööga hõivatud isiku kohta loodav lisandväärtus on Lõuna-Eestis püsinud väiksem kui riigis keskmiselt. Siiski on Lõuna-Eesti näitaja suurenenud pisut kiiremini, mistõttu oli Lõuna-Eesti ja kogu Eesti keskmise erinevus 2015. aastal veidi väiksem kui 2010. aastal. Märkimisväärselt edestas riigi keskmist kinnisvara tegevusalal loodud töövijakus lisandväärtuse alusel – 2015. aastal oli näitaja enam kui kaks korda suurem riigi keskmisest. Töökulude tootlikkus (väljendab lisandväärtuse ja töökulude vahelist suhet) on pisut halvenenud, kuid vähem kui riigi keskmine. Seega: kui 2010. aastal oli Lõuna-Eesti töökulude tootlikkus madalam kui riigi keskmine, siis 2015. aastaks jõudis see samale tasemele.

Ükski Lõuna-Eesti maakond ei ole eraldi võttes suutnud riigi keskmist töövijakust aastatel 2010–2015 ületada (tabel 9). Sellest hoolimata on kõigis maakondades töövijakus suurenenud. Suurim edenedamine oli Valga maakonna puhul – kui 2010. aastal oli maakonna vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete töövijakus hõivatu kohta regiooni madalaim, siis 2015. aastal suutis seda napilt ületada üksnes Tartu maakond. Valga maakonna töökulude tootlikkus on aga regiooni

madalaimast tõusnud Lõuna-Eesti suurimaks ning oli üle ka riigi keskmisest näitajast. Ida-Virumaa töökulude tootlikkuse languse tõttu oli Valga maakonna töökulude tootlikkus 2015. aastal koguni riigi suurim. Sellest hoolimata viitab Jõgeva, Tartu, Viljandi ja Võru maakonna (aga ka riigi keskmine) trend pigem töökulude tootlikkuse vähenemisele. On näha, et töövõiljakusnäitajate puhul on maakondade vahel toimunud konvergens – madalama algtasemega maakonnad olid pigem kiirema kasvutempoga.

Tabel 9. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete töövõiljakus hõivatu kohta lisandväärtuse alusel ja töökulude tootlikkus lisandväärtuse alusel, 2010 ja 2015

Table 9. Labour productivity per person employed on the basis of value added and productivity of personnel costs on the basis of value added of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia and Southern Estonian counties, 2010 and 2015

Maakond	Töövõiljakus hõivatu kohta lisandväärtuse alusel, tuhat eurot <i>Labour productivity per person employed on the basis of value added, thousand euros</i>		Töökulude tootlikkus lisandväärtuse alusel <i>Productivity of personnel costs on the basis of value added</i>		County
	2010	2015	2010	2015	
Eesti	22,5	27,9	1,73	1,61	Estonia
Jõgeva	15,2	21,9	1,57	1,54	Jõgeva
Põlva	16,1	23,8	1,58	1,65	Põlva
Tartu	20,3	26,7	1,63	1,58	Tartu
Valga	14,5	26,1	1,43	1,76	Valga
Viljandi	18,6	24,6	1,73	1,61	Viljandi
Võru	17,3	22,6	1,69	1,56	Võru

Mõlemad Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete näitajad olid suurimad elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise tegevusalal ning kinnisvaraalas tegevuses. Riigi keskmisega võrreldes olid kinnisvaraalse tegevuse näitajad lausa paar korda paremad. Eesti keskmisega võrreldes olid kehvemas positsioonis info ja side ettevõtted.

Eespool on öeldud, et tootlikkus on piirkonna konkurentsivõime määramisel kriitilise tähtsusega. Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ (2017) seab eesmärgiks, et tööjõukulud ei suurene tootlikkusest kiiremini. Töökulude tootlikkus on viie aasta jooksul suurenenud aga üksnes Põlva ja Valga maakonnas. Tootlikkuse kasv nõuab nii füüsilise kapitali (näiteks masinad, seadmed, infrastruktuur) kui ka inimkapitali investeeringuid, aga ka teadus- ja arendustegevuse kulutusi (Bayoumi jt 1999; Productivity ... 1998). Seega: mida enam on töötaja kohta kapitali, seda rohkem toodangut suudab ta luua (Productivity ... 1998). Järgnev võtab vaatluse alla Lõuna-Eesti ettevõtete investeeringud.

Investeerimisaktiivsus

Ettevõtete kasvu(l)ootusi iseloomustab investeeringuaktiivsus. Aktiivsed investeerijad näevad võimalusi tootmise laiendamiseks ja on tuleviku suhtes optimistlikult meelestatud. Keskmiselt on ettevõtte kohta tehtavad investeeringud põhivarasse püsinud Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete seas madalamad kui kogu Eestis ning ühegi maakonna näitaja ei ületa riigi keskmist taset (tabel 10). Samas on Lõuna-Eesti ettevõtete investeeringuaktiivsus aastatel 2010–2015 püsivalt suurenenud, samal ajal tehakse Eestis keskmiselt (hoolimata perioodi algusaja kasvust) alates 2013. aastast hõivatu kohta vähem põhivarainvesteeringuid. Seega võib loota, et Lõuna-Eesti ettevõtete arengu väljavaated on olnud üsna positiivsed.

Tabel 10. Eesti, Lõuna-Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete investeeringud põhivarasse (k.a kapitalirent) ettevõtte kohta, 2010–2015

Table 10. Investments in fixed assets (incl. financial leasing) per enterprise of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010–2015

(tuhat eurot – thousand euros)

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	County
Eesti	382,2	587,9	625,3	673,5	583,8	530,0	Estonia
Jõgeva	177,1	408,5	478,0	592,9	534,2	433,1	Jõgeva
Põlva	602,0	252,5	404,2	278,7	353,2	327,1	Põlva
Tartu	233,0	239,2	262,0	283,4	261,5	272,8	Tartu
Tartu linn	231,3	200,3	239,9	288,2	237,4	281,9	Tartu city
Valga	268,3	261,9	234,2	399,8	413,1	789,7	Valga
Viljandi	247,5	353,4	462,3	516,5	641,6	503,4	Viljandi
Võru	242,9	224,6	325,6	237,4	261,1	475,0	Võru
Lõuna-Eesti	254,2	272,0	321,3	345,0	351,9	378,4	Southern Estonia

Ettevõtte kohta tehtavate investeeringute puhul tuleb arvesse võtta, et vaatluse all olevad vähemalt 20 hõivatuga ettevõtted olid kogu Eestis keskmiselt suuremad kui Lõuna-Eestis. Näiteks riigi keskmine selle suurusklassi ettevõtte tekitas 2015. aastal pea 9 miljoni euro väärtuses müügitulu ja pakkus tööd 73-le hõivatule. Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtte suutis luua veidi enam kui 6 miljoni euro väärtuses müügitulu ja rakendas 56 tööga hõivatud isikut. Seega on otstarbekas taandada investeeringute näitaja tööga hõivatud isikute tasandile.

Tegevusalade keskmine investeerimisaktiivsus on Lõuna-Eesti puhul olnud mõlemal aastal väiksem. Üksnes veevarustuse ja kinnisvara tegevusalal olid põhivarainvesteeringud tööga hõivatud isiku kohta (vähemalt 20 hõivatuga ettevõtetes) Lõuna-Eestis mõlemal aastal eristuvalt suuremad (tabel 11). Nende kahe puhul oli tegemist ka kõige suurema väärtusega näitajaga. Veonduses ja laonduses on hõivatud kohta tehtavad investeeringud Lõuna-Eestis kahekordistunud, samal ajal on Eesti keskmine näitaja vähenenud. Veevarustuse puhul oli olukord vastupidine. Selle tegevusala 2010. aasta näitaja märkimisväärne suurus oli tingitud iseäranis mahukatest investeeringutest ehitusse ja ehitiste rekonstrueerimisse.

Hõivatud kohta tehtavad investeeringud on olnud Lõuna-Eestis nii teiste tegevusalade kui ka Eesti keskmisega võrreldes väiksemad mitmel tööjõuintensiivsel tegevusalal. Näiteks hulgi- ja jaekaubanduses, majutuses ja tootlustuses, ehituses, aga ka töötlevas tööstuses. Investeeringute tase oli üsna madal (kuigi mitu korda üle keskmise taseme) ka elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise, info ja side, kutse-, teadus- ja tehnikaalase tegevuse tegevusalal.

Tabel 11. Investeeringud põhivarasse (k.a kapitalirent) tööga hõivatud isiku kohta vähemalt 20 hõivatuga ettevõttes Eestis ja Lõuna-Eestis, 2010 ja 2015

Table 11. Investments in fixed assets (incl. financial leasing) per person employed of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010 and 2015

(tuhat eurot – thousand euros)

	2010		2015		
	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	
Tegevusalad kokku	4,47	5,25	6,75	7,24	<i>Economic activities total</i>
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	10,40	9,70	21,01	x	<i>Agriculture, forestry and fishing</i>
Mäetööstus	2,55	7,02	9,12	17,78	<i>Mining and quarrying</i>
Töötlev tööstus	3,46	3,81	6,09	6,62	<i>Manufacturing</i>
Elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine	15,10	50,14	24,85	75,40	<i>Electricity, gas, steam and air conditioning supply</i>
Veevarustus; kanalisatsiooni, jäätme- ja saastekäitlus	108,81	35,11	45,88	36,99	<i>Water supply; sewerage, waste management and remediation activities</i>
Ehitus	2,06	2,04	3,33	2,82	<i>Construction</i>
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont	1,31	2,31	2,63	3,99	<i>Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles</i>
Veondus ja laondus	4,06	8,62	9,89	7,78	<i>Transportation and storage</i>
Majutus ja toitlustus	0,98	1,39	1,31	1,91	<i>Accommodation and food service activities</i>
Info ja side	1,35	7,64	3,67	7,91	<i>Information and communication</i>
Kinnisvaraalaane tegevus	20,24	6,47	51,94	10,01	<i>Real estate activities</i>
Kutse-, teadus- ja tehnikaalaane tegevus	0,91	7,39	2,35	8,92	<i>Professional, scientific and technical activities</i>
Haldus- ja abitegevused	0,64	1,00	2,45	1,75	<i>Administrative and support service activities</i>
Haridus	x	1,93	x	0,91	<i>Education</i>
Tervishoid ja sotsiaaltoetused	0,99	0,81	0,54	3,30	<i>Human health and social work activities</i>
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	x	1,13	x	x	<i>Arts, entertainment and recreation</i>
Muud teenindavad tegevused	0,01	0,89	0,16	1,66	<i>Other service activities</i>

Vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete hulgas polnud Lõuna-Eesti ja Eesti keskmise näitaja vahel põhivarainvesteeringute struktuuris märkimisväärsed erinevusi (tabel 12). Peale selle, et ettevõtte kohta tehtavad põhivarainvesteeringud olid Eesti keskmise puhul siiski suuremad, torkab silma ka see, et Lõuna-Eestis oli tunduvalt madalam investeerimisaktiivsus seadmetesse, masinatesse ja inventari ning ehitamisse ja ehitiste rekonstrueerimisse. Mõlemasse valdkonda panustas kõige enam töötlev tööstus. Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtte hulgas olid ettevõtte kohta tehtavad investeeringud suuremad mitme riigi keskmise puhul väiksema tähtsusega kategooria korral. Näiteks 2015. aastal investeeriti Lõuna-Eestis ettevõtte kohta transpordivahenditesse, bioloogilistesse varadesse (taimne või loomne elusorganism) ja maasse rohkem kui Eestis keskmiselt.

Tabel 12. Eesti ja Lõuna-Eesti vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete põhivarainvesteeringute struktuur, 2010 ja 2015

Table 12. Structure of investments in fixed assets of enterprises with at least 20 persons employed in Estonia and Southern Estonia, 2010 and 2015
(protsenti – percent)

	2010		2015		
	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Eesti keskmine <i>Estonian average</i>	
Materiaalne põhivara					<i>Tangible assets</i>
muud seadmed, masinad, inventar	39,1	38,8	41,4	43,7	<i>other equipment, machinery, inventory</i>
ehitamine ja ehitiste rekonstrueerimine	31,0	40,2	23,5	34,9	<i>construction, alteration of buildings</i>
transpordivahendid	10,6	8,9	14,8	8,9	<i>vehicles</i>
bioloogilised varad	4,1	1,5	7,5	2,0	<i>biological assets</i>
maa	3,1	1,9	7,3	2,8	<i>land</i>
muu materiaalne põhivara	6,3	5,1	3,4	4,4	<i>other tangible assets</i>
Investeeringud immateriaalsesse põhivarasse (k.a kapitalirent) kokku	5,8	3,6	2,1	3,4	<i>Total investments in intangible assets (incl. financial leasing)</i>

Materiaalse põhivaraga võrreldes on investeeringud immateriaalsesse põhivarasse olnud mõlema piirkonna puhul üsna marginaalsed. 2015. aastal olid immateriaalsete põhivara investeeringute peamised sihtkohad Lõuna-Eestis arvutitarkvara ja arenguväljaminekud.

Tegevusalad, millel olid Lõuna-Eestis nii absoluutses kui ka suhtelises (võrreldes Eesti keskmisega) mõttes suurimad rentaablus- ja tootlikkusnäitajad, näiteks kinnisvaraalaane tegevus ja elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine, olid ka aktiivsemad investeerijad. Väiksema (näiteks majutus ja toitlustus) ja suhteliselt väiksema (näiteks info ja side) investeerimisaktiivsusega tegevusalade majandusnäitajad jäid Lõuna-Eesti puhul Eesti keskmisele alla. Kuigi üksühest põhjuslikku seost on veidi ennatlik välja tuua, võib siiski arvata, et aktiivsem investeerimine ning paremad majandusnäitajad käivad käsikäes – ühelt poolt soodustavad varasemad investeeringud paremaid tulemusi, teisalt on kasumlikumatel ettevõtetel rohkem raha investeerimiseks.

Tööstus

Tabelist 5 selgus, et kuigi sekundaarsektoris tegutses 2016. aastal pisut vähem kui viiendik majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest, moodustas sektor Lõuna-Eestis loodud lisandväärtusest 2015. aastal 29%.

Vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete seas moodustasid sekundaarsektori ettevõtted ja seal hõivatud isikud aga enam kui poole kõikidest (selle suurusklassi) ettevõtetest ning hõivatutest. Sektoris sees aga eristus selgelt töötleva tööstuse tegevusala. Vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete hulgas oli käsitletaval tegevusalal ligikaudu kolmandik ettevõtetest, samas lõid need ettevõtted pea poole selle suurusklassi ettevõtete müügitulust ja rohkem kui poole lisandväärtusest. Mäetööstuse ja töötleva tööstuse tegevusala osatähtsus Lõuna-Eesti lisandväärtuses on alates 2008. aastast tasapisi suurenenud.

2015. aastal müüdud tööstustoodangust oli Lõuna-Eesti panus ligikaudu 17%. Omakorda poole sellest müüsid Tartu maakonna ettevõtted.

Tabel 13. Tööstustoodangu müük ja mitteresidentidele müüdnud tööstustoodangu osatähtsus Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2015*Table 13. Industrial sales and share of industrial sales to non-residents in Estonia and Southern Estonian counties, 2015*

	Eesti Estonia	Jõgeva	Põlva	Tartu	Valga	Viljandi	Võru	
Tööstustoodangu müük, miljonit eurot	11 364,6	149,7	92	972,7	149	389,8	162,2	<i>Industrial sales, million euros</i>
Mitteresidentidele müüdnud tööstustoodangu osatähtsus	61	53	52	59	70	65	51	<i>Share of industrial sales to non-residents</i>

Nii Eestis kokku kui ka Lõuna-Eestis müüakse suurem osa tööstustoodangust mitteresidentidele (tabel 13). Lõuna-Eesti maakondade järgi oli aga mitteresidentidele müüdnud tööstustoodangu osatähtsus küllaltki erinev: kui Võru, Jõgeva ja Põlva maakonna näitaja püsis veidi enam kui 50% juures, siis Valga maakonna näitaja ulatus 2015. aastal aga 70%-ni. Siiski tuleb täpsustada, et varasematel aastatel Valga maakonna osatähtsus nii kõrgele ei jõudnud. Üldjoontes võib öelda, et peale Võru maakonna on mitteresidentidele müüdnud tööstustoodangu osatähtsus võrreldes 2010. aastaga Lõuna-Eesti maakondades suurenenud. Kuigi mitteresidentidele müüdnud tööstustoodangu osatähtsus ei ole kõige kriitilisema tähtsusega piirkonna majandusarengu näitaja, ilmestab see siiski seda, kuivõrd edukalt suudavad piirkonna tööstusettevõtted leida turgu väljaspool Eestit. Ettevõtete ekspordivõimekuse olulisust on rõhutanud ka mitme Lõuna-Eesti maakonna arengukava/-strateegia. Näitajale lisab olulisust ka asjaolu, et koduturg (kogu piirkonnas, aga ka kogu Eestis) on piiratud, mistõttu kasvust huvitatud ettevõtted peavad paratamatult varem või hiljem haaret kodumaalt väljapoole sirutama.

Põllumajandus

Primaarsektoris ehk põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi tegevusalal oli Lõuna-Eestis 2016. aastal ligi viiendik majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest. Primaarsektori osatähtsus Lõuna-Eesti lisandväärtuses oli 2015. aastal ligikaudu 9%. Kuigi sektori panus ei olnud piirkonna majanduses just ülemäära suur, on primaarsektori osatähtsus Lõuna-Eestis loodud lisandväärtuses võrreldes kümnendi taguse ajaga suurenenud. Veel enam, mitu Lõuna-Eesti maakonda peavad primaarsektoriga seotud valdkondi endi võimalikeks kasvualadeks.

Kriisijärgse ajaga võrreldes (2015 vs. 2010) on primaarsektoris üsna palju suurenenud vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete tehtud investeeringud. Suurenenud on investeeringud peamiselt tootmisvahenditesse – bioloogilistesse varadesse, maasse, masinatesse ja seadmetesse. Hoolimata sellest, et põhivarainvesteeringud hõivatu kohta olid niigi tegevusalade keskmisest suuremad, on need 2015. ja 2010. aasta võrdluses ka jõuliselt kasvanud. Sama ei saa öelda kasumi kohta. Hoolimata müügitulu kasvust on kulud mõnevõrra enam suurenenud, mistõttu on halvenenud rentaablusnäitajad ja tegevusalade keskmisega võrreldes on need väiksemaks jäänud.

Kuigi primaarsektor hõlmab veel metsamajandust ja kalapüüki, on Lõuna-Eesti kontekstis oluline peatuda ka põllumajandussektori juures, sest valdkond on seotud mitme võimaliku kasvualaga Lõuna-Eestis. Näiteks Jõgevamaa puhul tuuakse välja põllumajandusuringuid ja sordiaretust (regionaalarengu strateegia), aga ka piimatööstust (Jõgeva ... 2015). Traditsiooniliselt tuleb põllumajandusega seotud ettevõtluse puhul arvestada, et tihtilugu on tegemist millegi enama kui pelgalt elatusallikaga, tegemist võib olla tervet leibkonda mõjutava eluviisiga. Kõige taustal valiti valdkond analüüsi ka seetõttu, et tänu põllumajanduse struktuuriuuringule on Statistikaametil hea ülevaade põllumajanduslike majapidamiste olukorrast.

Põllumajanduslike majapidamiste^a tootmistüüpide puhul polnud Eesti keskmise ja Lõuna-Eesti näitajate vahel suurt erinevust. Sarnaselt Eesti keskmisele tegeles ka Lõuna-Eestis enamik põllumajanduslikest majapidamistest põllukultuuride kasvatamisega (tabel 14). Olulisim erinevus ilmnas karjakasvatamisega tegelevate majapidamiste osatähtsuses – kui Eestis keskmiselt oli selles valdkonnas 2016. aastal 24% majapidamistest, siis Lõuna-Eestis 18%. Kui vaadata tootmistüübi järgi jagunemist majapidamistes loodud standardtoodangu järgi, siis põllukultuurid nii selgelt ei domineerinud. Lõuna-Eestis (aga ka kogu Eestis) loodi põllukultuuride kasvatuses samal tasemel standardtoodangut^b ka karjakasvatuses. Kui võrrelda majapidamiste arvu järgi, siis oli standardtoodangu puhul tunduvalt väiksem põllukultuuride kasvatus osatähtsus, suhteliselt suur oli ka sea- ja linnukasvatuse osatähtsus.

Tabel 14. Eesti ja Lõuna-Eesti põllumajanduslike majapidamiste arv ja seal loodud standardtoodangu jagunemine tootmistüübi järgi, 2016

Table 14. Distribution of agricultural holdings in Estonia and Southern Estonia and their standard output by type of farming, 2016

(protsenti – percent)

	Majapidamiste arvu järgi <i>By number of agricultural holdings</i>		Standardtoodangu järgi <i>By standard output</i>		
	Kogu Eesti <i>Estonia</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	Kogu Eesti <i>Estonia</i>	Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	
Põllukultuuride kasvatus	53	55	34	40	<i>Specialist field crops</i>
Kõõgivilja- ja aiasaaduste kasvatus	2	2	2	2	<i>Specialist horticulture</i>
Püskikultuuride kasvatus (puuvilja- ja marjakasvatus)	2	2	0	1	<i>Specialist permanent crops</i>
Karjakasvatus (rohusööjad)	24	18	45	38	<i>Specialist grazing livestock</i>
Sea- ja linnukasvatus (teratoidulised)	1	1	8	10	<i>Specialist granivores</i>
Segataimekasvatus	2	3	1	1	<i>Mixed cropping</i>
Segaloomakasvatus	1	1	0	0	<i>Mixed livestock holdings</i>
Segapõllumajandus	10	10	10	9	<i>Mixed crops-livestock</i>
Liigitamata	7	8	0	0	<i>Non-classifiable holdings</i>

Eesti keskmisega võrreldes olid Lõuna-Eesti põllumajanduslikud majapidamised sarnase suurusega või pigem natuke väiksemad. Muidugi tuleb arvestada, et riigi keskmist suurendasid märgatavalt Kesk-Eesti suured majapidamised, mistõttu kõikides teistes piirkondades oli loomühikuid ja põllumajandusmaad majapidamise kohta vähem kui riigis keskmiselt. Lõuna-Eesti põllumajanduslike majapidamiste standardtoodang nii majapidamise kui ka aastatööühiku kohta (1800 töötundi) oli samal tasemel riigi keskmise ja Põhja-Eesti omaga, jäi märgatavalt alla Kesk-Eesti näitajatele, kuid ületas Kirde- ja Lääne-Eestit.

^a Põllumajanduslik majapidamine – ühtse majandusliku ja tehnilise juhtimisega üksus, kus toodetakse põllumajandussaadusi või säilitatakse maad heades põllumajandus- ja keskkonnatingimustes ning

- kus on vähemalt üks hektar kasutatavat põllumajandusmaad või

- kus on alla ühe hektari kasutatavat põllumajandusmaad ja kus toodetakse põllumajandussaadusi peamiselt müügiks.

Üksused, kus põllumajandussaadusi ei toodeta, kuid säilitatakse maad heades põllumajandus- ja keskkonnatingimustes, loetakse põllumajanduslike majapidamiste hulka kuuluvaks alates 2007. aastast.

^b Standardtoodang – alates 2010. aastast kasutatav majapidamise majandusliku suuruse mõõt (võimalik tagasiulatuvalt arvutada ka 2007. aasta kohta). Standardtoodang on põllumajandustoodangu rahaline väärtus põllumajandustootja hinnaga, mis vastab keskmisele olukorrale iga põllumajandusliku tegevusala puhul ja mis arvutatakse põllumajanduskultuuride kasvupinnast, loomade arvust ja standardtoodangu koefitsientidest lähtudes. Standardtoodang ei sisalda käibemaksu, muid toodetelt makstavaid makse ega otsetoetuseid.

Kui vaadata standardtoodangu alusel suurusklassidesse jagatud põllumajanduslike majapidamiste standardtoodangut aastatööühiku kohta, siis tuleb välja seaduspära, et mida suurem on majapidamine, seda rohkem luuakse toodangut ühe tööühiku kohta. Suuremate ettevõtete parem investeerimisvõimekus lubab suuremal määral tööjõu asendamist masinate ja seadmetega, mistõttu tööjõu osatähtsus tootmisprotsessis on suhteliselt väiksem ja tööjõu tootlikkus-näitajad paremad.

„Tartu maakonna arengustrateegia 2014–2020“ (2012) seab eesmärgiks suurendada 2020. aastaks piimalehma keskmine piimatoodang aastas 9000 kg-ni ja teravilja saagikus 3300 kg-ni hektarilt. Seega võetakse põgusa vaatluse alla ka need näitajad. Tartu maakonna puhul saavutati esimene eesmärk 2013. ja teine juba 2012. aastal. Kui piimatoodang suurenes aasta-aastalt Lõuna-Eestis tasapisi, siis teraviljasaagikuse rekordaastale (2015. aastal) järgnes järsk kukkumine 2016. aastal ja suur langus oli kõigi Lõuna-Eesti näitajate, aga ka Eesti keskmise puhul. Lõuna-Eesti keskmine teravilja saagikus oli 2015. aastal 4463 kg/ha, 2016. aastal aga 2621 kg/ha, Eesti keskmine näitaja kummalgi aastal Lõuna-Eesti näitajast märkimisväärselt ei erinenud. Piimalehma keskmise piimatoodangu 9 tonni eesmärk oli jõukohane üksnes Tartu (2013–2015) ja Põlva maakonnale (2014). Teised maakonnad pole vaadeldaval perioodil 9000 kg piiri ületada suutnud. Kummagi maakonna näitajad olid tublisti üle ka Eesti keskmisest näitajast (2015. aastal 8442 kg aastas).

Väliskaubandus

Arvestades, et koduturg on piiratud, võib edukas siirdumine välisurule olla oluline kasvuallikas. Eelnenust selgus, et väliskaubandusnäitajaid kasutatakse ka piirkonna konkurentsivõime hindamisel. Eksportivate ettevõtete arvu suurenemine oli eesmärk ka „Tartu maakonna arengustrateegias 2014–2020“, kuid võib arvata, et sarnane siht oli ka teistel (Lõuna-Eesti) maakondadel.

Võrreldes Eesti keskmisega ei ole Lõuna-Eesti ettevõtted nii varmad eksportijad. Kui riigis keskmiselt oli eksportivate ettevõtete osatähtsus 2016. aastal 13%, siis Lõuna-Eestis 8% (tabel 15). Nii nagu kogu Eesti keskmine näitaja on ka eksportööride osatähtsus statistilisse profiili kuulvates ettevõtetes aja jooksul pigem suurenenud ning seda kõigis Lõuna-Eesti maakondades. Maakonniti oli näitaja kõige väiksem Jõgeval ja Põlvas ning suurem Tartu, Valga ja Viljandi maakonnas.

Tabel 15. Eksportivate ettevõtete osatähtsus majanduslikult aktiivsete ettevõtete hulgas Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2010–2016

Table 15. Share of exporting enterprises among economically active enterprises in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010–2016
(protsenti – percent)

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	County
Eesti	11	12	12	13	13	13	13	Estonia
Jõgeva	4	5	5	6	6	7	6	Jõgeva
Põlva	4	5	5	5	6	7	7	Põlva
Tartu	8	9	9	9	9	9	9	Tartu
Valga	7	8	8	8	8	9	9	Valga
Viljandi	7	7	8	7	8	8	9	Viljandi
Võru	6	6	7	7	8	9	8	Võru
Lõuna-Eesti	7	7	8	8	8	9	8	Southern Estonia

Lõuna-Eesti ettevõtete eksporditava kaubavoo osatähtsus Eesti näitajas oli 2016. aastal 14%. Lõuna-Eesti majandusüksuste eksporditavate teenuste osatähtsus riigi omas oli aga 2016. aastal tunduvalt väiksem – üksnes 6%. Sellest pea kolmveerandi ulatuses panustasid Tartu linnas registreeritud majandusüksused. Lõuna-Eestist eksporditakse teenustest peamiselt ehitusteenu-seid; telekommunikatsiooni-, arvuti- ja infoteenuseid; muid äriteenuseid; transporditeenuseid.

Ekspordi puhul oli Lõuna-Eesti kõige olulisem haru töötlev tööstus. 2016. aastal vedasid mainitud tegevusalade ettevõtted välja enam kui kolmveerandi piirkonnast eksporditud kaupade väärtusest. Suur hulk töötleva tööstuse ettevõtete tootmissisenditest tuli samuti välisriikidest – selle tegevusala ettevõtted importisid 2016. aastal enam kui poole kogu Lõuna-Eestisse sisseveetud kauba väärtusest.

Enam kui pool Lõuna-Eestist välisriikidesse veetud kauba väärtusest loodi Tartu maakonna ettevõtetes (tabel 16). Sellest omakorda enamik aga Tartu linna ettevõtetes. Kuigi Tartu maakonna näitaja on arvu poolest aastatel 2010–2016 tublisti suurenenud, on kasvanud ka kogu Lõuna-Eesti näitaja ning maakonna osatähtsus Lõuna-Eesti ekspordis on mainitud perioodil suhteliselt stabiilseks jäänud. Kui 2010. aastal eksporditi Lõuna-Eestist pisut enam kui miljardi euro väärtuses kaupa, siis 2016. aastal jõudis see näitaja peaaegu pooleteise miljardini. Suhteliselt enim on suurenenud Jõgeva maakonnast välisriikidesse veetud kauba väärtus – 2010. aasta 52 miljardist 2016. aasta 97 miljardi euron. Põlva ja Võru maakonnast eksporditud kaupade väärtus on seevastu vaadeldud aja jooksul muutumatuks jäänud.

Tabel 16. Kaupade väljavedu Lõuna-Eesti maakondade ja Tartu linna ettevõtetest, 2010–2016

Tabel 16. Exports of goods of enterprises in Southern Estonian counties and Tartu city, 2010–2016

(miljonit eurot – million euros)

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	County
Tartu linn	329,2	376,0	429,3	431,4	467,7	447,3	460,9	Tartu city
Jõgeva	51,5	56,6	67,0	88,2	88,5	88,5	96,5	Jõgeva
Põlva	37,3	44,7	46,7	47,6	51,1	29,8	38,4	Põlva
Tartu (ilma linnata)	231,7	289,6	304,5	314,9	332,0	334,6	343,0	Tartu (without city)
Valga	114,9	133,4	134,3	137,5	129,0	132,0	151,7	Valga
Viljandi	187,5	221,4	221,8	246,1	265,8	300,7	299,3	Viljandi
Võru	101,1	104,3	108,5	110,0	97,8	103,5	103,2	Võru
Kokku	1 053,3	1 226,0	1 312,1	1 375,7	1 431,9	1 436,3	1 492,9	Total

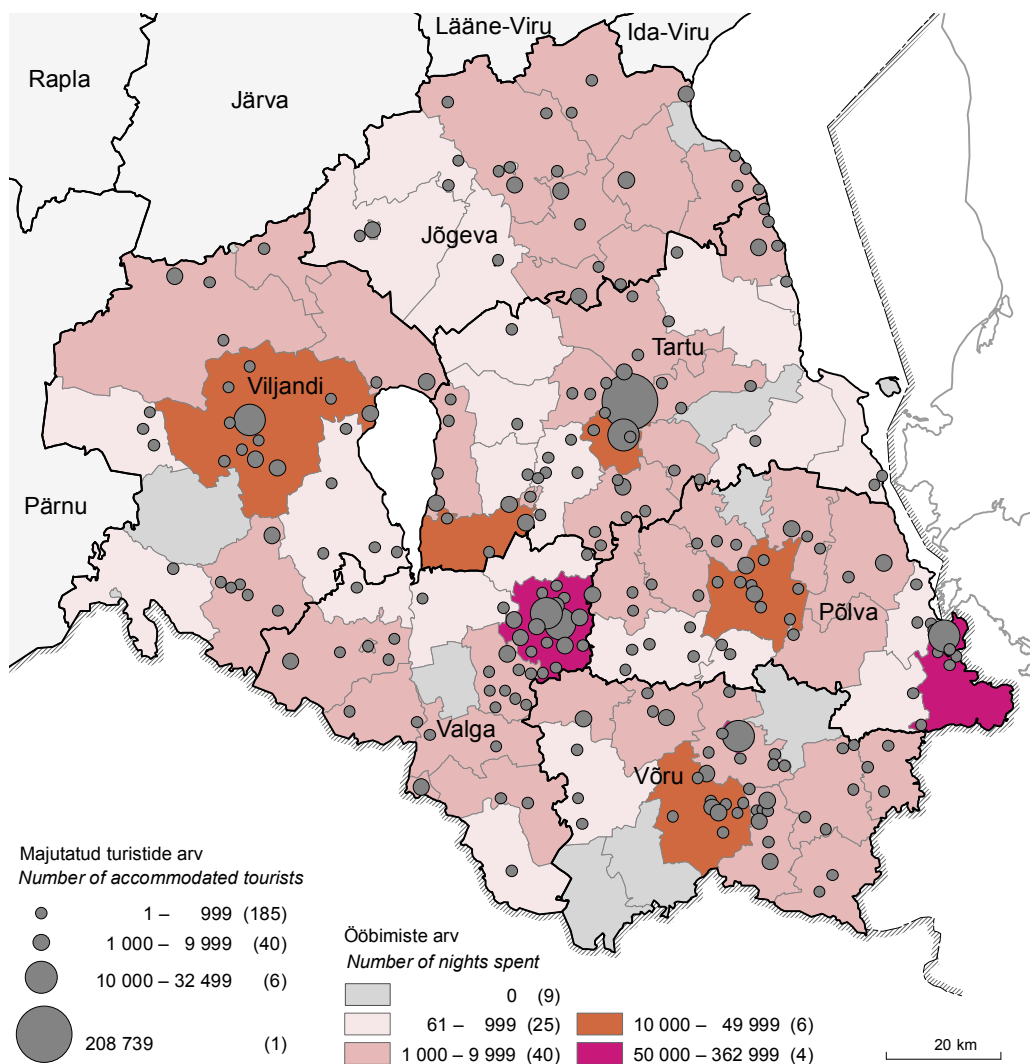
Turism

Kuigi turismi panus Lõuna-Eesti majanduses ei olnud lisandväärtuse puhul märkimisväärselt suur, mängis valdkond siiski olulist rolli. Peale majutuse ja toitlustuse edendamise aitavad suuremad turistivood edendada ka teisi (eelkõige teenuste sektori) tegevusalasid. Peale selle ei ole valdkonna panus alati ka rahaliselt mõõdetav (näiteks maine).

Lõuna-Eesti maakondade strateegiad töid välja ka turismi olulisuse. Näiteks „Tartu maakonna arengustrateegia 2014–2020“ (2012) on majandusvaldkonna mõõdikute seas välja toonud majutusasutustes ööbimiste, aga ka majutusasutustes ööbinud välituristide arvu. Ka Valga maakonna arengustrateegias „Valgamaa 2020“ on kasutatud sarnast mõõdikut – ööbimiste arv maakonnas on suurenenud 10% (Arengustrateegia ... 2014).

„Lõuna-Eesti turismi arengukava aastani 2020“ (2009) näeb Lõuna-Eesti regiooni olulisemate teemavaldkondadena aktiivse puhkuse, kultuuri- ja ajaloo-, loodus-, tervise- ja lõõgastus-, äri- ja pereturismi. Arengukavas on ambitsioonikas eesmärk – „Lõuna-Eesti on Baltikumi ja Põhjamaade parim paik pärandi võlu, vaheldusrikka looduse ja ehedate elamuste nautimiseks viiel aastaajal“.

Majutatud turistid ja nende ööbimised on Lõuna-Eestis küllaltki ebaühtlaselt jagunenud (kaart 2). Tartu, Viljandi ja Võru maakonnas olid peamised sihtkohad maakonnakeskused. Põlva maakonnas oli Põlva linn küll oluline, kuid hoopis tähtsam oli Värska piirkond eelkõige tänu Värska sanatooriumile. Valga maakonnas eristub väga selgelt aga Otepää piirkond ja tänu arvukatele suurematele ja väiksematele majutusasutustele piirkonnas leidsid paljud turistid majutuskoha ka väljaspool linna. Maakonnakeskuse Valga tähtsus oli pehmelt öeldes väike. Jõgeva maakonnas ei eristunud selgelt aga ühtegi olulist piirkonda.

Kaart 2. Majutatud turistide ja ööbimiste arv Lõuna-Eestis, 2016*Map 2. Number of accommodated tourists and nights spent in Southern Estonia, 2016*

Aastatel 2010–2016 suurenes Lõuna-Eestis majutatud välisküllastajate arv ja kasvutempo oli kiirem välislastajate puhul. Eesti keskmise puhul suurenes aga majutatud siseturistide arv rohkem. Majutatud välislastajate arv on enim suurenenud Jõgeva maakonnas – 2016. aastal majutati seal enam kui kaks korda rohkem väliskülalisi kui 2010. aastal. Muidugi tuleb arvestada, et maakonna näitaja jäi ka 2016. aastal Lõuna-Eesti madalaimaks. Näiteks Tartu maakonnas oli majutatud välisküllastajaid pea 30 korda rohkem. Taustaks: elanike arv oli seal 2016. aastal (1. jaanuari seisuga) vähem kui viis korda suurem. Kasvutempo oli aeglaseim Valga maakonna puhul, mis jäi Lõuna-Eesti maakondadest ainsana riigi keskmisele kasvutempole alla.

2016. aastal oli majutatud siseturistide arv Lõuna-Eestis ligikaudu kaks korda suurem kui välislastajate arv (tabel 17). Kui 2010. aastal majutati piirkonnas ligi veerand miljonit kodumaist turisti, siis 2016. aastal jõudis see näitaja umbes kolmandiku miljonini. Üksnes Tartu maakonnas on majutatud sise- ja välisküllastajate arv sarnasel tasemel olnud ja Tartu linnas on see näitaja alates 2012. aastast olnud koguni suurem. Kui Võru ja Põlva maakonnas majutatud siseturistide arv suurenes aastatel 2010–2016 pisut kiiremini kui riigis keskmiselt, siis ülejäänud maakondade

kasvutempo jäi riigi keskmisele alla. Valga maakonnas majutatud kodumaiste külastajate arv oli 2016. aastal koguni väiksem kui 2010. aastal. Kui Jõgeva maakonnas majutatud välislastajate arv suurenes üsna kiiresti, siis teiste maakondadega võrreldes kesisem majutatud kodumaiste külastajate arvu suurenemine tõmbas alla üldise maakonnas majutatute kasvumäära. Et Jõgeva maakonnas oli võrreldes teiste maakondadega niigi väike külastajate arv, siis maakonna mahajäämus süvenes majutatute arvus veelgi.

Tabel 17. Majutatud sise- ja välislastajad Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2010–2016

Table 17. Accommodated domestic and foreign tourists in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2010–2016

Maakond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	County
Välislastajad								Foreign tourists
Kogu Eesti	1 563 952	1 807 919	1 873 519	1 940 130	1 983 315	1 929 164	2 056 526	Estonia
Jõgeva	1 732	2 090	2 589	2 457	3 301	4 004	3 825	Jõgeva
Põlva	3 028	5 729	7 227	7 570	6 185	4 772	5 259	Põlva
Tartu	70 198	83 034	101 093	111 041	111 051	106 625	113 791	Tartu
Tartu linn	65 170	76 331	91 969	99 796	99 819	98 532	105 655	Tartu city
Valga	14 272	14 417	15 922	17 606	18 114	17 369	16 358	Valga
Viljandi	6 025	7 307	7 273	8 492	8 846	9 242	7 976	Viljandi
Võru	4 236	5 830	6 939	7 927	8 354	7 089	8 061	Võru
Lõuna-Eesti	99 491	118 407	141 043	155 093	155 851	149 101	155 270	Southern Estonia
Sisetlastajad								Domestic tourists
Kogu Eesti	837 811	918 018	966 376	1 040 735	1 103 755	1 182 979	1 268 388	Estonia
Jõgeva	12 498	15 697	13 120	15 614	16 742	17 288	15 565	Jõgeva
Põlva	26 643	27 988	28 902	30 319	33 683	36 274	40 751	Põlva
Tartu	90 940	104 947	108 741	107 138	109 313	115 034	129 621	Tartu
Tartu linn	74 544	88 005	87 954	86 953	88 196	90 201	102 648	Tartu city
Valga	66 607	64 094	66 199	64 003	61 251	67 548	60 761	Valga
Viljandi	25 687	32 062	34 083	36 242	31 678	34 895	34 282	Viljandi
Võru	30 162	32 710	34 551	38 558	45 202	44 555	50 064	Võru
Lõuna-Eesti	252 537	277 498	285 596	291 874	297 869	315 594	331 044	Southern Estonia

Peale maakondadevaheliste erinevuste majutatud väliskülastajate koguarvus oli ka päritoluriikide osatähtsus maakonna järgi üsna erinev. Majutatud väliskülastajate päritolumaad on mitmekesisemaks muutunud ehk ülejäänute osatähtsus on suurenenud ja Soome domineerimine on vähenenud (tabel 18 ja 19). Tuleks aga tähele panna, et hoolimata suurest osatähtsuse vähenemisest on Soomest pärit majutatud väliskülastajate arv 2016. aastal võrreldes 2010. aastaga siiski suurenenud. Siiski polnud kõigi maakondade puhul populaarseim päritoluriik Soome. Näiteks Põlva ja Jõgeva maakonna puhul oli see Läti, Põlva maakonnas oli populaarsuselt järgmine Venemaa. Põlva maakonnas oli iseäranis suur majutatud Vene turistide osatähtsus (Värska sanatoorium) igati mõistetavalt tingitud piiriäärsest paiknemisest. Siiski on võrreldes 2015. aastaga Venemaalt pärit majutatud väliskülastajate osatähtsus Põlva maakonnas vähenenud. Kuigi võib arvata, et halvenenud suhted Eesti ja Venemaa vahel (kaubandus-sanktsioonid, Ukraina kriis jne) ning rubla ostujõu nõrgenemine vähendasid Lõuna-Eestis käivate venemaalaste arvu, siis päris nii polnud. 2010. aastaga võrreldes suurenes 2016. aastaks tunduvalt Venemaalt pärit ja Lõuna-Eestis majutatud väliskülastajate arv ja kuigi kasvas ka teistest riikidest pärit külastajate arv, siis suurenes ka Venemaalt pärit majutatute osatähtsus. Päritoluriikidest oli suurim kasv Lätil – kui 2010. aastal majutati Lõuna-Eestis 8537 Lätist pärit turisti, siis 2016. aastal 26 604. Kasv oli kõigis Lõuna-Eesti maakondades ja suurim osatähtsus oli Lätil Põlva maakonnas.

Tabel 18. Majutatud väliskülastajad päritoluriigi järgi Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2010

Table 18. Accommodated foreign tourists in Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties by country of origin, 2010
(protsenti – percent)

	Eesti Estonia	Jõgeva	Põlva	Tartu	Tartu linn Tartu city	Valga	Viljandi	Võru	Lõuna-Eesti Southern Estonia	
Soome	53	45	26	42	42	39	57	34	42	Finland
Venemaa	9	3	49	8	8	16	3	18	10	Russia
Saksamaa	5	11	2	12	12	8	7	5	10	Germany
Läti	5	21	9	8	7	10	6	18	9	Latvia
Rootsi	5	6	1	5	5	11	5	3	5	Sweden
Leedu	2	2	2	4	4	2	3	5	4	Lithuania
Muud riigid	20	12	9	23	23	13	19	17	20	Other countries

Tabel 19. Majutatud väliskülastajad päritoluriigi järgi Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Table 19. Accommodated foreign tourists in Estonia, South Estonia and Southern Estonian counties by country of origin, 2010
(protsenti – percent)

	Eesti Estonia	Jõgeva	Põlva	Tartu	Tartu linn Tartu city	Valga	Viljandi	Võru	Lõuna-Eesti Southern Estonia	
Soome	46	17	18	32	32	31	40	30	31	Finland
Läti	7	28	34	16	15	20	10	20	17	Latvia
Venemaa	10	12	29	10	10	16	4	21	11	Russia
Saksamaa	6	14	4	9	10	5	9	6	9	Germany
Leedu	3	4	3	6	6	5	6	3	6	Lithuania
Rootsi	4	2	1	3	3	5	7	5	3	Sweden
Muud riigid	24	23	11	24	25	18	24	16	23	Other countries

Majutusasutuste võimekus majutada külastajaid oli tunduvalt suurem kui tegelik nõudlus. Võrreldes Eesti keskmise näitajaga oli probleem Lõuna-Eestis veelgi tõsisem. Kui jätta välja Tartu linna iseloomustavad näitajad, siis oli voodikohtade ja tubade täitumus Lõuna-Eesti maakondades mõnevõrra väiksem kui Eestis keskmiselt (tabel 20). Ööpäeva keskmises maksumuses Lõuna-Eesti maakondade vahel märkimisväärtset erinevust ei ole. Pisut suurem oli maksumus Tartu maakonnas (eriti linnas), kuid ka see jäi Eesti keskmisele alla.

Tabel 20. Eesti, Lõuna-Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade majutusettevõtete tubade täitumus, voodikohtade täitumus ja ööpäeva keskmine maksumus, 2016

Table 20. Room occupancy rate, bed occupancy rate and average cost of a guest night in accommodation establishments of Estonia, Southern Estonia and Southern Estonian counties, 2016

	Eesti	Jõgeva	Põlva	Tartu	Tartu linn Tartu city	Valga	Viljandi	Võru	
Tubade täitumus, %	45	19	34	44	56	25	21	29	Room occupancy rate, %
Voodikohtade täitumus, %	37	14	31	33	45	20	16	21	Bed occupancy rate, %
Ööpäeva keskmine maksumus, eurot	35	21	22	31	33	23	21	25	Average cost of a guest night, euros

Kui vaadata Lõuna-Eesti maakondades majutatuid kuu järgi, siis suurt erinevust võrreldes Eesti keskmisega ei olnud ja hooajalisusega pidid silmitsi seisma kõik maakonnad. See tähendab, et kõigis vaatluse all olevates piirkondades oli majutatute arv suurim kas juulis või augustis (tabel 22). Kuuti olid suurimad erinevused (ehk siis populaarseima kuu osatähtsus oli maakonna järgi suurim ning kõige vähem populaarsema kuu osatähtsus väikseim) Jõgeva maakonnas, kus majutatute arv oli niigi väikseim. Hooajalisus oli väikseim Tartu maakonnas. Kui talvekuud olid tavapäraselt väikseimate majutatute arvuga, siis Valga maakonnas oli näitaja teiste maakondadega võrreldes suurem. Seda soodustasid eeldatavalt kõvasti talvepealinnas ja selle lähedal toimunud üritused ning võimalused nautida talvepuhkust.

Tabel 22. Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades majutatute osatähtsus aasta jooksul majutatutes kuu järgi, 2016

Table 22. Monthly share of tourists accommodated in Estonia and Southern Estonian counties among tourists accommodated within a year, 2016

(protsenti – percent)

Maakond County	Jaan Jan.	Veebr Feb.	Märts March	Apr Apr.	Mai May	Juuni June	Juuli July	Aug Aug.	Sept Sept.	Okt Oct.	Nov Nov.	Dets Dec.
Eesti Estonia	5	6	6	7	8	10	15	13	8	8	6	8
Jõgeva	3	5	6	5	9	13	23	17	7	4	4	4
Põlva	5	6	6	6	8	11	17	15	7	7	5	7
Tartu	5	5	6	7	9	9	13	12	9	9	7	8
Tartu linn Tartu city	5	5	6	7	9	9	12	11	9	9	8	9
Valga	9	9	7	4	7	10	15	15	6	6	5	7
Viljandi	4	4	5	5	8	10	18	20	7	7	6	6
Võru	8	5	6	6	7	12	17	15	6	6	5	6

Lõuna-Eestis majutatute peamine reisieesmärk oli puhkusereis ja see oli ka põhjus, miks hooajalisus piirkonna majutussektoris niivõrd suur oli. Veel enam, aastatel 2010–2016 on puhkusereisijate osatähtsus majutatute hulgas suurenenud. Tööreise eesmärgil Lõuna-Eestis majutatuid oli vähem, kuid ka hooajaline kõikumine oli nende puhul väiksem. Siiski oli ka tööreisijaid 2016. aastal augustis-septembris peaaegu kaks korda enam kui jaanuaris-veebruaries. Konverentsidest ja koolitustest osavõtjad moodustasid Lõuna-Eestis majutatud tööreisijatest 2016. aastal vähem kui 9%. Et riigi keskmine näitaja oli sel juhul (tänu Tallinnale) pea 13%, siis selles valdkonnas on veel arenguruumi.

Kokkuvõte

Artikkel annab ülevaate Lõuna-Eesti majanduses toimunud viimasel kümnel aastal ja toob välja järgmise:

- Lõuna-Eesti SKP osatähtsus Eestis loodud SKP-s on püsinud stabiilne. Tartu ja Viljandi maakonnas loodud SKP osatähtsus Lõuna-Eesti SKP-s on suurenenud, teiste maakondade oma vähenenud. Elaniku kohta loodud SKP jäi kõigi maakondade puhul riigi keskmisele (Tallinna mõju tõttu) alla. Lõuna-Eestis oli üsna suur primaarsektori, aga ka avaliku halduse, hariduse, tervishoiu ja muude teenuste osatähtsus. Äriteenuste osatähtsus oli võrdlemisi väike.
- Lõuna-Eestis registreeritud ettevõtete arv on aastatel 2006–2016 suurenenud kõigis maakondades. Üsna palju on juurde tekkinud kunsti, meelelahutuse ja vaba aja, aga ka muude teenindavate tegevuste ettevõtteid. Majanduslikult aktiivsete arv 1000 elaniku

kohta jäi Lõuna-Eesti maakondades Eesti keskmisele alla. Enamik nii Lõuna-Eesti kui ka kogu Eesti ettevõtetest olid mikroettevõtted ja nende osatähtsus on pigem suurenenud.

- Lõuna-Eestis on müügitulu kasv olnud riigi keskmisest kiirem; rohkem on suurenenud ka kulud. Tööjõukulude osatähtsus on Lõuna-Eestis püsinud sarnane riigi keskmise näitajaga. Kuigi vähemalt 20 hõivatuga ettevõtete puhaskasum hõivatu kohta jäi perioodil 2010–2015 kõigis Lõuna-Eesti maakondades riigi keskmisele alla, paranes müügitulu puhasrentaabilus. Töövõljalikus hõivatu kohta oli kõigis maakondades väiksem kui riigis keskmiselt, kuid töökulude tootlikkuse tase oli mõnevõrra kõrgem. Põhivara-investeeringud hõivatu kohta olid Lõuna-Eestis väiksemad kui riigis keskmiselt.
- Tegevusaladest olid suhteliselt parimad (nii teiste tegevusaladega võrreldes kui ka konkreetse tegevusala võrdluses riigi keskmisega) majandusnäitajad (vähemalt 20 töötajaga ettevõtete seas) kinnisvaraalse tegevuse, elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise ning teatud mõõndustega ka veevarustuse; kanalisatsiooni, jäätme- ja saastekäitluse tegevusalal. Suhteliselt kehvemate näitajatega torkasid olulisemate tegevusalade seas silma majutus ja toitlustus, info ja side, põllumajandus, metsamajandus, kalapüük ning mõningatel juhtudel ka hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont.
- Tööstusettevõtete roll Lõuna-Eesti majanduses on pigem suurenenud. Kuigi üle poole Lõuna-Eesti tööstusettevõtete toodangust läks välisurule ja ettevõtte on suutnud selle osatähtsust suurendada, võis ekspordis märgata veel kasvuruumi.
- Lõuna-Eestis nähakse võimalike kasvuallikatena mitut primaarsektoriga seotud valdkonda. Põllumajanduse ettevõtte/majapidamised ei erinenud väga oma majandustulemuste, suuruse ja spetsialiseerumise poolest Eesti keskmistest.
- Võrreldes Eesti keskmisega ei ole Lõuna-Eesti ettevõtte nii aktiivsed eksportöörid. Tartu maakonna ettevõtte loid enam kui poole Lõuna-Eestist välisriikidesse veetava kauba väärtusest.
- Ka turismi peetakse Lõuna-Eestis tähtsaks ja kuigi majanduslikus mõttes ei olnud turismiga otseselt seotud tegevusalad just suurima tähtsusega, oli valdkonnal oluline sümboolne roll. Kui hinnata turismisektori edukust piirkonnas majutatud turistide arvu järgi, siis Lõuna-Eesti näitaja osatähtsus on Eesti näitajaga viimastel aastatel sisuliselt samas taktis suurenenud. Erinevalt riigi keskmisest on majutatud välisküllastajate arv suurenenud mõnevõrra kiiremini kui siseturistide arv. Nii nagu Eesti keskmisele oli ka Lõuna-Eesti majutussektorile iseloomulik hooajalisus ja kõrghetk oli juuli.

Tulles tagasi sissejuhatuses põgusalt kirjeldatud tootlikkuse suurendamise teooriate juurde, siis Lõuna-Eesti majanduse puhul ei ole areng täielikult ühtinud ühegi teooria loogikaga. Näiteks on ettevõtete töövõljalikuse näitajad madalama algtasemega maakondades suurenenud kiiremini ehk on toimunud konvergens ja see justkui viitab neoklassikalisele teooriale. Samal ajal liigub oskuslikum tööjõud Tartusse (vt lisaks artiklist „Tööturg Lõuna-Eestis“), mistõttu elaniku kohta arvutatud SKP arvestuses liikusid Tartu (nii linn eraldi kui ka kogu maakond), aga ka Viljandi teistest (ning madalama algtasemega) maakondadest kiiremini. Viimased koguni pigem kaugenesisid ka Eesti keskmisest SKP-st elaniku kohta. See nähtus on aga iseloomulik endogeensele teooriale. Üha enam on aga hakatud rääkima nutikast spetsialiseerumisest ja võimalike kasvualade eelisarendamisest Lõuna-Eestis, ka on hakanud tekkima klastrid. See on aga viide uuele majandusgeograafiale. Samas ei ole aga võimalike kasvualade areng Eesti keskmisega võrreldes just ülemäära positiivsust pakkunud ja silmapaistva innovatsioonivõimekusega valdkondade esilekerkimist tuleb veel oodata.

Välja pakutud kasvualdkondade hulgas oli ka põllumajanduse, majutuse ja toitlustuse (turismi) ning info ja sidega seotud tegevusalad. Ometi olid aga nende tegevusalade ettevõtete majandusnäitajad üsna kehvad ja kasvu on neist üsna keeruline loota.

Lõuna-Eesti maakondade arengukavades/-strateegiates on olulisel (võib koguni öelda, et majanduse valdkonnas kõige olulisemal) kohal ettevõtlusaktiivsus. Näiteks „Viljandi maakonna arengustrateegias“ on öeldud: „Ligimeelitavate töökohtade ja atraktiivse elukeskkonna loojate olemasolu on tähtsaim küsimus Viljandimaa arengustrateegias“. „Tartu maakonna arengustrateegias 2014–2020“ (2012) tuuakse välja, et maakonna konkurentsivõimet piirab märgatavalt väike tööjõuturg ja sellest tulenev spetsialistide nappus uute suuremat tööjõudu nõudvate ettevõtete rajamiseks. Need mõtted iseloomustavad ka kogu Lõuna-Eestit. Raske on sellele vastu vaielda. Positiivne on, et arengukavades on majandustemaatikale suurt tähelepanu pööratud ja eesmärgid on konkreetselt sõnastatud. Keeruline on vaid vastata küsimusele, kas kavandatud tegevused tagavad ettevõtlusaktiivsuse ja tootlikkuse suurenemise, et püsida piisaval tasemel konkurentsisis. Lootust selleks on.

Summary

In the article, economic developments in Southern Estonia in the years 2005–2016 are analysed and important economic indicators are compared with the Estonian average. To better understand the potential sources of growth, the nature of the successful region is presented and attention is paid to what can be the basis for Southern Estonia's success.

The aim of regional economic development is to improve the well-being of the people living there, and the activities of enterprises play a vital role. Regional competitiveness indicates the ability of a particular region to attract people and provide a favourable environment for (successful) enterprises. Competitiveness is measured first and foremost by productivity, but often also by foreign trade indicators.

It is clear that productivity is important, but the mechanisms behind regional productivity increase are not so clear. In the past decades, the theories and perceptions describing productivity increase have changed: in addition to the presumptions according to which regions with lower productivity should catch up with those with higher productivity levels, models have emerged according to which spatial accumulation and specialisation of economic activities are the source of productivity.

Therefore, in fostering regional economic development, it may be that supporting key or potential growth areas is more beneficial than supporting mainly areas in weaker position. It is of critical importance to find these growth areas.

The aim of smart specialisation is to achieve success in selected areas of activity and support them. Of great importance is an abundance of enterprises and research and development activities, as the innovation process requires the existence of a critical mass. It should be noted that specialisation should not include only high-tech sectors (Foray 2015) (Kitsing 2015). The role of the state is rather to support and stimulate, and the entrepreneurial discovery process is important (Seppo et al. 2016).

Estonia's regional development strategy for 2014–2020 establishes the following potential development areas for Southern Estonian counties:

- *Tartu county: biotechnology and biomedicine; information and communications technology;*
- *Jõgeva county: agricultural research; plant breeding;*
- *Viljandi county: (creative) enterprises related to folk culture; development and production of healthcare and natural products;*
- *Põlva county: horticulture and landscape architecture; bioenergy;*
- *Valga county: energy efficient logistics and warehouse management; winter tourism;*
- *Võru county: forestry and manufacture of wood (Eesti regionaalarengu ... 2014).*

Growth areas have certain common features but the critical mass required for smart specialisation remains to be an area for improvement in Southern Estonia.

The following characterises economic developments in Southern Estonia in the past decade:

- The share of Southern Estonia's GDP in Estonia's GDP has remained stable. The share of the GDP of Tartu and Viljandi counties in Southern Estonia's GDP has increased and the GDP of other counties has decreased. The GDP per capita of all counties is below the Estonian average (due to the influence of Tallinn). In Southern Estonia, the share of the primary sector, but also that of public administration, education, healthcare and other services is quite significant. The share of business services is rather small.
- The number of enterprises registered in Southern Estonia in 2006–2016 has increased in all the counties. Quite a significant increase has occurred in the number of enterprises specialising in arts, entertainment and recreation, but also in other service activities. The number of economically active persons per 1,000 inhabitants in Southern Estonian counties was lower than the Estonian average. Most enterprises in Southern Estonia and Estonia as a whole are micro-enterprises and their share has increased.
- In Southern Estonia, turnover growth has been faster than the Estonian average; also costs have increased more. The share of labour costs in Southern Estonia has remained similar to the Estonian average. Although the net profit per person employed of enterprises with at least 20 persons employed was below the Estonian average in all Southern Estonian counties in 2010–2015, the profit margin has improved. Labour productivity per person employed is lower than the Estonian average in all the counties but the productivity of personnel costs is slightly better. Investments in fixed assets per person employed in Southern Estonia are below the Estonian average.
- From areas of activity, the best (compared to other areas of activity and the respective Estonian average) economic indicators (for enterprises with at least 20 persons employed) are shown by enterprises specialising in real estate activities, in electricity, gas, steam and air conditioning supply and, with certain reservations, in water supply; sewerage, waste management and remediation activities. Among significant areas of activity with poorer indicators are accommodation and food service activities, information and communication, agriculture, forestry and fishing and in some cases also wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles.
- The importance of industrial enterprises in Southern Estonia's economy has increased. Although the industrial enterprises of Southern Estonia sell over a half of their production on the external market and enterprises have been able to increase this share, there is still room for improvement in exports.
- Potential sources of growth in Southern Estonia are areas of activity related to the primary sector. Agricultural enterprises/holdings do not significantly differ from the Estonian average in terms of economic results, size and specialisation.
- Compared to the Estonian average, enterprises in Southern Estonia do not export as much. More than a half of the value of goods exported to foreign countries is created by enterprises based in Tartu county.
- Tourism is important for Southern Estonia and although the areas of activity directly related to tourism are not the most important economically, the area of activity holds a symbolic role. Assessing the success of the tourism sector by the number of accommodated tourists in the region, the indicator for Southern Estonia has increased alongside that for the whole country. Unlike in the case of the Estonian average, the number of accommodated foreign tourists has increased at a somewhat faster pace than that of domestic tourists. As in the case of the Estonian average, seasonality characterises also Southern Estonia's accommodation sector, and it peaks in July.

No theory about the improvement of productivity can really describe the economic development of Southern Estonia. For example, labour productivity indicators have increased faster in counties with lower base levels, indicating a convergence, which seems to refer to the neoclassical theory. At the same time, the more skilled workforce is moving to Tartu (see more in article "Labour market in Southern Estonia", p. 67), due to which, according to GDP per capita, Tartu (the city separately as well as the whole county) and also Viljandi are moving faster than the other counties (with lower base levels). The latter seem to drift further away even from the Estonian average GDP per capita. This phenomenon is characteristic of the endogenous theory. There are, however, increasing talks about smart specialisation and prioritisation of potential growth areas in Southern Estonia, and also the formation of clusters has begun. This is an indication of new economic geography. At the same time, the development of potential growth areas is not overly positive compared to the Estonian average, and the emergence of areas with remarkable capacity for innovation is yet to be achieved.

Among the growth areas are also areas related to agriculture, accommodation and food service activities (tourism) and information and communication. However, the economic indicators of these areas of activity are quite poor and there is not much hope for improvement.

In the development plans/strategies for Southern Estonia, business activity holds an important (the most important) position. In the development strategy for Viljandi county, for example, it is said: "The existence of the creators of attractive workplaces and living environment is the most important question in the development strategy for Viljandi county." In the development strategy for Tartu county (2012), it is pointed out that the competitiveness of the county is restricted by the notably small labour market and therefore a shortage of specialists needed for creating new enterprises that require a bigger workforce. This characterises the whole of Southern Estonia. It is good that the economic issue is deemed important in development plans and relevant steps have been described. It is difficult only to answer the question whether the planned activities guarantee an increase in business activities and in productivity needed for competitiveness on a sufficient level. But there is hope for that.

Allikad

Sources

- Ahmad, N., Seymour, R. G. (2008). Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection. OECD Statistics Working Paper. OECD. [www] [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc\(2008\)1](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc(2008)1) (20.07.2017).
- Arengustrateegia „Valgamaa 2020“. (2014). Valga Maavalitsus, Valgamaa Omavalitsuste Liit.
- Ascani, A., Crescenzi, R., Iammarino, S. (2012). Regional Economic Development: A Review. SEARCH Working paper 01/03 [www] <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.3.pdf> (5.06.2017).
- Bayoumi, T., Coe, D.T., Helpman, E. (1999). R&D spillovers and global growth. – Journal of International Economics. Vol 47, No 2, pp. 399–428.
- Bristow, G. (2011). Territorial competitiveness and local and regional economic development. – Handbook of Local and Regional Development. / Ed. A. Pike, A. Rodriguez-Pose, J. Tomaney. New York, NY: Routledge.
- Camagni, R. (2002). On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading. Conference Paper. 42nd Congress of the European Regional Science Association: From Industry to Advanced Services – Perspectives of European Metropolitan Regions. [www] https://www.econstor.eu/bitstream/10419/115864/1/ERSA2002_518.pdf (6.07.2017).
- Dijkstra, L., Annoni, P., Kozovska, K. (2011). A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings. Directorate-General for Regional Policy. [www] http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2011_02_competitiveness.pdf (07.07.2017).
- Eesti konkurentsivõime ülevaade 2017. (2017). Eesti Pank.
- Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020. (2014). Tallinn: Siseministeerium.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1303/2013. (2013). Määrusega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfondi, Ühtekuuluvusfondi, Euroopa Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfondi ning Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi kohta, nähakse ette üldsätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfondi, Ühtekuuluvusfondi ja Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi kohta ning tunnistatakse kehtetuks nõukogu määrus (EÜ) nr 1083/2006.
- Foray, D., Goddard, J., Goenaga Beldarrain, X., Landabaso, M., McCann, P., Morgan, K., Nauwelaers, C., Ortega-Argilés, R. (2012). Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). European Commission. [www] http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf (11.07.2017).
- Gardiner, B., Martin, R., Tyler, P. (2004). Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions. – Regional Studies, Vol 38, pp. 1037–1059.
- Gardiner, B., Martin, R., Tyler, P. (2010). Does SPatial agglomeration increase national growth? Some evidence from Europe. – Journal of Economic Geography, pp. 1–28.
- Jõgeva maakonna uuendatud arengustrateegia 2020+. (2015). Jõgeva Maavalitsus, Jõgevamaa Omavalitsuste Liit.
- Kitsing, M. (2015). Nutika spetsialiseerumise analüüs. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. [www] https://www.mkm.ee/sites/default/files/nsa_080415_oige.pdf (12.07.2017).
- Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“. (2017). Riigikantselei. [www] https://riigikantselei.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/eesti2020_tekstiosa_2017-2020_istungile_27.04.17.pdf (10.07.2017).

Kroll, H. (2015). Weaknesses and Opportunities of RIS3-type Policies. Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research ISI. [www] (http://www.isi.fraunhofer.de/isi-wAssets/docs/p/de/thesenpapiere/Thesenpapier_RIS3.pdf) (11.07.2017).

Krugman, P. R. (1997). The Age of Diminished Expectations: U.S. Economic Policy in the 1990's. MIT Press. Cambridge, Massachusetts.

Latruffe, L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors. OECD Food, Agriculture, and Fisheries Papers, No 30. OECD Publishing, Paris. [www] <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en> (5.07.2017).

Lõuna-Eesti turismi arengukava aastani 2020. (2009). SA Lõuna-Eesti Turism.

Martin, R. L. (2003). A Study on the Factors of Regional Competitiveness. Cambridge Econometrics. [www] http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf (13.07.2017).

McCann, P., Ortega-Argilés, R. (2011). Smart Specialisation, Regional Growth and Applications to EU Cohesion Policy. Economic Geography Working Paper 2011: Faculty of Spatial Sciences, University of Groningen. [www] https://danube-inco.net/object/document/1517/attach/s3_mccann_ortega.pdf (10.07.2017).

OECD. (2017). Regional Competitiveness. [www] <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/regionalcompetitiveness.htm> (13.07.2017).

Peipsiääre valla arengukava 2015–2020. (2015). – Peipsiääre vald.

Productivity: Key to Economic Success. (1998). Centre for the Study of Living Standards. [www] <http://publications.gc.ca/collections/Collection/C89-4-54-1998E.pdf> (12.07.2017).

Põlva maakonna arengukava 2015–2020. (2015). Põlva Maavalitsus.

Seppo, I., Kuivjõgi, K., Järve, J. (2016). Nutika spetsialiseerumise lähenemine Eestis. Eesti Arengufond, Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar.

Siimon, A., Kaseorg, M. (2008). Ettevõtlusaktiivsus ja selle arendamise võimalused Eestis. Kogumikus: Eesti majanduspoliitilised väitlused.

Sixth Periodic Report on the regions: Summary of Main Findings. (1999). Inforegio. European Union Regional Policy and Cohesion. [www] http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/irmo_en.pdf (06.07.2017).

Taat, T. (2016). Valdade ettevõtete dünaamika, 2008–2014. Maaeluministeerium.

Tartu maakonna arengustrateegia 2014–2020. Väärt elu haritud maal. (2012). Tartu Maavalitsus.

Viljandi maakonna arengustrateegia. Viljandimaa – arenev päris Eestis. (2014). Viljandi Maavalitsus.

Võru maakonna arengustrateegia 2014–2025. (2014). Võru Maavalitsus.

Ülenurme valla arengukava 2015–2020. Ülenurme Vallavalitsus 2015.

TÖÖTURG LÕUNA-EESTIS LABOUR MARKET IN SOUTHERN ESTONIA

Mihkel Servinski

Statistikaamet – Statistics Estonia

Selle artikli eesmärk on kirjeldada Lõuna-Eesti tööturгу. Andmete peamine allikas on Statistikaameti Eesti tööjõu-uuringu tulemused. Samuti on kasutatud teiste Statistikaameti uuringute andmeid ja Eesti Töötukassa andmeid.

Lõuna-Eesti tööturu peamised näitajad on esitatud joonisel 2 koos 2015. ja 2016. aasta andmete ja lühidefinitsioonidega. Lõuna-Eestina käsitletakse kuut maakonda: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru.

Tööturg on suur ja keeruline nähtuste kompleks. Siin artiklis käsitletakse järgmisi tööjõuga seotud teemasid: hõive, tööpuudus, mitteaktiivsus.

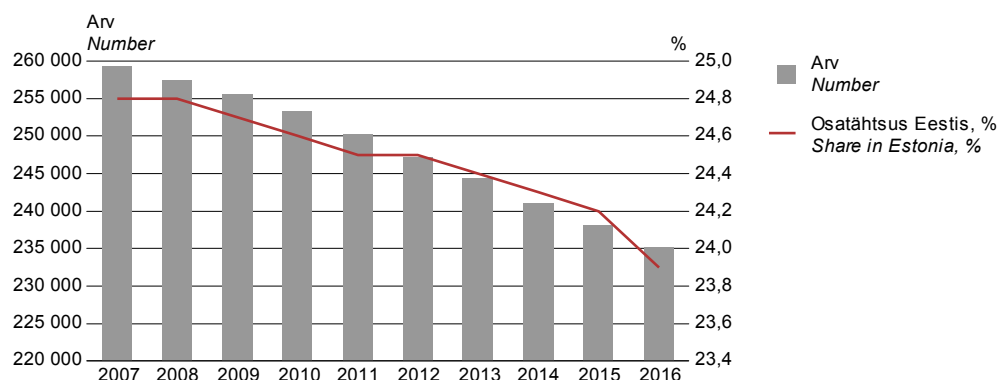
Tööealine elanikkond

Eesti tööjõu-uuringus käsitletakse tööealise elanikuna inimesi vanuses 15–74. Teiste uuringute kontekstis võib tööealise elanikkonna defineerida teistmoodi. Näiteks võib tööealise elanikkonna defineerida kui inimesed vanuses 20–80 aastat ja ka see oleks õige. Tööealistest elanikest rääkides on teemast õigesti arusaamiseks alati vaja kokku leppida, mis vanuses inimestest räägitakse.

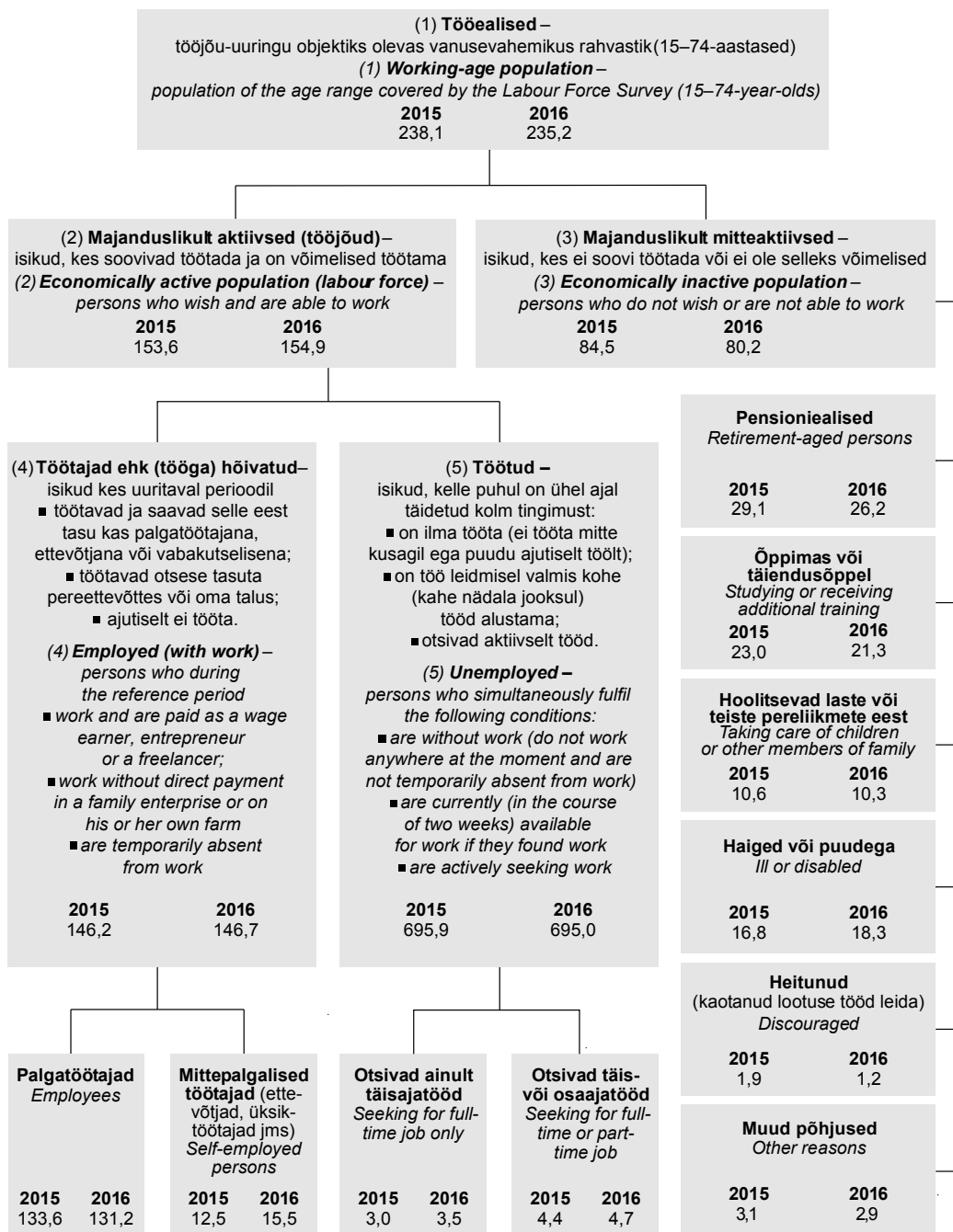
2016. aastal elas Lõuna-Eestis 235 200 inimest vanuses 15–74. Selle vanuserühma inimeste arv on Lõuna-Eestis aastatel 2007–2016 veidi kahanenud: kümne aastaga on vanuserühma arvukus vähenenud 24 100 inimese võrra. Natuke on vähenenud ka Lõuna-Eesti piirkonna 15–74-aastaste osatähtsus Eesti vastava vanuserühma inimeste arvus: 24,8%-st 23,9%-ni (joonis 1).

Joonis 1. Lõuna-Eesti 15–74-aastaste arv ja osatähtsus Eestis, 2007–2016

Figure 1. Population aged 15–74 in Southern Estonia and its share in Estonia, 2007–2016

Joonis 2. Lõuna-Eesti piirkonna 15–74-aastased hõiveseisundi järgi, 2015–2016
Figure 2. Population aged 15–74 in Southern Estonia by labour status, 2015–2016
 (tuhat – thousands)

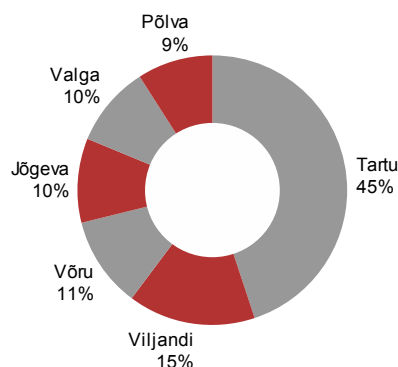
Järg – Cont.

Rahvastiku majanduslikku aktiivsust hinnatakse järgmiste näitajatega: <i>The economic activity of the population is assessed by the following indicators:</i>	2015	2016
töäjõus osalemise määr (aktiivsuse määr) – töäjõu osatähtsus tööealises rahvastikus = (2)/(1) labour force participation rate (activity rate) – share of labour force in working-age population = (2)/(1)	64,5	65,9
tööhõive määr – hõivatute osatähtsus tööealises rahvastikus = (4)/(1) employment rate – share of employed persons in working age-population = (4)/(1)	61,4	62,4
töötuse määr – töötute osatähtsus töäjõus = (5)/(2) unemployment rate – share of the unemployed in the labour force = (5)/(2)	4,8	5,3

Enamik Lõuna-Eesti 15–74-aastastest elas Tartu maakonnas (45%). Viljandi maakonnas elas 15% Lõuna-Eesti kõigist 15–74-aastastest. Ülejäänud maakondades jäi see näitaja 9% ja 11% vahele (joonis 3).

Joonis 3. 15–74-aastaste osatähtsus Lõuna-Eestis maakonna järgi, 2016

Figure 3. Share of 15–74-year-olds in Southern Estonia by county, 2016

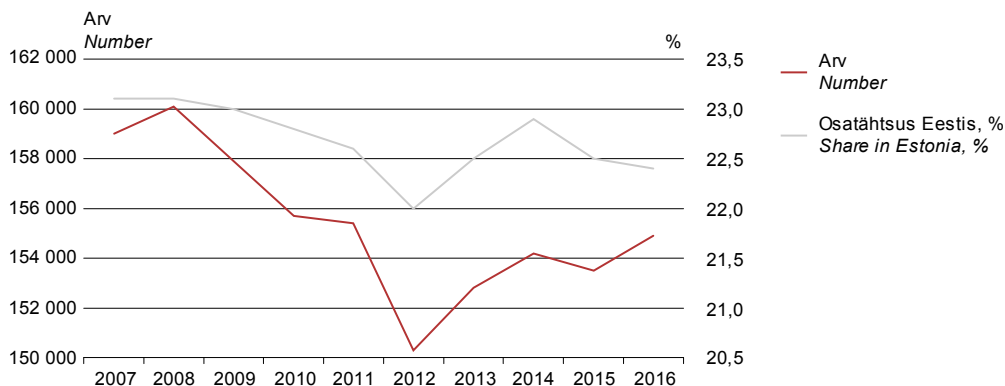

Majanduslikult aktiivne rahvastik ehk töäjõud

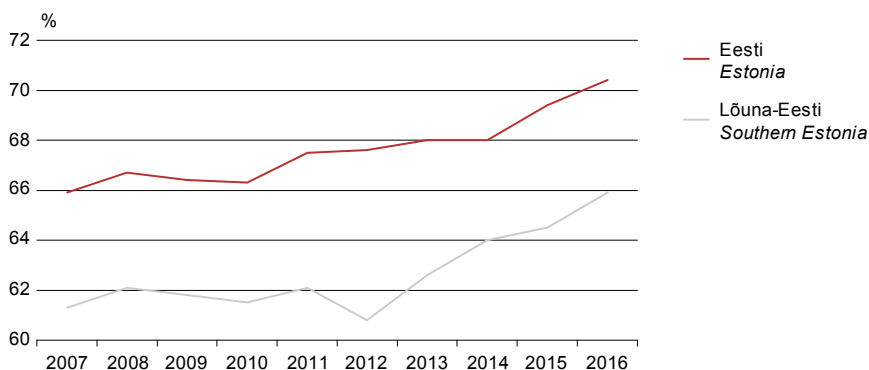
Majanduslikult aktiivne rahvastik ehk töäjõud on osa tööealisest elanikkonnast, Eesti töäjõu-uuringu kontekstis 15–74-aastasest elanikkonnast, ja see jaguneb kahte rühma: töötajad ehk tööga hõivatud ja töötud. Nendest rühmadest tuleb täpsemalt juttu edaspidi.

Kui tööealise elanikkonna arv on Lõuna-Eestis muutunud viimasel kümnel aastal üsna täpselt lineaarfunktsiooni järgi, siis majanduslikult aktiivsete arv on muutunud hoopis teisiti (joonis 4) ja see on ootuspärane, sest perioodi keskele jääv majanduskriis mõjutas töäjõu arvukust hoopis rohkem kui rahvaarvu muutust tööealiste vanuserühmas. Positiivne on kindlasti asjaolu, et viimased neli aastat on töäjõu arv Lõuna-Eestis olnud kasvutrendis. Selle põhjus oli ühelt poolt majanduskriisist väljatulek, aga samuti töäjõus osalemise määra tõus (joonis 5). Kindlasti mõjutas majanduskriis ka töäjõus osalemise määra ja viimase kriisi tõttu langes see korraks ka Lõuna-Eestis, kuid perioodi 2007–2016 puhul saab rääkida tööhõive määra lineaarsest kasvust kui töäjõu arvukuse kasvu ühest tegurist. Miks on töäjõus osalemise määr kasvutrendis? Kui kõrgele saab töäjõus osalemise määra üldse tõusta? Kui kaua saab töäjõus osalemise määra tõus kompenseerida tööealise elanikkonna arvu vähenemisest tingitud töäjõu arvu kasvu? Ühest ja absoluutselt õiget vastust pole. Kuna Lõuna-Eesti töäjõus osalemise määr jäi Eesti töäjõus osalemise määrale alla, siis on põhjendatud väide, et veidi ruumi näitaja kasvuks peaks Lõuna-Eestis olema.

Joonis 4. Lõuna-Eesti majanduslikult aktiivsete arv ja osatähtsus Eestis, 2007–2016
Figure 4. Economically active population in Southern Estonia and its share in Estonia, 2007–2016

Joonis 5. Tööjõus osalemise määr Eestis ja Lõuna-Eestis, 2007–2016
Figure 5. Labour force participation rate in Estonia and Southern Estonia, 2007–2016

Tööjõus osalemise määra tõusu kõige olulisem tingimus on, et inimestel oleks võimalik teha tööd kas palgatöötaja või ettevõtjana. Üsna triviaalne tõdemus nagu seegi, et 100% ei saa see näitaja tõenäoliselt tõusta, sest vanuserühmas 15–74-aastased on kindlasti neid, kes objektiivsetel ja kõrvaldamatutel põhjustel ei saa olla majanduslikult aktiivsed.

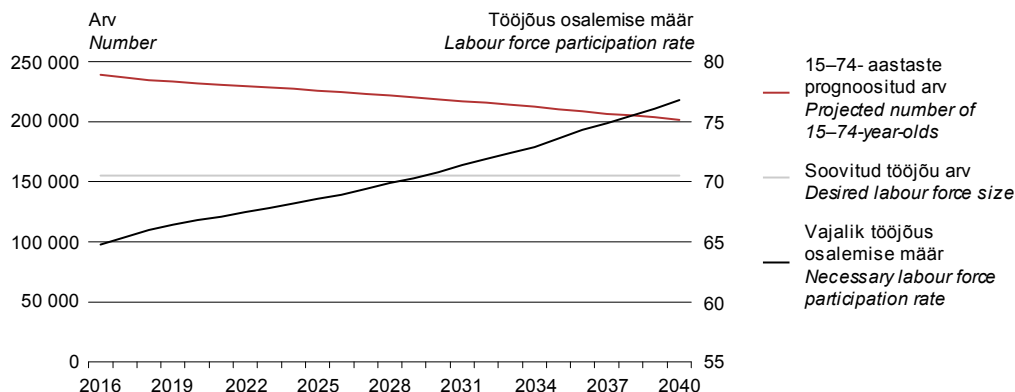
Kui võtta aluseks Statistikaameti rahvastikuproгноos Lõuna-Eesti kohta, siis on näha, et 15–74-aastaste elanike arv väheneb 2016. aasta 235 000-st 202 000-ni 2040. aastal. See on pigem optimistlik hinnang. Selleks, et säiliks tööga hõivatute arv 2016. aasta tasemel, peaks tööjõus osalemise määr tõusma 65,9%-st 76,8%-ni (joonis 6). Kindlasti pole tegemist täiesti võimatu tõusuga, aga artikli autoril pole praegu usku selle võimalikkusse.

Tööjõu jagunemine Lõuna-Eesti maakondades oli üldjoontes analoogne 15–74-aastaste jagunemisega (joonis 7), detailsemas plaanis olid muutused olemas: Tartu maakonna osatähtsus on kahe näitaja võrdluses suurenenud 4,7 protsendipunkti, kõigi teiste maakondade osatähtsus on vähenenud.

Ainus Lõuna-Eesti maakond, kus oli Eesti keskmisest kõrgem tööjõus osalemise määr, oli Tartu maakond. Teistes piirkonna maakondades oli näitaja Eesti keskmisest madalam. Kõige madalam oli see Põlva maakonnas – vaid 54%. Lõuna-Eesti maakondade erinevused olid tööjõus osalemise määra puhul märkimisväärsed (joonis 8).

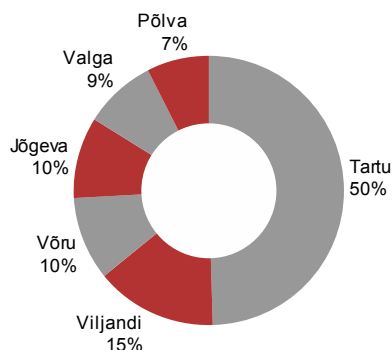
Joonis 6. Lõuna-Eesti 15–74-aastaste arvu prognoos ja vajalik tööjõus osalemise määr, et tööga hõivatute arv püsiks 2016. aasta tasemel, 2017–2040

Figure 6. Population projection of 15–74-year-olds in Southern Estonia and the necessary labour force participation rate to keep the number of persons employed at 2016 level, 2017–2040

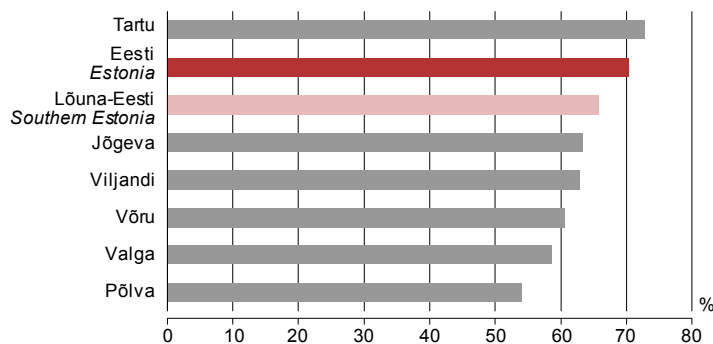
Joonis 7. Tööjõu jagunemine Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Figure 7. Distribution of labour force in Southern Estonian counties, 2016

Joonis 8. Tööjõus osalemise määr Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Figure 8. Labour force participation rate in Estonia and Southern Estonia, 2016

Töõjõu jagunemine haridustaseme järgi

Töõjõudu iseloomustab hästi töõjõu jagunemine haridustaseme järgi. 2016. aastal oli Lõuna-Eestis esimese taseme või madalama haridusega 11 500 isikut, teise taseme hariduse või teise taseme järgse ning kolmanda taseme eelse haridusega 51 500 isikut, kolmanda taseme haridusega 36 900 isikut, sh kõrgharidus, magistri- või doktorikraad 30 600 isikul.

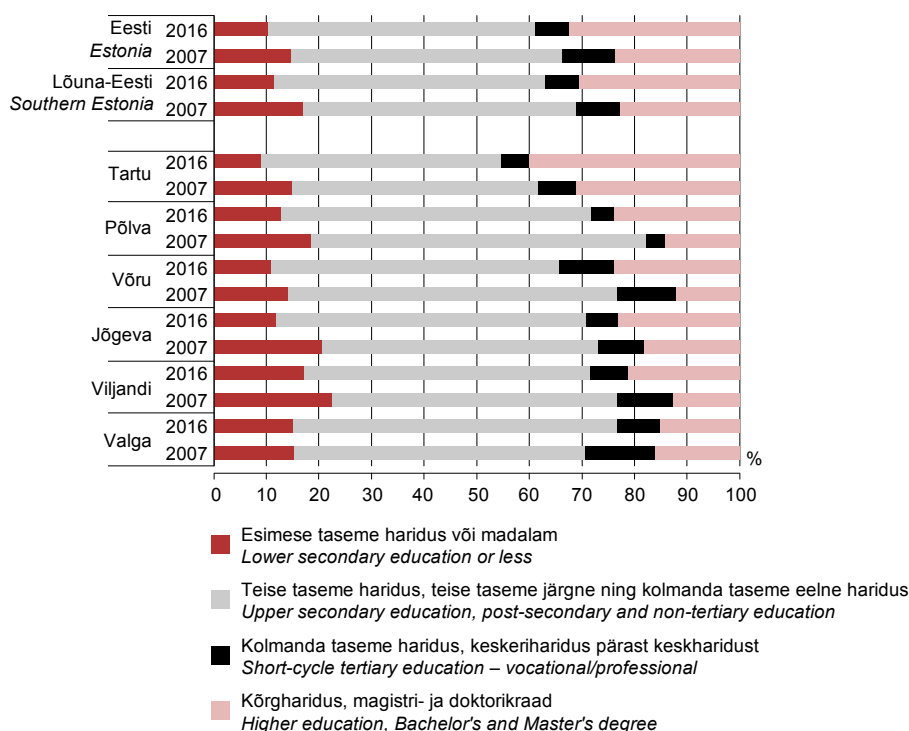
2016. aastal oli Lõuna-Eesti töõjõu struktuur hariduse järgi sarnane kogu Eestiga: pisikesed erinevused mahtusid kõik statistilise vea piiridesse ja polnud olulised (joonis 9).

Lõuna-Eesti maakondade töõjõu struktuur haridustaseme järgi oli väga erinev. Teistest piirkonna maakondadest eristus selgelt Tartu maakond ja seda eelkõige kolmanda taseme haridusega isikute suure osatähtsuse poolest töõjõus – peaaegu pool kogu töõjõust (45,2%). Järgnes Võru maakond, kus töõjõus oli kolmanda taseme haridusega isikuid veidi rohkem kui kolmandik (34,2%). Lõuna-Eesti maakondade väikseim näitaja oli Valga maakonnal, kus kolmanda taseme haridusega inimesi oli töõjõus alla neljandiku (23,1%).

Tartu maakonnas oli teiste piirkonna maakondadega võrreldes suhteliselt kõige vähem esimese või madalama haridustasemega inimesi: 2016. aastal 9%. Sellise haridustasemega inimesi oli Lõuna-Eestis suhteliselt kõige rohkem Viljandi maakonnas (osatähtsus töõjõus 17,3%).

Joonis 9. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade töõjõu struktuur haridustaseme järgi, 2007, 2016

Figure 9. Labour force structure in Estonia and Southern Estonian counties by levels of education, 2007, 2016

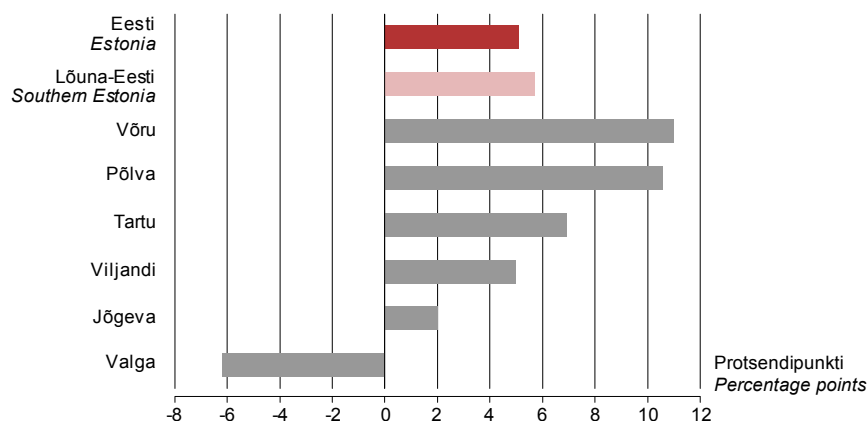

Kui võrrelda tööjõu struktuuri haridustaseme järgi 2016. aastal 2007. aastaga, siis on suurenenud kolmanda taseme haridusega inimeste osatähtsus tööjõus Eestis, Lõuna-Eestis ja enamikus Lõuna-Eesti maakondades (joonis 10). Ainus erand oli Valga maakond, kus kolmanda taseme haridusega inimeste osatähtsus vähenes vaadeldud perioodil 6,2 protsendipunkti. Kõigis vaadeldud piirkondades on 2007. aasta ja 2016. aasta võrdluses vähenenud esimese või madalama haridustasemega inimeste osatähtsus tööjõus. Ka siin saab välja tuua Valga maakonna, kus langus oli minimaalne ja statistiliselt on korrektsem rääkida olukorra stabiilsusest.

Perioodi 2007–2016 jäi ka majanduskriis. Lõuna-Eesti näitel majanduskriis pigem ei muutnud tööjõu struktuuri haridustaseme järgi (joonis 11). Hoolega otsides võib kriisiaegseid struktuurimuutusi uurides täheldada mõningaid erinevusi, kuid need jäävad statistilise vea piiridesse.

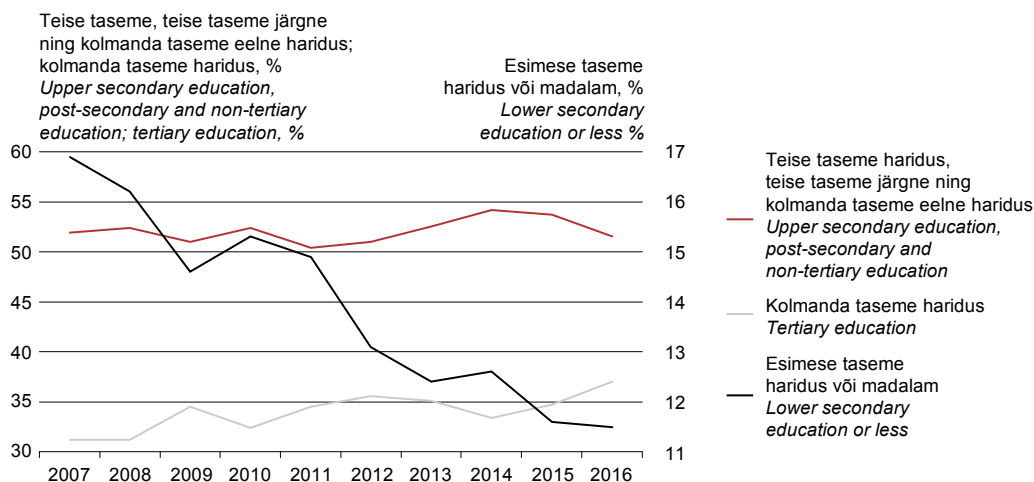
Joonis 10. Kolmanda taseme haridusega isikute osatähtsuse muutus Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade tööjõus, 2007, 2016

Figure 10. Change in share of persons with tertiary education in labour force in Estonia and Southern Estonian counties, 2007, 2016

Joonis 11. Tööjõu struktuur Lõuna-Eestis haridustaseme järgi, 2007–2016

Figure 11. Labour force structure in Southern Estonia by levels of education, 2007–2016

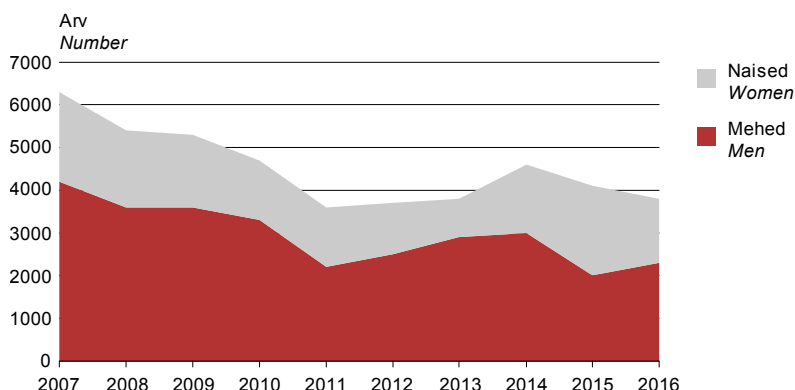

Töõjõu kontekstis haridustasemetest rääkides on harjutud pidama paremaks olukorda, kus kolmanda taseme haridusega inimesi on rohkem. Küllap see nii ka on, kuigi olukord, kus kõik piirkonna elanikud oleksid kolmanda taseme haridusega, ei oleks ehk majandusarengule samuti kõige soodsam. Vähemalt praegu veel mitte.

Ei ole selge, milline oleks töõjõu kõige parem struktuur haridustaseme järgi. Lõuna-Eestis oli 2016. aastal 3800 esimese taseme või madalama haridusega 18–24-aastat noort, kes ei jätkanud õpinguid. Absoluutarvu poolest polnud esmapilgul tegemist väga suure arvuga, aga see oli siiski 13,2% selle vanuserühma noortest. Positiivse poole pealt on võrreldes 2007. aastaga mainitud inimeste arv märgatavalt vähenenud (joonis 12) ja see kehtib ka osatähtsuse puhul. Mõistlikum on teemas siiski probleemi näha, sest osatähtsus on Lõuna-Eestis olnud viimastel aastatel kasvutrendis ja on suurem kui Eesti vastav näitaja, ka vahe Eesti keskmisega on suurenenud (joonis 13). Haridustase ei saa tõusta, kui inimesed ei õpi.

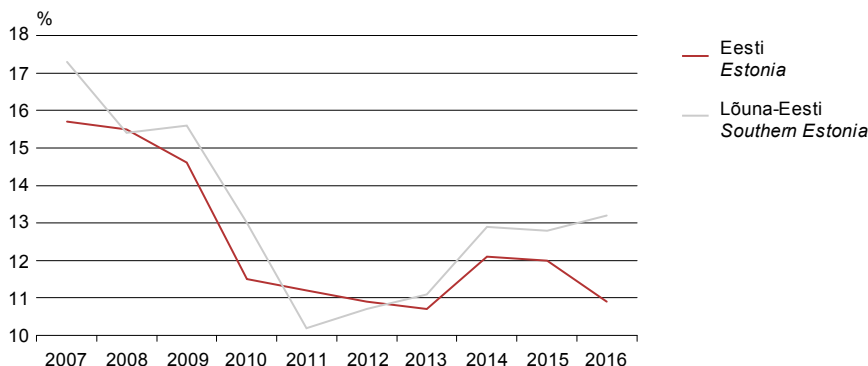
Joonis 12. Õpinguid mittejätkavad esimese või madalama taseme haridusega 18–24-aastased Lõuna-Eestis, 2007–2016

Figure 12. 18–24-year-old persons in Southern Estonia with lower secondary education or less who are not continuing studies, 2007–2016

Joonis 13. Õpinguid mittejätkavate esimese taseme või madalama haridusega 18–24-aastaste osatähtsus Eestis ja Lõuna-Eestis, 2007–2016

Figure 13. Share of persons with lower secondary education or less who are not continuing studies among population aged 18–24 in Estonia and Southern Estonia, 2007–2016

Hõivatud

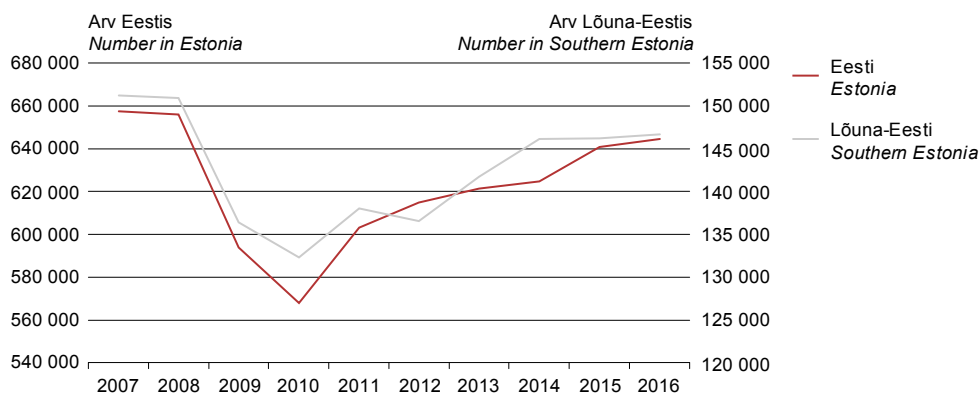
Aastal 2016 oli tööga hõivatute arv Lõuna-Eestis 146 800 ja kogu Eestis 644 600 inimest. Lõuna-Eesti hõivatud moodustasid 22,8% kõigist Eesti hõivatutest. Perioodil 2007–2016 muutus hõivatute arv Eestis ja Lõuna-Eestis üsna sarnaselt (joonis 14). Lõuna-Eesti hõivatute osatähtsus Eesti hõivatutes oli aastati mõnevõrra erinev, kuid erinevustel ei olnud kindlat suunda ja muutused polnud suured: enamikul aastatel oli Lõuna-Eesti hõivatute osatähtsus Eestis veidi alla ja üksikutel aastatel veidi üle 23%. Hõivatute arvu languse põhjustas majanduskriis eelmise kümnendi lõpus. Väärib märkimist, et kuigi üldiselt ollakse kriisist väljunud, pole hõivatute arv veel kriisieelsele tasemele jõudnud.

Üle poole Lõuna-Eesti tööga hõivatud inimestest elas Tartu maakonnas (joonis 15). See fakt on ka üksikuna võttes oluline, aga kui arvestada, et Tartu maakonna tööealiste elanike ja tööjõu osatähtsus Lõuna-Eestis oli väiksem kui 50%, siis on põhjust hõivatute arvu 50%-st suuremat osatähtsust eraldi rõhutada. Toonitada tuleb samuti, et tööhõive määra järgi olid Lõuna-Eesti maakondlikud erinevused märkimisväärsed (joonis 16): Tartu ja Põlva maakonna tööhõivemäära peaaegu 22 protsendipunkti vahel 2016. aastal oli väga suur. See oli ka perioodi 2007–2016 suurim vahel Lõuna-Eestis.

Kui vaadata Lõuna-Eesti maakondliku hõivemäära maksimaalse ja minimaalse väärtuse muutumist, siis see on viimasel kolmel aastal jõudsalt tõusnud. Kõigil neil aastatel on hõivemäär olnud maksimaalne Tartu maakonnas ja minimaalne Põlva maakonnas. See oli piirkonnas üsna tavaline seis. Erandid olid aastad 2010–2012, kus piirkonna kõrgeim tööhõivemäär oli Viljandi maakonnas ja madalaim Jõgeva (2011) ja Valga maakonnas (2012). Erandlikud aastad (2010–2012) annavad põhjuse mõtiskleda, kui tundlikud olid Lõuna-Eesti maakonnad kriisi suhtes: kuidas reageeris kriisile tööturg ja mismoodi sellest välja tuldi. Ühe näitaja alusel pole loomulikult võimalik väga põhjanevaid järeldusi teha. Küll aga saab püstitada hüpoteesi, et Tartu maakond oli viimase majanduskriisi suhtes tundlikum kui teised piirkonna maakonnad. Samal ajal oli maakond võimeline ka kiiremini kriisi mõjudega kohanema: tööhõive määr Tartumaal tõsis aastatel 2007 ja 2016 peaaegu 7 protsendipunkti, samas Viljandi maakonnas langes näitaja 2,7 protsendipunkti. Kõrgeim ehk veidi üle 8-protsendipunkti tööhõive määra tõus oli Võru maakonnas (joonis 17).

Joonis 14. Hõivatud Eestis ja Lõuna-Eestis, 2007–2016

Figure 14. Employed persons in Estonia and Southern Estonia, 2007–2016

Joonis 15. Lõuna-Eesti hõivatute jagunemine maakonna järgi, 2016

Figure 15. Distribution of employed persons in Southern Estonia by counties, 2016

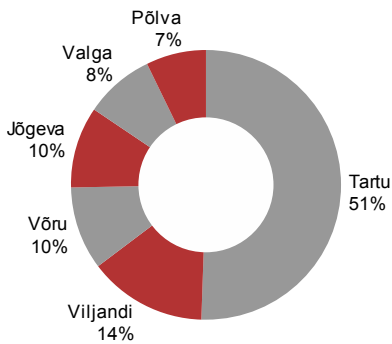

Joonis 16. Tööhõive määr Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Figure 16. Employment rate in Estonia and Southern Estonian counties, 2016

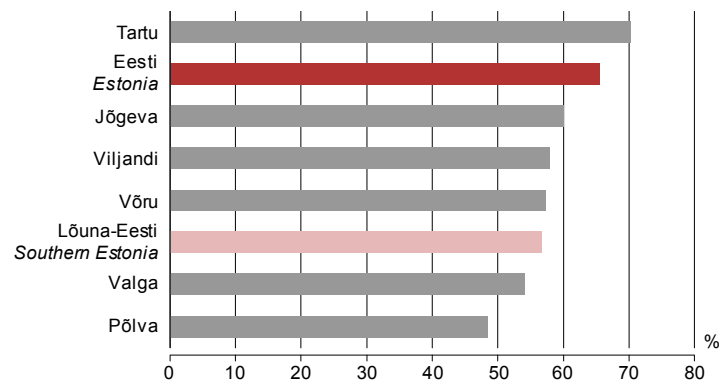
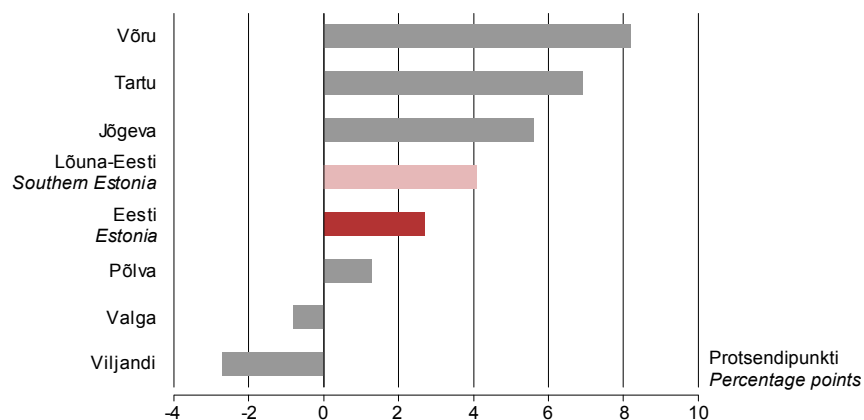

Joonis 17. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade tööhõivemäära muutus, 2016 ja 2007

Figure 17. Change of employment rate in Estonia and Southern Estonian counties, 2016 and 2007

Järgnevalt Lõuna-Eesti piirkonna tööturust hõive struktuursete näitajate järgi.

Hõivatud majandussektori järgi

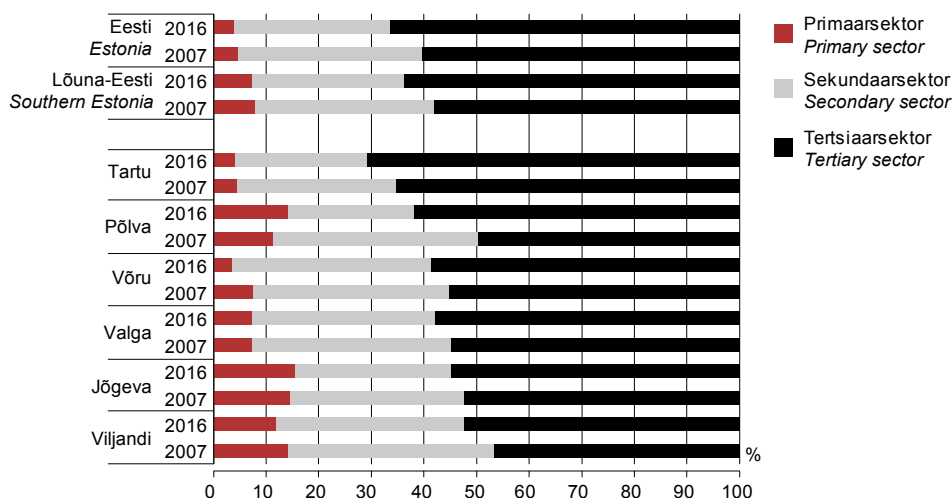
2016. aastal oli Lõuna-Eesti hõivatutest primaarsektoris 10 700, sekundaarsektoris 42 500 ja tertsiaarsektoris 93 400 inimest. Kui võrrelda Lõuna-Eesti piirkonna hõive struktuuri majandussektori järgi Eesti vastava struktuuriga (joonis 18), siis oli Lõuna-Eestis suurem primaarsektori osatähtsus (3,4 protsendipunkti) ja see erinevus on suhteliselt oluline. Primaarsektori osatähtsus oli Lõuna-Eestis suurem eelkõige tertsiaarsektori väiksema osatähtsuse tõttu. Viies Lõuna-Eesti maakonnas oli primaarsektori osatähtsus hõives Eesti keskmisest suurem. Ainus maakond, kus primaarsektori osatähtsus oli Eesti keskmisest väiksem, oli Võru, kus Lõuna-Eesti piirkonna ja Eesti keskmisega võrreldes oli sekundaarsektori osatähtsus suhteliselt suur. Üle 10% hõivatutest töötas primaarsektoris Jõgeva, Põlva ja Viljandi maakonnas.

Kõigis Lõuna-Eesti maakondades oli tertsiaarsektoris hõivatute osatähtsus üle 50%. Tartu maakonnas oli tertsiaarsektoris hõivatute osatähtsus üle Eesti keskmise ja seega oli maakonnal väga suur osa selles, et piirkonna tertsiaarsektoris hõivatute osatähtsus ei erinenud väga märgatavalt Eesti keskmisest.

Lõuna-Eesti maakondade hõivestruktuur oli omavahel võrreldes märgatavalt erinev. Kas see on piirkonna tugevus või nõrkus, oleneb paljuski vaatenurgast ja sellest, kuidas olukorda ära kasutatakse.

Joonis 18. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade tööhõive struktuur majandussektori järgi, 2007, 2016

Figure 18. Structure of employment in Estonia and Southern Estonia by sectors of economy, 2007, 2016

Kui võrrelda Lõuna-Eesti ja selle maakondade majandusstruktuuri aastal 2016 ja 2007 ehk olukorda enne majandusseisakut ja pärast sellest väljatulekut, siis Lõuna-Eestis toimunud struktuurimuutused vastasid Eesti keskmistele muutustele: primaarsektori ja tertsiaarsektori osatähtsus on vähenenud ning tertsiaarsektori sektori osatähtsus hõives suurenenud. Protsendipunktides olid Lõuna-Eestis ja kogu Eestis toimunud muutused väga sarnased. Muutused hõive struktuuris erinesid Lõuna-Eesti maakondades eelkõige tempo poolest. Ainus erand, kus muutus oli piirkonna keskmisega võrreldes erisuunaline, oli Põlva maakond, kus primaarsektori osatähtsus hõives suurenes.

Hõivatud ameti pearühma ja soo järgi

2016. aastal oli Lõuna-Eestis valgekraede hulgas 28 000 meest, 40 700 naist ja sinikraede seas 45 200 meest ning 32 600 naist. Valgekraede alla loetakse juhid, tippspetsialistid, tehnikud ja keskastme spetsialistid ning ametnikud. Sinikraed on teenindus- ja müügitöötajad, põllunduse, metsanduse, kalanduse ja jahinduse oskustöötajad, oskustöötajad ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid ja koostajad, lihttöölised ning sõjaväelased.

2016. aastal ei erinenud kogu Eesti ja Lõuna-Eesti hõive struktuur ameti pearühma järgi esmapilgul märgatavalt, kuid protsendipunktides suhteliselt väikene erinevus oli sisuliselt suur: Eestis oli valgekraesid sinikraedest rohkem, Lõuna-Eestis oli sinikraesid rohkem (joonis 19). Viies Lõuna-Eesti maakonnas kuuest oli sinikraesid valgekraedest rohkem, kusjuures neljas maakonnas oli valgekraesid vähem kui 40% hõivatutest. Ainsana oli Lõuna-Eestis valgekraesid sinikraedest rohkem Tartu maakonnas.

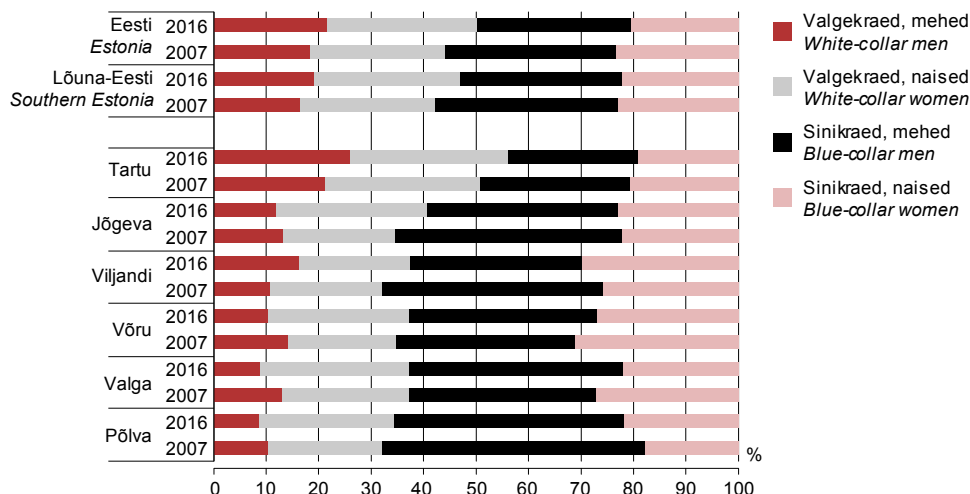
Eestis (sh kõigis Lõuna-Eesti maakondades) oli valgekraede seas naisi rohkem kui mehi. Põlva, Valga, Võru ja Jõgeva maakonnas oli naiste osatähtsus valgekraede seas suurem kui 70%. Loomulikult väärivad kõik oma tööd hästi tegevad inimesed tunnustust, kuid nimetatud nelja maakonna valgekraede soolist struktuuri ei saa kuidagi normaalseks ja majandusarengut soodustavaks pidada. Eesmärk võiks olla Eesti keskmise taseme (56,7%) saavutamine või vähemalt sellele tasemele lähenemine. Võrdlus 2007. aastaga näitab aga, et kõigis eespool loetletud neljas maakonnas on naiste osatähtsus valgekraede seas suurenenud ning Võru ja Valga maakonnas isegi rohkem kui 10 protsendipunkti. Selles kontekstis tuleb esile tuua Viljandi maakond, kus vaadeldava näitaja sooline lõhe on vähenenud 10,3 protsendipunkti.

Sinikraede sooline struktuur oli valgekraede omast erinev: sinikraede seas domineerisid mehed. Lõuna-Eestis oli sinikraede seas naisi 41,9% (Eesti keskmine 41,1%). Lõuna-Eesti maakondades kõikus näitaja 47,7% (Viljandi maakond) ja 33,3% (Põlva maakond) vahel. 2007. ja 2016. aasta võrduses saab sinikraede seas naiste osatähtsusest rääkides nentida, et olukord Eestis oli stabiilne ja erilisest muutusest ei saa rääkida ka Lõuna-Eestis. Tegelikult kehtib sama ka naiste osatähtsuse kohta valgekraede seas, kuid märkimist väärrib, et Valga ja Võru maakonnas on naiste osatähtsus sinikraede seas vähenenud. Ülejäänud maakondades on naiste osatähtsus sinikraede seas suurenenud ja jäänud vahemikku 9,7 (Viljandi maakond) ja 1,6 protsendipunkti (Tartu maakond).

Aastate 2007 ja 2016 võrduses saab eile tuua, et sinikraede osatähtsus on vähenenud kogu Eestis ja kõigis Lõuna-Eesti maakondades. Vähenemine oli maakonniti erinev ja Valga maakonnas nii väike, et statistiliselt on õigem rääkida olukorra stabiilsusest.

Joonis 19. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade hõivestruktuur ameti pearühma ja soo järgi, 2007, 2016

Figure 19. Employment structure in Estonia and Southern Estonian counties by major group of occupations and sex, 2007, 2016

Hõivatud tööandja liigi ja soo järgi

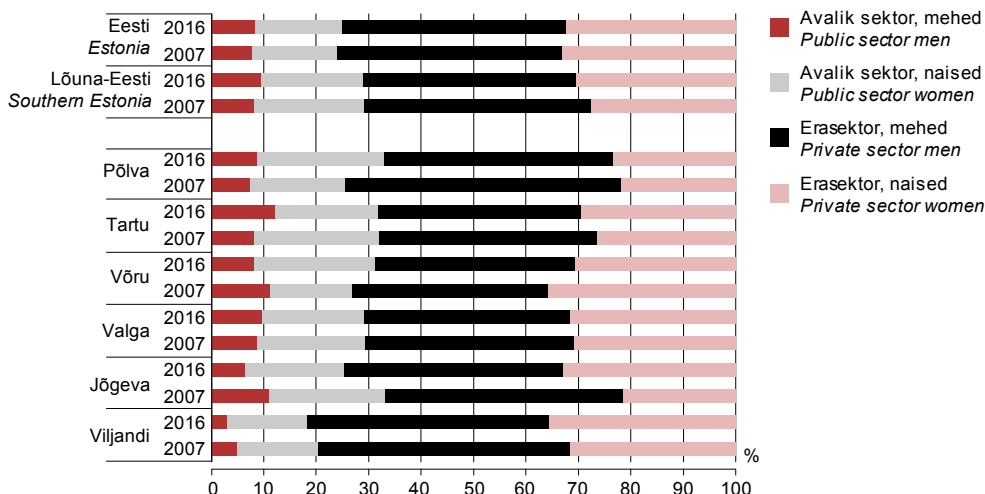
2016. aastal töötas Lõuna-Eestis avalikus sektoris 13 900 meest ja 28 600 naist ning erasektoris 59 400 meest ja 44 800 naist. Võimalike segaduste vältimiseks teema lahtimõtestamisel olgu öeldud, et kõik avaliku sektori töötajad ei ole ametnikud. Näiteks Eesti Energia AS-i töötajad kuuluvad avaliku sektori hulka, sest ettevõtte on riigi omanduses olev äriühing.

Kogu Eesti ja Lõuna-Eesti hõivatute struktuur tööandja liigi järgi oli erinev, kuid mitte väga märgatavalt: Lõuna-Eestis oli avaliku sektori töötajatel hõives 4 protsendipunkti suurem osalus kui erasektori töötajatel (joonis 20). Kõigis Lõuna-Eesti maakondades oli erasektori osatähtsus hõives suurem kui avalikul sektoril. Kõige suurem oli erasektori osatähtsus hõives Viljandi (81,7%) ja kõige väiksem Põlva maakonnas (66,7%) ehk Lõuna-Eesti maakondades oli hõive struktuur tööandja liigi järgi märkimisväärselt erinev. Eesti tööjõu-uuringu üldandmete põhjal pole võimalik öelda, miks see nii oli.

Kogu Eestis, Lõuna-Eestis ja kõigis Lõuna-Eesti maakondades töötas avaliks sektoris naisi meestest rohkem. Kõige suurem oli naiste osatähtsus avaliku sektori hõives Viljandi (84,2%) ja kõige väiksem Tartu maakonnas (61,3%). Vaadeldava näitaja maakondlik erinevus oli märkimisväärt ja sooline tasakaalustamatus avaliku sektori hõivestruktuuris silmanähtav.

Joonis 20. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade hõive struktuur tööandja liigi ja soo järgi, 2007, 2016

Figure 20. Employment structure in Estonia and Southern Estonia by type of employer and sex, 2007, 2016

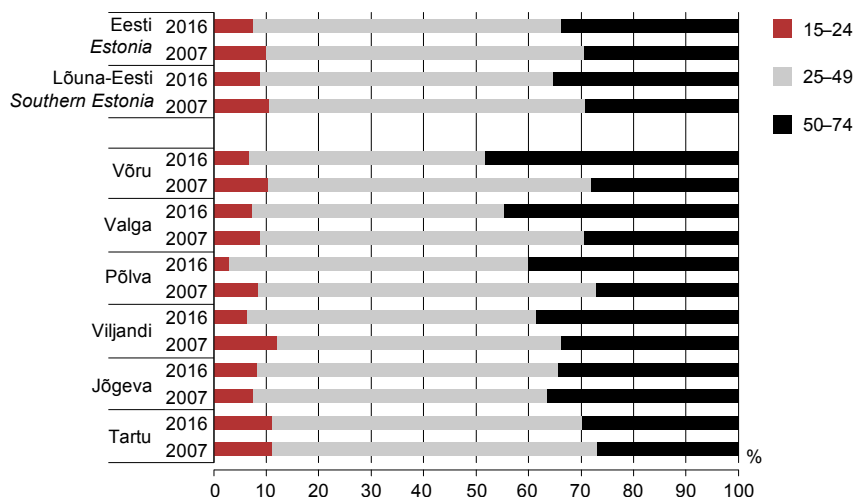
Erasektori hõivestruktuuris oli meestel suurem osatähtsus nii Eestis, Lõuna-Eestis kui ka kõigis Lõuna-Eesti maakondades. Lõuna-Eesti maakondadest oli meeste osatähtsus erasektori hõives suurim Põlva (65,7%) ja väiksem Tartu maakonnas (55%). Võib öelda, et erasektori hõivestruktuur tööandja liigi järgi oli Lõuna-Eesti maakondades sooliselt paremini tasakaalus kui avalikus sektoris ja maakondlikud erinevused hõive soolises struktuuris tööandja liigi järgi olid erasektoris väiksemad kui avalikus.

2016. ja 2007. aasta võrdluses on Eesti ja Lõuna-Eesti hõive struktuuris tööandja liigi järgi toimunud muudatusi, kuid neid võib pidada väikeseks: ükski muutus polnud suurem kui 3 protsendipunkti. Märkimisväärsim muutus oli Lõuna-Eesti erasektoris töötavate naiste osatähtsuse suurenemine hõivatutes ja erasektoris töötavate meeste osatähtsuse vähenemine. Lõuna-Eestis maakondade hõive struktuurist tööandja liigi järgi tuleb tähelepanu pöörata erasektoris töötavate meeste osatähtsuse pea 10 protsendipunktilisele vähenemisele Põlva maakonnas ja avalikus sektoris töötajate pea 7 protsendipunktilisele osatähtsuse suurenemisele. Jõgeva maakonnas vähenes hõivatute osatähtsus avalikus sektoris 8 protsendipunkti peamiselt erasektoris hõivatud naiste osatähtsuse suurenemise tõttu. Märkimisväärselt stabiilne on kahe aasta võrdluses olnud olukord Valga maakonnas.

Hõivatud vanuserühma järgi

2016. aastal oli Lõuna-Eesti hõivatute hulgas 15–24-aastaseid 13 100, 25–49-aastaseid 81 900 ja 50–74-aastaseid 51 800. Lõuna-Eesti hõivestruktuur vanuserühma järgi oli sarnane kogu Eesti omaga (joonis 21). Terve Eestiga võrreldes oli Lõuna-Eestis 15–24-aastaste ja 50–74-aastaste osatähtsus hõivatutes veidi suurem ja 25–49-aastaste osatähtsus veidi väiksem, kuid tegemist on erinevustega, mis mahuvad kindlasti statistilise vea piiridesse.

Joonis 21. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade hõivestruktuur vanuserühma järgi, 2007, 2016
Figure 21. Employment structure in Estonia and Southern Estonian counties by age groups, 2007, 2016

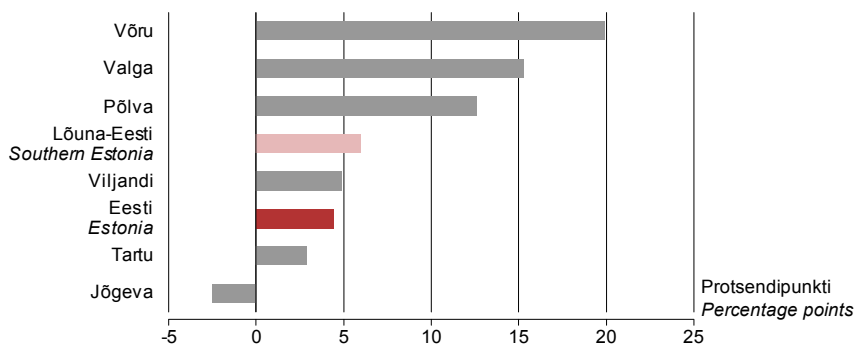

Lõuna-Eesti maakondade hõive vanusstruktuur oli aga märgatavalt erinev. 50–74-aastaste osatähtsus hõivatutes oli 2016. aastal Tartu maakonnas 30% (Lõuna-Eesti piirkonna väikseim näitaja) ja Võru maakonnas 48% (Lõuna-Eesti suurim näitaja). Osatähtsuse 18,5-protsendipunktiline erinevus on väga suur. 15–24-aastaste osatähtsus hõivatutes oli suurim Tartu maakonnas (11,3%) ja väikseim Põlva maakonnas (2,9) ning ka see erinevus oli märkimisväärne nagu ka 14-protsendipunktiline erinevus 25–49-aastaste osatähtsuses (Tartu maakond 58,9%, Võru maakond 44,9%).

Kui võrrelda hõivestruktuuri vanuserühma järgi 2016. ja 2007. aastal, siis saab rääkida kogu Eestis ja Lõuna-Eestis 15–24- ja 25–49-aastaste osatähtsuse vähenemisest ja 50–74-aastaste osatähtsuse suurenemisest. Sama muster kehtib ka Põlva, Valga ja Võru maakonnas. Ülejäänud kolmes Lõuna-Eesti maakonnas oli muutumise muster erinev, sh Jõgeva maakonnas eespoolkirjeldatuga täiesti vastupidine: 15–24- ja 25–49-aastaste osatähtsus on suurenenud ning 50–74-aastaste osatähtsus vähenenud. Kuna kõige märkimisväärsamad muutused hõive vanusstruktuuris olid 50–74-aastaste osatähtsuses, siis on järgmisena selle kinnituseks joonis.

Joonis 22. 50–74-aastaste osatähtsuse muutus Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade hõivatute hulgas, 2007, 2016

Figure 22. Change in share of 50–74-year-olds among employed persons in Estonia and Southern Estonian counties, 2007, 2016

Tööhõive määr vanuserühma järgi

Eespool on vihjatud, et üks võimalus rahvastiku vähenemise tingimustes töötajate arvu säilitada on tõsta tööhõive määra, st luua olukord, kus suhteliselt rohkem inimesi oleks tööga hõivatud. Statistiliselt on sellist vihjet kerge anda. Hoopis keerulisem on seda ellu viia. Toimivate meetmete kavandamiseks on mõistlik teemat detailsemalt vaadata. See annab võimaluse meetmeid täpsemalt suunata. On üsna selge, et nooremaealiste tööhõive määra tõstvad meetmed ei pruugi mõjuda vanemaeealiste puhul ja vastupidi. Üldises plaanis on tööhõive määra tõusu parim meede (tasuvate) töökohtade olemasolu, aga töökohtade tekkeks on vaja sinna sobivaid inimesi ja võimekaid indiviide, kes need töökohad looks. Triviaalsed asjad ning natuke nokk-kinni-ja-saba-lahti-olukord. Statistilise kirjelduse raames ei ole võimalik anda konkreetseid soovitusi, kuidas tööhõive määra tõstmise ülesannet lahenda. Statistik saab aidata info andmisega. Tabelis 1 on esitatud tööhõive määr vanuserühma järgi Eestis, Lõuna-Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades. Lõuna-Eesti ja Eesti andmete võrdlemine näitab, et Lõuna-Eestil on arenguruumi ja selle maakondade võrdlus näitab, et statistiliselt on arenguruum eelkõige väljaspool Tartu maakonda, aga selline oli olukord tegelikult enamiku tööturu näitajate puhul ja tööhõive määr vanuserühmas pole erand. Tähelepanu äratav, et kui aastate 2007 ja 2016 võrdluses on tööhõive määr tõusnud kõikides vaadeldud vanuserühmades, siis tööturu seisukohalt üliolulisel vanuserühmas (25–49-aastased) on see langenud, seda nii kogu Eestis kui ka Lõuna-Eestis. Kas selles vanuserühmas on juba saavutatud praegustes tingimustes optimaalsele lähedane tööhõive määr?

Vanus ei ole kindlasti ainus tegur, mis tööhõive määra mõjutab. Kindlasti mõjutab hõivemäära ka inimeste tervis. 2011. aastal oli Põlvamaa 15–64-aastasest elanikkonnast 15,3%-l töövõimet piirav pikaajaline haigus. Tartumaal oli see 6,5%, aga selles artiklis tervise teemale rohkem tähelepanu ei pöörata.

Tabel 1. Lõuna-Eesti tööhõive määr maakonna ja vanuserühma järgi, 2007, 2016

Table 1. Employment rate in Southern Estonia by counties and age groups, 2007, 2016
(protsenti – percent)

Maakond <i>County</i>	15–74	15–24	25–49	50–74	16 kuni pensioniiga 16 until retirement age	15–64	20–64
2007							
Eesti <i>Estonia</i>	62,9	33,8	84,7	50,8	72,2	69,4	76,5
Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	58,3	29,8	82,3	46,3	67,8	64,4	72,1
Jõgeva	54,4	23,3	80,3	44,2	64,7	61,2	68,9
Põlva	47,2	22,9	71,1	32,2	56,6	54,5	61,8
Tartu	63,4	34,7	88,0	48,6	73,5	69,6	76,1
Valga	54,9	24,3	74,7	46,4	62,9	59,7	67,6
Viljandi	60,6	31,7	82,0	55,4	68,8	66,1	76,8
Võru	49,1	21,6	74,6	38,1	58,5	54,6	62,6
2016							
Eesti <i>Estonia</i>	65,6	36,7	82,1	56,2	73,6	71,7	76,3
Lõuna-Eesti <i>Southern Estonia</i>	62,4	35,3	80,9	53,4	70,6	68,5	73,3
Jõgeva	60,0	33,1	83,2	47,2	70,0	67,6	73,9
Põlva	48,5	..	71,2	39,9	58,5	56,4	60,7
Tartu	70,3	44,5	84,3	63,5	75,7	74,1	78,6
Valga	54,1	24,6	77,5	47,9	66,0	63,3	69,6
Viljandi	57,9	26,8	78,3	48,5	67,0	65,3	70,0
Võru	57,3	28,6	74,3	53,4	67,5	64,0	67,8

Töötud

Töötutest rääkides on mõistlik meelde tuletada, et kõik tööl mittekäivad inimesed ei ole töötud. Töötu on kindlasti inimene, kes ei käi tööl, aga peale selle peaks ta olema võimeline kohe (kahe nädala jooksul) tööle asuma ja ta peab aktiivselt tööd otsima. Töötuse vähendamine on võimalus tööjõupuuduse leevendamiseks, aga liiga väikene töötuse näitaja ei ole samuti majanduse arengule positiivne. Töötuse ideaalset piiri pole võimalik üheselt määrata, aga 10% töötus on rahvusvahelise töötuse definitsiooni kohaselt kindlasti liiast ja 1% töötus majandusarengu seisukohalt selgelt liiga väike.

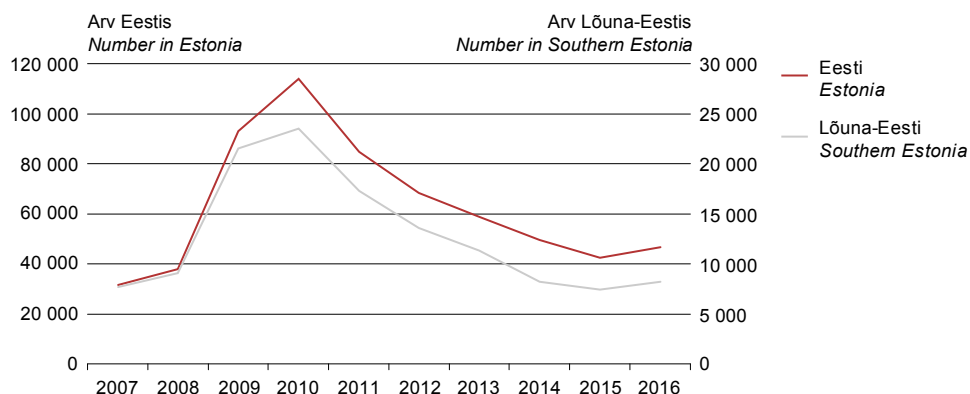
Kogu Eesti ja Lõuna-Eesti töötute arv on aastatel 2007–2016 muutunud analoogiliselt (joonis 23). Väikesed erinevused muutuse tempos on viinud aga selleni, et Lõuna-Eesti osatähtsus Eesti töötute hulgas on vähenenud (2007. aastal 24,4% ja 2016. aastal 17,6%). Väärrib märkimist, et töötute arv pole Eestis ja Lõuna-Eestis vähenenud eelmise kümnendi lõpu majanduskriisi eelsele tasemele. Kas tegemist on positiivse või negatiivse sõnumiga, see sõltub mitmest asjaolust, üks on kindlasti see, millisena näha ideaalset töötuse määra.

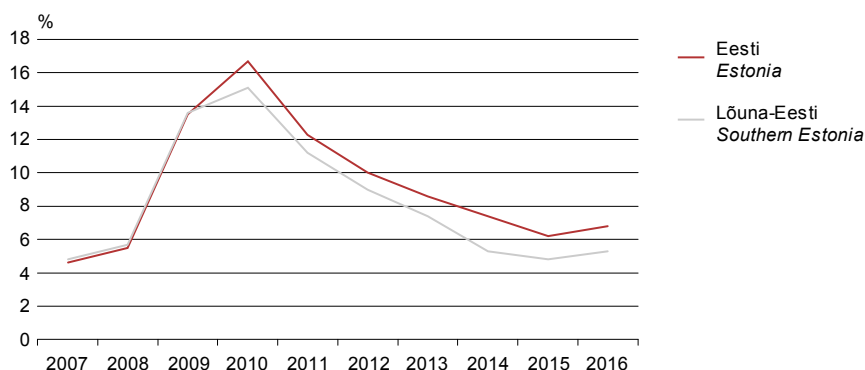
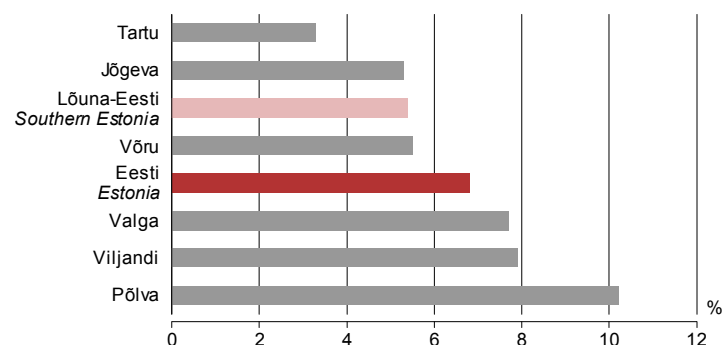
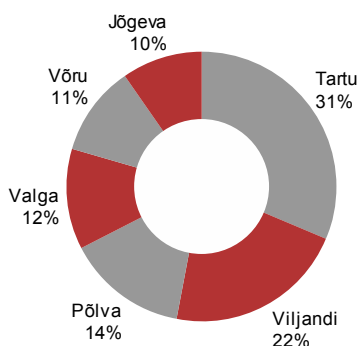
Kogu Eesti ja Lõuna-Eesti töötuse määr aastatel 2007–2016 on toodud joonisel 24. Joonis on ootuspäraselt sarnane töötute arvu joonisega, aga sisu on joonistel erinev. Igal juhul näitab töötuse määra graafik töötute arvu omaga samu asju: kui aastal 2007 oli töötuse määr Lõuna-Eestis veidi Eesti keskmisest kõrgem, siis aastal 2016 oli see Lõuna-Eestis Eestiga võrreldes madalam ja tõenäoliselt ka ideaalsele töötuse määrale lähemal.

Nagu enamiku tööturгу iseloomustavate näitajate puhul olid ka töötuse määra erinevused Lõuna-Eesti maakondade vahel märkimisväärsed (joonis 25). Tartu maakonna puhul oli küsimus pigem selles, kas töötuse määra edasine vähenemine tuleb majandusarengule kasuks. Tõenäoliselt pole tööhõive määra tõus tööjõupuuduse leevendajana töötuse määra vähendamise kaudu Tartu maakonnas võimalik. Põlva maakonnas oli töötuse määr selline, et selle vähendamiseks tuleks kindlasti abinõusid rakendada. Töötute arvu jagunemine Lõuna-Eesti maakondade vahel on toodud joonisel 26: Tartu maakonna suhteliselt head suhtearvud töötuse vallas ei tähenda seda, et töötuid oleks teiste Lõuna-Eesti maakondadega võrreldes vähem.

Joonis 23. Töötute arv Eestis ja Lõuna-Eestis, 2007–2016

Figure 23. Unemployed persons in Estonia and Southern Estonia, 2007–2016

Joonis 24. Töötuse määr Eestis ja Lõuna-Eestis, 2007–2016
Figure 24. Unemployment rate in Estonia and Southern Estonia, 2007–2016

Joonis 25. Töötuse määr Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016
Figure 25. Unemployment rate in Estonia and Southern Estonian counties, 2016

Joonis 26. Lõuna-Eesti töötud maakonna järgi, 2016
Figure 26. Unemployed persons in Southern Estonia by counties, 2016

Töötute struktuuri puhul Eesti tööjõu-uuring maakondlikul ja NUTS-i 3. taseme piirkondade järgi andmeid välja ei toonud. Põhjus peamiselt valikvaatluse valimi suurus. Valitud vanuserühmade ja haridustasemetega järgi saab töötute struktuuri vaadata registreeritud töötute andmeid kasutades. Meeldetuletuseks: registreeritud töötute ja töötute mõiste ei kattu. Kuukeskmisena oli registreeritud töötuid 2016. aastal Eestis 28 802 ja Lõuna-Eestis 6527.

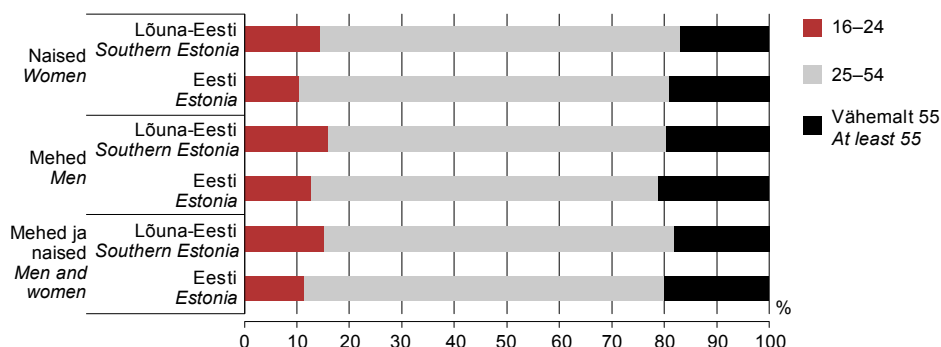
Registreeritud töötute struktuur soo ja valitud vanuserühma järgi aastal 2016 Eesti ja Lõuna-Eesti võrdluses on toodud joonisel 27. Kogu Eesti ja Lõuna-Eesti struktuuris võib täheldada erinevusi: 16–24-aastaste vanuserühmas oli Lõuna-Eestis registreeritud töötute osatähtsus kogu registreeritud töötute arvus nii meeste kui ka naiste puhul suurem kui Eestis keskmiselt. Vanuserühmas 25–54-aastased ja vähemalt 55-aastased oli see näitaja Lõuna-Eestis kogu Eesti keskmisega võrreldes väiksem. Struktuursed erinevused ei olnud suured, aga need olid siiski olemas. Väikesed erinevused olid ka soolises struktuuris valitud vanuserühma järgi: meestel oli 16–24-aastaste ja vähemalt 55-aastaste osatähtsus registreeritud töötute struktuuris suurem kui naistel.

Lõuna-Eesti maakondade registreeritud töötute struktuur valitud vanuserühma järgi on toodud joonisel 28. Tartu maakonna struktuur oli teiste maakondadega võrreldes erinev, kuid erinevus oli väiksem kui Tartu maakonna ja ülejäänud Lõuna-Eesti maakondade tööturunäitajate vahel. Valga, Võru, Põlva, Jõgeva ja Viljandi maakonna struktuur ei kattunud, aga polnud ka märkimisväärsed erinevusi.

Joonis 27 Registreeritud töötute struktuur valitud vanuserühma ja soo järgi Eestis ja Lõuna-Eestis, 2016

Figure 27. Structure of the registered unemployed in Estonia and Southern Estonia by select age groups, 2016

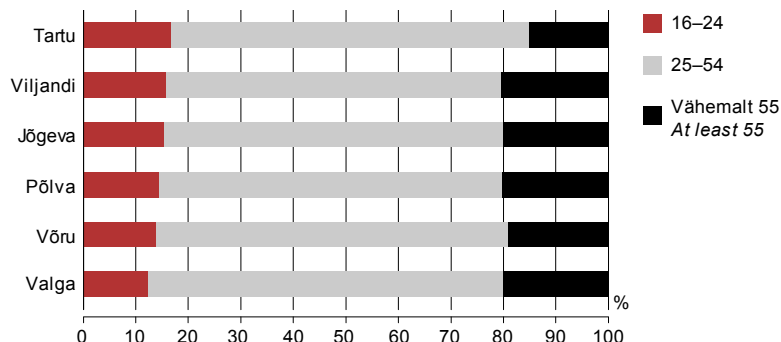
(kuukeskmine – monthly average)

Joonis 28. Lõuna-Eesti maakondade registreeritud töötute struktuur valitud vanuserühma järgi, 2016

Figure 28. Structure of the registered unemployed in Southern Estonian counties by select age groups, 2016

(kuukeskmine – monthly average)

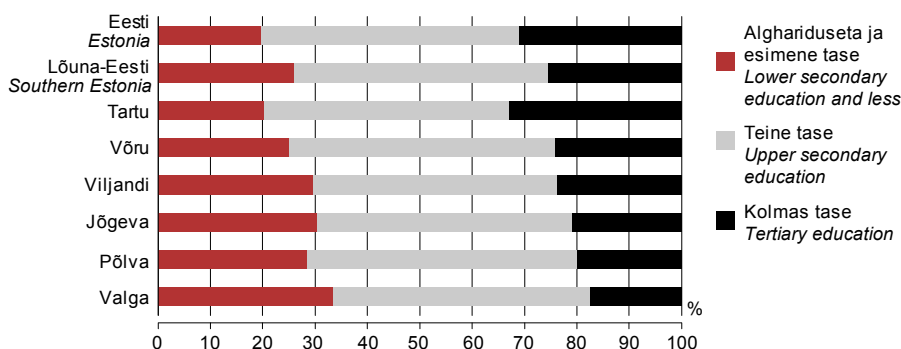

Registreeritud töötute struktuur haridustaseme järgi on toodud joonisel 29. Struktuurselt oli registreeritud töötute seas Eesti ja Lõuna-Eesti võrduses Lõuna-Eestis rohkem alghariduseta ja esimese taseme haridusega inimesi ning vähem kõrgharidusega inimesi. Tartu maakonna struktuur oli lähedane Eesti keskmisele struktuurile ja erines ülejäänud Lõuna-Eesti maakondade struktuurist. Olukord oli sarnane paljude teiste tööturu iseloomustavate näitajatega.

Kuidas seletada ja hinnata struktuurseid erinevusi konkreetse näitaja puhul? Õiget vastust siin ei ole. Kui Lõuna-Eesti registreeritud töötute seas oli viiendik kolmanda taseme haridusega (Tartu maakonnas kolmandik), siis kas seda käsitleda tööturu kui kvalifitseeritud tööjõu reservi või haridussüsteemi praaki või hoopis kolmandat moodi? Kuidas seletada fakti, et Lõuna-Eestis oli alghariduseta ja esimese taseme haridusega registreeritud töötuid struktuuri poolest võrdselt? Olukorda kirjeldavas artiklis jäävad need küsimused vastamata.

Joonis 29. Registreeritud töötute struktuur haridustaseme järgi Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Figure 29. Structure of the registered unemployed in Estonia and Southern Estonian counties by levels of education, 2016

Mitteaktiivsed

Mitteaktiivsed on tööturul tööjõu puuduse tingimustes eriti oluline rühm: mitteaktiivsete (isikud, kes ei soovi töötada või ei ole võimelised töötama) hulga vähendamine tooks leevendust tööjõupuudusele. Mitteaktiivseid oli Lõuna-Eestis 2016. aastal veidi üle 80 000. Tegemist on kolmandikuga Lõuna-Eesti tööealisest elanikkonnast, kellele võiks tööturu kontekstis senisest tunduvalt rohkem tähelepanu pöörata. Kõiki neid tööturule tagasi tuua ei ole võimalik, aga kindlasti saaks mitteaktiivsete hulka vähendada.

Lõuna-Eesti 80 000-st mitteaktiivsest inimesest oli pea kolmandik pensionäre ja nende seas oli kindlasti selliseid, kes võiksid tööturule naasta juhul, kui vanemaaliste töötamiseks oleksid soodsamad tingimused.

Neljandik Lõuna-Eesti 2016. aasta mitteaktiivsetest õppisid või olid täiendusõppel. Kas see on optimaalne õppijate arv ja kas õppimist saaks töötamisega siduda? Õppimine on kindlasti positiivne nähtus. Küsimus on pigem selles, kui hästi õpingute lõppemise järel tööturule naastakse.

Laste ja teiste pereliikmete eest hoolitses kaheksandik Lõuna-Eesti mitteaktiivsetest. Kindlasti oli selles rühmas inimesi, kes tuleksid rõõmuga tööturule tagasi, kui riik või kohalik omavalitsus võtaksid osa koormusest enda kanda. Eesti tööjõu-uuringu andmetest ei selgunud, kui palju selliseid inimesi oli. Rühma kuulusid ka väikeste laste eest hoolitsevad emad, kes mingil hetkel peavad tegema valiku, kas naasta tööturule või mitte. See on valik, mida on võimalik mõjutada.

Veidi üle neljandikul mitteaktiivsetel oli probleeme tervisega. Soodsamad tingimused puuetega ja terviseprobleemidega inimeste töötamiseks võiksid olla abiks tööjõupuuduse lahendamisel.

Lõuna-Eestis oli mitteaktiivsetest 1200 ehk 1,5% selliseid, kes ei usu töö leidmise võimalusse ja keda kutsutakse heitunuks. Statistiliselt ei ole tegemist suure arvuga, kuigi 1200 inimest võiks olla

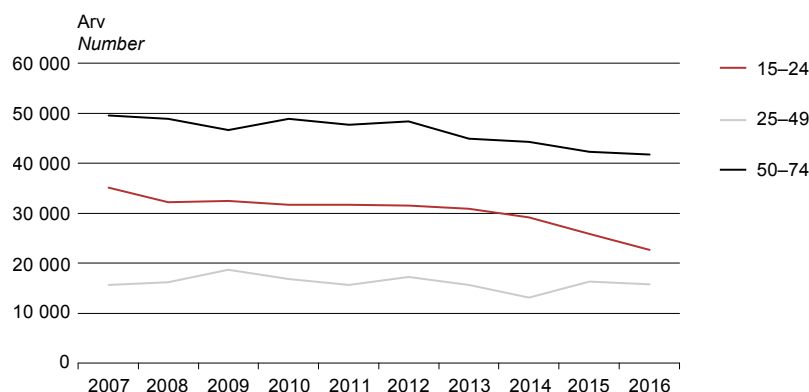
tuntav leevendus tööjõuprobleemile juhul, kui need inimesed oleksid ka sisuliselt võimelised tööd tegema.

Väljatoodus ei ole kindlasti midagi väga uudset ja üllatavat, aga tegemist on kolmandikuga Lõuna-Eesti tööealisest elanikkonnast, kellele võiks tööturu kontekstis senisest märgatavalt suuremat tähelepanu pöörata.

Järgnevalt mõned joonised mitteaktiivsuse kohta. Jooniselt 30 selgub, et mitteaktiivsete arv oli Lõuna-Eestis kerges vähenemistrendis kõigis kolmes vaadeldud vanuserühmas. Jooniselt 31 selgub, et Lõuna-Eesti mitteaktiivsete vanusstruktuuris viimase kümnendi jooksul hüppelist muudatust toimunud ei ole, aga võib ka märgata, et 15–24-aastaste osatähtsus oli mitteaktiivsete hulgas viimastel aastatel langustrendis, mida võiks seletada noorte edukama sisenemisega tööturule, aga mis pigem oli seotud rahvastiku vanusstruktuuri muutumisega. Jooniselt 32 on näha, et Lõuna-Eesti mitteaktiivsete osatähtsus Eesti mitteaktiivsete seas on viimastel aastatel langustrendis olnud ja seda võib pigem positiivseks trendiks pidada. Joonisel 33 on esitatud Lõuna-Eesti maakondade, Eesti ja Lõuna-Eesti mitteaktiivsete struktuur valitud vanusrühma järgi aastal 2016. Sealt paistab tuttav pilt nagu paljudelt selle artikli joonistelt: Lõuna-Eesti ja kogu Eesti olid üsna sarnased ja Tartu maakond erines märgatavalt ülejäänud Lõuna-Eesti maakondadest. Jooniselt 34 tuleb välja, et aastate 2007 ja 2016 võrduses vähenes mitteaktiivsete arv kõikides Lõuna-Eesti maakondades, aga liikumine aastast 2007 aastasse 2016 on maakonniti olnud üsna erinev.

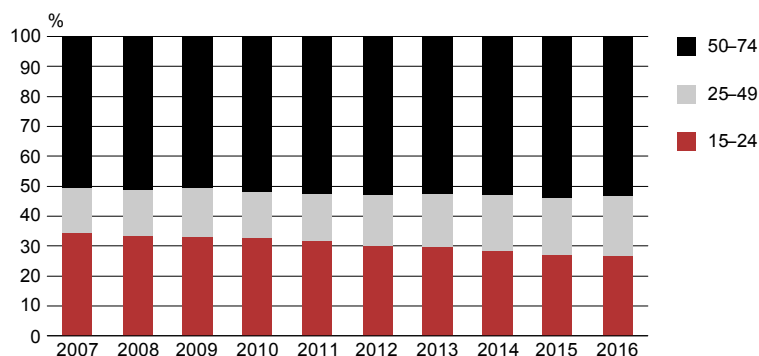
Joonis 30. 15–74-aastaste mitteaktiivsete arv Lõuna-Eestis vanuserühma järgi, 2007–2016

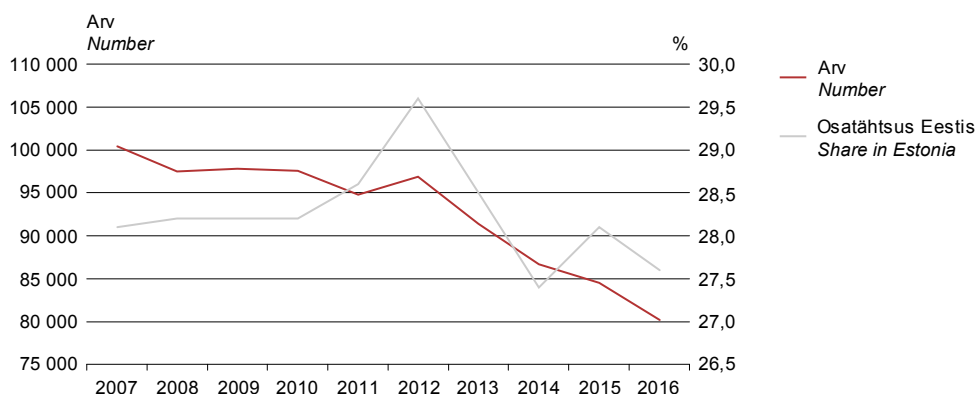
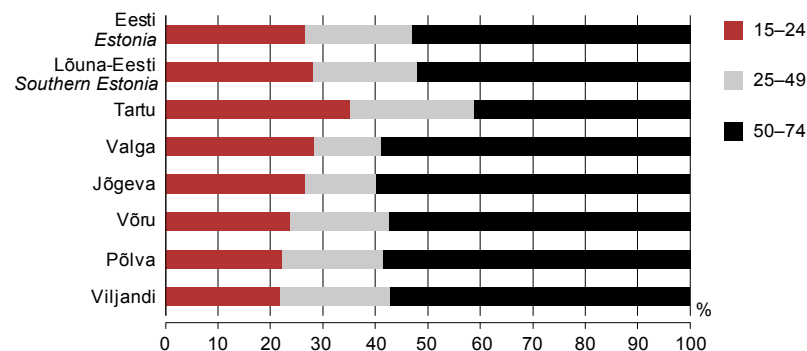
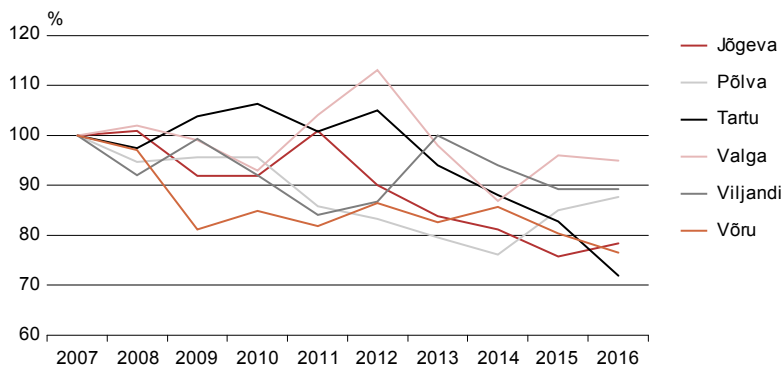
Figure 30. Number of inactive population aged 15–74 in Southern Estonia by age groups, 2007–2016

Joonis 31. 15–74-aastaste mitteaktiivsete struktuur Lõuna-Eestis vanuserühma järgi, 2007–2016

Figure 31. Structure of inactive population aged 15–74 in Southern Estonia by age groups, 2007–2016

Joonis 32. Mitteaktiivsed Lõuna-Eesti elanikud ja nende osatähtsus Eestis, 2007–2016*Figure 32. Inactive population in Southern Estonia and its share in Estonia, 2007–2016***Joonis 33. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade mitteaktiivsete struktuur valitud vanuserühma järgi, 2016***Figure 33. Structure of inactive population in Estonia and Southern Estonian counties by select age groups, 2016***Joonis 34. Mitteaktiivsete arvu suhteline muutus Lõuna-Eesti maakondades, 2007–2016***Figure 34. Relative change in number of inactive persons in Southern Estonian counties, 2007–2016*

Kokkuvõtteks

Kogu statistika Lõuna-Eesti kohta ei piirdu vaid eespool tooduga. Võimalus on minna põhinäitajatega süvitsi, töödelda Statistikaameti kogutud andmeid uutest aspektidest lähtuvalt, kasutada tööturu iseloomustamiseks teisi andmeallikaid. Viimase näiteks olgu toodud joonis 34, kus Eesti Töötukassa andmetele tuginedes on esitatud joonised Lõuna-Eesti tööturu vabade töökohtade kohta. See joonis sobib hästi artikli viimaseks, sest vakantsete töökohtade arvu suurenemine kõikides Lõuna-Eesti maakondades näitab pigem positiivset majandusseisu.

Vakantsete töökohtade statistika on senini saanud avalikkuses teenimatult vähe tähelepanu. Vakantsete töökohtade statistika on hoopis tundlikum mõõdupuu tööturu muutuste märkamiseks kui näiteks hõivatute ja töötute arv, aga praegu on see pigem vihje võimalikele tulevastele uurimistemadele.

Üldhinnangu kohaselt on Lõuna-Eesti ja Lõuna-Eesti maakonnad tööturu seisukohalt Eesti tööturu üldiste näitajatega üsna sarnased. Lõuna-Eesti maakondade vahel on aga märkimisväärsed erisused. Üldiselt on Tartu maakonna näitajad Eesti keskmisega võrreldes paremad ja ülejäänud Lõuna-Eesti näitajad jäävad Eesti keskmisele märgatavalt alla.

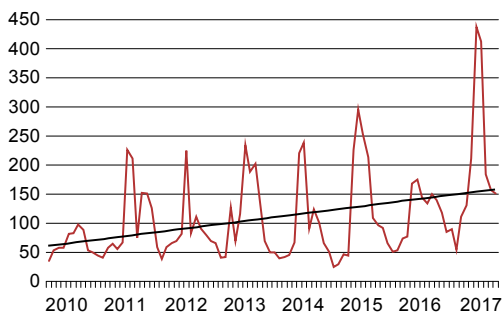
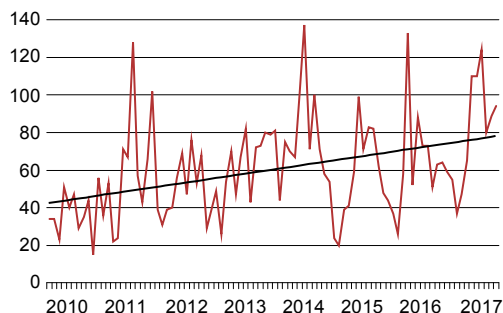
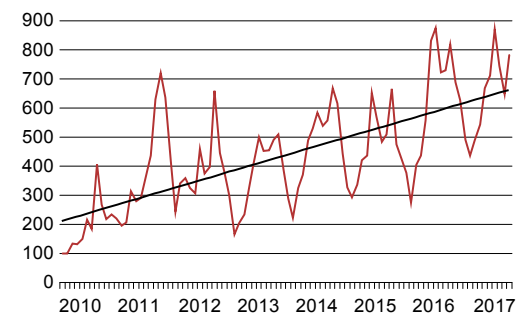
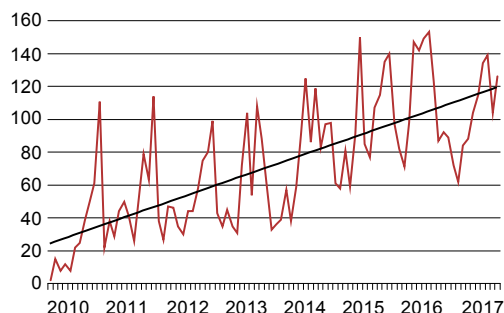
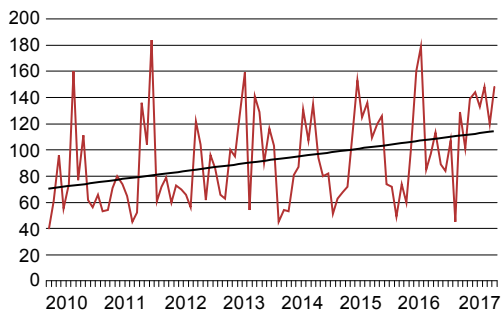
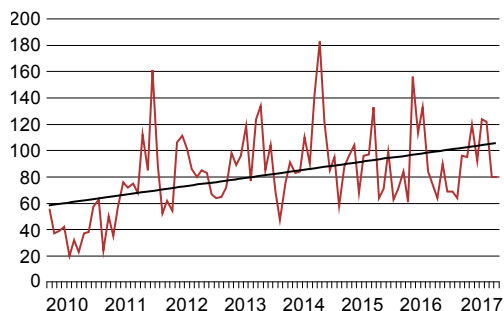
Eesti tööturu hetkeseisu puhul tuleb nentida, et piirkondlikud erinevused ei ole kindlasti peateema. Tähtsaim küsimus on või selleks saab tööjõupuudus. Vakantsete töökohtade arvu suurenemise ja töötute ning mitteaktiivsete arvu vähenemise trend Lõuna-Eestis viitab sellele, et tööjõupuuduse probleemist pole vaba ka Lõuna-Eesti. Enimlevinud lahenduseks pakutakse võõrtööjõu toomist Eestisse. Nenditakse, et ilma enam hakkama ei saa. Küllap on selles omajagu tõtt. Tõenäoliselt on olemas vaatenurk, kus see on ainus tõde.

Mõttevahetustes ei ole olnud küsimust, kas koos võõrtööjõuga saame hakkama. Aga see küsimus tuleb esitada ja mitte ainult hetke kontekstis. Mis saab võõrtööjõust, kui majandus ei ole kasvtsükklis? Palju võõrtööjõudu võiks Eestis olla, et ei satuks ohtu Eesti riigi eksisteerimise peamise eesmärgi täitmine? Kas võõrtööliste sissetoomisele on ka alternatiive? Kui käsitleda statistikat kui mõõdunule vaatamise peeglit, siis võib öelda, et need ei ole küsimused statistikule, aga põhjendatud prognoosita on keeruline statistikat ette kujutada: koostööd teadlaste, statistikute ja ettevõtjate vahel parimate lahenduste väljatöötamiseks on siin kindlasti vaja edendada.

Pole hea tava rääkida kokkuvõttes teemadest, mis pole artiklis lahti kirjutatud. See artikkel on aga kogumikus, kus enamik artikleid käsitleb Lõuna-Eesti piirkonda ja seepärast võtab autor õiguse piirkonna tööturgu käsitlev artikkel lõpetada Emõke Sogenbitsi mõtetega artikli autorile antud intervjuust, mis on ka siinses kogumikus avaldatud ja mis väga ilmekalt iseloomustavad olukorda tööturul, aga mille aspektid pole praegu veel statistilise uurimise objekt.

- Lõuna-Eesti ja eriti Tartu on igati sobilik paik ettevõtluseks;
- Ettevõtluses on peamine edu pant töö inimestega;
- Ettevõtluses on oluline selgete sihtide olemasolu: strateegia, planeerimine, kavandamine;
- Eesti noorte suhtumises töösse on märgata negatiivseid trende;
- Vastutust peaks Eestis kõigil juhtimistasanditel märgatavamalt rohkem olema;
- Statistika ei ole edukas juhtimine võimalik.

Joonis 34. Vakantsete töökohtade arv Lõuna-Eesti maakondades, 31.01.2010–31.05.2017
Figure 34. Vacant positions in Southern Estonian counties, 31.01.2010–31.05.2017

Jõgeva

Põlva

Tartu

Valga

Viljandi

Võru

Allikas/Source: Eesti Töötukassa

Summary

The purpose of the article is to describe the labour market situation and its developments in Southern Estonia and in Southern Estonian counties and make comparisons to the respective indicators of Estonia as a whole. The Statistical Database of Statistics Estonia served as a data source, specifically for the data of the Estonian Labour Force Survey conducted by Statistics Estonia. The article observes working-age population (aged 15–74) and its distribution by different categories of economic activity. It also includes a description of the distribution of employed persons by various characteristics (sex, age, sectors of the economy, major group of occupations, type of employer). In a more detailed description of the unemployed, the data of Eesti Töötukassa are also used.

The labour market in Southern Estonia has developed similarly to that of entire Estonia: there are no marked differences. However between the counties in Southern Estonia, differences are noticeable in the case of almost all labour market indicators. It is typical that the indicators of Tartu county are above the Estonian average and indicators of the other Southern Estonian counties are below the Estonian average. The following more important trends characterize the labour market in Southern Estonia:

- *In 2016, there were 235,200 working-age persons (aged 15–74) living in Southern Estonia. The number of people in this age group was in decline in 2007–2016: in ten years the population decreased by 24,100 persons (Figure 1, p. 67).*
- *The economically active population experienced a decline trend in 2008–2012. In 2012–2016 growth resumed, but the level of 2008 had not yet been reached by 2016 (Figure 4, p. 70). The reason for the growth of economically active population is that Southern Estonia came out of the economic crisis and the labour force participation rate increased (Figure 5, p. 70).*
- *If the goal is that the number of employed persons remained at the current level, and assuming that the population projection is correct and the employment rate stays at the current level, the labour force participation rate should increase from the present 66% to 76% by 2040 (Figure 6, p. 71).*
- *In 2016, there were 3,800 young people aged 18–24 in Southern Estonia who had lower secondary education or less. Whether 3,800 is a small or large figure could be a matter of debate, but either way it is an issue. It is positive, however, that the number of people with this level of education is in decline in the labour force structure (Figure 11, p. 73)*
- *Similarly to labour force size, the number of employed persons has also increased in recent years in Southern Estonia, but it has not yet reached the level of 2007 (Figure 14, p. 75).*

As mentioned before, there are significant regional differences in Southern Estonia. But such regional differences are not the main issue in the context of the sustainability of the Estonian labour market. Bringing in foreign workers to Estonia to alleviate the labour shortage is becoming or has become the main topic of conversation.

There seems to be consensus that Estonia cannot do without foreign workers. Whether Estonia can manage with foreign workers or whether there are alternatives to bringing in foreign workers are topics which are not actively discussed in the society. This topic is not treated in the given article, but in the conclusion to the article, it is mentioned that statisticians could pay more attention to these topics.

KUTSEHARIDUSEGA INIMESED LÕUNA-EESTIS PEOPLE WITH VOCATIONAL EDUCATION IN SOUTHERN ESTONIA

Koit Meres

Statistikaamet – Statistics Estonia

Saateks

Artikkel on kirjutatud lootuses, et avaldatav andmestik aitab ettevõtjatel otsustada, kas piirkonnas on otstarbekas oma ettevõtet luua või laiendada. Vastuse saab küsimusele, kas piirkonnas on oskustöölised olemas, kas olemasolevad oskustöölised on hõivatud, kui suur on hõivatud oskustööliste sissetulek.

Statistika on oma olemuselt otsuste langetamise abimees. Artikkel ei tee ühtegi vihjet, missuguse ettevõtlusega on mingis piirkonnas mõistlik tegelda. See on teadlik valik. Ettevõtluse üle otsustamisel pole selle artikli info ainus vajaminev teave ja otsuse langetab ikkagi ettevõtja. Lõplikku otsust ei saa ühegi statistilise valemiga tuletada. Lisaks on autor sügavalt veendunud, et olukorra kirjeldamise parim meetod ongi statistiliste andmete esitamine. Seetõttu on avaldatavat andmestikku kirjeldatud, andmetabelid avaldatud ja sisuline analüüs jäetud huviliste teha. Tegemist on struktuurilt üsna ebatraditsioonilise artikliga, aga miks peaks kõik lood täpselt ühesuguse ülesehitusega olema. Selle artikli sõnumi leidmiseks tuleb lugejal tavalisest rohkem pingutada ja küllap leidub neid, kellele see ei meeldi.

Avaldatud materjali puhul on tegemist olemasolevate andmete esmatöötlustega. Võimalik, et see tekitab küsimusi, millele andmete ja nende töötluste kirjeldus vastuseid ei anna. Kui sellised täpsustamist vajavad teemad tekivad, võib autoriga ühendust võtta: statistikat saab sisulisemaks muuta ikka ainult statistika tegijate ja tarbijate koostöös.

Artikkel pakub huvilistele võimaluse saada ülevaade kutseharidusega inimestest Lõuna-Eesti maakondades ja omavalitsusüksustes ning avab sellega ka väiksemate piirkondade tööturupotentsiaali. Andmetöötlus on tehtud nii, et andmed on avaldatavad omavalitsusüksuste kaupa. Ruumipuudusel ei ole väljaandes tabeleid sellel tasemel avaldatud, kuid huvilistel on need võimalik alla laadida Statistikaameti veebilehelt.^a Tabelites on valdkondade kaupa esitatud kutseharidusega inimesed elukoha ja eriala (erialagruppide) järgi koos hakkamasaamist kirjeldavate tunnustega 2016. aastal. Andmete kirjeldus aitab tabelite sisu mõista: selgitatud on, kuidas andmed on kokku pandud ja mida tuleks arvestada nende tõlgendamisel.

Nagu öeldud, on tegu olemasolevate andmete uustöötlustega. Siinkohal on sobilik siiski öelda, et analoogsete teemadega on Statistikaametis ning Haridus- ja Teadusministeeriumis tegeldud alates 2014. aastast: analüüsitud on koolilõpetajate edukust tööturul^b, kuid varem on keskendutud hariduse omandamise kohale, mitte elukohale. Artikli mõistmiseks on oluline arvestada, et tööoskusena on mõeldud kutsekoolis omandatud oskusi ja teadmisi. Kutsekooli lõpetanud on (enamasti) oskustöölised.

Andmed

Kõik artikli näitajad on leitud Lõuna-Eesti kohta. Esitatud andmestik on artikli jaoks kokku pandud eri statistikatööde jaoks kogutud algandmetest. Haridusteema käsitlemiseks oli kasutada kaks andmestikku.

Eesti Hariduse Infosüsteemist (EHIS) on pärit kõigi Eesti koolide lõpetanute andmed aastatel 2005–2016. Varasemate aastate kohta andmed puuduvad. Isikud on identifitseeritavad (anonüümitud) isikukoodidega, mis võimaldab eristada sama isiku omandatud erinevat haridust ja

^a <https://www.stat.ee/public/valjaanded/2017/kvartalikirj-3-17-lisa.xlsx>

^b http://pub.stat.ee/px-web.2001/Databse/Sotsiaalelu/05Haridus/04Hariduse_uldandmed/04Hariduse_uldandmed.asp

siduda hariduse andmed muude (elukoht, sissetulek jms) andmetega. Algandmestik sisaldab teavet lõpetanute eriala kohta, mis võimaldab tavapärasest oluliselt täpsemat liigendatust.

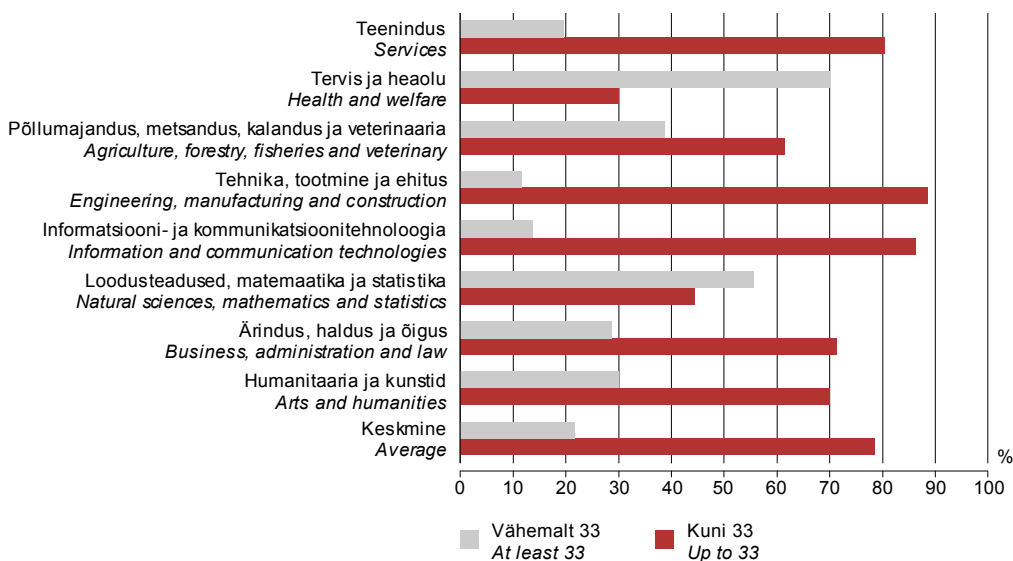
Praegu avaldab nii Statistikaamet kui ka Haridus- ja Teadusministeerium õppimise ja lõpetamise info haridussündmuste kaupa. See tähendab, et kui isik lõpetab kaks eriala, on tegu kahe lõpetanuga ja statistika ei arvesta, et tegemist on ühe isikuga. Artikli ettevalmistamise käigus koondati ühte andmestikku kõik isiku omandatud haridused, nii oli võimalik välja tuua iga isiku kõrgeim haridus. Kui isikul oli mitu sama taseme, kuid eri eriala haridust, loeti isiku erialaks see, mis oli omandatud viimasena. Nii on kõigil neil, kellel on mitu kutseharidust, erialana arvestatud ainult üht – viimast.

Statistikaameti rahvastiku hariduse andmestik on kokku pandud 2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse, EHIS-e lõpetanute andmestiku, EHIS-e õppimise ja pedagoogide andmestiku, Politsei- ja Piirivalveameti elamisloa taotlejate andmestiku, riigitöötajate andmekogu ja rahvastikuregistri andmete alusel. Selles andmestikus puudub info õpitu sisu kohta. Kahe andmestiku võrdlemine näitab, et andmed on heas kooskõlas. Rahvastiku hariduse andmestikus on igale Eesti elanikule leitud tema kõrgeim omandatud haridustase, mis hõlmab ka enne 2005. aastat ja välismaal omandatud haridust.

EHIS-e andmestiku puhul on selge, et eksisteerib vanuseline piir: alla 33-aastaste puhul on kõik Eestis omandatud kutset andvad haridused selles andmestikus olemas, vähemalt 33-aastased võivad olla enne 2005. aastat omandanud kõrghariduse. See tähendab, et eri vanuserühmade puhul on EHIS-e järgi kõrgeim omandatud haridustase erineva tõeväärtusega. Vanuserühmade (kuni 33 aastat ja vähemalt 33 aastat) osatähtsus on eri valdkondade lõpetanutel erinev (joonis 1). Õppevaldkondade sisust on lähemalt juttu allpool.

Joonis 1. Aastatel 2005–2016 kutsehariduse omandanud Lõuna-Eesti elanikud vanuserühma ja õppevaldkonna järgi, 1.01.2017

Figure 1. Inhabitants of Southern Estonia who acquired vocational education in 2005–2016 by age group and field of education, 1.01.2017

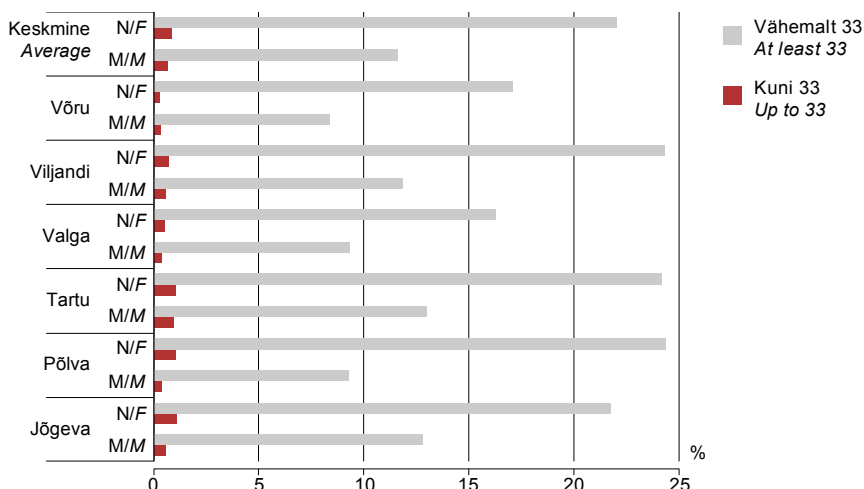
Mida suurem on vähemalt 33-aastaste osatähtsus, seda rohkem on selle valdkonna lõpetanute hulgas täiskasvanud õppijaid. Täiskasvanud õppija all mõistetakse õppurit, kes on asunud õppima kas vähemalt aastase ajavahemiku järel pärast üldhariduse omandamist või mõnel muul erialal ja/või kõrgema taseme eriala omandamist. Piirkonna tööturupotentsiaali hindamisel on

oluline vahe, kas tasemehariduses omandatud kutse on inimese kõrgeim haridus või on see omandatud pärast kõrgharidust (alla 33-aastastel on see kõrgeim). See info on andmestikus olemas, kuid ruumipuudusel jääb see siinses artiklis esitamata.

Uuritavatel isikutel on selged soolised ja vanuselised erinevused. Joonis 2 näitab, kui suurel osal maakonna kutseharidusega elanikest (EHISe lõpetamise andmestiku järgi) on varasem või välismaal omandatud kõrgharidus. Vähemalt 33-aastastest naistest on kõrghariduse omandanud 22% ja meestest 11,6%. Põhiliselt on see omandatud enne 2005. aastat ja pärast seda kõrghariduse omandamine välismaal on pigem erand kui reegel.

Joonis 2. Kõrgharidusega isikute osatähtsus kutseharidusega isikute hulgas maakonna, soo ja vanuserühma järgi, 1.01.2017

Figure 2. Share of persons with higher education among persons with vocational education by county, sex and age group, 1.01.2017

Erialade rühmitamine

Erialade rühmitamise aluseks on rahvusvaheline klassifikaator ISCED 2011. Õppe sisu järgi jaotatakse kutseharidus õppevaldkondadeks, õppesuundadeks ja õppekavarühmadeks (tabel 1),

Enamasti vastab erialade jaotus tavalooigikale (lähtub eriala nimest). Erandiks on mõned tavalooigika järgi informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia õppevaldkonda paigutatavad erialad (näiteks arvutiteenindus, arvutitehnika, IT tehnilise toe spetsialist), mis on ISCED-i järgi tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonna tehnikaalade õppesuuna elektroonika ja automaatika õppekavarühmas. Erialade jaotust õppekavarühmadesse saab kontrollida HTM-i hallatavalt Haridussilma lehelt (www.haridussilm.ee). Kahjuks puuduvad seal erialad, mille õpetamine lõpetati enne 2007. aastat.

Andmete esitamisel on arvesse võetud ainult vastava valdkonna ja õppesuuna lõpetanute arvu piirkonnas – sisulisi kaalutlusi (selle või teise eriala oskused ei ole ettevõtluse jaoks olulised) ei ole lisatud. Kõiki õppevaldkondi ei õpetata kõigil tasemetel. Tabelites puudub eristus õppetase järgi.

Tabel 1. Aastatel 2005–2016 kutsehariduse omandanud Lõuna-Eesti elanikud õppekavarühma ja soo järgi, 1.01.2017

Table 1. Inhabitants of Southern Estonia who acquired vocational education in 2005–2016 by detailed fields of education and sex, 1.01.2017

Õppevaldkond <i>Broad field</i>	Õppesuund <i>Narrow field</i>	Õppekavarühm <i>Detailed field</i>	Kokku <i>Total</i>	Mehed <i>Men</i>	Naised <i>Women</i>
Humanitaaria ja kunstid <i>Arts and humanities</i>	Kunstid <i>Arts</i>	Audiovisuaalsed tehnikad ja meedia tootmine <i>Audio-visual techniques and media production</i>	185	92	93
		Käsitöö <i>Handicrafts</i>	130	21	109
		Moe-, sise- ja tööstusdisain <i>Fashion, interior and industrial design</i>	40	15	25
		Muusika ja esituskunstid <i>Music and performing arts</i>	100	46	54
	Humanitaaria <i>Humanities</i>	Usundiõpetus ja usuteadus <i>Religion and theology</i>	2	1	1
Ärindus, haldus ja õigus <i>Business, administration and law</i>	Ärindus ja haldus <i>Business and administration</i>	Hulgi- ja jaekaubandus <i>Wholesale and retail sales</i>	874	95	779
		Juhtimine ja haldus <i>Management and administration</i>	300	116	184
		Majandusarvestus ja maksundus <i>Accounting and taxation</i>	213	6	207
		Sekretäri- ja kontoritöö <i>Secretarial and office work</i>	344	1	343
		Turundus ja reklaam <i>Marketing and advertising</i>	2	0	2
		Töösused <i>Work skills</i>	6	2	4
Loodusteadused, matemaatika ja statistika <i>Natural sciences, mathematics and statistics</i>	Keskkond <i>Environment</i>	Looduskeskkond ja elusloodus <i>Natural environments and wildlife</i>	205	63	142
Informatsiooni- ja kommunikatsiooni- tehnoloogia <i>Information and communication technologies</i>	Informatsiooni- ja kommunikatsiooni- tehnoloogia <i>Information and communication technologies</i>	Andmebaaside ja võrgu disain ning haldus <i>Database and network design and administration</i>	402	364	38
		Arvutikasutus <i>Computer use</i>	115	93	22
		Tarkvara ja rakenduste arendus ning analüüs <i>Software and applications development and analysis</i>	30	25	5
Tehnika, tootmine ja ehitus <i>Engineering, manufacturing and construction</i>	Tehnikaalad <i>Engineering and engineering trades</i>	Elektrienergia ja energeetika <i>Electricity and energy</i>	543	537	6
		Elektronika ja automaatika <i>Electronics and automation</i>	411	379	32
		Keemiatehnoloogia ja -protsessid <i>Chemical engineering and processes</i>	6	1	5
		Mehaanika ja metallitöö <i>Mechanics and metal trades</i>	840	838	2
		Mootorliikurid, laevandus ja lennundustehnika <i>Motor vehicles, ships and aircraft</i>	1426	1400	26
	Tootmine ja töötlemine <i>Manufacturing and processing</i>	Materjalide töötlemine (klaas, paber, plast ja puit) <i>Materials (glass, paper, plastic and wood)</i>	785	695	90
		Tekstiili, rõivaste, jalatsite valmistamine ning naha töötlemine <i>Textiles (clothes, footwear and leather)</i>	330	4	326
		Toiduainete töötlemine <i>Food processing</i>	752	169	583

**Tabel 1. Aastatel 2005–2016 kutsehariduse omandanud Lõuna-Eesti elanikud
õppekavarühma ja soo järgi, 1.01.2017**

*Table 1. Inhabitants of Southern Estonia who acquired vocational education in 2005–2016 by
detailed fields of education and sex, 1.01.2017*

Õppevaldkond <i>Broad field</i>	Õppesuund <i>Narrow field</i>	Õppekavarühm <i>Detailed field</i>	Järg – <i>Cont.</i>		
			Kokku <i>Total</i>	Mehed <i>Men</i>	Naised <i>Women</i>
Tehnika, tootmine ja ehitus <i>Engineering, manufacturing and construction</i>	Arhitektuur ja ehitus <i>Architecture and construction</i>	Arhitektuur ja linnaplaneerimine <i>Architecture and town planning</i>	10	8	2
		Ehitus ja tsiviilrajatised <i>Building and civil engineering</i>	2537	2260	277
Põllumajandus, metsandus, kalandus ja veterinaaria <i>Agriculture, forestry, fisheries and veterinary</i>	Põllumajandus <i>Agriculture</i>	Aiandus <i>Horticulture</i>	821	153	668
		Põllundus ja loomakasvatus <i>Crop and livestock production</i>	682	480	202
	Metsandus <i>Forestry</i>	Metsandus <i>Forestry</i>	299	281	18
	Kalandus <i>Fisheries</i>	Kalandus <i>Fisheries</i>	37	32	5
	Veterinaaria <i>Veterinary</i>	Veterinaaria <i>Veterinary</i>	19	0	19
Tervis ja heaolu <i>Health and welfare</i>	Tervis <i>Health</i>	Meditsiiniagnostika- ja ravitehnoloogia <i>Medical diagnostic and treatment technology</i>	37	23	14
		Teraapia ja taastusravi <i>Therapy and rehabilitation</i>	43	4	39
		Õendus ja ämmaemandas <i>Nursing and midwifery</i>	31	1	30
	Heaolu <i>Welfare</i>	Lastehoid ja teenused noortele <i>Child care and youth services</i>	204	0	204
		Sotsiaaltöö ja nõustamine <i>Social work and counselling</i>	471	8	463
Teenindus <i>Services</i>	Isikuteenindus <i>Personal services</i>	Juuksuritöö ja iluteenindus <i>Hair and beauty services</i>	592	17	575
		Koduteenindus <i>Domestic services</i>	395	84	311
		Majutamine ja toitlustamine <i>Hotel, restaurants and catering</i>	2112	583	1529
		Reisimine, turism ja vaba aja veetmine <i>Travel, tourism and leisure</i>	578	99	479
	Turvateenused <i>Security services</i>	Sõjandus ja riigikaitse <i>Military and defence</i>	121	119	2
		Vara- ja isikukaitse <i>Protection of persons and property</i>	570	409	161
	Transporditeenused <i>Transport services</i>	Transporditeenused <i>Transport services</i>	903	580	323

Tabel 1 annab ülevaate õppevaldkondade jaotusest ja sellest, kui palju on Lõuna-Eestis mingi tööala oskusega elanikke.

Väikse piirkonna tööturupotentsiaalset ülevaate saamiseks ei piisa aga sageli vaid õpitud valdkonna teadmisest. Artikli piiratud mahu ja üksikisikute andmete salastatuse reeglite tõttu ei ole tabelites esitatud kõige täpsemad jaotusi: andmetest saab üldpildi, mida on võimalik edaspidi vajadusel autoriga täpsustada.

Peale õppe sisu on oluline ka see, mis tasemel on selle valdkonna oskused (tabel 2). Mida kõrgema tasemega on omandatud haridus, seda suuremad on ka koolist saadud oskused.

Tabel 2. Aastatel 2005–2016 kutsehariduse omandanud Lõuna-Eesti elanikud õppevaldkonna ja haridustaseme järgi, 1.01.2017

Table 2. Inhabitants of Southern Estonia who acquired vocational education in 2005–2016 by broad fields of education and educational levels, 1.01.2017

	Kokku <i>Total</i>	Kutseharidus haridustaseme nõudeta <i>Vocational education without education requirement</i>	Kutseharidus põhihariduse baasil <i>Lower secondary education – vocational</i>	Kutsekeskharidus <i>Upper secondary education – vocational</i>	Kutseharidus keskhariduse baasil <i>Post-secondary non-tertiary education – vocational</i>
Kokku <i>Total</i>	18 507	591	1 596	8 350	7 970
Humanitaaria ja kunstid <i>Arts and humanities</i>	457	4	13	174	266
Ärindus, haldus ja õigus <i>Business, administration and law</i>	1 739	0	58	307	1 374
Loodusteadused, matemaatika ja statistika <i>Natural sciences, mathematics and statistics</i>	205	0	0	0	205
Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia <i>Information and communication technologies</i>	547	11	23	265	248
Tehnika, tootmine ja ehitus <i>Engineering, manufacturing and construction</i>	7 640	350	763	4 805	1 722
Põllumajandus, metsandus, kalandus ja veterinaaria <i>Agriculture, forestry, fisheries and veterinary</i>	1 858	50	211	756	841
Tervis ja heaolu <i>Health and welfare</i>	786	2	225	18	541
Teenindus <i>Services</i>	5 271	170	303	2 025	2 773

On õppevaldkondi, kus madalama haridustasemega (oskuste tasemega) isikuid ei olegi – neid valdkondi sel tasemel ei õpetata. Samuti on vaatlusalusel perioodil (kutsekool on lõpetatud aastatel 2005–2016) toimunud muutusi: mõne õppevaldkonna õpetamine mingil madalamal tasemel on lõpetatud.

Lisatunnused

Lisaks õpitud erialale ja omandatud hariduse tasemele on oluline teada, kuidas neil inimestel läheb, kas neil on tööd ja kui palju nad teenivad. Naiste puhul on lisatud ka sünnitamise info, see näitab valmisolekut tööelus osaleda – üldjuhul ollakse mingi aja lapsehoolduspuhkusel ja naastakse seejärel tööturule.

Töötamine

Tunnus on arvatud Maksu- ja Tolliameti (EMTA) maksudeklaratsiooni TSD lisa 1^a isiku- andmestiku pealt, kus tõiseks tuluks on loetud väljamakse liigid 10–36, need on tasu töötamisest ja teenuse osutamisest ning juhtimis- ja kontrollorgani liikme tasud. Kui isik on saanud seda liiki tulu vähemalt kord aastas, on ta loetud 2016. aastal töötanuks.

Kahjuks ei ole praegu võimalik välja tuua töökoha asukohta (sama kohaliku omavalitsusüksuse territooriumil, samas maakonnas, muus maakonnas, ...).

^a www.riigiteataja.ee/akt/120112015002

Töötus

Tunnus on arvatud Eesti Töötukassa andmetest – kui isik on 2016. aasta jooksul olnud vähemalt ühe päeva registreeritud töötaja või töötajana, on ta loetud aasta jooksul töötanud.

Keskmine töine tulu kuus

Analoogiliselt töötamise tunnusega on keskmine töine tulu arvatud maksudeklaratsiooni TSD lisa 1 andmetest: väljamaksete liigid 10–36 on summeeritud ja jagatud kuude arvuga, mil neid väljamakseid on isikule tehtud.

Laste saamine

Isik on Tervise Arengu Instituudi (TAI) sünniregistri või rahvastikuregistri andmetel 2016. aastal sünnitanud.

Andmete esitamisest

Kirjeldatud andmetes ei ole kõiki võimalikke olulisi seoseid esitatud. Valik on tehtud arvestades kahe olulise piiranguga.

- Konfidentsiaalsus – andmed ei tohi anda infot üksikisiku kohta. Tabelitest on kõrvaldatud kõik read, mille taha jäi alla kolme isiku. Kui kohaliku omavalitsuse üksuse ja soo järgi esitatavates andmetes on mõlemas soos alla kolme isiku, on terve rida kustutatud. Kui ühes soos on alla kolme isiku, on kustutatud ainult selle soo andmed. Valitud on selline andmete esitus, kus ei ole näidatud sugusid kokku, seetõttu ei ole teise soo andmeid võimalik tuletada.
- Esitatava maht. Kõikvõimalike lõigete ja potentsiaalselt huvitava info esitamine oleks tähendanud kordades suuremat mahtu. Püütud on välja tuua kõige olulisem. Algandmestik on olemas ja huvi korral võib teha tellimuse järgi lisatabeleid.

Andmete tõlgendamisel tuleb arvestada, et need käivad aasta kohta: üks isik võib aasta jooksul olla töötaja, töötaja ja ka õppida, lihtsalt need staatused on olnud eri perioodidel.

Tabel 3. Kutseharidusega isikud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016

Table 3. Persons with vocational education by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	10 108	81,6	12,7	8,7	974
Jõgeva	1 306	84,3	10,4	9,8	1 003
Põlva	999	77,9	14,9	7,9	982
Tartu	3 694	82,5	12,8	9,7	980
Valga	1 166	81,6	15,8	7,4	935
Viljandi	1 844	81,6	11,2	8,2	978
Võru	1 099	78,5	12,3	6,8	948

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	8 399	79,0	15,0	13,8	691	7,0
Jõgeva	875	80,0	14,6	13,5	687	7,1
Põlva	798	80,8	17,7	14,7	664	5,3
Tartu	3 417	79,3	13,9	15,1	716	7,7
Valga	923	80,5	15,9	10,9	680	4,8
Viljandi	1 393	77,6	14,0	12,4	687	7,3
Võru	993	76,1	17,6	13,4	645	7,3

Tabel 4. Alla 33-aastased kutseharidusega isikud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016

Table 4. Under 33-year-old persons with vocational education by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	8 626	81,3	13,3	8,8	956
Jõgeva	1 017	84,3	11,6	8,7	972
Põlva	848	77,2	16,0	8,3	963
Tartu	3 178	82,4	13,2	10,0	965
Valga	1 016	81,5	16,2	7,5	937
Viljandi	1 599	81,5	11,4	8,6	959
Võru	968	78,0	12,9	7,1	922

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	5 878	76,1	16,9	15,6	644	8,9
Jõgeva	654	78,0	16,7	14,8	643	9,3
Põlva	564	78,7	21,5	16,7	631	7,1
Tartu	2 424	76,9	15,7	17,3	653	9,7
Valga	585	76,4	17,9	12,1	645	6,0
Viljandi	986	74,1	15,0	14,4	654	9,1
Võru	665	71,7	19,7	13,8	607	9,8

Tabel 5. Ärinduse, halduse ja õiguse valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 5. Graduates of business, administration and law by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	220	78,2	16,4	10,9	933
Jõgeva	25	84,0	4,0	4,0	1 060
Põlva	16	68,8	25,0	12,5	972
Tartu	106	76,4	18,9	9,4	933
Valga	16	75,0	12,5	12,5	979
Viljandi	33	87,9	9,1	18,2	836
Võru	24	75,0	25,0	12,5	884

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	1 519	83,1	14,0	13,7	755	7,6
Jõgeva	194	82,5	15,5	16,5	709	5,7
Põlva	112	84,8	19,6	14,3	682	1,8
Tartu	684	83,0	11,5	15,2	795	8,3
Valga	128	81,3	17,2	9,4	773	5,5
Viljandi	240	82,1	12,9	13,3	748	9,6
Võru	161	86,3	18,0	7,5	689	9,3

Tabel 6. Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 6. Graduates of information and communication technologies by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	482	83,8	16,2	16,8	1 092
Jõgeva	45	86,7	15,6	17,8	1 125
Põlva	30	60,0	20,0	13,3	1 271
Tartu	234	86,3	13,7	16,7	1 193
Valga	33	84,8	18,2	15,2	850
Viljandi	92	87,0	17,4	19,6	991
Võru	48	77,1	22,9	14,6	817

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	65	73,8	88,1	13,8	859	13,8
Jõgeva	7	85,7	98,9	14,3	840	14,3
Põlva	0					
Tartu	37	73,0	84,5	18,9	970	13,5
Valga	2					
Viljandi	9	66,7	76,7	0,0	636	33,3
Võru	10	70,0	90,8	10,0	679	0,0

Tabel 7. Tehnika, tootmise ja ehituse valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016

Table 7. Graduates of engineering, manufacturing and construction by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	6 291	81,0	13,3	6,8	953
Jõgeva	775	82,1	10,3	7,4	988
Põlva	602	77,6	16,6	6,1	947
Tartu	2 337	82,5	13,1	7,5	950
Valga	760	82,0	16,8	6,2	939
Viljandi	1 149	80,6	11,4	6,9	972
Võru	668	77,2	13,8	4,5	909

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	1 349	76	19	13	650	7,4
Jõgeva	141	75	17	11	688	7,8
Põlva	98	78	15	11	768	5,1
Tartu	616	76	18	14	631	7,3
Valga	134	70	19	9	633	4,5
Viljandi	258	78	19	12	654	9,3
Võru	102	81	23	17	611	8,8

Tabel 8. Tehnika, tootmise ja ehituse valdkonna tehnikaalade õppesuuna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise tõise tulu järgi, 2016

Table 8. Graduates of engineering and engineering trades within the broad field of engineering, manufacturing and construction by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine tõine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	3 155	84,2	12,5	7,3	1 009
Jõgeva	374	85,3	9,6	8,3	1 067
Põlva	292	80,5	18,2	6,8	980
Tartu	1285	85,0	11,0	7,8	1002
Valga	341	87,4	18,5	7,0	945
Viljandi	545	83,1	11,0	7,2	1 071
Võru	318	81,8	12,9	5,0	963

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine tõine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	71	69,0	15,5	9,9	801	8,5
Jõgeva	7	71,4	0,0	14,3	623	0,0
Põlva	9	88,9	11,1	11,1	684	0,0
Tartu	27	63,0	18,5	14,8	901	3,7
Valga	5	40,0	40,0	0,0	399	60,0
Viljandi	19	68,4	15,8	0,0	905	10,5
Võru	4	100,0	0,0	25,0	696	0,0

Tabel 9. Tehnika, tootmine ja ehituse valdkonna tootmise ja töötlemise õppesuuna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise tõise tulu järgi, 2016

Table 9. Graduates of manufacturing and processing within the broad field of engineering, manufacturing and construction by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine tõine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	868	77,1	17,5	7,6	840
Jõgeva	88	79,5	13,6	8,0	777
Põlva	78	71,8	25,6	6,4	857
Tartu	383	76,8	16,4	8,1	837
Valga	144	76,4	20,8	5,6	880
Viljandi	89	85,4	13,5	7,9	871
Võru	86	73,3	17,4	9,3	801

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	999	76,3	17,5	12,2	635	7,2
Jõgeva	105	73,3	18,1	12,4	667	6,7
Põlva	62	75,8	16,1	9,7	757	3,2
Tartu	491	77,0	16,5	12,2	620	7,9
Valga	114	70,2	20,2	9,6	625	2,6
Viljandi	167	79,6	20,4	13,2	620	8,4
Võru	60	78,3	13,3	16,7	632	11,7

Tabel 10. Tehnika, tootmine ja ehituse valdkonna arhitektuuri ja ehituse õppesuuna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016

Table 10. Graduates of architecture and construction within the broad field of engineering, manufacturing and construction by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	2 268	78,0	12,9	5,7	911
Jõgeva	313	78,9	10,2	6,1	946
Põlva	232	75,9	11,6	5,2	932
Tartu	669	81,0	15,4	6,6	907
Valga	275	78,2	12,7	5,5	961
Viljandi	515	77,1	11,5	6,4	878
Võru	264	73,1	13,6	2,3	872

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	279	77,4	22,6	16,5	670	7,9
Jõgeva	29	82,8	17,2	6,9	768	13,8
Põlva	27	77,8	14,8	14,8	824	11,1
Tartu	98	72,4	27,6	24,5	622	5,1
Valga	15	80,0	0,0	6,7	729	0,0
Viljandi	72	77,8	16,7	12,5	677	11,1
Võru	38	84,2	39,5	15,8	570	5,3

Tabel 11. Põllumajanduse, metsanduse, kalanduse ja veterinaaria valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 11. Graduates of agriculture, forestry, fisheries and veterinary by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	734	77,6	10,6	9,1	971
Jõgeva	139	82,2	8,3	7,7	960
Põlva	101	67,3	16,0	7,3	881
Tartu	174	77,3	9,3	9,8	998
Valga	76	87,4	12,6	9,2	980
Viljandi	153	78,5	9,2	10,3	1 038
Võru	91	75,8	10,0	10,0	915

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	912	77,6	15,0	16,2	728	4,4
Jõgeva	67	82,1	13,4	14,1	639	4,5
Põlva	139	77,0	17,3	18,3	686	3,6
Tartu	339	78,2	12,4	13,7	793	2,7
Valga	76	76,3	18,4	19,4	728	3,9
Viljandi	153	80,4	11,1	12,1	762	5,9
Võru	138	72,5	22,5	23,7	608	8,0

Tabel 12. Tervise ja heaolu valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 12. Graduates of health and welfare by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	36	83,3	8,3	41,7	1061
Jõgeva	1				
Põlva	4	100,0	0,0	50,0	1 080
Tartu	19	78,9	10,5	52,6	1 196
Valga	5	80,0	0,0	20,0	805
Viljandi	3	66,7	33,3	66,7	791
Võru	4	100,0	0,0	0,0	1 020

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	750	88,4	10,3	13,7	679	3,9
Jõgeva	86	91,9	4,7	10,5	740	1,2
Põlva	93	86,0	9,7	10,8	610	6,5
Tartu	188	87,2	8,5	13,3	719	4,3
Valga	147	91,2	15,6	17,7	705	0,7
Viljandi	78	92,3	7,7	15,4	665	3,8
Võru	158	84,8	12,0	13,3	617	6,3

Tabel 13. Teeninduse valdkonna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016

Table 13. Graduates of services by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016

Mehed – Men

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	1 891	85,4	10,5	10,7	1 025
Jõgeva	259	91,9	10,8	16,6	1 080
Põlva	162	90,7	8,6	10,5	1 126
Tartu	662	84,1	11,5	11,8	1 003
Valga	244	79,1	13,9	8,2	922
Viljandi	356	85,7	9,8	7,0	977
Võru	208	84,1	5,3	9,1	1 130

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	3 380	76,5	15,3	13,3	668	8,0
Jõgeva	353	77,1	16,1	12,2	663	9,3
Põlva	268	79,5	23,5	16,8	638	7,1
Tartu	1 376	78,6	14,2	14,6	684	9,4
Valga	412	80,3	13,1	9,5	653	6,3
Viljandi	599	73,1	14,2	11,9	660	6,2
Võru	372	67,2	16,7	14,0	666	7,0

Tabel 14. Teeninduse valdkonna isikuteeninduse õppesuuna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 14. Graduates of personal services within the broad field of services by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	783	78,8	14,7	8,4	837
Jõgeva	70	87,1	15,7	10,0	853
Põlva	49	83,7	12,2	8,2	862
Tartu	349	78,2	16,0	10,0	827
Valga	100	74,0	19,0	3,0	827
Viljandi	132	85,6	11,4	6,8	834
Võru	83	66,3	9,6	9,6	869

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	2 894	75,6	15,7	12,8	637	8,2
Jõgeva	309	75,1	16,5	9,4	640	9,1
Põlva	231	78,4	25,1	16,5	581	7,4
Tartu	1 189	78,3	14,5	14,1	655	9,5
Valga	310	81,0	10,6	8,1	631	6,8
Viljandi	533	71,7	15,4	12,8	640	6,2
Võru	322	65,2	18,0	13,4	603	7,5

Tabel 15. Teeninduse valdkonna transporditeenuste õppesuuna lõpetanud maakonna, soo, hõiveseisundi, õppimise ja kuukeskmise töise tulu järgi, 2016*Table 15. Graduates of transport services within the broad field of services by county, sex, employment status, studies and average monthly income from employment, 2016***Mehed – Men**

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros
Lõuna-Eesti Southern Estonia	580	84,8	11,4	12,6	1 011
Jõgeva	97	91,8	14,4	22,7	1 056
Põlva	34	91,2	17,6	11,8	1 158
Tartu	152	86,2	9,2	14,5	1 033
Valga	105	78,1	13,3	10,5	895
Viljandi	162	82,1	10,5	6,8	1 002
Võru	30	86,7	3,3	10,0	984

Naised – Women

Maakond County	Kutseharidusega isikud Persons with vocational education	Töötajad, % Employed, %	Töötud, % Unemployed, %	Õppijad, % Studying, %	Keskmine töine tulu, eurot Average income from employment, euros	Sünnitanud, % Have given birth, %
Lõuna-Eesti Southern Estonia	323	76,5	16,1	14,6	662	9,0
Jõgeva	28	89,3	14,3	35,7	555	14,3
Põlva	15	86,7	20,0	20,0	680	13,3
Tartu	121	72,7	15,7	14,9	691	13,2
Valga	91	75,8	22,0	14,3	662	5,5
Viljandi	50	82,0	6,0	4,0	691	2,0
Võru	18	61,1	16,7	5,6	551	5,6

Summary

The article describes a new dataset that has been compiled from the data available at Statistics Estonia. In the article, only Southern Estonia is observed, but the dataset includes information on entire Estonia.

The dataset includes information on persons with vocational education – where they live, what skills they have and how they cope currently (the previous year). This task was undertaken with a practical purpose – it gives entrepreneurs an opportunity to plan business and recruitment activities.

When compiling the dataset it was assumed that vocational education provided job skills which are demonstrated by graduation of the respective school. In the case of persons with several skills (several vocational educations), one has been highlighted and is considered the highest. The article focuses on acquired qualifications, not on educational levels. The qualifications have been grouped according to the international classification ISCED 2011, which enables to compare job skills by generally known principles.

In addition to the place of residence and qualification, the dataset includes information on coping during the previous year; this is related to employment, unemployment, studies and average earned income (in the case of women, giving birth during the previous year has been added).

Combining characteristics of these three groups enables evaluating the potential of the labour force of particular regions from business and employment perspective.

These evaluations have not been outlined in the article, decision-making has been left for the readers. There are a lot of potential research questions, especially entrepreneurs and local governments might have numerous specific questions, for which answers could be found in the dataset. The article includes multiple tables characterising the situation (15 tables with different combinations of detail level). Although the author does not consider this enough to portray the actual situation, these might inspire the reader to ask more detailed questions.

ELUKVALITEET LÕUNA-EESTIS QUALITY OF LIFE IN SOUTHERN ESTONIA

Kadri Raid

Statistikaamet — Statistics Estonia

Artikkel annab ülevaate elukvaliteedist Lõuna-Eesti maakondades. Ülevaate andmiseks kasutatakse Eurostati eeskujul mitmemõõtmelist mudelit, mis hõlmab paljusid elu valdkondi. Iga valdkonda kirjeldatakse objektiivsete ja subjektiivsete näitajate kaudu ning Lõuna-Eesti piirkonda võrreldakse terve Eestiga.

Kõige üldisemas tähenduses iseloomustab elukvaliteet inimeste ja ühiskonna heaolu. Elukvaliteedi mõõtmine on oluline, sest see võimaldab saada teavet ühiskonna arengu kohta. Noll (2002) toob välja, et elukvaliteedi uurimine aitab tähelepanu tõmmata ühiskonna probleemsetele aspektidele ja viia olulisi teemasid poliitikuteni. Selle kaudu saab parandada tulevast ja praegust heaolu. Iga riik soovib, et tema kodanike elukvaliteet oleks hea ja inimeste sotsiaalne ning majanduslik võimekus tagatud.

Varem kasutati majandusliku ja sotsiaalse arengu kirjeldamiseks ainult sisemajanduse koguprodukti (SKP). SKP on riigis teatud perioodi jooksul loodud teenuste ja kaupade lõpptarbimise kogusumma rahalises väljenduses (Eamets 2004). Seega näitab SKP majanduslikku aktiivsust ja ei ole otseselt mõeldud ühiskonna heaolu kirjeldamiseks. SKP kõrval on heaolust parema ülevaate saamiseks kasutusele võetud mitmemõõtmeline elukvaliteedi mudel, mis hõlmab paljusid valdkondi, näiteks sissetulek, elamistingimused, tööhõive, haridus, tervis, sotsiaalsed suhted, keskkond jne. See mudel kasutab elukvaliteedi hindamiseks peale objektiivsete näitajate ka subjektiivseid. Objektiivsed näitajad on kvantitatiivselt mõõdetavad statistilised andmed ja neid on võimalik üheselt määrata (Diener ja Suh, 1997). Need on tavaliselt lihtsasti mõõdetavad, nt sissetulek, töötuse määr, kuritegevuse tase vms. Subjektiivsed näitajad saadakse aga inimeste arvamuste ja hinnangute alusel ja need kajastavad inimeste tundeid, eelistusi, hoiakuid ja uskumusi (Anderson jt, 2009; Sirgy jt 2006). Siia alla kuulub näiteks rahulolu tervise ja elukohaga, suhted lähedastega, hinnang leibkonna majanduslikule toimetulekule. Subjektiivsed näitajad peegeldavad inimese kogemusi ja on seega elukvaliteedi hindamisel olulised. Objektiivsete ja subjektiivsete näitajate kombineerimine annab võimaluse saada elukvaliteedist ülevaatlikum pilt. Objektiivsed näitajad annavad ülevaate sotsiaalsetest faktidest ja ei sõltu personaalsest hinnangust. Subjektiivsed näitajad aga peegeldavad inimese tunnetust ja hinnangut sotsiaalsetele tingimustele.

Elukvaliteedi mõõtmine ja selle parandamine on oluline teema Euroopa Liidus (EL), sh ka Eestis. Inimeste elukvaliteeti EL-i riikides aitab mõõta Eurostat, kus on loodud ka interaktiivne statistiline rakendus Elukvaliteet, mis annab ülevaate EL-i riikide elukvaliteedist. Elukvaliteeti hinnatakse objektiivsete ja subjektiivsete näitajate põhjal. Selle rakendusega saab ülevaate huvi pakkuva riigi kohta, võrrelda liikmesriike omavahel ja ka EL-i keskmise näitajaga. Peale Eurostati mõõdab heaolu ka Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD), mis koostab ühendusse kuuluvate riikide kohta aruande „Kuidas elu läheb? Mõõtes heaolu“. Selles aruandes on ülevaade riigi olukorrast üheteistkümnes kategoorias, võrdlused on toodud ka OECD riikide vahel. OECD eesmärk ei ole seada riike pingeritta, vaid suurendada inimeste teadlikkust ühiskonnas toimuvast ja soodustada parema poliitika kujundamist (OECD 2015). Kui aidata riigil saada ülevaadet sotsiaalsest ja majanduslikust olukorrast, siis saab riik hõlpsamini parandada oma kodanike elujärge. Seega saab Eesti riigi üldisest heaolust aimu ka Eurostati ja OECD vahendusel, aga regionaalseid erinevusi riigis välja ei tooda. Selle artikli eesmärk on anda ülevaade Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru) elukvaliteedist. Ülevaate andmise alus on Eurostati 8+1-tasandiline elukvaliteedi mudel:

- materiaalne toimetulek ja elamistingimused;
- tööhõive;
- tervis;

- haridus;
- ajakasutus ja sotsiaalsed suhted;
- turvalisus;
- valitsemine;
- keskkond;
- üldine eluga rahulolu.

Selle mudeli kaheksa taset kirjeldavad inimeste elamistingimusi objektiivsete ja subjektiivsete näitajate kaudu. Lisadimensioon ehk üldine eluga rahulolu tugineb aga inimese isiklikule eluga rahul- ja heaolule. Siinses artiklis kasutatud objektiivsed näitajad pärinevad Statistikaameti andmebaasist. Subjektiivsed näitajad aga 2013. aasta Eesti sotsiaaluuringust (EU-SILC), kuhu oli lisatud ka subjektiivset rahulolu hindavate küsimuste osa. Selles sai hinnata rahulolu eri eluvaldkondadega skaalal 0–10, kus 0 tähendas „üldse ei ole rahul“ ja 10 „täiesti rahul“. Subjektiivse heaolu hinnangud on ajas võrdlemisi stabiilsed (Chamberlain ja Zika 1992). See võimaldab elukvaliteedist ülevaate andmiseks kombineerida 2013. aastal kogutud subjektiivseid rahuloluhinnanguid uuemate objektiivsete andmetega nagu teevad ka Eurostat ja OECD. Artikkel on üles ehitatud eespool mainitud elukvaliteedi hindamise mudeli järgi.

Materiaalne toimetulek ja elamistingimused

Elukvaliteet on materiaalsest heaolust laiem mõiste. Samal ajal mõjutab raha olemasolu märgatavalt elukvaliteeti, sest see on lihtsasti vahetatav heaoluks. (Eurostat 2013) Piisav hulk raha võimaldab inimesel tagada endale soovitud heaolu tase ja elamistingimused. Materiaalne toimetulek annab seega ülevaate inimese või leibkonna kasutada olevast rahast ja sellest, kuidas seda enda elamistingimuste parandamiseks kasutatud on. Näitaja võib jagada tinglikult kaheks. Kõigepealt hinnatakse materiaalsel toimetulekul keskmise brutokuupalga ja leibkonna rahalise toimetulekuga rahulolu järgi. Seejärel vaadatakse elamistingimusi eluruumi seisundi, eluruumis esile kerkivate probleemide ja eluruumiga rahulolu järgi.

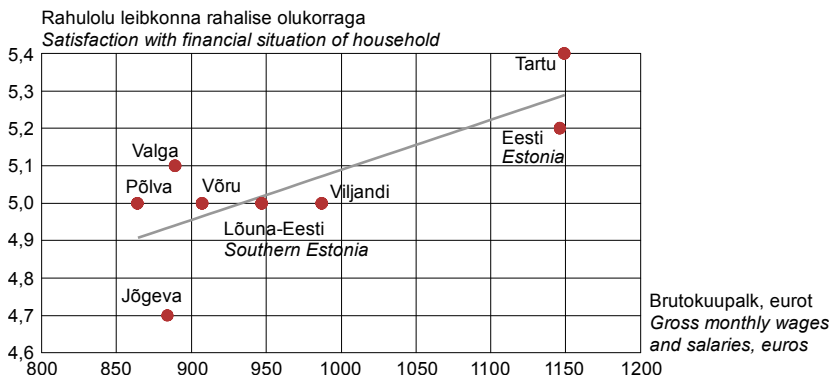
Materiaalne toimetulek

Piirkonna keskmine brutokuupalk kajastab elanikkonna ostujõudu. 2016. aastal oli keskmine brutokuupalk Eestis 1146 eurot (joonis 1), Lõuna-Eestis oli see 947 eurot ehk 17% madalam. Kui vaadelda Lõuna-Eesti maakondi eraldi, siis Tartu maakonnas oli keskmine brutokuupalk piirkonna kõrgeim (1149 eurot), olles Eesti keskmise brutokuupalgaga samal tasemel. Tuhande euro lähedal oli keskmine brutokuupalk veel ka Viljandi maakonnas (987 eurot). Piirkonna kolmes maakonnas ehk Jõgeval, Põlvas ja Valgas jäi aga keskmine brutokuupalk alla 900 euro. Lõuna-Eesti maakondadest oli kõige madalam brutokuupalk Põlva maakonnas, kus see oli 864 eurot. Madala palgataseme kui selle piirkonna probleemi toob välja ka „Põlva maakonna arengukava 2015–2020“. Selle põhjus arvatakse olevat ettevõtluskeskkonna nõrkus. Samuti peetakse madalat palgataset oluliseks maakonnast väljarände põhjuseks.

Kuigi Lõuna-Eesti maakondade palgatase oli erinev, ei pruugi tegelikkuses pelgalt keskmise palga erinevused avaldada mõju elukvaliteedile, sest inimesed ei pruugi neid tajuda. Kui vaadata üldist rahulolu leibkonna rahalise olukorraga, siis ilmneb, et kogu Eesti keskmine hinnang oli 5,2 (joonis 1). Seega ei olnud rahulolu eriti suur. Samas ei olnud rahulolu suur ka EL-28 riikide hulgas, kus hinnang rahulolule oli 6,0. Lõuna-Eestis oli keskmine rahulolu leibkonna rahalise olukorraga 5,0, mis oli kogu Eesti keskmisega võrreldes veelgi halvem. Lõuna-Eesti maakondadest oli rahulolu leibkonna rahalise olukorraga kõige suurem Tartu maakonnas (5,4), kus hinnang oli mõnevõrra parem ka kogu Eesti keskmisest. Lõuna-Eesti maakondadest oli keskmine rahuloluhinnang üle 5 punkti veel Valga maakonnas. Kuigi Valga maakonna keskmine brutokuupalk oli Lõuna-Eesti maakondadest kolme madalama seas, siis rahuloluhinnangus see ei peegeldunud. Võru, Viljandi ja Põlva maakonnas oli keskmine rahulolu leibkonna rahalise olukorraga 5,0. Lõuna-Eesti kõige madalam rahuloluhinnang oli Jõgeva maakonnas (4,7). Jõgeva maakonna keskmine brutokuupalk oli ka Lõuna-Eesti piirkonna madalamate seas. Üldjoontes kaasneb siiski ka kõrgema brutokuupalgaga suurem rahulolu leibkonna rahalise olukorraga.

Joonis 1. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade keskmine brutokuupalk (2016) ja rahulolu leibkonna rahalise olukorraga (2013)

Figure 1. Average monthly gross wages (2016) and average satisfaction with financial situation of household (2013) in Estonia and Southern Estonian counties

Elamistingimused

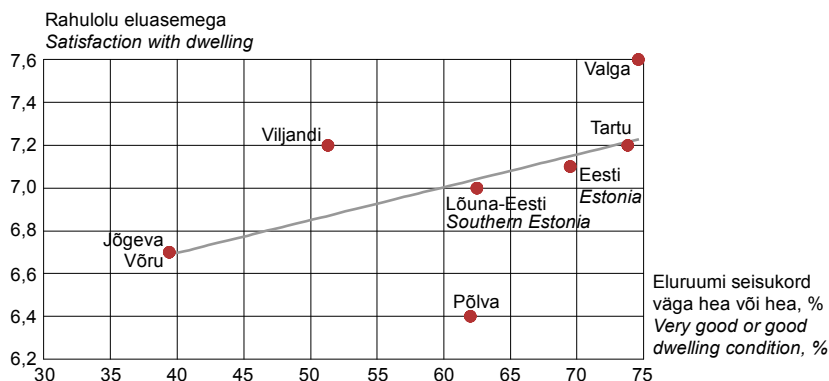
Elamistingimused on elukvaliteedi oluline osa, sest kehvema tingimusi seostatakse väiksema heaolu ja suurema psühholoogilise stressiga (Eurostat 2013). Elamistingimuste hindamiseks on siin artiklis kasutatud 2015. aasta andmeid leibkonna eluruumi seisundi kohta. Heas või väga heas seisundis eluruum on see, mis on heas korras, uus või värskest remonditud. Rahuldavas seisukorras on need, mis on mõnevõrra amortiseerunud, kehvad aga sellised, kus on suuri või märgatavaid puuduseid. Sellest jaotusest lähtuvalt oli ligi 70% eluruumidest Eestis väga heas või heas seisundis (joonis 2), ligi veerand rahuldavas ja natuke üle 5% kehvast seisundis. Lõuna-Eestis oli olukord natuke halvem ja rahuldavas ning kehvast seisundis eluruumide osatähtsus oli mõnevõrra suurem ehk 9,1%. Lõuna-Eesti maakondade seas oli olukord kõige parem Valga ja Tartu maakonnas, kus ligi kolmveerand eluruumidest oli väga heas või heas seisukorras. Ka Põlva maakonnas oli heas või väga heas seisukorras olevate eluruumide osatähtsus võrdlemisi suur, jäädes samaväärseks Lõuna-Eesti keskmisega (62,5%). Võru ja Jõgeva maakonnas oli aga Lõuna-Eesti maakondadest kõige vähem heas seisukorras eluruumide ja nende osatähtsus jäi natuke alla 40% mõlemas maakonnas. Nendes kahes maakonnas oli suurem ka niisuguste eluruumide osatähtsus, mille keskmine hinnanguline vanus oli üle 60 aasta (Tiit ja Servinski 2015).

Eluruumidega seoses toodi välja probleemid katuse läbilaskmise, rõskete seinte, põranda või vundamendi ja hämarusega. Eestis oli 2016. aastal katuse läbilaskvusega probleeme 4,5% leibkondadest. Rõskete seinte, põranda või vundamendiga 9,1% ja hämarusega 3,8% leibkondadest. Hinnangud eluruumi seisundile näitasid, et eluruumiga seotud probleemide poolest oli olukord Lõuna-Eestis kogu Eestiga võrreldes veidi halvem. Nimelt märkis Lõuna-Eestis 6,1% leibkondadest, et neil oli probleeme katuse läbilaskmisega, 9,1%-l oli probleeme rõskuse ja 4%-l hämarusega.

Peale välja toodud näitajate on oluline arvesse võtta ka inimeste endi rahulolu oma eluasemega (joonis 2). Kogu Eesti keskmine hinnang rahulolule oma eluasemega oli 7,1, Lõuna-Eestis aga 7,0 ehk terve Eesti keskmisega samaväärne. Lõuna-Eesti maakondadest olid kõige rohkem oma eluasemega rahul Valga maakonna elanikud, keskmine hinnang oli 7,6. Rohkem kui 7-punktilise hinnangu andsid ka Viljandi ja Tartu maakonna elanikud. Kõige vähem olid oma eluasemega rahul Põlva maakonnas elavad inimesed – keskmine hinnang oli 6,4. Üldjoontes võib seega rahulolu eluasemega pidada võrdlemisi suureks ja maakondade vahelised erinevused polnud nii suured kui erinevused eluruumi seisukorras. Tartu ja Valga maakonnas oli kõige rohkem heas seisukorras eluruumide ja neis maakondades oli ka rahulolu eluasemega Lõuna-Eesti piirkonna suurim.

Joonis 2. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade rahulolu oma praeguse eluasemega (2013) ja väga heas või heas seisundis eluruumide osatähtsus (2015)

Figure 2. Satisfaction with current dwelling (2013) and share of dwellings in very good or good condition (2015) in Estonia and Southern Estonian counties

Materiaalse toimetuleku ja elamistingimuste puhul oli Lõuna-Eestis olukord võrreldes kogu Eestiga mõnevõrra kehvem. Lõuna-Eestis oli inimeste sissetulek väiksem, samal ajal rahulolu leibkonna majandusliku toimetulekuga seetõttu eriti ei kannatanud ja oli samaväärne Eesti keskmisega. Lõuna-Eesti piirkonnas olid ka elamistingimused kehvemad ja heas või väga heas seisukorras eluruumide osatähtsus oli väiksem. Samuti oli rohkem eluruumidega seotud probleeme. Eluasemega rahulolu hinnangu puhul oli Lõuna-Eesti maakondade vahel küll erinevusi, kuid kogu piirkonna keskmine näitaja oli terve Eesti keskmisega samaväärne.

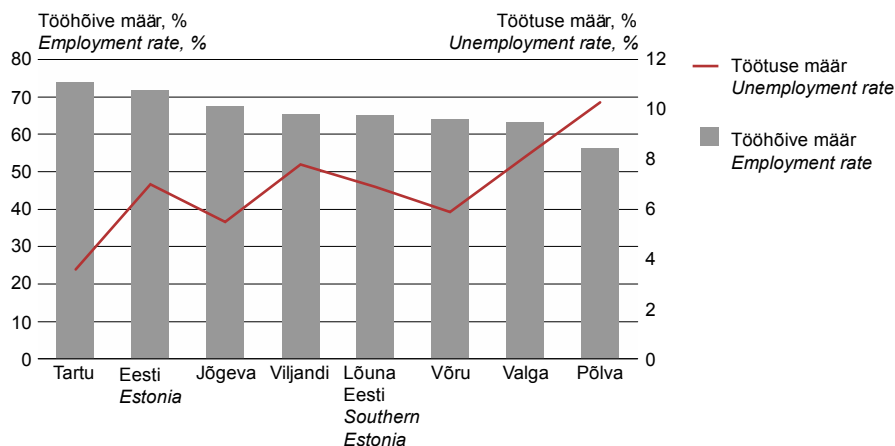
Tööhõive

Riigi heaolu sõltub paljuski majandus- ja tööturupoliitikast ning sellest, kuidas suudetakse kindlustada elanike sissetulek. Tööhõive on oluline vahend, millega luua inimestele võrdsed võimalused aktiivseks ühiskonnaelus osalemiseks (Bilevičienė jt 2016). Samuti aitab tööhõive tagada inimestele majandusliku ja sotsiaalse kindlustunde (Eurostat 2013). Peale kõrge hõivemäära on oluline ka tööhõive kvaliteet (Stenbruch 2004). Tööhõive kvaliteet sõltub paljudest asjaoludest, enamjaolt töötingimustest ja töötajate personaalsetest vajadustest. Peale selle on oluline arvesse võtta ka subjektiivseid kriteeriume, näiteks tööga rahulolu. (Bilevičienė jt 2016) Tööhõivest ülevaate andmiseks kasutatakse artiklis tööhõive määra, töötuse määra ja inimeste endi hinnangut rahulolule oma tööga.

Tööhõive määr näitab, kui suur osa tööealisest rahvastikust on hõivatud. Näitajat peetakse oluliseks, sest see aitab paremini mõista ja analüüsida tööturul toimuvat. 2016. aastal oli tööhõive määr 15–64-aastaste hulgas kogu Eestis 71,7% ja Lõuna-Eesti piirkonnas 65,1% (joonis 3). Lõuna-Eesti maakondadest oli tööhõive määr kõige kõrgem Tartu maakonnas, kus see oli 74,1%. Kõige madalam oli tööhõive määr Põlva maakonnas – 56,4%. Ülejäänud Lõuna-Eesti maakondades jäi hõivemäär 63% ja 68% vahele. Töötuse määr ehk tööpuuduse määr näitab töötute osatähtsust töajõus. 2016. aastal oli töötuse määr 15–64-aastaste hulgas kogu Eestis 7% (joonis 3). Lõuna-Eestis oli töötuse määr sama suur ehk 6,9%. Lõuna-Eesti maakondadest oli töötuse määr kõige madalam Tartu maakonnas, kus see oli 3,6%. Kõige kõrgem oli töötuse määr Põlva maakonnas – 10,3%. Töötuse määr oli kõrgem veel ka Valga ja Viljandi maakonnas. Kõik kolm maakonda, kus töötuse määr oli kõrge, töid oma arengukavas välja, kuidas probleemiga tegeleda. „Põlva maakonna arengukavas 2015–2020“ toodi välja, et tööturu olukorda püütakse muuta ettevõtluse aktiveerimise toetamise ning töötutele ümberõppe võimaldamise kaudu. „Valga maakonna arengustrateegia 2020“ tõi välja, et tegeletakse ettevõtluse aktiveerimisega, plaanitakse luua rohkem kaugtöövõimalusi, valmistatakse noori ette tööturule sisenemiseks ja tutvustatakse Valga maakonda kui atraktiivset investimisepiirkonda. „Viljandi maakonna arengustrateegia“ (2014) järgi tegeletakse ettevõtlusaktiivsuse suurendamisega, inimeste aktiivsuse suurendamise ja toetamisega igas elukaare faasis ning ettevõtja potentsiaaliga inimeste koolitamisega.

Joonis 3. 15–64-aastaste Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade tööhõive määr ja töötuse määr, 2016

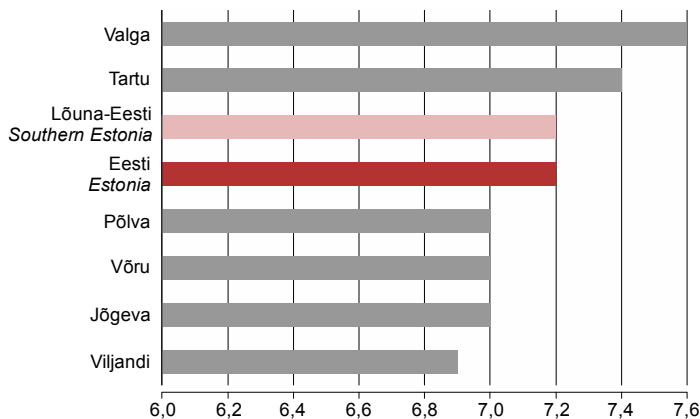
Figure 3. Employment rate and unemployment rate of 15–64-year-old persons in Estonia and Southern Estonian counties, 2016

Järgmisena vaadatakse inimeste rahulolu enda praeguse tööga. Rahulolu tööga mõjutab elukvaliteeti väga palju, sest inimesed veedavad suure osa oma ajast tööl. Rahulolu tööga sõltub paljudest asjaoludest, näiteks ettevõttest, kus töötatakse, töö tingimustest, motivatsioonist, inimese enda ootustest töökohale, töötasust jne. (Eurostat 2013) Kui vaadata hinnanguid rahulolule oma praeguse tööga, siis kogu Eestis oli see võrdlemisi suur (7,3) ja Lõuna-Eesti piirkonnas 7,2 (joonis 4). Lõuna-Eesti maakondadest oli rahulolu kõige suurem Valga (7,6) ja Tartu maakonnas (7,4). Väiksem oli aga rahulolu Viljandi maakonnas, kus keskmine rahulolu praeguse tööga oli 6,9. Ülejäänud maakondade rahuloluhinnangu keskmine oli 7,0. Praeguse tööga rahulolu hindamisel tuleb piirkondlike hinnangute puhul arvesse võtta ka seda, et hinnangud andsid ainult need inimesed, kes praegu tööl käivad ja ühes maakonnas elav inimene ei pruugi töötada samas piirkonnas. Tiit ja Servinski (2015) on välja toonud, et üldiselt toimub suurem osa töörandest maakondade sees, rohkem suuremate linnade ümbruses, kus inimesed on asunud elama linna lähedastesse valdadesse, aga töötavad linnas. Lõuna-Eestis on arvestatav tömbekeskus Tartu, seal käib inimesi tööl Jõgeva-, Põlva-, Võru- ja Valgamaalt.

Joonis 4. Eesti ja Lõuna-Eesti maakondade elanike rahulolu oma praeguse tööga, 2013

Figure 4. Satisfaction with current job in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

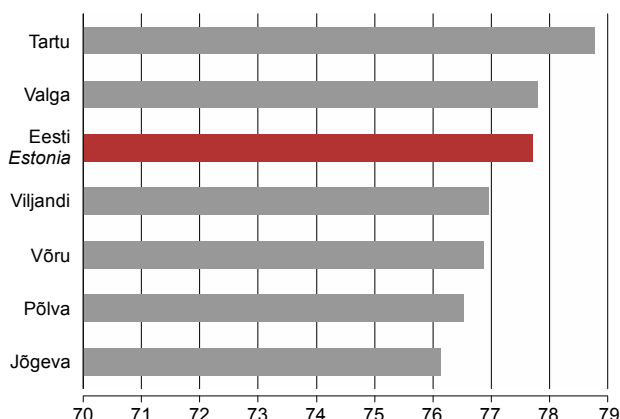
Tööhõive olukorda hinnates tuleb tõdeda, et võrreldes Eestiga üldiselt oli olukord Lõuna-Eesti maakondades halvem. Lõuna-Eesti piirkonna keskmist tööhõivet parandas märgatavalt Tartu maakonna kõrge hõivemäär ja madal töötuse määr. Teistes Lõuna-Eesti maakondades oli tööhõive määr tunduvalt madalam ja töötuse määr kõrgem. Näiteks Põlva maakonna töötuse määr oli Tartu maakonna omast ligi kolm korda kõrgem. Samas oli aga Lõuna-Eesti töötavate elanike hinnang rahulolule oma tööga samaväärne kogu Eesti keskmisega.

Tervis

Tervis on oluline elukvaliteedi osa, sest see mõjutab ka teisi elukvaliteedi näitajaid, sh näiteks tööhõives osalemist, ühiskondlikku kaasatust jne. (Anderson jt 2009). Veelgi enam, tervis ei mõjuta mitte ainult elukvaliteeti, vaid halb tervis võib ka eluiga lühendada. Kehv tervis vähendab inimkapitali ja pärsib sotsiaalset ning majanduslikku arengut. Pikad ja tervena elatud aastad pole seega ainult iga inimese individuaalne eesmärk, vaid seda peetakse ka üldise ühiskonna heaolu ja arengu oluliseks näitajaks. (Eurostat 2013) Tervist mõjutavad ka sotsiaal-kultuurilised eripärad, inimeste endi harjumused, ligipääs kvaliteetsele tervishoiuteenusele ja üldine väline keskkond – õhusaaste, joogivee kvaliteet ja elamistingimused (Hernandez ja Blazer 2006). Tervise olukorda saab parandada terviseedenduse kaudu. Terviseedendus hõlmab Eesti Tervise Arengu Instituudi järgi (2017) inimeste teadlikkuse suurendamist, et nad ise oma tervist hoiaksid. Näiteks raviksidi ja ennetaksid haigusi, liiguksid piisavalt ja toituksid tervislikult. Tervise kategooriast ülevaate saamiseks vaadatakse piirkonna inimeste oodatavat eluiga sünnil, tervena elatud aastaid, kehamassiindeksit ja hinnangut oma tervislikule seisundile.

Inimeste oodatav eluiga on mingis vanuses keskmiselt elada jäävate aastate arv, kui suremus ei muutu. 0 aasta vanuses on see oodatav eluiga sünnimomendil. Kui vaadata 2014/2015. aasta prognoosi oodatava eluea kohta sünnimomendil Lõuna-Eesti maakondades, siis see jäi 76 ja 79 eluaasta vahele (joonis 5). Kõige pikem oli oodatav eluiga sünnimomendil Tartu maakonnas, kus see jäi natuke alla 79 eluaasta. Lõuna-Eesti maakondadest oli kõige lühem oodatav eluiga sünnimomendil Jõgeva maakonnas – natuke üle 76 eluaasta. Eesti keskmine oodatav eluiga oli natuke alla 78 eluaasta. Seega oli enamikus Lõuna-Eesti maakondades oodatav keskmine eluiga sünnimomendil võrreldes kogu Eesti keskmisega lühem. Kui oodatavas elueas maakondade vahel suuri erinevusi polnud, siis meeste ja naiste oodatavat eluiga eraldi vaadates oli kõigis Lõuna-Eesti maakondades ja kogu Eestis erinevus 10 aasta kandis ehk meeste keskmine oodatav eluiga oli ligikaudu 10 aastat lühem naiste omast. Terves Eestis oli näiteks meeste oodatav eluiga 73 aastat ja naistel natuke alla 82 aasta. Tammur (2016) tõi välja, et Eesti meeste lühemat oodatavat eluiga mõjutab nende eluviis. Mehed töötavad sagedamini füüsilist pingutust nõudvatel ametitel, mis ühtlasi võib tähendada ka ebatervislikumas töökeskkonnas viibimist. Samuti hoiavad mehed oma tervist naistest vähem. Oodatav eluiga EL-28-s oli 2015. aastal natuke üle 80 eluaasta. Kui vaadata eraldi EL-28 eluiga soo järgi, siis naiste eluiga oli natuke üle 83 ja meeste oma ligi 78 aastat. Seega EL-28-s oli naiste ja meeste oodatava keskmise eluea vahe väiksem kui Eestis.

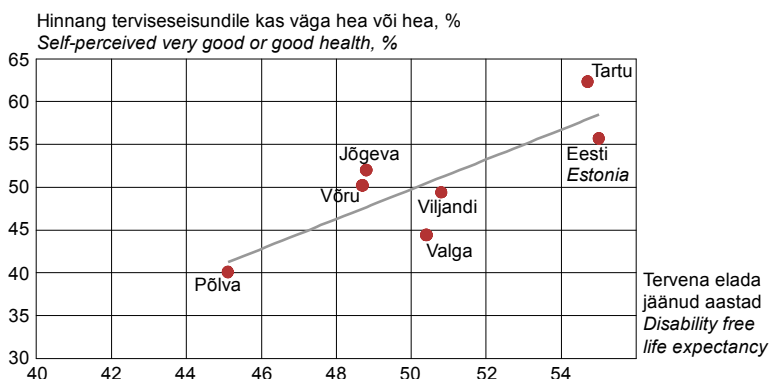
Joonis 5. Oodatav eluiga sünnimomendil (2014/2015) Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades
Figure 5. Life expectancy at birth (2014/2015) in Estonia and Southern Estonian counties

Peale oodatava eluea on tervise olukorrast ülevaate saamiseks oluline arvestada ka tervena elada jäänud aastaid. Tervena elada jäänud aastad on keskmine aastate arv, mille inimene tõenäoliselt elab igapäevategevuste piiranguteta, kui suremus ja rahvastiku tervise näitajad jääks samaks. Kogu Eestis oli 2014.–2015. aastal tervena elada jäänud aastate arv natuke üle 55 aasta (joonis 6). Lõuna-Eesti piirkonnas oli Tartu maakonnas kõige suurem tervena elada jäänud aastate arv – üle 50 eluaasta. Ülejäänud Lõuna-Eesti piirkonna maakondades oli tervena elada jäänud aastate arv alla 50 eluaasta. Kõige väiksem oli tervena elada jäänud aastate arv Põlva maakonnas, kus see oli natuke üle 45 eluaasta. Võru ja Jõgeva maakonnas oli see natuke alla 49 eluaasta. Kui vaadata erinevusi tervena elada jäänud aastates soo järgi, siis olid meeste ja naiste vahelised erinevused tunduvalt väiksemad kui keskmise oodatava eluea puhul. Terves Eestis oli näiteks meeste puhul tervena elada jäänud aastate arv 53 ja naistel üle 57.

Joonis 6. Tervena elada jäänud aastate arv (2014/2015) ja hinnang terviseseisundile kas väga hea või hea (2016) Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades

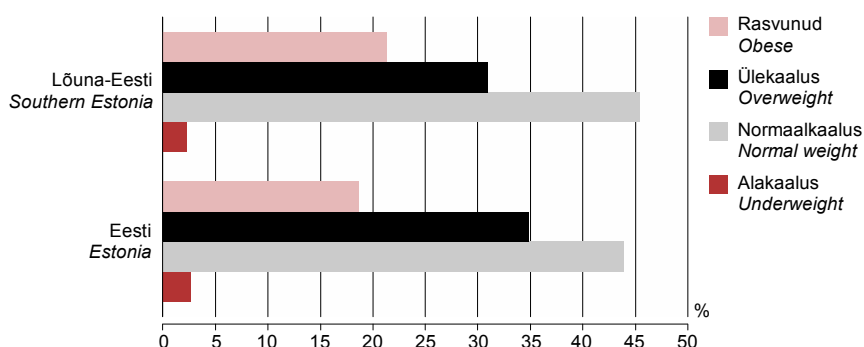
Figure 6. Disability free life expectancy (2014/2015) and self-perceived good or very good health (2016) in Estonia and Southern Estonian counties

Inimeste tervist mõjutab väga palju eluviis ehk see, kui palju liigutakse ja kuidas toitutakse. Kull (2001) on välja toonud, et ühiskonna areng on muutnud märgatavalt inimeste eluviisi, sest vajadus aktiivseks füüsiliseks tegevuseks väheneb pidevalt: kõndimise asemel sõidetakse autoga ja isegi kodus pole vaja end eriti liigutada. Juba aastaid on terviseuurijad märkinud, et inaktiivsetel inimestel on rohkem terviseprobleeme kui kehaliselt aktiivsetel. Praegu on arenenud maades rahvatervise uus probleem ülekaal ja rasvumine (Sinisalu 2010). Ülekaaluliseks loetakse inimesi, kelle kehamassiindeks (KMI) jääb 25 ja 29,9 vahele, rasvunuks neid, kelle KMI on üle 30. Kehamassiindeks arvutatakse kehakaalu ja pikkuse ruudu alusel (kg/m^2). 2013.–2014. aastal tehtud Eesti rahvastiku toitumise uuringust selgus, et ülekaaluliste ja rasvunud inimeste osatähtsus 18–64-aastaste seas oli kogu Eestis üle 50% ja samaväärne oli olukord ka Lõuna-Eestis (joonis 7). Meeste seas oli rasvunute ja ülekaaluliste osatähtsus suurem kui naiste hulgas. Kui vaadata kaaluga seotud probleemide tähtsust Euroopas, siis Eurostati 2014. aasta andmetel oli Eestis vähemalt 18-aastaste seas ülekaaluga probleeme 57,1% meestest ja 51,1 % naistest. EL-28-s vastavalt meeste puhul 59,1% ja naiste 44,7%. Eraldi toodi välja, et Eestis oli ülekaalulisus naiste hulgas üks EL-28 suuremaid. Tervise Arengu Instituut (2015) tõdes, et ülekaalu kui tõsise terviseprobleemi põhjus on ebapiisav liikumine ja vale toitumine. Et olukorda parandada, vaadati üle ka riiklikud liikumis- ja toitumissoovitused ning jagati tervisliku toitumise olulisuse kohta infot meediakanalite kaudu. Eraldi vaatluse all oli noorte tervisekäitumine, et soodustada juba varakult tervist hoidvate harjumuste tekkimist.

Joonis 7. 18–64-aastased Eesti ja Lõuna-Eesti elanikud kehamassiindeksi järgi, 2014

Figure 7. 18–64-year-old persons living in Estonia and Southern Estonia by body mass index, 2014

Peale välja toodud näitajate on tervise olukorrast ülevaate saamiseks oluline võtta arvesse ka inimeste endi hinnanguid oma tervises seisundile. 2016. aastal oli kogu Eestis vähemalt 16-aastaste seas oma tervises seisundi heaks või väga heaks hinnanuid rohkem kui pool vastanutest (joonis 5). Ligi kolmandik arvas, et nende tervis pole ei hea ega halb. Alla kuuendiku tõdes, et tervis oli halb või väga halb. Lõuna-Eesti maakondadest oli kõige rohkem enda hinnangul väga hea või hea tervises seisundiga inimesi Tartu maakonnas, kus nende osatähtsus oli üle 60%. Väga heaks või heaks hindasid oma tervise ka rohkem kui pooled Jõgeva ja Võru maakonna elanikud. Ülejäänud Lõuna-Eesti maakondades jäi enda tervise väga heaks või heaks hinnanute osatähtsus alla 50%. Kõige vähem hindasid oma tervise heaks Põlva maakonna elanikud. Põlva maakonnas oli teiste maakondadega võrreldes ka rohkem neid, kes olid märkinud enda tervise halvaks või väga halvaks. Nende osatähtsus oli üle veerandi. „Põlva maakonna arengukavas 2015–2020“ on välja toodud, et piirkonnas elab palju vanemaealisi, see võib ka olla kehvema tervisehinnangu põhjus. Tiit ja Servinski (2015) on välja toonud, et Põlva maakonnas oli ka pikaajaliste haiguste ja terviseprobleemide osatähtsus Eesti maakondadest kõige suurem – üle 40%. Eesti keskmine oli 30%. Põlva maakonnas oli ka kõige suurem nende inimeste osatähtsus, kelle igapäevaeluga toimetulek oli väga või mõningal määral piiratud. Nende osatähtsus oli üle 40%, Eestis keskmiselt üle 25%.

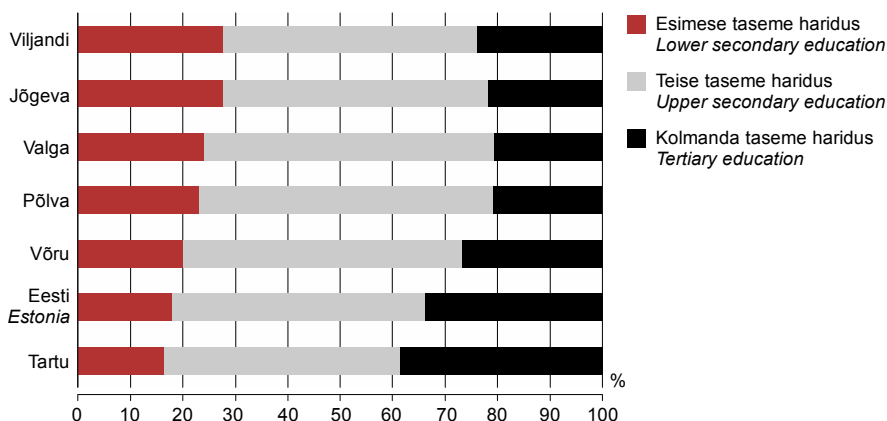
Tervisenäitajad olid Lõuna-Eesti piirkonnas üldjoontes kogu Eesti keskmisega võrreldes halvemad. Enamikus Lõuna-Eesti piirkonna maakondades oli terve Eesti keskmisest lühem oodatav eluiga sünnil. Tervena elatud aastate arv oli Lõuna-Eesti piirkonnas samaväärne Eesti keskmisega vaid Tartu maakonnas. Ülejäänud maakondades oli see 4–9 aastat lühem. Kehakaaluga seotud probleemidega inimeste osatähtsus oli Lõuna-Eestis samaväärne Eesti keskmisega, jäädes 18–64-aastaste seas üldjoontes veidi üle poole. Kui vaadata inimeste endi hinnanguid tervise kohta, siis väga hea või hea tervisega inimeste osatähtsus oli suurim Tartu maakonnas. Põlva maakonnas oli kõige väiksem oma tervise heaks hinnanute osatähtsus. Oma tervise halvaks või väga halvaks hinnanute hulk oli Põlva maakonnas ligi kaks korda suurem kui kogu Eestis.

Haridus

Haridusel on oluline roll heaolu edendamisel ja ühiskonna arengus. Seda seostatakse sotsiaalse arengu, parema tervise, tugevama ühiskonna, suurema sotsiaalse kaasatuse ja vähesema kuritegevusega (Eurostat 2013; Hernandez ja Blazer 2006). Peale sotsiaalse kasu on haridus ka üks olulisim indiviidi elukvaliteedi määraja, sest see mõjutab võimalusi, mis inimesel elus on. Haridus paneb paika, millised on inimese võimalused leida tööd, määrab töö sisu, sissetuleku ja selle kaudu ka majandusliku võimekuse (Ross ja Willigen 1997). Piiratud oskuste ja teadmistega inimesed ei saa häid töökohti ning seetõttu on neil ka vähem võimalusi olla majanduslikult edukas. Uurimused näitavad, et madalama haridustasemega inimesed on suurema tõenäosusega sotsiaalselt tõrjutud ja vaesed ning ei osale ühiskondlikus elus nii aktiivselt (Eurostat 2013). Haridusest ülevaate saamiseks vaadeldakse haridustaset ning seost haridustaseme ja eluga rahulolu vahel.

Joonis 8. 15–74-aastaste osatähtsus haridustaseme järgi Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016

Figure 8. Share of 15–74-year-old persons by educational levels in Estonia and Southern Estonian counties, 2016

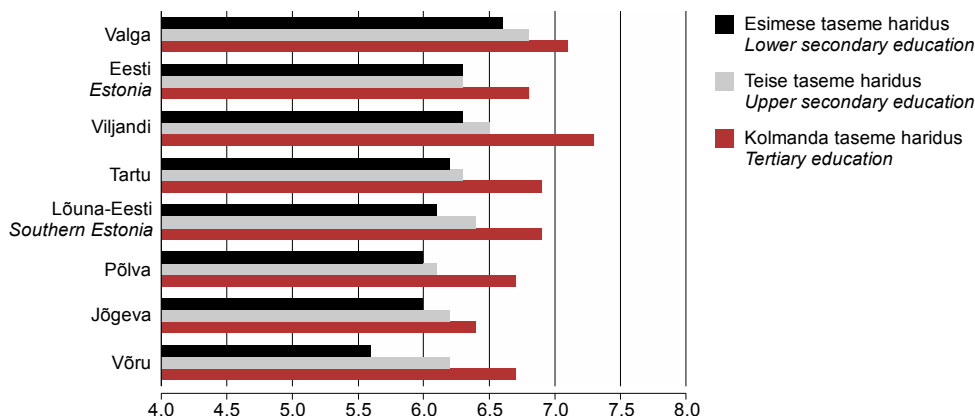
Rahvusvahelise haridustasemete klassifikaatori (ISCED 2011) järgi eristatakse kolme taset. Kõige üldisemalt öeldes hõlmab esimene tase alus- ja põhiharidust, teine kesk- ja kolmas kõrgharidust. Sellest jaotusest lähtuvalt oli 2016. aastal kogu Eestis 15–74-aastaste seas esimese taseme haridusega üle kuuendiku, teise taseme haridusega ligi pool ja kolmanda taseme haridusega üle kolmandiku inimestest (joonis 8). Lõuna-Eesti maakondades oli nii nagu ka kogu Eestis valdav osa inimesi teise taseme haridusega. Kolmanda taseme haridusega oli kõige rohkem inimesi Tartu maakonnas, kus nende osatähtsus jäi natuke alla 40%. Kõige vähem oli kolmanda taseme haridusega inimesi Põlva ja Valga maakonnas, kus nende osatähtsus jäi viiendiku juurde. Esimese taseme või madalama haridusega oli kõige vähem inimesi Tartu maakonnas, kus nende osatähtsus oli veidi madalam ka tervest Eestist. Esimese taseme

haridusega oli Lõuna-Eesti maakondadest kõige enam inimesi Viljandi ja Jõgeva maakonnas, kus nende osatähtsus ületas veerandi selle piirkonna elanikest. Võrreldes kogu Eestiga oli Lõuna-Eesti maakondades esimese taseme haridusega inimeste osatähtsus suurem.

Varasemad uurimused on välja toonud, et kõrgema haridustasemega inimesed on ka eluga rohkem rahul (Ross ja Willigen 1997; Tiit ja Servinski 2015). Kui vaadata hinnanguid eluga rahulolule terves Eestis ja Lõuna-Eestis rahvusvahelise kolme haridustaseme klassifikaatori järgi, siis võib seda ka kinnitada (joonis 9). Nimelt ilmnes, et esimese taseme haridusega inimesed hindasid üldist eluga rahulolu madalamalt kui teise ja kolmanda taseme haridusega inimesed. Kõige kõrgemad hinnangud andsid rahulolule kolmanda taseme haridusega inimesed. Terves Eestis hindasid esimese taseme haridusega inimesed eluga rahulolu keskmiselt 6,3, teise taseme haridusega 6,3 ja kolmanda taseme haridusega 6,8-ga. Lõuna-Eesti piirkonnas hindasid üldist eluga rahulolu esimese taseme haridusega inimesed keskmiselt 6,1, teise taseme haridusega 6,4 ja kolmanda taseme haridusega 6,9-ga. Seega olid Lõuna-Eestis tõesti kõrgema haridusega inimesed eluga pigem keskmiselt rohkem rahul.

Joonis 9. Eluga rahulolu Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades haridustaseme järgi, 2013

Figure 9. Life satisfaction by educational levels in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Lõuna-Eestis oli kogu Eestiga võrreldes suurem esimese taseme haridusega inimeste osatähtsus. Nende osatähtsus oli suurem kõigis maakondades, v.a Tartu. Samuti oli kogu Eestiga võrreldes kõigis Lõuna-Eesti piirkonna maakondades peale Tartu väiksem kolmanda taseme haridusega inimeste osatähtsus. Seega oli Lõuna-Eestis piirkonnas kogu Eestiga võrreldes suurem madalama haridustasemega inimeste osatähtsus. Kui vaadata aga eluga rahulolu haridustaseme järgi, siis madalama haridustasemega inimesed olid Lõuna-Eesti piirkonnas eluga vähem rahul kui terves Eestis keskmiselt. Kõrgema haridusega inimesed olid nii terves Eestis kui ka Lõuna-Eesti piirkonna maakondades eluga rohkem rahul.

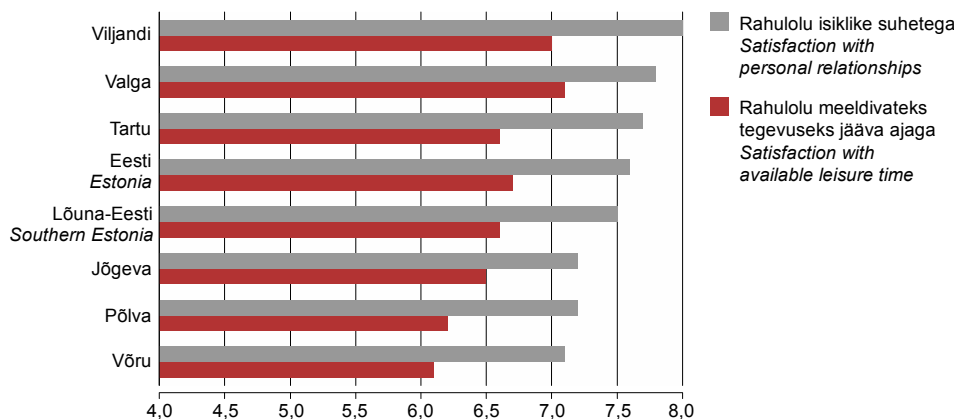
Ajakasutus ja sotsiaalsed suhted

Elukvaliteeti mõjutab väga palju töö ja vaba aja tasakaal. Varasemad uurimused (Szűcs jt 2011) on näidanud, et inimese subjektiivne heaolu suureneb koos tundidega, mis ta päevas töötab, kuid seda ainult teatud tasemeni. Edasi hakkab töötundide rohkus juba vähendama tööga ja üldist eluga rahulolu. Vabal ajal, kui inimene saab tegeleda endale meelepäraste asjadega ning veeta aega koos sõprade ja perega, on oluline mõju inimese heaolule ja üldisele eluga rahulolule (Eurostat 2013). Peale selle mõjutab inimeste elukvaliteeti ka tugivõrgustiku olemasolu, sest inimene on sotsiaalne isend ja on loodud elama koos teistega (Hossain ja Ali 2014). Nii seostataksegi tugivõrgustiku olemasolu ja piisaval hulgal rahuldust pakkuvaid lähedasi suhteid parema elukvaliteediga (Eurostat 2013). Ajakasutuse ja sotsiaalsete suhete valdkonnast antakse ülevaade lähtuvalt inimeste hinnangust töö ja vaba aja tasakaalule, rahulolule isiklike suhetega ja tugivõrgustikuga.

Töö ja vaba aja vahelise tasakaalu hindamiseks vaadatakse inimeste rahuloluhinnanguid meeldivateks tegevusteks jääva aja kohta (joonis 10). Terve Eesti keskmine hinnang oli 6,7 ja Lõuna-Eestis oli hinnang samaväärne. Lõuna-Eesti piirkonnas oli rahulolu kõige suurem Valga maakonnas – 7,1. Veel oli rahulolu suur meeldivateks tegevusteks jääva ajaga Viljandi maakonnas, kus see oli 7,0. Teistes Lõuna-Eesti maakondades jäid rahuloluhinnangud terve Eesti keskmisest väiksemaks. Tartu maakonnas oli rahulolu meeldivateks tegevusteks jääva ajaga 6,6 ehk samaväärne Lõuna-Eesti piirkonna keskmisega. Rahulolu oli kõige väiksem Võru maakonnas – 6,1. EL-28 keskmine hinnang rahulolule meeldivateks tegevusteks jääva aja kohta oli samuti 6,7 nagu ka kogu Eestis.

Joonis 10. Rahulolu meeldivaks tegevuseks jääva aja ja isiklike suhetega Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 10. Satisfaction with available leisure time and personal relationships in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Kui vaadata rahuloluhinnanguid isiklike suhete kohta, siis ilmneb, et rahulolu isiklike suhetega oli suurem kui rahulolu meeldivateks tegevusteks jääva ajaga (joonis 10). Keskmine rahuloluhinnang oli kogu Eestis 7,6 ja samaväärne oli see ka Lõuna-Eesti piirkonnas. Lõuna-Eesti maakondadest oli rahulolu kõige suurem Viljandi maakonnas. Keskmine rahuloluhinnang isiklikele suhetele oli seal 8,0. Ka Tartu ja Valga maakonnas oli rahulolu isiklike suhetega piirkonna keskmisest suurem, jäädes 7,8 juurde. Lõuna-Eestis oli rahulolu isiklike suhetega väiksem Võru maakonnas, kus keskmine hinnang on 7,1. EL-28 riikide seas oli hinnang samuti kõrge (7,8), ületades natuke ka kogu Eesti keskmist isiklike suhetega rahulolu hinnangut.

Et saada paremat ülevaadet sotsiaalsetest suhetest, siis vaadatakse peale rahulolu isiklike suhetega ka tugivõrgustiku olemasolu ehk seda, kui paljudel inimestel on olemas keegi, kellelt saab vajadusel abi paluda. Kogu Eestis vastas 95,5% inimestest, et neil on keegi, kelle poole saab vajadusel abi saamiseks pöörduda. 4,5% vastas sellele küsimusele, et neil pole sugulasi, sõpru ega naabreid, kellelt saaks abi paluda. Lõuna-Eestis oli abi saamiseks kellegi poole pöörduda 95,4%-l inimestest ja 4,6%-l ei olnud kedagi lähedast, kellelt abi küsida. Lõuna-Eesti piirkonnas oli Jõgeva, Põlva, Tartu ja Viljandi maakonnas rohkem kui 95% inimestest abi saamiseks kellegi lähedase poole pöörduda. Valga ja Võru maakonnas oli suurem nende inimeste osatähtsus, kellel enda hinnangul polnud abi saamiseks kellegi poole pöörduda. Võru maakonnas oli nende osatähtsus 5,3% ja Valga maakonnas 6,6%.

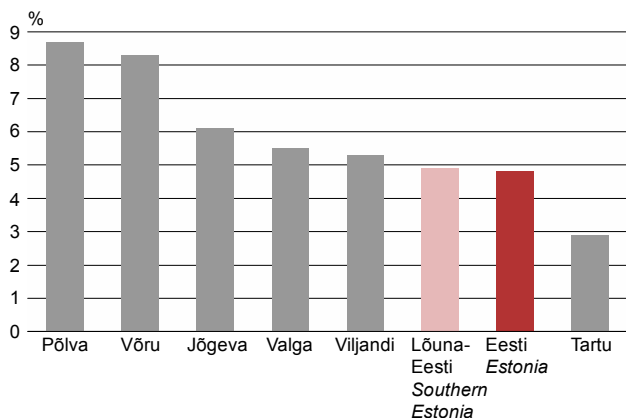
Ajakasutuse ja sotsiaalsete suhete puhul olid terve Eesti ja Lõuna-Eesti piirkond sarnased. Rahulolu meeldivateks tegevusteks jääva ajaga oli Lõuna-Eestis terve Eesti ja EL-28 keskmisega samaväärne. Samaväärne oli ka rahulolu isiklike suhetega ja proportsionaalselt oli sama suur ka inimeste osatähtsus, kel oli abi saamiseks mõne lähedase poole pöörduda.

Turvalisus

Inimese turvatunnet võivad mõjutada nii majanduslikud kui ka psühholoogilised ohud. Majanduslikud ohud on elamistingimiste halvenemine ja inimese võime muutunud olukorraga toime tulla. Psühholoogilised aga sellised, mis võivad tekkida tajutavast ebakindlusest. Isegi kui vägivalla või kuritegevusega otseselt kokku ei puututa, mõjutab ebaturvaline keskkond psühholoogilist turvalisust, loob ebakindlust ja õõnestab ka elukvaliteeti. (Eurostat 2013) Järgnev annab ülevaate majanduslikust turvalisusest lähtuvalt sügava materiaalse ilmajäetuse määra. Leibkonnad, kes on sügavas materiaalses ilmajäetuses, on materiaalselt haavatavad oma kehva majandusliku olukorra tõttu juba praegu. Psühholoogilisest turvalisusest antakse ülevaade inimeste enda hinnangu järgi (turvalisus oma elukohas).

Sügava materiaalse ilmajäetuse määr näitab isikute osatähtsust, kes ei saa endale võimaldada nelja komponenti üheksast: 1) üüri- ja kommunaalkulude tasumist, 2) kodu piisavalt soojana hoidmist, 3) ettenägematuid kulutusi, 4) üle päeva liha, kala või nendega samaväärseid valke sisaldava toidu söömist, 5) nädalast puhkust kodust eemal, 6) autot, 7) pesumasinat, 8) värvitelerit või 9) telefoni. See näitaja oli 2016. aastal samaväärne nii terves Eestis kui ka Lõuna-Eestis, jäädes natuke alla 5% (joonis 11). Lõuna-Eesti maakondadest oli olukord kõige parem Tartu maakonnas, kus sügava materiaalse ilmajäetuse määr oli 2,9%. Lõuna-Eestis oli kõige kõrgem sügava materiaalse ilmajäetuse määr Põlva ja Võru maakonnas – üle 8%. Samas pole „Põlva maakonna arengukavas“ ja „Võru maakonna arengustrateegias 2014–2025“ Eesti keskmisest märgatavalt suuremat sügavat materiaalse ilmajäetuse määra kindlaks määratud kui ühte olulist majandusliku turvalisuse riski. Ka Jõgeva, Valga ja Viljandi maakonnas oli sügava materiaalse ilmajäetuse määr terve Eesti omast kõrgem, jäädes 5,3–6,1% vahele. Seega oli Lõuna-Eesti piirkonnas kuuest maakonnast viies sügava materiaalse ilmajäetuse määr terve Eestiga võrreldes kõrgem.

Joonis 11. Sügava materiaalse ilmajäetuse määr Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2016
Figure 11. Severe material deprivation rate in Estonia and Southern Estonian counties, 2016

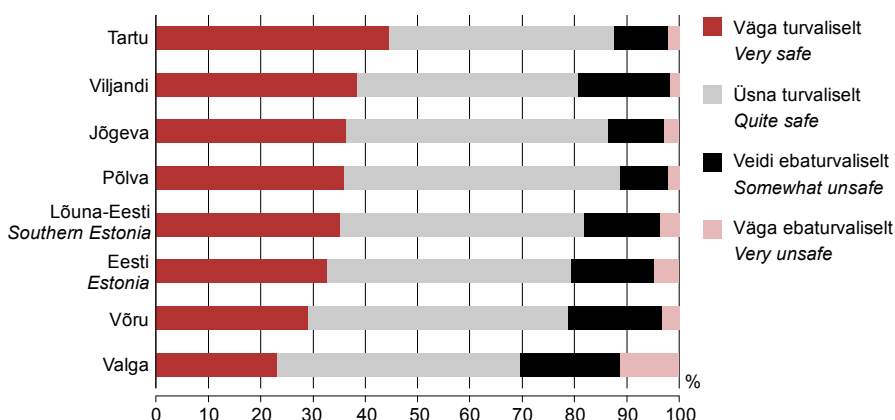

Psühholoogilisest turvalisusest ülevaate saamiseks vaadatakse, kuivõrd turvaliselt tunnevad inimesed end elukoha läheduses üksi kõndides pärast pimeduse saabumist (joonis 12). Turvalisusele anti hinnang lähtuvalt järgmistest vastusevariantidest: väga turvaliselt, üsna turvaliselt, veidi ebaturvaliselt ja väga ebaturvaliselt. Terves Eestis leidis 79,3% vastanutest, et tunneb end elukoha läheduses üksi pärast pimeduse saabumist väga või üsna turvaliselt. Kui vaadata Lõuna-Eesti piirkonna hinnanguid, siis need olid terve Eesti omast isegi veidi paremad – 82%. Lõuna-Eesti maakondades tundsid ennast kõige turvalisemalt Tartu maakonna elanikud, 44,4% vastanutest märkis, et tunneb ennast väga turvaliselt. Turvalisuse enda elukohas kõrgeks hinnanud osatähtsus oli suur ka Viljandi, Jõgeva ja Põlva maakonnas. Lõuna-Eesti piirkonnas oli

Võru ja Valga maakonnas väiksem nende inimeste osatähtsus, kes oma elukoha ümbrust pimedal ajal turvaliseks pidasid. Lõuna-Eesti piirkonnas oli Valga maakonnas kõige enam neid inimesi, kes leidsid, et tundsidi ennast ebaturvaliselt – veidi ebaturvaliselt 19,2% ja väga ebaturvaliselt 11,2%. Kui vaadata, kui turvaliselt tundsid ennast EL-28 kodanikud, siis ilmneb, et olukord oli üsna sarnane terve Eestiga. Nimelt leidis 28,4% vastanutest, et tunneb ennast üksinda enda elukoha läheduses pimedas ringi liikudes väga turvaliselt ja 46,4% üsna turvaliselt. Seda, et kuritegevust tajutakse teiste sotsiaalsete probleemide kõrval väikese probleemina, kinnitas ka aruanne „Kuritegevus Eestis 2016“ (Ahven 2016), mis tugines Eurobaromeetri 2016. aasta uuringule. Nimelt leidis 2016. aasta sügisel vaid 3% Eesti inimestest, et riigi peamine mure on kuritegevus. Kõige olulisemaks murekohaks peeti hoopis tervishoidu ja sotsiaalkindlustust (41%) ning majandust (33%).

Joonis 12. Elanike hinnang turvalisusele Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 12. Safety assessments by persons living in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Majandusliku turvalisuse puhul oli olukord Lõuna-Eesti piirkonnas ja kogu Eestis samaväärne, kui lähtuda sügava materiaalse ilmajäetuse määra. Lõuna-Eesti maakondade erinevusi vaadates ilmnes, et piirkonna keskmist näitajat parandas märgatavalt Tartu maakonna madal näitaja ja kõrgis teistes Lõuna-Eesti piirkonna maakondades oli sügava materiaalse ilmajäetuse määr kõrgem kui terves Eestis. Psühholoogilise turvalisuse juures oli olukord Lõuna-Eesti piirkonnas terve Eestiga võrreldes isegi natuke parem ehk Lõuna-Eesti piirkonnas tundsid inimesed ennast turvaliselt pimedas üksi kodukoha läheduses liikudes. Lõuna-Eesti piirkonnas tundsid ennast kõige turvalisemalt Tartu maakonna elanikud ja kõige ebaturvalisemalt Valga maakonna elanikud.

Valitsemine

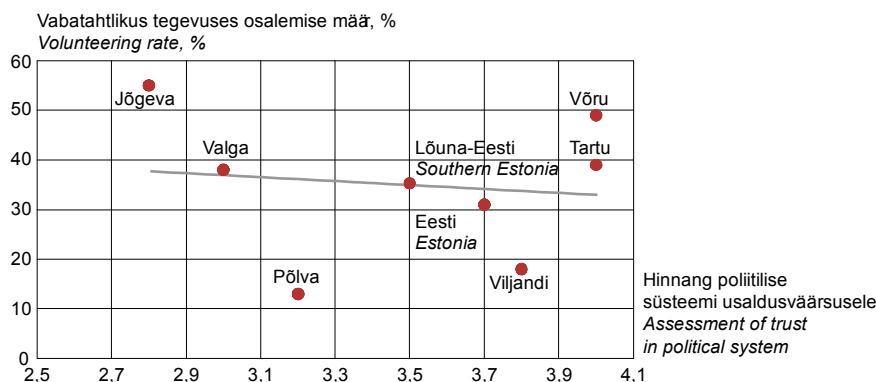
Poliitilised institutsioonid mängivad olulist rolli inimeste elukvaliteedi kujundamises. Seega on oluline, et need oleksid korruptsioonist vabad, valitsemine läbipaistev ja kõigile oleks kindlustatud ligipääs infole. See tagab kodanike usalduse poliitiliste institutsioonide vastu. Usaldus poliitilise süsteemi vastu on oluline näitaja valitsemise kvaliteedi hindamisel. (Eurostat 2013) Peale poliitiliste institutsioonide mõjutab inimeste elukvaliteeti ka see, kui palju ise soovetakse poliitika kujundamises või ühiskondlikus tegevuses kaasa rääkida ehk loeb kodanikuühiskonna aktiivsus. Kodanikuühiskond on riigist ja äriest üsna sõltumatu ühiskonnasfäär, kus üksikisikud ja rühmad teevad koostööd, et edendada oma huve ja väärtusi ning see tasakaalustab ärisektori ja avalikku võimu mõju ühiskonnas („Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020“). Valitsemise valdkonnast antakse ülevaade lähtuvalt hinnangust poliitilise süsteemi usaldusväärsusele ja vabatahtlikus tegevuses osalemisele.

Poliitilise süsteemi usaldusväärsuse hindamiseks vaadatakse vastuseid küsimusele „Kui palju Teie arvates võib usaldada järgmisi riiklike institutsioone? Poliitiline süsteem“. Poliitilise süsteemi usaldusväärsus oli hinnangute kohaselt väike ja oli terves Eestis 3,7 ja Lõuna-Eestis 3,5 (joonis 13). Lõuna-Eesti maakondades olid keskmisest paremad hinnangud usaldusväärsusele Võru ja Tartu maakonnas, kus need olid 4,0. Samuti oli Lõuna-Eesti piirkonnas keskmisest parem hinnang Viljandi maakonnas. Lõuna-Eesti maakondadest oli kõige halvem hinnang Jõgeva ja Valga maakonnas – natuke alla 3,0. Üldjoontes on hinnang poliitilise süsteemi usaldusväärsusele madal.

Vabatahtlikus tegevuses osalemist Eestis kirjeldatakse 2013. aasta Praxise uuringu „Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis“ tulemuste põhjal (Uus jt 2013). Uuringus defineeriti vabatahtlikuks tegevuseks oma aja, energia või oskuste pakkumine vabast tahtest ja rahalist tasu saamata, peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks, kusjuures oma pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks. Vabatahtliku tegevusena ei lähe arvesse näiteks raha või asjade annetamine ega doonorlus. Uuringu järgi osales viimase 12 kuu jooksul vabatahtlikus tegevuses 31% Eesti elanikest (joonis 13). Kõige levinum vabatahtlik tegevus oli heakorratöödel, koristus- ja ehitustalgutel osalemine (64%), samuti aitamine ürituste korraldamisel (34%). Lõuna-Eesti piirkonna kuuest maakonnast oli neljas vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Eesti keskmisest kõrgem. Kõige kõrgem oli vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Jõgeva maakonnas – 55%. See, et Jõgeva maakonnas väärtustatakse tugevat kodanikuühiskonda, paistab silma ka „Jõgevamaa uuendatud arengustrateegias 2020+“, kus on ühe olulise tegevusena välja toodud kogukondade ühistegevuse ja koostöö toetamine. Lõuna-Eesti piirkonnas oli kõrge vabatahtlikus tegevuses osalemise määr ka Võru, Tartu ja Valga maakonnas. Madal oli vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Põlva ja Viljandi maakonnas, kus see jäi märgatavalt alla ka Eesti keskmisele.

Joonis 13. Hinnang poliitilise süsteemi usaldusväärsusele ja vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 13. Assessment of trust in political system and rate of volunteering in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Valitsemise valdkonda puudutavad hinnangud olid poliitilise süsteemi usaldusväärsuse puhul madalad. Lõuna-Eesti piirkonna keskmine näitaja jäi natuke alla ka terve Eesti keskmisele. Lõuna-Eesti piirkonnas hinnati usaldusväärsust piirkonna keskmisest kõrgemaks Võru, Tartu ja Viljandi maakonnas. Kõige madalamaks hinnati usaldusväärsust Jõgeva maakonnas. Kui vaadata aga vabatahtlikus tegevuses osalemise aktiivsust, siis oli Lõuna-Eesti piirkonnas vabatahtlikus tegevuses osalemise määr kõrgem kui terves Eestis. Kõige kõrgem oli vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Jõgeva maakonnas ja kõige madalam Põlva maakonnas.

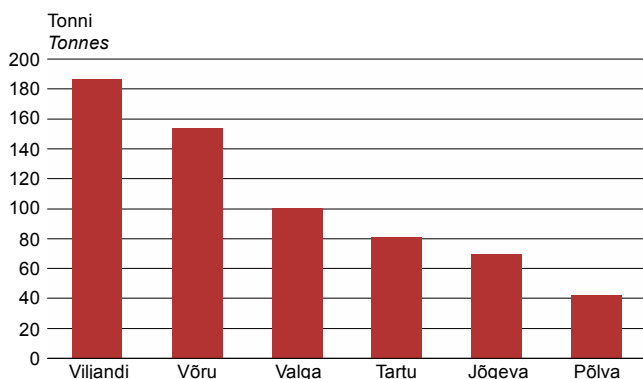
Keskkond

Elukvaliteeti ja tervist mõjutab palju ka elukeskkond (Diener ja Suh 1997). Saastunud loodus mitte üksnes ei halvenda elukvaliteeti, vaid on suur oht tervisele. Rikkumata loodus pakub aga rahulolu, parandab vaimset heaolu, annab võimaluse puhata igapäevaelu stressist ning olla füüsiliselt aktiivne (Streimikiene 2015). Peale selle, et loodus mõjutab inimeste tervist, hindab enamik inimesi ka ilusat ja puhast loodust ning hoolib loodusvarade püsimisest. Peale selle suurendab juurdepääs rohealadele elukvaliteeti, sest need annavad võimaluse veeta vaba aega looduses (Balestra ja Sultan 2012). Keskkonnast ülevaate andmiseks kasutatakse õhusaastet paiksetest saasteallikatest, rahulolu elukeskkonnaga ning puhkepiirkondade ja haljasaladega elukoha läheduses.

Paiksed saasteallikad on püsiva asukohaga üksikud saasteallikad (k.a teatud aja järel teisaldatavad saasteallikad) või ühel territooriumil asuvate saasteallikate rühm. Õhusaaste määramiseks hinnatakse peenosakeste (PM10) hulka õhus. Peenosakesed (PM10) on alla 10 mikromeetrise diameetriga tahked osakesed, mis võivad sügavale kopsudesse kandununa põhjustada põletikku ning halvendavad südame- ja kopsuhaigete inimeste tervist. Kogu Eestis oli 2013. aastal peenosakesi õhus 5196,13 tonni. Lõuna-Eestis oli peenosakesi 634,1 tonni. Seega moodustasid Lõuna-Eesti piirkonnas õhus leiduvad peenosakesed vaid 12% kogu Eesti peenosakeste osatähtsusest. Lõuna-Eesti maakondadest oli kõige vähem peenosakesi õhus Põlva maakonnas, kus nende hulk jäi natuke alla 42 tonni (joonis 14). Kõige rohkem oli peenosakesi Viljandi maakonna õhus – natuke üle 186 tonni. Suurem oli ka peenosakeste hulk Võru maakonna õhus – natuke üle 150 tonni. Eesti maakondadest oli kõige suurem peenosakeste osatähtsus Ida-Viru maakonna õhus, kus see oli 3715,73 tonni ehk 70% kogu Eesti peenosakeste hulgast. Üldjoontes võib õhusaaste olukorda Lõuna-Eestis pidada heaks, sest peenosakeste osatähtsus õhus oli väike. Ka Lõuna-Eesti maakondade arengukavades rõhutatakse piirkonna puhast ja kaunist loodust kui piirkonna olulist eelist.

Joonis 14. PM10 peenosakeste hulk õhus Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 14. Quantity of particulate matter (PM10) in ambient air in Southern Estonian counties, 2013

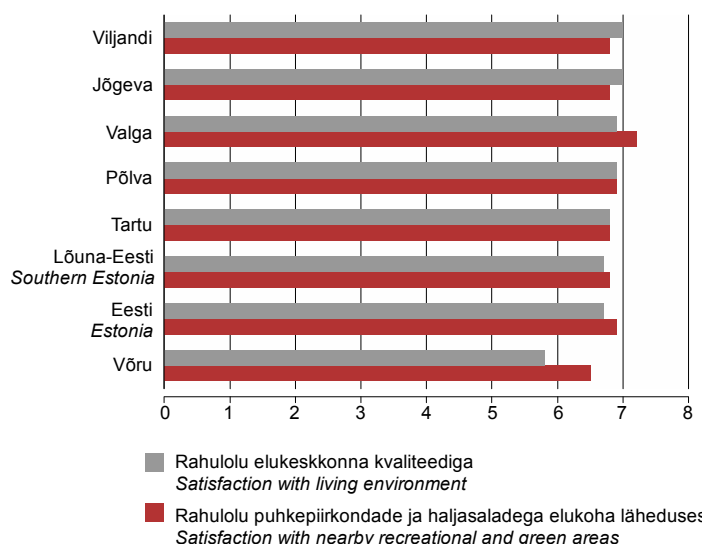
Peale piirkonna õhusaaste on keskkonnast parema ülevaate saamiseks oluline arvesse võtta ka inimeste rahulolu elukeskkonnaga. 2013. aastal oli terves Eestis ja Lõuna-Eesti piirkonnas rahulolu elukeskkonnaga 6,7 (joonis 15). Lõuna-Eesti piirkonnas oli kuuest maakonnast viies keskmine rahulolu Lõuna-Eesti piirkonna keskmisest rahulolust suurem. Piirkonna suurim oli rahulolu Jõgeva ja Viljandi maakonnas. Ka Põlva, Valga ja Tartu maakonnas oli elukeskkonnale antud hinnang piirkonna keskmisest parem. Vaid Võru maakonnas oli rahulolu elukeskkonna kvaliteediga märgatavalt väiksem ja oli alla 6.

Üldist rahulolu puhkepiirkondade ja haljasaladega elukoha läheduses vaadates ilmnes, et see oli terves Eestis ja Lõuna-Eesti piirkonnas natuke suurem kui rahulolu elukeskkonnaga. Terves

Eestis oli rahulolu 6,9 ja Lõuna-Eesti piirkonnas oli see samaväärne (joonis 15). Lõuna-Eestis oli rahulolu kõige suurem Valga maakonnas – 7,2, kõige väiksem Võru maakonnas – 6,5. Ülejäänud maakondades olid rahuloluhinnangud natuke alla 7 punkti. Ka rahulolu elukeskkonna kvaliteediga oli madalam just Võru maakonnas. „Võru maakonna arengustrateegia 2014–2025“ järgi peetakse piirkonna mitmekesist loodust ja rohkeid huiobjekte maakonna tugevuseks, aga on öeldud, et potentsiaali oleks võimalik veelgi paremini rakendada. Võimalik, et seda arvavad ka piirkonna elanikud ja seetõttu olid ka rahuloluhinnangud veidi halvemad.

Joonis 15. Rahulolu elukeskkonnaga puhkepiirkondades ja haljasaladega elukoha läheduses Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 12. Satisfaction with living environment and nearby recreational and green areas in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Keskkonnaga ollakse Lõuna-Eestis üldiselt rahul. Kui vaadata õhusaastet PM10 peenosakeste koguse järgi õhus, siis Lõuna-Eestis olid näitajad väikesed ja kogu Eesti peenosakestest oli Lõuna-Eesti maakondadest kokku pärit vaid 12%. Peale selle oli kogu Eestis ja Lõuna-Eesti piirkonnas võrdväärselt hea hinnang rahulolule elukeskkonnaga ning puhkepiirkondade ning haljasaladega elukoha läheduses. Rahulolu oli Lõuna-Eesti piirkonnas väiksem Võrumaal.

Üldine eluga rahulolu

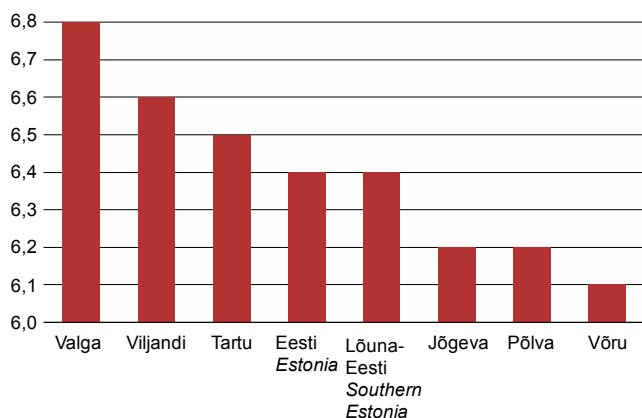
Kui teistest valdkondadest antakse elukvaliteedi mudelis ülevaade nii objektiivseid kui ka subjektiivseid näitajaid kasutades, siis üldise eluga rahulolu puhul hinnatakse vaid subjektiivset. Üldine eluga rahulolu hõlmab kõiki juba eespool käsitletud valdkondi ja annab suurema kaalu inimese enda hinnangule eluga rahulolu kohta (Eurostat 2013).

Kogu Eestis hindasid inimesed rahulolu eluga 6,4-ga ja samaväärne oli rahulolu eluga ka Lõuna-Eesti piirkonnas (joonis 16). Lõuna-Eestis ollakse eluga kõige enam rahul Valga maakonnas. Kui vaadata teiste kategooriate hinnanguid, siis Valga maakonnas oli kõige parem hinnang ka ajakasutuse ja isiklike suhete, elamistingimuste ning praeguse töö kohta. Lõuna-Eesti piirkonna keskmisest parem oli hinnang üldisele eluga rahulolule ka Viljandi maakonnas. Viljandi maakonnas olid teiste kategooriate hulgas paremad hinnangud ka elukeskkonna kvaliteedile, rahulolule ajakasutuse ja sotsiaalsete suhetega ning eluruumi olukorrale. Veel oli Lõuna-Eesti maakondadest keskmisest veidi parem hinnang Tartu maakonnas. Tartu maakond sai enamikus elukvaliteedi raamistiku valdkondades head tulemused. Lõuna-Eestis oli eluga rahulolu väiksem

Võru, Jõgeva ja Põlva maakonnas. Need kolm maakonda olid enamiku elukvaliteedi mudelis hinnatud näitajate puhul kehvas olukorras. Samas aga oli ka nendes maakondades valdkondi, mis võivad parandada elukvaliteeti. Näiteks oli Võru ja Jõgeva maakonnas kõrge vabatahtlikus tegevuses osalemise määr. Jõgeva ja Põlva maakonna õhus oli kõige vähem PM10 peenosakesi, seega oli õhu kvaliteet hea. Samuti oli Põlva maakonnas psühholoogilise turvalisuse näitaja kõige parem. Kui vaadata hinnangut üldisele eluga rahulolule EL-28 riikide seas, siis oli see 7,1 ehk mõnevõrra parem kui kogu Eestis.

Joonis 16. Üldine eluga rahulolu Eestis ja Lõuna-Eesti maakondades, 2013

Figure 16. Overall life satisfaction in Estonia and Southern Estonian counties, 2013

Kokkuvõte

Elukvaliteedi hindamine annab ülevaate piirkonna arengust ja aitab selle kaudu parandada heaolu. Kui varem kasutati heaolu hindamiseks SKP-d, siis nüüd on lisaks võetud kasutusele mitmemõõtmeline elukvaliteedi mudel. See hõlmab paljusid valdkondi, näiteks sissetulek, elamistingimused, tööhõive, ajakasutus, sotsiaalsed suhted jne. Elukvaliteedi hindamise mudelis kasutatakse elukvaliteedist ülevaate andmiseks nii objektiivseid kui ka subjektiivseid näitajaid. Selle artikli eesmärk on anda ülevaade Lõuna-Eesti elukvaliteedist. Aluseks võeti Eurostati 8+1-tasemeline elukvaliteedi mudel. Iga taseme juures anti ülevaade valdkonda kirjeldavatest näitajatest. Kõikides valdkondades on Lõuna-Eesti maakondade tulemusi võrreldud kogu Eestiga, et luua parem pilt olukorrast Lõuna-Eestis. Järgnevalt lühiülevaade iga maakonna kohta.

Jõgeva maakond jäi elukvaliteedi mudelis hinnatud valdkondade järgi Lõuna-Eesti maakondadest keskmiste hulka. Hea oli olukord tööhõives, sest tööhõive määr oli piirkonnas üks Lõuna-Eesti kõrgemaid ja ka töötuse määr oli madal. Samuti oli väga hea rahuloluhinnang ajakasutuse ja sotsiaalsete suhete puhul. Jõgeva maakonna õhus oli madal PM10 peenosakeste tase ja rahulolu elukeskkonnaga ning puhke- ja haljasaladega elukoha läheduses oli üks suuremaid. Jõgeva maakonnas oli küll lühem keskmine oodatav eluiga ja väiksem tervena elatud aastate arv, samas aga oma tervise olid heaks või väga heaks hinnanud rohkem kui pooled inimesed. Hinnang majanduslikule healole lähtuvalt sügava materiaalse ilmajäetuse määrast oli terve Eestiga võrreldes kõrge. Psühholoogilist turvalisust hinnati inimeste arvamusel järgi selle kohta, kuivõrd turvaliselt nad ennast üksi pimedas koju kõndides tunnevad. Rohkem kui kolmandik leidis, et väga turvaliselt. Valitsemise valdkonnas oli Jõgeva maakonnas väikseim usaldus poliitilise süsteemi vastu. Samas aga oli Jõgeva maakonnas kõige kõrgem vabatahtlikus tegevuses osalemise määr. Olukord oli halvem materiaalse toimetuleku ja elamistingimuste juures. Nimelt oli Jõgeva maakonnas madalam palk ja ka rahulolu leibkonna rahalise toimetulekuga. Peale selle oli vähem ka väga heas või heas korras eluruume ja ka rahulolu elamistingimustega oli väiksem kui Lõuna-Eesti piirkonna teistes maakondades. Jõgeva maakonnas elas ka proportsionaalselt rohkem madalama haridustasemega inimesi ja üldine eluga rahulolu oli madalamate seas.

Põlva maakond jäi elukvaliteedi mudelis hinnatud valdkondade põhjal Lõuna-Eesti piirkonna halvemaks olukorras olevate maakondade hulka. Hea oli olukord keskkonna puhul – õhus oli vähe PM10 osakesi ja ka rahulolu elukeskkonna ning puhke- ja haljasaladega oli suur. Kehv oli aga olukord materiaalse toimetuleku ja elamistingimuste puhul, sest Põlva maakonnas oli Lõuna-Eesti piirkonna madalaim palk, vähene rahulolu leibkonna rahalise olukorraga, väike väga heas või heas seisukorras eluruumide osatähtsus ja rahulolu eluasemega. Samuti oli piirkonnas kõrgem töötuse ja madalam hõivemäär ning ka rahulolu tööga oli vähene. Põlva maakonnas oli ka lühem oodatav eluiga, väiksem tervena elatud aastate arv ning väga hea või hea tervisega inimeste osatähtsus. Põlva maakonna elanikud olid ka vähem rahul enda ajakasutuse ja isiklike suhetega. Sügava materiaalse ilmajäetuse määr oli samuti kõrge, kuid psühholoogilisele turvalisusele antud hinnangute põhjal võib pidada olukorda Põlva maakonnas heaks, sest 36% elanikest leidis, et seal on väga turvaline ringi liikuda üksi pärast pimeduse saabumist. Valitsemise valdkonnas oli Põlva maakonna hinnang madal. Põlva maakonda iseloomustas ka suurem madalama haridustasemega inimeste osatähtsus ja ka üldine eluga rahulolu oli väiksem.

Tartu maakonnas oli enamiku elukvaliteedi mudelis hinnatud valdkondade olukord igati hea. Näiteks oli seal Lõuna-Eesti piirkonna kõrgeim palgatase ja suurim rahulolu leibkonna rahalise olukorraga. Suur oli ka väga heas või heas olukorras eluruumide osatähtsus ja rahulolu eluasemega. Olukord oli väga hea ka tööhõive, tervise ning turvalisuse puhul. Ajakasutuse ja isiklike suhete valdkonnas oli Tartu maakonnas küll suur rahulolu isiklike suhetega, aga rahulolu meeldivateks tegevusteks jääva ajaga oli väiksem. Valitsemise valdkonnas oli kõrgem hinnang poliitiliste süsteemide usaldusväärsusele, aga vabatahtlikus tegevuses osalemise määr oli terve Lõuna-Eesti piirkonna osatähtsusega samaväärne. Keskkonna puhul oli PM10 osakeste hulk küll väike, kuid rahulolu elukeskkonna ja haljasaladega oli Lõuna-Eesti piirkonna keskmisega samaväärne. Tartu maakonnas oli rohkem kõrgema haridusega inimesi, kuid üldine eluga rahulolu jäi Lõuna-Eesti piirkonnas keskmiste hulka.

Valga maakond oli elukvaliteedi mudelis hinnatud valdkondade järgi Lõuna-Eesti paremiku hulgas. Valga maakonnas oli küll väike palk, kuid rahulolu leibkonna rahalise olukorraga oli Lõuna-Eesti piirkonna keskmisega samaväärne. Samas oli rahulolu suur eluruumide seisukorra puhul, suur oli ka heas või väga heas olukorras eluruumide osatähtsus. Tööhõive määr oli Lõuna-Eesti piirkonna omast madalam ja töötuse määr kõrgem. Rahulolu oma tööga oli aga suur. Valga maakonnas oli oodatav eluiga pikk ja tervena elada jäänud aastate arv suur, kuid enda tervist heaks või väga heaks pidavate inimeste osatähtsus oli väike. Hinnangud ajakasutusele ja isiklikele suhetele olid Valga maakonnas head. Turvalisuses oli olukord lähtuvalt sügava materiaalse ilmajäetuse määrast terve Lõuna-Eesti piirkonnaga samaväärne, kuid suurem oli nende inimeste hulk, kes tõdesid, et tunnevad ennast elukoha läheduses üksi pimeduse saabudes ringi liikudes ebaturvaliselt. Usaldus poliitilise süsteemi suhtes oli Valga maakonnas üks madalamaid ja vabatahtlikus tegevuses osalemise määr samaväärne terve Lõuna-Eesti piirkonnaga. Rahulolu elukeskkonna ja puhkepiirkondade ning haljasaladega elukoha läheduses oli üks suuremaid. Ka üldine eluga rahulolu oli Valga maakonnas Lõuna-Eesti maakondadest kõige suurem.

Viljandi maakond oli vaadeldud näitajatest lähtuvalt Lõuna-Eesti piirkonna paremike seas. Palgatase oli Lõuna-Eesti maakondade kõrgemate hulgas, samas rahulolu leibkonna rahalise toimetulekuga oli keskmine. Suur oli ka rahulolu eluasemega, aga heas või väga heas seisukorras eluruumide osatähtsus oli väike. Tööhõive määr oli terve Lõuna-Eesti piirkonna keskmisega samaväärne. Töötuse määr oli kõrge ja rahulolu tööga vähene. Oodatav eluiga sünnimomendil oli Lõuna-Eesti piirkonna keskmiste seas, tervena elatud aastate arv aga paremate seas. Väga hea või hea tervisega inimeste osatähtsus oli alla 50%. Rahulolu ajakasutuse ja isiklike suhetega oli suur. Hinnangud turvalisusele lähtuvalt sügava materiaalse ilmajäetuse määrast olid samavääred terve Lõuna-Eesti piirkonnaga. Viljandi maakonnas oli suur nende inimeste hulk, kes tõdesid, et tunnevad ennast elukoha läheduses üksi pimeduse saabudes ringi liikudes turvaliselt. Usaldus poliitilise süsteemi vastu oli suur, kuid vabatahtlikus tegevuses osalemise määr madal. Viljandi maakonnas oli rahulolu elukeskkonna ning puhkepiirkondade ja haljasaladega üks kõrgemaid ning ka üldine eluga rahulolu oli suur.

Võru maakond oli elukvaliteedi mudelis valdkondade järgi Lõuna-Eesti piirkonnas kehvemate hulgas. Parem oli hinnang valitsemise valdkonnas poliitilise süsteemi usaldusväärsusele ja kõrge oli ka vabatahtlikus tegevuses osalemise määr. Halvem oli olukord aga materiaalse toimetuleku ja elamistingimuste, tööhõive, ajakasutuse ja isiklike suhete, keskkonna ning turvalisusega. Tervise puhul oli Võru maakonnas väike tervena elada jäänud aastate arv. Samas oli oodatav keskmine eluiga Lõuna-Eesti piirkonna keskmiste seas ja ka väga hea või hea tervisega olid pooled Võru maakonna inimesed. Üldine eluga rahulolu oli Võru maakonnas Lõuna-Eesti madalaim.

Summary

The purpose of this article is to examine the quality of life in Southern Estonia. Evaluating the quality of life enables to obtain an overview of regional development and thereby contributes to improving well-being. In order to do that, a multi-dimensional quality of life framework based on Eurostat's 8+1 quality of life dimensions is used. It comprises many areas, such as income, living conditions, employment, time use and social interactions, etc. Both objective and subjective indicators are used. Indicators describing each dimension are presented. In all dimensions, the results of Southern Estonian counties are compared to Estonia as a whole, in order to see the situation in Southern Estonia more clearly.

The first dimension in the quality of life framework is material living conditions. These provide an overview of people's financial resources and what conditions they live in. In Southern Estonia, the situation was worse compared to Estonia as a whole. The average gross monthly wages were lower in Southern Estonia, whereas satisfaction with household's financial situation was similar to that in Estonia as a whole. In terms of living conditions, the situation in Southern Estonia compared to the whole country was worse as well, as the share of dwellings in very good or good condition was lower and there were more dwelling-related problems. Satisfaction with one's dwelling in Southern Estonia was also slightly lower than in Estonia as a whole.

The employment dimension examines people's involvement in employment. A region's higher employment rate ensures a better sense of social and financial security. In most Southern Estonian counties, the employment rate was lower than in Estonia as a whole. Employment rate was high in Tartu county, reaching 74.1%, and unemployment rate was 3.6%. In the region of Southern Estonia, employment rate was the lowest in Põlva county, where it was 56.4%, and unemployment rate was 10.3%. In other counties of Southern Estonia, employment rate was in the range 63–68%. At the same time, employed persons in Southern Estonia were satisfied with their work: their satisfaction with current job was equal to that of the whole country.

The next quality of life dimension is health. Health impacts quality of life significantly as it also influences other levels in the quality of life framework, e.g. material coping, social interactions, employment, etc. Of the Southern Estonian counties, Tartu county had the longest life expectancy, healthy life years and the largest share of people who perceived their health as good or very good. In the region, life expectancy was shortest in Jõgeva county. The share of people with weight problems was the same in Southern Estonia and Estonia as a whole, amounting to slightly above 50% of persons aged 18–64.

The fourth quality of life dimension is education. Education plays an important role in promoting social development and well-being. Overall in the region of Southern Estonia, there were more people with lower secondary education and less people with tertiary education. Only in Tartu county, the share of people with lower secondary education was smaller and the share of those with tertiary education was larger. Considering life satisfaction by level of education, it is noticeable that people with higher educational levels were more satisfied with their lives.

The fifth quality of life dimension is time use and social relations. The balance of work and leisure time, satisfaction with personal relationships and the existence of a support network have a major impact on overall quality of life. In the category of time use and social relations, people's satisfaction in Southern Estonia was about the same as in the whole country. Satisfaction with time use was high in Estonia as a whole as well as in Southern Estonia. Satisfaction with personal relationships was even higher. Also more than 95% of people in Estonia as a whole and in Southern Estonia had an existing support network.

The sixth quality of life dimension is safety. There are many factors which impact the sense of safety, so this dimension can notionally be divided into two – economic and physical safety. Economic safety evaluates people's ability to cope if their financial situation deteriorated. Physical safety evaluates risks which may be associated with feeling psychologically insecure. In terms of economic safety, the situation was worse in Southern Estonian counties based on severe material deprivation rate. Severe material deprivation rate was low in Tartu county, but in other Southern Estonian counties it was higher than in Estonia as a whole. In terms of physical safety, the situation was positive in Southern Estonia, meaning that people feel safe when walking in one's neighbourhood alone in the dark.

The dimension of governance provides an overview of trust in the political system and civil activism. The ratings of trust in the political system were equally low in Estonia as a whole and Southern Estonia. However, Southern Estonia had a relatively high rate of volunteering. In as many as four counties, the share of people who had volunteered was higher than in Estonia as a whole.

The eighth dimension in the quality of life framework is environment. Environment has a significant impact on people's health and quality of life. When evaluating the condition of the environment in terms of pollution, i.e. the quantity of particle matter (PM10) in ambient air, the share in Southern Estonia was small and constituted only 12% of the total share of PM10 in ambient air in Estonia. Satisfaction with living environment was equally high in Southern Estonia and in the whole country. Satisfaction was also high when it comes to nearby recreational and green areas.

The last dimension in the quality of life framework is overall life satisfaction. This includes all the dimensions discussed before and is a person's subjective perception of quality of life. People in Estonia as a whole and in Southern Estonia rated overall life satisfaction similarly (6.4). In half of the Southern Estonian counties (Valga, Viljandi, Tartu) the overall life satisfaction was higher than the region's average.

Allikad

Sources

- Ahven, A. (2016). Kuritegevus Eestis 2016. [www] http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf (15.07.2017).
- Anderson, R., Mikulič, B., Vermeylen, G., Lyly-Yrjanainen, M. & Zigante, V. (2009). Second European Quality of Life Survey Overview. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Balestra, C., & Sultan, J. (2012). Home sweet home: The determinants of residential satisfaction and its relation with well-being. OECD Statistics Directorate Working Papers, OECD, Paris.
- Bilevičienė, T., Bilevičiūtė, E., & Drakšas, R. (2016). Employment as a Factor of Life Quality, Journal of International Studies. No. 9: 203–216. [DOI]: 10.14254/2071-8330.2016/9-3/16.
- Chamberlain, K., Zika, S. (1992). Stability and change in subjective well-being over short time periods. Social Indicators Research. No. 26: 101–117.
- Diener, E., Suh, E. (1997). Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. Social Indicators Research. No. 40: 189–216.
- Eamets, R. (2004). Ühiskonnas loodud väärtuste mõõtmine. Rahvamajanduse Ringkäik.
- Eesti rahvastiku toitumisuuring 2013–2014. (2014). Tervise arengu instituudi andmebaas. RTU086: Kehamassiindeksi kategooriad soo, vanuse ja piirkonna järgi. [www] http://pxweb.tai.ee/PXWeb2015/pxweb/et/05Uuringud/05Uuringud_09RTU_h_KMIkategooriad/RTU086.px/table/tableViewLayout2/?rxid=1bbf7993-e527-4626-aa85-1608ebdadd1d. (22.07.2017).
- Eurostat (2013). Quality of life indicators. [www] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators (18.07.2017).
- Hernandez, L. M., & Blazer D. G. (2006). Genes, Behavior, and the Social Environment. Assessing Interactions Among Social, Behavioral, and Genetic Factors in Health. Washington (DC): National Academies Press (US).
- Hossain, F. & Ali, M. (2014). Relation between Individual and Society. Open Journal of Social Sciences. No. 2: 130–137. [DOI] 10.4236/jss.2014.28019.
- Jõgevamaa uuendatud arengustrateegia 2020+. (2015). [www] [http://www.southeastonia.ee/uploads/ckeditor/files/Jõgevamaa%20uuendatud%20arengustrateegia%202020\(1\).pdf](http://www.southeastonia.ee/uploads/ckeditor/files/Jõgevamaa%20uuendatud%20arengustrateegia%202020(1).pdf). (20.07.2017).
- Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020. (2015). [www] <http://kysk.ee/failid/Upload/files/KODAR.pdf>. (20.07.2017).
- Kull, M. (2001). Tervis ja kehaline aktiivsus. [www] <https://www.ut.ee/tervis/aastateema/artiklid/tervisaktiivsus.htm> (18.07.2017).
- Noll, H. H. (2002). Towards a European system of social indicators: theoretical framework and system architecture. Social Indicators Research. No. 58: 47–87.
- OECD. (2015). How's Life? 2015 Measuring Well-being. [www] <http://www.oecd.org/statistics/how-s-life-23089679.htm> (20.07.2017).
- Põlva maakonna arengukava 2011–2017. [www] https://www.polvamaa.ee/documents/876469/2280873/PoLVA_MAAKONNA_ARENGUKAVA_av_alikustamisele_12.04.2011.pdf/fd71693d-d508-49ef-a8e0-0ce9c684e343. (20.07.2017).

- Põlva maakonna arengukava 2015–2020. (2015). [www] <http://polva.maavalitsus.ee/documents/180559/1052279/P%C3%B5lvamaa+arengukava+2015-2020.pdf/7d727a42-54ef-4bf3-ba51-d2c0be98566e> (20.07.2017).
- Ross, C. E. & Willigen Van M. (1997). Education and the Subjective Quality of Life. *Journal of Health and Social Behaviour*. No. 38: 275–297.
- Sinisalu, V. (2010). Ülekaal ja rasvumine – 21. sajandi nuhtlus. [www] <http://ojs.utlib.ee/index.php/EA/article/viewFile/10800/5985> (21.07.2017).
- Sirgy, H. J., Michalos, A. C., Ferriss, A. L., Easterlin, R. A., Patrick, D., Pavot, W. (2006). The Quality-of-life (QOL) Research Movement: past, present, and future. *Social Indicators Research*. 76: 343–466.
- Szücs S., Drobnič S., den Dulk L., & Verwiebe R. (2011). Quality of Life and Satisfaction with the Work-life Balance. In: Bäck-Wiklund M., van der Lippe T., den Dulk L., Doorne-Huiskes A. (eds.) *Quality of Life and Work in Europe*. Palgrave Macmillan, London.
- Stenbruch, K. (2004). From the Quantity to the Quality of Employment: An Application of the Capability Approach to the Chilean Labor Market. Working paper series. No. 9, Center for Latin American Studies. University of California, Berkeley.
- Streimikienė, D. (2015). Environmental indicators for the assessment of quality of life. *Intellectual Economics*. 9: 67–79.
- Tammur, A. (2016). Mida räägib statistika elust ja surmast. [www] <https://statistikaamet.wordpress.com/2016/09/09/mida-raagib-statistika-elust-ja-surmast/> (22.07.2017).
- Tervise arengu instituut (2015). Terviseedendus. Toitumine. [www] <http://www.tai.ee/et/tegevused/tervise-edendamine/toitumine> (23.07.2017).
- Tervise arengu instituut (2017). Tervisedendus. [www] <http://www.tai.ee/et/tegevused/tervise-edendamine> (22.07.2017).
- Tiit, E.-M., & Servinski, M. (2015). Eesti Maakondade rahvastik. Tallinn.
- Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. (2013). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Valga maakonna arengustrateegia 2020. (2014). [www] <https://valga.maavalitsus.ee/documents/180027/2279601/Valgamaa+2020.pdf/49c03297-4912-4d61-887a-f055c1a988f3>. (20.07.2017).
- Viljandi maakonna arengustrateegia. (2014). [www] <https://viljandi.maavalitsus.ee/documents/37192/5095067/Viljandi+maakonna+arengustrateegia.pdf/92f42c9c-c612-428b-9c22-ed11df41a16c>. (20.07.2017).
- Võru maakonna arengustrateegia 2014–2025. (2014). [www] <https://voru.maavalitsus.ee/documents/181637/6358001/V%C3%B5ru+maakonna+arengustrateegia+2014+-+2025.pdf/fa2c04ab-214c-4dfd-8d3d-c66d9374decc>. (20.07.2017).

MAAKONDLIKE ARENDUSKESKUSTE ÜHENDATUD KOMPETENTSID AITAVAD LUUA EDUKAT EESTIT

Silja Talviste
MAK-võrgustiku koordinaator

Kaarel Lehtsalu
SA Viljandimaa Arenduskeskus

Asso Uibo
Lõuna-Eesti investorkonsultant

Maakondlikud arenduskeskused on kõigis maakondades olevad arendusorganisatsioonid, mis pakuvad tasuta nõustamisteenust alustavale ja tegutsevale ettevõttele, kohalikule omavalitsusele, alustavale ja tegutsevale mittetulundusühingule ja sihtasutusele.

2003. aastal asutati Vabariigi Valitsuse kontseptsiooni alusel maakondlikud arenduskeskused (MAK-id), millest on 2017. aastaks kujunenud kõigis maakondades tegutsevad arendusorganisatsioonid, mis toimivad koordineeritud koostöövõrgustikuna (MAK-võrgustik). Võrgustikku kuulub 15 keskust, kus on kokku 137 töötajat:

- 51 ettevõtluskonsultanti;
- 4 regionaalset investorkonsultanti;
- 17 noorte ettevõtlikkuse konsultanti;
- 23 mittetulundusühenduste konsultanti;
- 42 töötajat (projektijuhid, turismitöötajad, raamatupidajad).

Maakondlikud arenduskeskused tegutsevad inimeste heaolu mõjutavates valdkondades. Keskused aitavad luua uusi ja arendada juba tegutsevaid ettevõtteid ning samuti loovad investeringute abil uusi töökohti, aidates selle kaudu parandada inimeste majanduslikku toimetulekut. MAK-id tegelevad kodanikuühiskonna arendamisega inimeste teadlikkuse suurendamise ja organisatsioonide võimekuse kasvu toetamise kaudu. Tegus kodanikuühiskond on oluline faktor kogukondade mõjusel toimimisel. Arenduskeskused aitavad kavandada kohaliku ja maakondliku tasandi avaliku sektori investeringuid taristusse ja teenuste arendamisse. MAK-id osalevad ka maakonna siseturvalisuse võrgustiku tegevustes ja aitavad eri haridusprogrammide abil kujundada järeltuleva põlvkonna ettevõtlikkushoiakuid.

Arenduskeskuste sihtrühmad ja teenused

Maakondlike arenduskeskuste suurim sihtrühm on ettevõtjad – nõustatakse potentsiaalseid ja alustavaid ettevõtjaid, et toetada nende arenguplaani koostamist ja elluviimist, nii saab ettevõtlikust inimesest toimiva ärimudeliga edukas ettevõtja. Samuti pakutakse teenuseid ka kogenud ettevõtjatele, et toetada nende arenguplaani koostamist ja elluviimist, nii saavutab klient püstitatud eesmärgid ning kasutab oma potentsiaali maksimaalselt.

Võrgustiku silmapaistev algatus on näiteks Ökofestival, mida on korraldatud juba 12 aastat Põlvamaa arenduskeskuse eestvedamisel. See koondab keskkonnasäästlikust eluviisist ja kodumaisest toodangust lugupidavad inimesed ja pakub mitmekesist programmi ning rohkelt tegevusi nii külastajatele kui ka väiketootjatele.

2016. aastal nõustati 5100 potentsiaalset ja alustavat ettevõtjat, korraldati ettevõtlusteadlikkuse suurendamiseks info- ja teabepäevi ning ettevõtluskoolitusi, milles osales 11 647 inimest. Üleriigilisel ettevõtlusnädalal oli 9972 osalejat.

Arenduskeskuste jaoks on eraldi strateegiline eesmärk noorte ettevõtlikkus ja selle edendamiseks on mitu algatust. „Ettevõtliku kooli“ programm Ida-Virumaal on juba 10 aastat keskendunud ettevõtliku õppe integreerimisele koolisüsteemi, et parandada hariduse kvaliteeti ja selle kaudu noorte edukust elus. „Ettevõtliku kooli“ võrgustikus on kokku 76 kooli ja 5 lasteaeda. Ka „Teed tulevikku, OKEI?“ ja „Õpilasfirma – võimalus sinu jaoks?“ on Tartumaal 10 aastat noori inspireerinud ning ettevõtlikkust ja ettevõtlust kui karjäärivõimalust noortele tutvustanud, samuti julgustanud noori alustama oma õpilasfirmaga. Saaremaa Päike on noorteprojekt ja äriideede konkurss Saaremaal, mille abil tunnustab kohalik arenduskeskus ettevõtlikke noori.

Kodanikuühenduste valdkonnas nõustavad maakondlikud arenduskeskused kodanikuühenduse asutamist ja organisatsioonide tegutsemisvõimekuse suurendamist ning arendamist. Peale selle jagatakse infot kodanikuühiskonnas toimuva kohta ja innustatakse eestvedajaid küsimuses „Mida saan teha selleks, et oma unistusi ellu viia?“. MTÜ-de eestvedajatele korraldatakse koolitusi ja koostöökohtumisi. Novembris toimub kodanikupäeva paiku ühishnadal ja see on igal aastal väärtustanud ja esile tõstnud kodanikuaktiivsust, vabatahtlikku tööd ning tunnustanud iga päev oma elukeskkonna või valdkonna arengusse panustavaid MTÜ-sid ja nende eestvedajaid. Ühishnadal on kõigi maakondlike arenduskeskuste MTÜ-valdkonna konsultantide koostöös sündiv ettevõtmine ehk võrgustiku ühise jõu ja olemuse elav näide.

2016. aastal nõustati 1209 kodanikuühenduse klienti 2498 korral ja üle-eestilisel ühishnadalal korraldati 150 sündmust 5300 osalejaga.

MAK-i võrgustik algatab ja viib lähtuvalt era- ja avaliku sektori ühishuvidest ellu maakondade arengusuundadele vastavaid arendustegevusi. Sellest tulenevalt on võrgustiku partnerid ka teised arendusorganisatsioonid, omavalitsuste liidud ning kohalikud omavalitsused ja nende allasutused. Võrgustik on ka üle-eestiliste arendusorganisatsioonide peamine maakondlik arenduspartner ja ta osaleb üleriigiliste strateegiate väljatöötamises ja nende elluviimises. MAK-ide abil on maakondade arengusse eri projektide kaudu toodud lisarahastust 48 735 956 eurot. Maakondade arenguks on keskuste toel loodud ligi 70 ühisprojekti, millesse on kaasatud teadus- ja haridusasutusi ning eksperte, ning 95 ümarlauda koostööpartneritele.

Investorkonsultandid toetavad Eesti riiki mitmel moel

Eestis on neli regionaalset investorkonsultanti, kelle ülesanne on kokku viia nõudlus ja pakkumine ehk välisinvestor ja kohalik partner. Koostöös EAS-i välisinvesteeringute keskusega:

- koostatakse väärtuspakkumised investoritele (sobiva asukohta, lahenduse, partneri jms vahendamine);
- toetatakse pehmet maandumist ja järelteenindust (investori püsiv toetamine pärast investeerimisotsust);
- turustatakse piirkonda ja kaasatakse partnereid (regioonide tutvustamine välisriikides ning investeerimis- ja vahendusorganisatsioonide ning investeeringutest huvitatud ettevõtjate kontaktvõrgustike loomine).

Välisettevõtete aktiivne siameelitamine võib esmapilgul teha skeptiliseks, sest ennekõike võiks ju hoogu anda eestlaste endi loodud ettevõtmistele. Samas väärib märkimist, et elujõulise välisfirma olemasolu mõjutab kohalikku eluolu (sh majandust) pigem positiivselt. Paljud Eesti väikeettevõtjad saavad tellimusi, saavad oma esimesed koostöö- ja ekspordikogemused just koha peal asuvate välisettevõtete kaudu. Sageli toovad just välisettevõtted uue tehnoloogia sisse ja arendavad töötajate oskuseid, samuti on nad ka palju püsivamad eri muutuste suhtes majanduskeskkonnas, aidates selle kaudu ka piirkonna majandust stabiliseerida.

Tugevad välisettevõtted, kes loovad maailmatasemel töökohad meie kodumaal Eestis, hoiavad ka aju kodus, sest pole tarvis lahkuda.

2016. aastal saadi MAK-võrgustiku abil välisinvesteeringuid 22,2 miljoni euro eest, sellega kaasnes 183 uut töökohta.

THE JOINED COMPETENCES OF COUNTY DEVELOPMENT CENTRES HELP TO MAKE ESTONIA SUCCESSFUL

Silja Talviste
CDC network coordinator

Kaarel Lehtsalu
Viljandi County Development Centre

Asso Uiibo
Investment adviser in Southern Estonia

County development centres are development organisations located in all counties which offer free advisory services to starting and operating enterprises, local governments, starting and operating non-profit associations and foundations.

County development centres (CDCs) were founded on the basis of a concept of the Government of the Republic in 2003. By 2017, the CDCs have evolved into development organisations active in all counties and functioning as a coordinated co-operation network (CDC network). The network includes 15 centres with a total of 137 employees:

- 51 business consultants;
- 4 regional investor consultants;
- 17 consultants of youth entrepreneurship;
- 23 non-profit association consultants;
- 42 staff (project manager, tourism workers, bookkeepers).

County development centres are active in areas important for people's well-being. The centres help to establish new and develop already existing enterprises as well as create new jobs through investments, thereby helping to improve people's financial coping. The CDCs develop civil society through raising people's awareness and supporting increased capacity of organisations. The CDCs help to plan local and county level public sector investments in infrastructure and development of services. The CDCs also participate in the activities of the county security network and help to promote entrepreneurship among the next generation.

Target groups and services of county development centres

The largest target group of the county development centres is entrepreneurs – advice is offered to potential and newly established enterprises in order to support the preparation and implementation of their development plans. The latter helps to make an entrepreneurial person into a successful entrepreneur with a working business model. Services are offered to experienced entrepreneurs as well, in order to support the preparation and implementation of their development plans, as a result of which the clients will achieve their aims and exercise their potentials to the maximum possible extent.

A popular initiative of the network is, for example, Eco Festival, which has been organised with the support of Põlva county development centre for 12 years already. It brings together people who appreciate an environmentally sustainable lifestyle and local Estonian products and offers a diverse programme and many activities both for visitors and small producers.

In 2016, advising was offered to 5,100 potential and starting entrepreneurs, and in order to raise business awareness, information days and business courses were organised with 11,647 participants. 9,972 people participated in the national business week.

A separate strategic goal for the CDCs is youth entrepreneurship, and there are many initiatives for its promotion. For 10 years already, the programme "Enterprising school" in Ida-Viru county has focused on the integration of business study into the school system in order to improve the quality of education and thereby also young people's success in life. "Enterprising school" network comprises 76 schools and 5 kindergartens. Also for 10 years, "Future paths, OK?" and

“Student company – an opportunity for you?!” have inspired young people and presented entrepreneurship and business as a career option for the young, as well as encouraged them to start their own student businesses. “Saaremaa Sun” is a youth project and business idea competition in Saaremaa, where the local development centre acknowledges enterprising young people.

In the area of civil society, county development centres consult in establishing citizens' associations and improving and developing capabilities of these organisations. In addition, information is provided on developments in the civil society and leaders are encouraged to find what they can do to realize their dreams. Training and cooperation events are organised for leaders of non-profit associations. In November, a cooperation week takes place around the same time as citizens' day and every year civil activism and volunteering have been valued and emphasized and non-profit associations and their leaders that contribute to the development of their living environment or activity area have been acknowledged. The cooperation week is an undertaking organised in collaboration with all non-profit association consultants of CDCs – a prime example of the joined forces and character of the network.

In 2016, 1,209 clients from citizens' associations were advised in 2,498 sessions, and during the country-wide cooperation week 150 events were organised with 5,300 participants.

The CDC network initiates and implements development activities proceeding from the common interests of the private and the public sector and corresponding to the development directions of the counties. For this reason, network partners also include other development organisations, local government associations and local governments and their institutions. The network also serves as the main county-level development partner of national development organisations and participates in the development and implementation of national strategies. Thanks to CDCs, additional financing in the amount of 48,735,956 euros has been directed to county development through different projects. With the support of the centres, 70 joint projects for county development have been started with the involvement of research and educational institutions and experts as well as 95 round tables for cooperation partners.

Investment advisers support Estonia in several ways

There are a total of four regional investment advisers in Estonia whose task is to bring together demand and supply, i.e. a foreign investor and a local partner. In cooperation with Enterprise Estonia's Estonian Investment Agency:

- *value propositions are prepared for investors (finding a suitable location, solution, partner, etc.);*
- *soft landing and aftercare service are provided (continued support of the investor after investment decision);*
- *the region is introduced and partners are engaged (introducing the regions in foreign countries and building contact networks of investor and intermediation organisations and enterprises seeking investments).*

Actively attracting foreign enterprises to come here might make one sceptical at first, because enterprises founded by Estonians could be supported first. At the same time, it should be noted that the existence of a viable foreign enterprise has rather a positive impact on local life (incl. the economy). Many small Estonian enterprises receive orders and acquire their first cooperation and export experiences through local foreign-owned enterprises. Often foreign companies are among the first to introduce new technologies and develop the skills of employees, and they are much more resilient in terms of changes in the business environment, thereby also helping to stabilise the region's economy.

Strong foreign enterprises that create world-class jobs here in Estonia keep smart people from leaving, because there is no reason for them to leave.

In 2016, the CDC network helped to bring in foreign investments in the amount of 22.2 million euros, which resulted in the creation of 183 new jobs.

HALDUSREFORM: ÜLEVAADE TOIMUNUST JA ESIMESED JÄRELDUSED

ADMINISTRATIVE REFORM: AN OVERVIEW AND FIRST CONCLUSIONS

Rivo Noorkõiv
OÜ Geomedia

Mikk Lõhmus
Lääne-Nigula vallavalitsus / rural municipality government

Artikkel keskendub haldusreformile ja selle esimestele tulemustele. Taasiseseisvunud Eestis on esimest korda pärast 25-aastast arutelu jõutud süsteemsete ümberkorraldusteni kohaliku halduse valdkonnas.

Linnade ja valdade ühinemisel tehtud valikud määravad Eesti riigi tulevase toimimise. Haldusreformi käigust sõltub, kuivõrd edukas on ühinenud omavalitsusüksuste toimimine pärast kohalike omavalitsuste volikogude korralisi valimisi oktoobris 2017. Kindlasti on vaja ka uusi linnade ja valdade võimekust toetavaid riiklikke ümberkorraldusi. Näiteks anda uued ülesanded ja vaadata üle nende senised ülesanded ja rahastamine, laiendades kohalike omavalitsuste finantsautonoomiat ning luues eeldused keskvalitsuse poliitika tasakaalustamiseks regionaalhalduse ja kohalike omavalitsuste koostöö ümberkorraldamise kaudu. Haldusreform tähendab võimu jagamist keskvalitsuse ja kohaliku tasandi vahel ning muutused võimu teostamise tingimustes tähendavad võimutasakaalu korrigeerimist (Noorkõiv 2012a). See on üks olulisi põhjuseid, miks haldusreformi puhul on poliitikutel otsuseni jõudmine nii palju aega nõudnud. Haldusreformi keskmeks on soov lähtuda rohkem kodanike vajadustest ja tagada riigi parem toimimine üleilmastuvates oludes. Et riigi mastaap ja ruumimuster, halduskultuuri- ja riigikorralduse traditsioonid, õiguskeskkond ja kasutada olevad ressursid on riigiti erinevad, siis on halduskorraldus igas riigis unikaalne lahendus. Kogemused kinnitavad, et kohalike omavalitsuste haldusreformi ei saa otse teistelt riikidelt üle võtta, vaid igal konkreetsel juhul tuleb nuputada, kuidas kestvalt ja tõhusalt toimivat riiki üles ehitada.

Omavalitsusliku Eesti taastamine

Kohaliku omavalitsuse süsteemi taastamisele pani aluse ENSV Ülemnõukogu 8. augusti 1989. aasta otsus haldusreformi tegemiseks Eesti NSV-s. Tegu oli kahetasandilise haldusstruktuuriga, mille esimene tasand olid vallad, alevid ja linnad, teine tasand 15 maakonda ja 6 vabariiklikku linna. Eraldi õiguslik regulatsioon oli kavas välja töötada linnaosade ja osavaldade kohta. IME koondkontseptsioon, Eesti NSV isemajandamise aluse seadus ning vajadus tagada üleminek nõukogude aja haldussüsteemilt omavalitsuslikule haldussüsteemile tingis otsuse teha haldusreform aastatel 1990–1994. See pidi hõlmama nii rahvavõimu riigisisest detsentraliseerimist omavalitsuslikule juhtimistasandile ning riikliku ja omavalitsusliku juhtimise kindlapiirilist eristamist kui ka territoriaalse haldusstruktuuri reorganiseerimist. Omavalitsuste loomisel lähtuti sellest, et tugev riiklus tähendab tugevaid kohalikke omavalitsusi. Rõhk oli kohaliku autonoomia ja demokraatia tagamisel ning väga oluline roll selles oli Euroopa kohaliku omavalitsuse hartal, mille põhimõtteid teadlaste ja ekspertide soovitusel järgiti. Kohaliku omavalitsuse korraldusmudeli sisu jäi seadusandja kujundada.

1993. aasta sügiseks olid kõik esimese tasandi haldusüksused saanud omavalitsusliku staatuse – moodustus 254 linna ja valda (Kohalik omavalitsus... 2008). Kuigi haldusreformiga taastati linnad ja vallad valdavalt seniste territoriaalüksuste piires, oli ka nende jagunemisi väiksemateks osadeks. Näiteks tekkisid või taastekkisid Kaiu vald Raplamaal, Torgu vald Saaremaal, Kernu ja Kiili vald Harjumaal jt. (Mäeltsemees 2009)

1991. aastal jõustunud põhiseadus sätestas, et kohalikud omavalitsused on vallad ja linnad, see tähendas üleminekut ühetasandilisele omavalitsussüsteemile. Muutused jõustusid 1993. aastal, maavolikogude volituste lõppemisel enam uusi ei valitud ja maavalitsus riigistati. Selle tulemusel eraldati keskvalitsusele ja kohaliku avaliku võimu valdkonnad ning riik delegeeris suurema osa ülesandeid kohalikele tasandile. Vallad ja linnad hakkasid täitma nõukogude ajaga võrreldes märgatavalt enam ülesandeid, samas kui nende võimekus sotsiaal-majanduslikke funktsioone täita jäi omavalitsuste vahel endiselt väga erinevaks. 1995. aastal vastu võetud Eesti territooriumi haldusjaotuse seaduse järgi (§ 7 lg 5) arvestati haldusterritoriaalse korralduse muutmisel järgmisi asjaolusid: ajaloolist põhjendatust, mõju elanike elutingimustele, elanike ühtekuuluvustunnet, mõju avalike teenuste osutamise kvaliteedile, mõju haldussuutlikkusele, mõju demograafilisele olukorrale, mõju transpordi ja kommunikatsiooni korraldusele, mõju ettevõtluskeskkonnale, mõju hariduslikule olukorrale ja omavalitsusüksuse organisatsiooniliselt ühtse teenuspiirkonnana toimimist.

2004. aastal võttis Riigikogu vastu kohaliku omavalitsuse ühinemise soodustamise seaduse, et toetada valdade ja linnade ühinemist ning territooriumi haldusjaotuse korrastumist. Vabariigi Valitsus pakkus ühinejatele ühinemistoetust, konsultatsiooni ja lubas anda ühinenud omavalitsustele eeliseid Euroopa Liidu toetuste taotlemisel. Ühinemistoetus arvutati iga ühinenud kohaliku omavalitsuse kohta eraldi arvestusega 50 eurot ühinenud omavalitsusüksuse elaniku kohta ja toetuse kogusumma jäi vahemikku 150 000–400 000 eurot iga ühinenud linna ja valla kohta. Selline rahaline toetus vabatahtliku ühinemise kiirenemist ei toonud, sest ülejäänud süsteemisi põhimõttelisi muudatusi ei toimunud.

Saab tõdeda, et kui omavalitsussüsteemi taastamisel oli põhieesmärk arendada demokraatiat ja otsustusprotsesse kogukondades, siis süsteemi arenedes nihkus tähelepanu keskmisse omavalitsuste toimimine, sh avalike teenuste kättesaadavus ja osutamise kvaliteet. Avalikkuses hakkas diskussioon üha enam käima ka selle üle, millist halduskorraldust on Eesti kui väikeriik suuteline ülal pidama^a.

Haldusreformi sotsiaal-majanduslik taust

Põhiseaduse §-i 154 järgi otsustavad ja korraldavad kõiki kohaliku elu küsimusi kohalikud omavalitsused, kes tegutsevad seaduste alusel iseseisvalt. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse §-i 2 lg 1 järgi on kohalik omavalitsus „põhiseaduses sätestatud omavalitsusüksuse – valla või linna – demokraatlikult moodustatud võimuorganite õigus, võime ja kohustus seaduste alusel iseseisvalt korraldada ja juhtida kohaliku elu, lähtudes valla- või linnaelanike õigustatud vajadustest ja huvidest ning arvestades valla või linna arengu iseärasusi”. Haldusreformi käigus ei tohi kaduda omavalitsuse mõte.

Rahvastikuprotsessid ja linnastumine

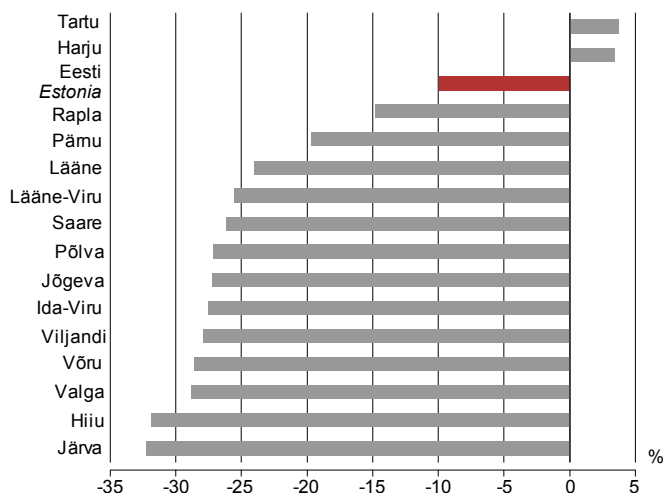
Eesti rahvaarv on pidevalt vähenenud, elanikkond vananenud ja prognoos näitab, et see trend jätkub (Eesti 2014a; Rahvastiku ... 2012). Pensioniikka jõudev elanikkond on suurem kui tööturule sisenevate noorte oma, mistõttu väheneb ka tööealiste arv. Prognoosi kohaselt suureneb rahvaarv ainult Tartu- ja Harjumaal, teistes maakondades on langustrend.

^a Näiteks: SA Eesti Koostöö Kogu. (2014). Eesti Koostöö Kogu riigipidamise kava. [www] http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/01/Riigipidamise-kava-tervikekst_final.pdf;

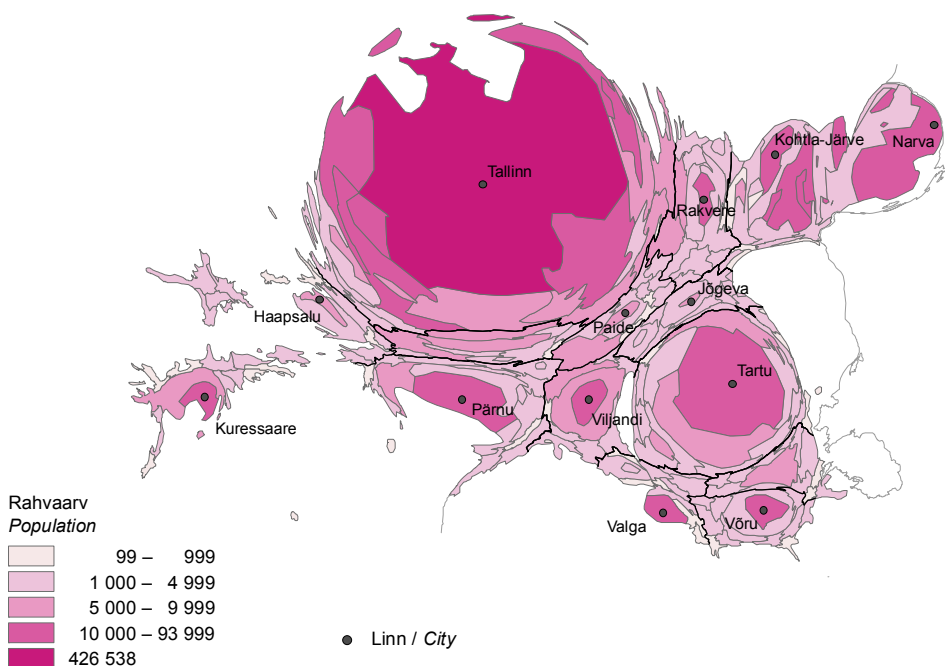
OECD. (2011). Estonia: Towards a Single Government Approach. [www] http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/uldinfo/dokumendiregister/Uuringud/OECD_Public%20Governance%20Review_Estonia_full%20report.pdf;

Vinni, R., Paabus, K., Uudelepp, A., Sarapuu, K., Tamsar, T., Noorkõiv, R. (2015). Valimised 2015. Teemapaber riigivalitsemise reformist. Usaldusväärne, võimekas ja jõukohane riik. [www] <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/02/riigivalitsemise-reformi-teemapaber.pdf>;

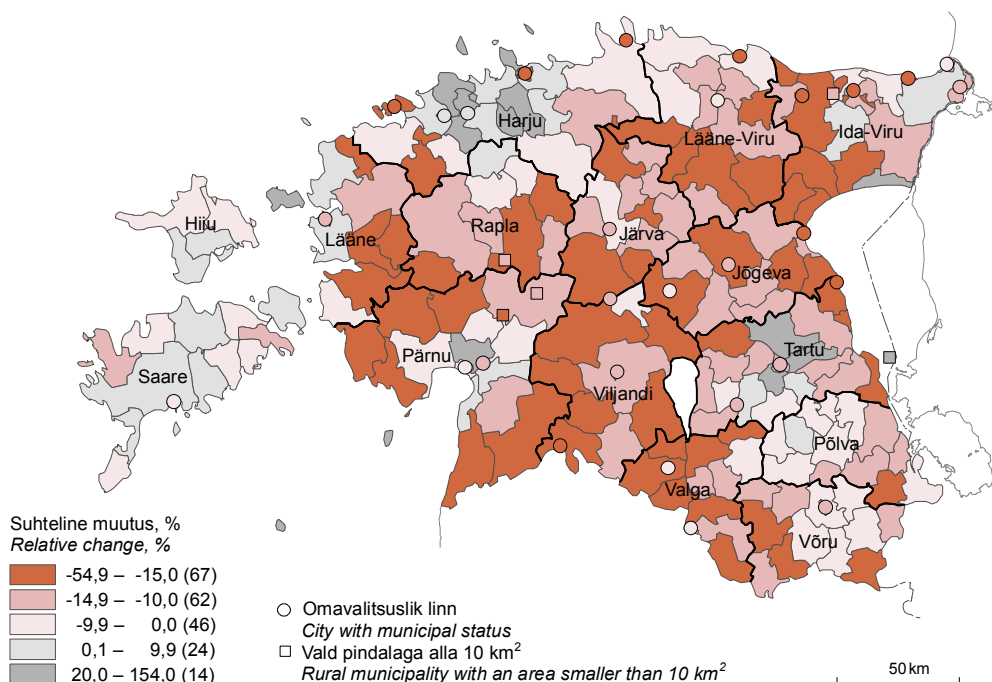
Ülevaade riigi vara kasutamisest ja säilimisest 2013.–2014. aastal. (2014). Riigikontrolöri kokkuvõtte Eesti riigi arengu ja majanduse probleemidest. Riigikontrolli aruanne Riigikogule. Tallinn.

Joonis 1. Rahvaarvu muutuse prognoos maakonna järgi, 2012–2040**Figure 1. Population change projection by county, 2012–2040**

Kuigi 2015. aastal ületas sisse- ja väljaränne esimest korda taas sisseiseseisvunud Eestis väljarännet, väheneb Eesti kodanike arv endiselt välisrände tõttu (Eesti... 2017). Euroopa Liidu kodanike hulk riigis on märgatavalt suurenenud ja seni väärtuseks peetud põlisus on üha enam asendunud mobiilsusega. Samas väheneb elanikkond maapiirkondades ja rahvastik koondub enam pealinna Tallinnasse ja selle lähiümbrusse ning linnaregioonidesse (kaart 1, 2).

Kaart 1. Rahvastiku paiknemine omavalitsusüksustes, 1.01.2017**Map 1. Population distribution in municipalities, 1.01.2017**

Kaart 2. Rahvaarvu suhteline muutus omavalitsusüksustes, 1.01.2005–1.01.2017
Map 2. Relative population change in municipalities, 1.01.2005–1.01.2017

Harjumaal elab 44% Eesti elanikest. Viimase 10 aastaga on Tallinna ja Harjumaa elanike arv suurenenud sama palju kui Eesti rahvastik on vähenenud. Piirkonniti on tekkinud suured erisused arengutasemes ja see ei iseloomusta arengu mitmekesisust, vaid viitab halduskorralduslikule nõrkusele ja sihipärase regionaalpoliitika puudumisele kogu riigis. Väheneva, vananeva ja linnadesse koonduva rahvastikuga riigina toimetulemiseks tuleb kohaneda ja mittersoovitavatele arengusuundadele tõhusa poliitikaga vastata. Inimesed liiguvad sinna, kus on parem elukeskkond ja see on trend kogu maailmas. Et eri eluetappidel on inimestel erinevad soovid, siis on oluline, et suudetakse elanikele pakkuda võimalikult mitmekesiseid võimalusi eneseteostamiseks igas elukaare osas ja kõigis Eesti piirkondades. Seega on tegemist väga komplekssete küsimustega. Lähiaastate keskne ülesanne on peatada Eesti edasine regionaalne lõhestumine ennekõike inimeste aktiivsuse, hariduse omandamise ja eneseteostusvõimaluste kaudu.

Kohaliku elu küsimuste lahendamine

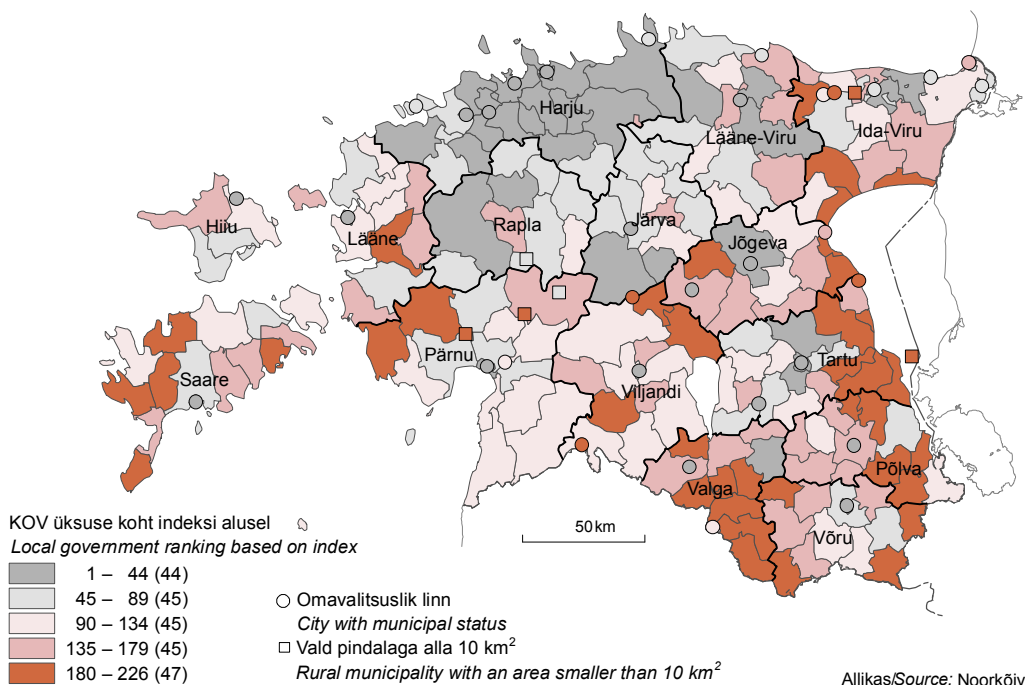
Kohalikud omavalitsused peavad hakkama saama samade ülesannete täitmisega ühtmoodi hästi, sõltumata sellest, kas tegemist on pealinna või väikevallaga Eesti äärealal või väikesaarel, kas vallas elab 100 elanikku või mitukümmend tuhat elanikku. Praktikas tähendab see, et suur osa väikesed omavalitsusi ei suuda tagada isikute põhiõiguseid, omavalitsuste tegevus ja õigusloome ei vasta põhiseadusele ning elanikud on avaliku teenuse kättesaadavuse puhul piirkonniti väga ebavõrdselt koheldud (Õiguskantsler ... 2009). Ühtlasi lisas õiguskantsler Indrek Teder: „Olen seisukohal, et olukord, kus suur hulk omavalitsusi ei suuda tagada isikute põhiõigusi, kvaliteetset ja põhiseadusele vastavat korraldust ja menetlust ning õigusloomet, on piisav ja tungiv põhjus riigi kiireks ja otsustavaks sekkumiseks ning uue halduskorralduse kehtestamiseks.”

Uus halduskorraldus peab kodanikku paremini teenima. Viimasel kümnendil on proovitud linnade ja valdade võimekust mõõta ning seda omavahel võrrelda. Arengutaseme hindamiseks on loodud indeksid, näiteks elujõulisuse indeks (Sõstra 2004; Lehto 2005; Kivilaid ja Servinski 2013), omavalitsusüksuste arenguindeks (Kivilaid 2005), omavalitsusüksuse territoriaalarengu indeks (Sõstra 2009), kohaliku omavalitsuse võimekuse indeks (Sepp jt 2009). Rahandusministeeriumi kohalike omavalitsuste finantsjuhtimise osakond on alates 2011. aastast koostanud piirkondliku potentsiaali indeksit, mis kirjeldab kohalike omavalitsuste taustsüsteemi ning aitab linnadel ja valdadel paremini mõista ees seisvaid ülesandeid ja potentsiaalseid arengisvõimalusi (Piirkondliku potentsiaali ... 2009).

Linnade ja valdade võimekuse hindamine, mille koostas Geomedia OÜ Siseministeeriumi tellimusel, põhineb riiklike registrite andmetel ja hõlmab aastaid 2005–2013. See on iga-aastane analüüs, mis sai avalikkuses suure tähelepanu osaliseks. Kohaliku omavalitsuse võimekuse all mõistetakse mõõtu, mis näitab subjekti võimet ja potentsiaali midagi ära teha. (Sepp jt 2011; Noorkõiv ja Ristmäe 2014) (kaart 3, 4).

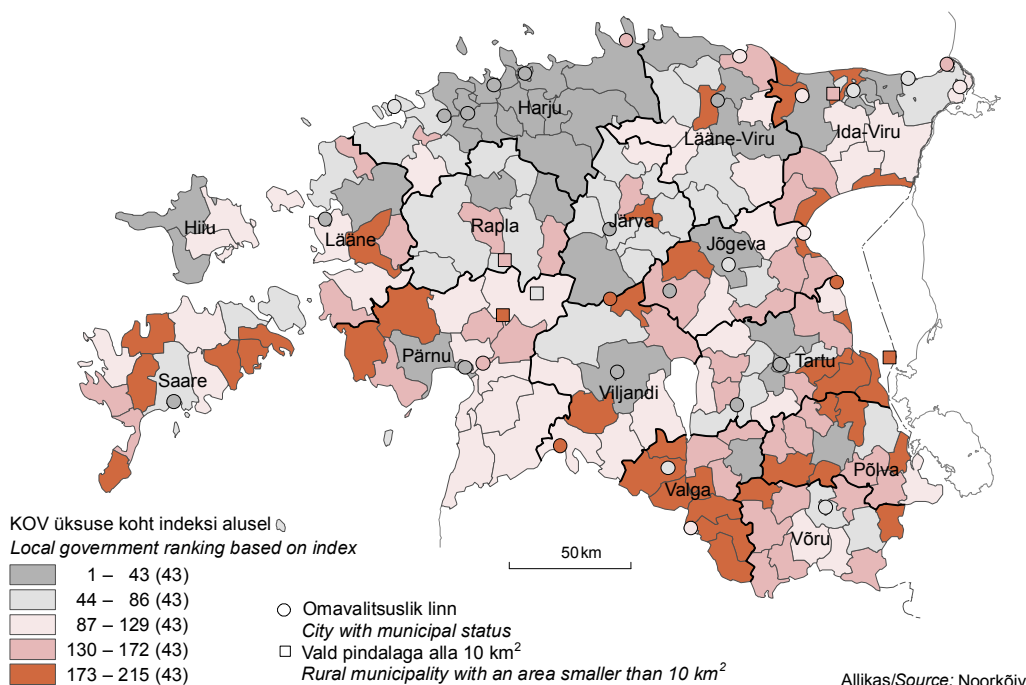
Kaart 3. KOV-i võimekuse indeks, 2006–2009

Map 3. Local government capacity index, 2006–2009

Kaart 4. KOV-i võimekuse indeks, 2010–2013

Map 4. Local government capacity index, 2010–2013

Esitatud kahe perioodi omavalitsuste võrdlus näitab, et nende võimekuse loodest kagusse polariseerumine on asendunud põhjast lõunasse kulgevaga. Indeksi põhjal selgub, et kõige paremal positsioonil on pealinna Tallinna ümbruse linnad ja vallad, üsna hea on olukord Rapla- ja Järvamaa omavalitsustes, mis on Tallinna mõjusfääris. Võrreldes perioodi 2010–2013 ajavahemikuga 2006–2009 on positsiooni võimekuse indeksis parandanud Hiiumaa, samuti Lääne- ja Ida-Virumaa. Valdav osa madalama võimekuse indeksi väärtusega omavalitsusüksustest on endiselt Kagu-Eestis (Valga- ja Põlvamaa), Tartumaal ja Saaremaal. Valgamaal iseloomustab omavalitsuste võimekuse langus kogu maakoda. Endiselt on indeksi väärtused tagasihoidlikud ka Peipsi-äärses piirkonnas ja Eesti maismaapiiri aladel. Eesti piirkonnad arenevad erineva kiirusega ja teatud omavalitsustel on raskusi püsida konkurentsivõimeline. Siiski ei tohi jätta märkamata, et linnade ja valdade puhul tõusevad positiivselt esile ka mõned väiksemad. Nende edulugude puhul on väga suure tähtsusega kohalike liidrite aktiivsus ja karismaatilisus. Samuti sõltub edu kohalike omavalitsuste teenistujate pädevusest (Noorkõiv ja Nõmm 2016), mille arendamine on haldusreformi üks teemadest.

Mitmes analüüsis on välja toodud, et kohalikud omavalitsused ei suuda oma elanikke vajalikul tasemel teenida (Avalike teenuste... 2012; Teenuste ... 2016; Mikli 2014). Võimekus on vähenenud ennekõike nendel omavalitsustel, kus on turutõrked teenuste osutamisel, napib raha investeerimiseks, pädevaid ametnikke ning väljaõpet kohaliku elu juhtimiseks. Viimastel aastatel on linnad ja vallad suunanud oma investeerimist vähem ning rahastamise planeerimine sõltub järjest rohkem sellest, millisteks tegemisteks on võimalik saada toetust (Mikli 2014). See kehtib ka kogu riigi kohta.

Teenuste kättesaadavus

Seaduste alusel peaks iga kohalik omavalitsus olema valmis täitma umbes 350 ülesannet (Eesti koostöö ... 2014). Sõltumata elanike arvust ja pindalast on kõigil omavalitsusüksustel kohustus täita ülesandeid ühetaoliselt.

Kramplik kapseldumine administratiivpiiridesse on suurendanud teenuste jäikust ja ebatõhusust ning ahendanud maksumaksjate võimalusi kaasa rääkida avalike teenuste korraldamises. Olukord, kus vajaliku teenuse saab inimene naaberomavalitsusest, kui enda vald või linn seda ei paku, tähendab aga seda, et ta ei saa teenuse kujundamisel piisavalt kaasa rääkida. Selliste puukomavalitsuste olemasolu on viide omavalitsusüksuste territoriaalse ulatuse või sihtrühma (kliendibaasi) väiksusele, nad ei täida tulemuslikult ja efektiivselt omavalitsusliku juurega avalik-õiguslikke ülesandeid. Praktikast saab tuua näiteid, kus suurtes linnapiirkondades tehtavad haridus- ja muud otsused mõjutavad tuntuvalt väiksemate omavalitsuste tegevust, arvestamata nende elanike huvidega. Kohalike omavalitsuste killustatusest tingitud probleemidele on mitu korda viidanud ka õiguskantsler, riigikontrolör ja ministeeriumid. Riigikontroll tõdeb, et kohaliku omavalitsuse üksused on neile seadusega pandud kohustuste täitmiseks liiga väikesed (Avalike teenuste ... 2012). Hinnangutes on jõutud järeldusele, et enamikul kohalikest omavalitsustest on elanikele vajalike sotsiaal-, tervishoiu- ja haridusteenuste pakkumisel raskusi^a. Samas on huvitav tendents, et seal, kus objektiivsed andmed näitavad halvemat teenuste kvaliteeti, on elanikud sellega enam rahul kui seal, kus teenuste kvaliteet on parem. Seda võib mõista, et elanikud alati ei teagi neid võimalusi, mida vald või linn peaks pakkuma ning harjutud on saama seda, mida pakutakse. Pisikestes omavalitsustes on elanikud väga rahul sellega, et neile teenust üldse kohapeal pakutakse. Suuremates aga nõutakse enam kvaliteeti. Teadmatuse üks põhjus on, et tihti ei ole osutatava teenuse kirjeldust, mistõttu pole lõpptarbijal ülevaadet teenustest ja nende osutajatest ning seetõttu ei ole võimalik objektiivselt omavalitsuste ülesannete täitmist hinnata. Seega on haldusreformi käigus oluline korrastada õigusakte, mis puudutavad teenuste osutamise nõudeid. Siiski olukord paraneb. On näiteid, kus teenused on tehtud mõistetavaks õigusaktides^b ja iga kohalik omavalitsus kehtestab teenuse osutamise korra, mis peab sisaldama teenuste kirjeldust^c.

Võimalik on ka teistsugune lähenemine. Selle järgi tuleb keskvalitsusele anda need ülesanded, mida omavalitsussüsteem täita ei suuda. Linnade ja valdade erinev võimekus on praegu juba viinud põhimõttelisele otsusele riigistada gümnaasiumiharidus. Kaudselt ja vähemalt osaliselt viitab sellisele lähenemisele „Eesti Koostöö Kogu riigipidamise kavas“ (2014b) toodu: „Avaliku teenuse pakkumise seisukohalt majanduslikult efektiivsed kohalikud omavalitsused peaks aga teiste riikide kogemusele tuginedes olema nii suured, et isegi väga radikaalse haldusterritoriaalse reformikava (nt maakond muuta omavalitsuseks) elluviimisel jääksid mõned omavalitsusüksused liiga väikeseks. Seega: kui seada omavalitsuskorralduse aluseks omavalitsuste majanduslik efektiivsus, peaksid need olema nii suured, et kaoks ära omavalitsuste praegune põhiseaduslik mõte. Ent kohalik omavalitsus pole ainult teenuskeskus või riigi käepikendus, see on iseseisev kohaliku elu küsimuste üle otsustamise koht. Ülemäära suure territooriumiga kohalike omavalitsuste üksuste loomine tooks tõenäoliselt kaasa bürokraatia suurenemise, majanduslikku kasu aga paljudel juhtudel mitte ning otsustamine läheks kogukonnast kaugele. Järelikult on vaja mõelda teistsugustele lahendustele, keskendudes eelkõige avalike ülesannete täitmisele parimal viisil.”

Keskuse ja tagamaa seosed

Inimeste igapäevaelikumine ületab üha enam linna või valla administratiivpiire. Ennekõike suuremate linnade ümber toimunud valglinnastumise tõttu tarbivad elanikud teenuseid eri omavalitsustes. Üleriigiline planeering „Eesti 2030+“ annab tulevikupildi Eestist kui sidusa ruumistruktuuriga, mitmekesise elukeskkonnaga ja välismaailmaga hästi ühendatud hajalinnastunud riigist. Hajalinnastunud ruumi mõistega võetakse kokku linnu ja maa-asulaid hõlmav soovitud tulevikuasustuse mudel, mis põhineb toimepiirkondadel, kus ruumis on kombineeritud pakutavate teenuste kvaliteet ja kättesaadavus, liikuv eluviis ning linnas ja maal elamise eelised. Üha enam muutub inimeste jaoks kohaliku elu küsimuseks kõik see, mis toimub nii keskuses kui ka

^a Nõukogu soovitus, milles käsitletakse Eesti 2012. aasta riiklikku reformikava ja esitatakse nõukogu arvamus Eesti ajakohastatud stabiilsusprogrammi (2012–2015) kohta. [www]
http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2012_estonia_et.pdf

^b Näiteks Siseministeeriumi korraldatavate elutähtsate teenuste kirjeldus ja toimepidevuse nõuded. (2015). [www]
<https://www.riigiteataja.ee/akt/104082015001>

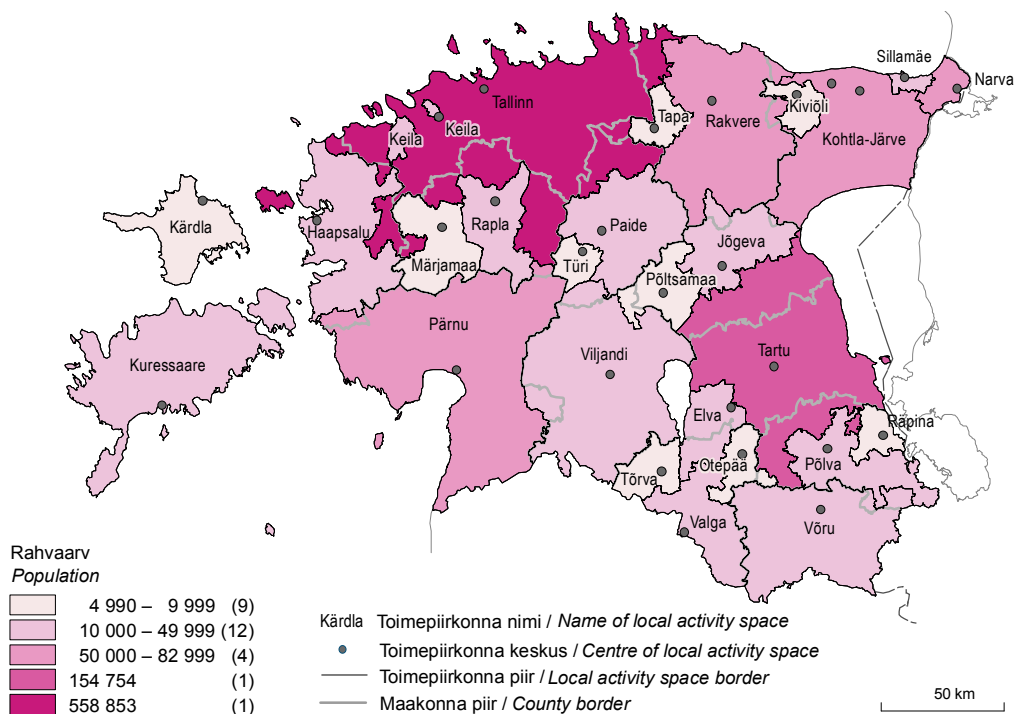
^c Näiteks <http://sm.ee/et/kohaliku-omavalitsuse-pakutavad-teenused>

tagamaal. Laiali valgunud linnade kontekstis oleks mõistlik esmalt liita linnale naaber-omavalitsuste linnastunud piirkonnad. Seejärel tuleks linnaregiooni ümbritseva territooriumi uute piiride tõmbamisel luua võimalikult hästi toimetavad maaomavalitsused, kus keskendutaks maapiirkonnale olulistele valdkondadele (Anni ja Oja 2016). Selline lähenemine ajendub arusaamast, et linnad võiksid olla uute omavalitsusüksuste keskused, kusjuures suurema keskuse ümber oleks võimalik luua suuremaid omavalitsusi, sest suuremad keskused meelitavad palju rohkem inimesi ja elanikud käivad keskusesse kaugemalt. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusüuringute keskuse RAKE koostatud uuring (Era- ja ... 2015) lähtub teenuste (nii era- kui ka avalikud, sh nii kohalikud kui ka riiklikud) olemasolu ja kättesaadavuse loogikast toimepiirkondade määramisel. Sealhulgas on eri tüüpi teenustel erinev optimaalse teenuspiirkonna suurus. RAKE analüüs jagab teenuskeskused nelja tasandisse: 1. taseme teenuskeskus – kohalikud lihtteenused; 2. taseme teenuskeskus – kohalikud põhiteenused; 3. taseme teenuskeskus – kohalikud kvaliteetteenused; 4. taseme teenuskeskus (toimepiirkonnakeskus) – regionaalsed teenused. On asjakohane, et haldusreformi käigus omavalitsustest uute koosluse loomisel arvestatakse teeninduspiirkondade piiridega.

Keskuspiirkondade väljaselgitamiseks on tehtud ka toimepiirkondade uuring, millest selgub, et Eestis on 37 tõmbekeskuse ümber tekkinud mõjuala (Tõnurist 2014). Rahvaarvult suurim toimepiirkond on pealinnal, ulatudes üle maakonnapiiride ka Rapla-, Järva-, Lääne- ja Lääne-Virumaa kantideni. Tartu ja Tallinna toimepiirkonna rahvaarv kokku hõlmab 56% kogu Eesti rahvastikust. Vähemalt 5000 elanikuga toimepiirkondi 27.

Kaart 5. Vähemalt 5000 elanikuga toimepiirkonnad, 2011

Map 5. Local activity spaces with at least 5000 inhabitants, 2011

Toimepiirkonna sisene sidusus põhineb elu- ja töökohtade kokkusobitamise, inimeste tihedama suhtluse, kohaliku majanduse elavdamise, laialdasemate vaba aja veetmise ja õppimise võimaluste eelduste ärakasutamisel. Elanike arvu kriteeriumi seadmisega haldusreformis soovitakse kohaliku omavalitsuse administratiivpiirid viia vastavusse toimepiirkondadega, arvestada enam igapäevase muutunud ruumimustri ja liikumisharjumustega, et nende

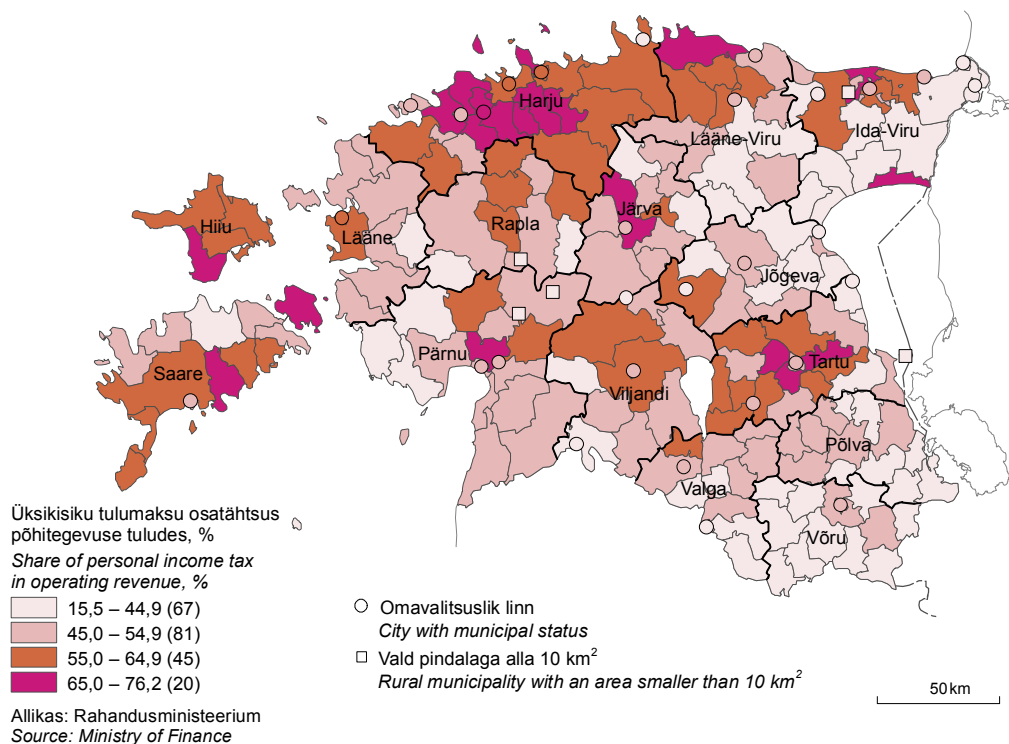
terviklikuma juhtimise kaudu vähendada arengutaseme erinevusi riigis ning tuua uusi lähenemisi elanike töö- ja elukohtade valikuks ning ääremaastumise peatamiseks.

Kohaliku omavalitsuse rahastus

Eestis on kohalike omavalitsuste osatähtsus avaliku sektori kogukuludes ligi 25%, Taanis 64%, Rootsis 47%, Soomes 41%, Norras 34% (Subnational ... 2015). Ligikaudu kolmandik kohalike omavalitsuste tuludest saadakse keskvalitsuselt toetusena, mille kasutamine on meil erinevalt Põhja-Euroopa riikidest järgalt reguleeritud.^a Selline lähenemine on ennekõike omane Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele, mitte Põhja- ja Lääne-Euroopale, kus subsidiaarsusprintsibist lähtudes lahendatakse küsimused võimalikult probleemi lähedal. Kogukond teab ise kõige paremini, mis lahendused on kohalikul tasandil otstarbekad ja kogukondi ära kuulates ning kaasates saab teha paremad ja ka rahaliselt efektiivsemad otsustused. Kohaliku tasandi eelis on paindlikkus, võimalus kohandada lahendusi kohalike olude järgi. Paindlikkuse eelis avaldub aga alles kohaliku omavalitsuse teatava suuruse korral, kui avaneb võimalusi hakata rahalisi valikuid tegema.^b Tuleb nõustuda tõdemusega, et „Eesti omavalitsuste tase on äärmiselt ebaühtlane, seetõttu on sisuliselt võimatu luua oma maksudel põhinevat autonoomset rahastamissüsteemi“ (Reiljan jt 2014). Probleem tekib sellest, et riigisisesed erisused omavalitsuste vahel lähevad liiga suureks, et tagada seaduste täitmine. Kuna kohalikes eelarvetes on põhiline sissetulekuallikas üksikisiku tulumaks, siis ka siin ilmnevad omavalitsuste vahel suured erinevused.

Kaarti 6. Üksikisiku tulumaksu osatähtsus põhitegevuse tuludes, 2016

Map 6. Share of personal income tax in operating revenue, 2016

^a Järgalt ette kirjutatud toetuseid on lisandunud ka 2017. aastal, nt huvihariduse toetus ja lasteaiaõpetajate palgatoetus (<https://www.rigiteataja.ee/akt/105072017017>)

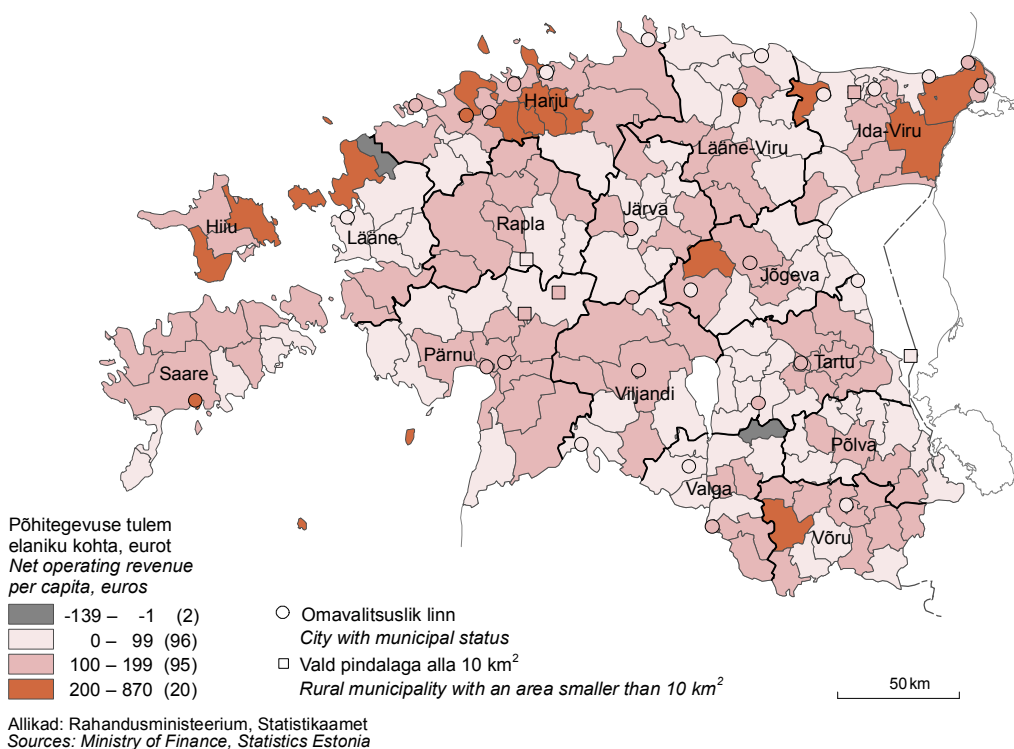
^b Vaata sellekohast arutlust, mille on kirjutanud Rahandusministeeriumi spetsialist Andrus Jõgi <http://blogi.fin.ee/2015/09/eesti-riik-vajab-edasi-liikumiseks-uluslikku-detsentraliseerimist/>

Üksikisiku tukumaksu osatähtsus näitab selgelt väljendunud regionaalseid tuluerinevusi – ühelt poolt keskmisest jõukamad vallad Harjumaal ja suuremate keskuste ümber, teisalt väiksema tulumaksu osatähtsusega vallad äärealadel. Väga suured regionaalsed tuluerinevused muudavad raskeks universaalse rahastamismudeli loomise, vajadus eri tasandusmeetmete järele säilib ka tulevikus.

Omavalitsuste finantsvõimekuse oluline näitaja on põhitegevuse tulem elaniku kohta.

Kaart 7. Põhitegevustulem elaniku kohta, 2016

Map 7. Net operating revenue per capita, 2016

Kui ülesannete andmisel juhinduda tugevamate kohalike omavalitsustest, siis on nõrgemad hädas. Kui aga vastupidi, siis on tegemist ressursside alakasutusega. Teisalt on elanikel õigustatud ootus saada teatud kvaliteediga avalikke teenuseid riigi igas paigas. Inimene ei pea teenuste saamisel lähtuma linna või valla administratiivsetest piiridest ega trikitama registreerimisega rahvastikuregistris kasu/kahju kalkuleerimise põhimõttest lähtuvalt (Noorkõiv 2012b).

Tõsine proovikivi on saada teadmisi kohalike omavalitsuste ülesannete ja nende täitmiseks vajaliku raha seose kohta. Ülesannete täitmiseks kuluva raha vajadust hinnati aastaid tagasi, kui analüüsis tõdeti, et kohaliku omavalitsuse tasandil on märkimisväärne tulude puudujääk kohustuslike ülesannete täitmise finantseerimisel (Kohaliku omavalitsuse ... 2000). Olukorrale on tähelepanu juhtinud ka Märt Moll, kes tõdeb, et „riigieelarve maht on kasvanud kiiremini kui omavalitsuste eelarved ja praeguseks on jõutud olukorda, kus kohalikud omavalitsused pole võimelised täitma kõiki ülesandeid vahendite vähesuse tõttu ning teenuste maht elanikele on seetõttu vähenenud“ (Põhiseaduskomisjonis ... 2010). Riigikohtu 16. märtsi 2010 lahendi nr 3-4-1-8-09 järgi peab seadusandja kehtestama sellised õigustloovad aktid, mis võimaldaksid eristada omavalitsustele kohaliku elu küsimuste otsustamiseks ja korraldamiseks ette nähtud raha riiklike kohustuste täitmiseks mõeldud rahast ning näeksid ette omavalitsustele seadusega pandud riiklike kohustuste rahastamise riigieelarvest. Riigikohtu lahendist tulenevate ülesannete

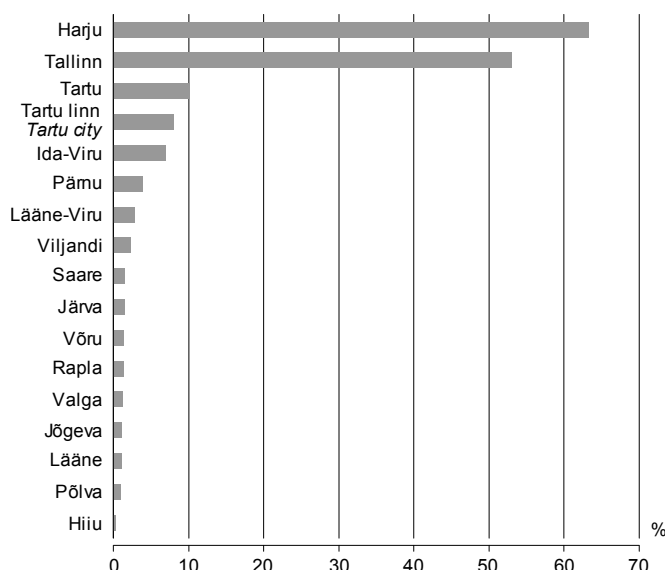
lõppeesmärk on seega eristada kohalike omavalitsuste täidetavad riiklikud ülesanded riigieelarves näiteks eraldi funktsioonipõhiselt kirjetena või muul viisil. Seega eeldab põhiseaduse nõuetele vastav linnade ja valdade rahastamise korraldus seda, et oleks selgelt eristatav, milline raha on ette nähtud omavalitsuslike ülesannete täitmiseks ja milline on mõeldud omavalitsustele seadusega pandud riiklike kohustuste täitmiseks.

Ka Kohalike ja Piirkondlike Omavalitsuste Kongress (2017) on juhtinud Eesti tähelepanu selge ülesannete jaotuse eristamise vajalikkusele kohalike ja riiklike ülesannete vahel ning piisavate finantsvahendite puudumisele kohalikele omavalitsustele antud ülesannete täitmisel, samuti sellele, et kohalikud omavalitsused sõltuvad liigselt riigi toetustest. Selline olukord on suurendanud omavalitsuste sõltuvust keskvõimust, mis ei soosi kuidagi kohapealset initsiatiivi oma asju ise otsustada ja korraldada.

Ettevõtluse arendamine

Igal piirkonnal on oma lähtepositsioon ja eeldused arenguks Haldusreform peab koos vajalike meetmetega neid võimestama ja andma positiivse toetuse kohaliku potentsiaali paremaks kasutamiseks. Selleks on võimalus kohustada omavalitsusi tegelema ettevõtluskeskkonna arendamisega, kuid sel juhul on vaja riiklikult tagada ka raha. Siiski on paljud linnad ja vallad omal initsiatiivil ettevõtluse teemadest huvitatud^a. Ettevõtluskeskkonnaga tegelemise analüüsid (Noorkõiv jt 2013; Udras 2013; Maapiirkonna ... 2012) näitavad, et omavalitsustes ollakse huvitatud tööhõivest ja sissetulekut pakkuvatest töökohtadest, rakendades selleks ka kohalikke poliitikaid. Ettevõtluse teemat on kajastatud väga erinevates dokumentides. Paraku on nende õiguslik staatus, sisuline ülesehitus, eesmärgistatus ja seostatus ressurssidega väga erinev. Koostatud on „Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020“ (2014c), kõikides maakondades kehtivad teemaplaneeringud ja kehtestatakse uued maakonnaplaneeringud, peale selle on suur hulk (65) riiklikku arengut suunavaid strateegiadokumente. Riiklikul tasandil on vastu võetud Kagu-Eesti ja Ida-Viru tegevuskava. Samuti on igal linnal ja vallal seadusega pandud kohustus koostada arengukavasid, neil peab olema eelarvestrateegia ja üldplaneering. Oma strateegiad on 26 Leaderi ja 8 Kalanduse toetusprogrammi tegevuspiirkonnal, üks teema on seal ka ettevõtluse arendamine. On selge, et arengudokumentide nii suur arv ei võimalda tegevuste fookuseerimist ja ettevõtluse arendamiseks kirjutatud elluviimise ressursid killustuvad ning jääb vajaka koostöömehhanismidest. Suured regionaalsed erinevused sisemajanduse kogutoodangus (joonis 2) viitavad, et suurimad töö ja heaoluga seotud riskid on regioonides, kus maarahvastiku osatähtsus on suur ning majandus tugineb suuresti lihttööstusele ja traditsioonilistele harudele (Sepp ja Noorkõiv 2010).

^a Näiteks on erinevas vormis ettevõtlustoetused kehtestatud Tallinnas, Lääne-Nigulas, Vormsis, Noarootsis jpt omavalitsustes.

Joonis 2. Maakondade, Tallinna ja Tartu linna osatähtsus riigi SKP-s, 2015*Figure 2. Share of counties, Tallinn city and Tartu city in Estonia's GDP, 2015*

Kahjuks pole erinevalt Põhjamaadest Eesti omavalitsusele oma tulu suurendamiseks palju võimalusi jäetud, erand on mõned kohalikud maksud ja maamaks. Vaja on teha muudatusi maksusüsteemis selles suunas, et omavalitsused oleks senisest märksa enam huvitatud kohaliku ettevõtluskeskkonna arendamisest ja saaks nende territooriumil paiknevate töökohtade kaudu ka suuremat tulu oma eelarvesse. On oluline, et haldusreformi käigus suureneb omavalitsuste võimekus ettevõtlust ja ettevõtluskeskkonda arendada, seda ennekõike tugevate koostööorganisatsioonide kaudu (Haldusreformi ... 2015). Vaja on suurendada maakondlike arenduskeskuste rolli, kohalike omavalitsuste koostööd ja asjakohane on võtta omavalitsusse tööle ettevõtlusvaldkonnaga tegelev ametnik (Järvpõld ja Taal 2015; Haldusreformi ... 2015).

Kohalik demokraatia

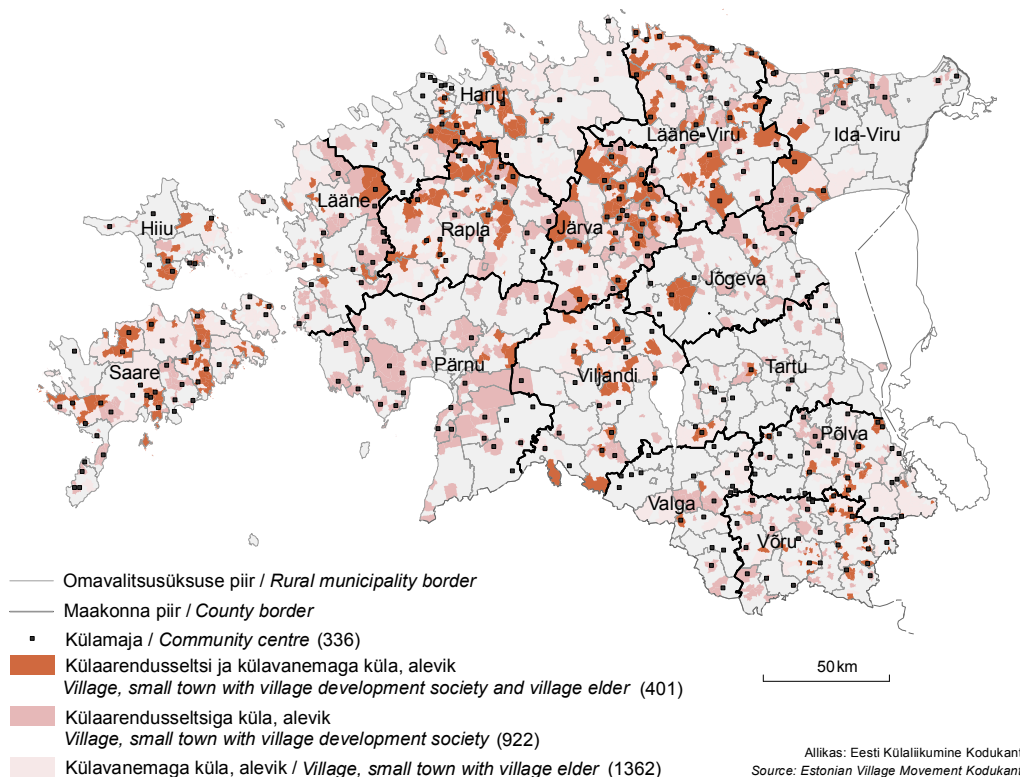
Traditsiooniliselt on demokraatlikus riigis kohaliku omavalitsuse ja riigi tegevuste legitiimsuse kehtestamises võtmerolli mänginud rahva valitud esindajad (Raco ja Flint 2001). Eesti põhiseaduse järgi teevad kohalikud omavalitsused otsuseid kõigi kohaliku elu puudutavate küsimuste kohta ja lahendavad kõiki kohaliku elu küsimusi, tegutsedes seaduse alusel iseseisvalt. Samas on juhtimispraktikas üha olulisemaks muutunud mitmekihilise valitsemise korraldamine, mis hõlmab ka kodanikuühiskonna aktiivset kaasamist. Rõhuasetus on sellel, kuidas kogukonnad saavad tõhusamalt oma kodukandi asjades kaasa rääkida. Kogukondi toetaval ja kaasaval kohalikul võimul on oluline roll kohalikust elust võrsvate küsimuste lahendamisel, elanike aktiivsuse kujundamisel ja vastutuse võtmisel kohalike elu korraldamise ees (Raagmaa ja Noorkõiv 2013; Vihma ja Lippus 2014; Lõhmus jt 2016). Üldiselt on leitud, et sidusus elanike (ka nende esindajate) ja ametnike vahel ning jagatud ühised väärtused soodustavad kohaliku elu edenemist (Putnam 2008). Siiski tuleb arvestada, et sotsiaalne sidusus pole midagi kaasasündinut, vaid kohalike elanike (ka asumiseltside, külaseltside, külavanemate, vabaühenduste) ja võimu (volikogu ja valitsus) vahelist koostöökultuuri tuleb pidevalt arendada ja lahendustest koos õppida.

Kui praegu on valdav mudel tsentraliseeritud juhtimine, siis pärast haldusreformi suureneb eri juhtimismudelite muster märgatavalt ja suurenenud territoorium, eri keskuste süsteem ning kohaliku demokraatia tagamise vajadus loovad tarviduse võtta kasutusele erinevad territoriaalsed juhtimismudelid. Siin tuleb eristada kahte suunda – üks puudutab elanike kaasamist ja teine halduse kohapealset korraldamist. Kui halduse kohapealseks korraldamiseks moodustatakse

valla(linna)valitsuse kohalikud struktuurid (nt teeninduskeskused), siis elanike kaasamiseks on võimalusi rohkem ja iga linn või vald peab ise leidma kohalike oludega sobivad variandid (Lõhmus jt 2016). Kohaliku omavalitsuse korralduse seadusest tulenev võimalus on osavald (linnaosa), mille juurde moodustatakse demokraatlikkuse põhimõttel ja valimistulemuste põhjal osavalla- või linnaosakogu. Alternatiiv oleks kohapealsetest arvamusi liidritest koosnev kogukonnakogu. Mõlema kogu roll on aga üks – olla kohalik aruteluareen ja kogukonna mõtete edastaja valitsuse ja volikogu tasandile^a. Peale selle saab kogukonda kaasata näiteks esindaja kaudu volikogus ja valitsuse komisjonides jne. Seega tuleb tõdeda, et ei ole olemas ühte ainuõiget detsentraliseeritud halduskorralduse mudelit. Eestile kui väikeriigile on oluline, et riigi rikkus, inimvara, on kaasatud kohaliku elu otsustusprotsessidesse (Noorkõiv 2016a). Iga kohalik omavalitsus saab oma valitsus- ja juhtimiskorraldust kujundada. Olgu selle kinnituseks külavanematel, küla arendusseltsidel ja külamajadel põhineva mudeli kasutamine kohalike omavalitsuste juhtimises.

Kaart 8. Külavanemad, külamajad ja küla arendusseltsid, 2016

Map 8. Village elders, community centres and development societies, 2016

Eesti 1171 külavanemast oli Saaremaal 248 (21,2%), järgnesid Harjumaa 199 (17%) ja Põlva-maa 106-ga (9,1%) (Noorkõiv 2016b). Teistes maakondades jäi külavanemate arv alla 100 ja kõige vähem oli neid Pärnumaal (12). Külavanemaga külasid kokku oli 1363 ehk 29% küladest, st mõnel juhul oli külavanem valitud külade rühma kohta. Nendes külates oli registreeritud 122 691 inimest ehk 27,9% maa-asulate elanikest. Samast uuringust selgub, et külamajasid oli 336.

^a Tuleb veelkord rõhutada, et osavald või linnaosa ei ole valla või linna minimudel oma volikogu, valitsuse, eelarve ja pädevusega. Osavalla või linnaosa pädevus saab olla täpselt selline nagu volikogu selle delegeerinud on.

Haldusreformi käigus on igal linnal ja vallal vaja mõtestada kogukondliku omavalitsuse mudel. Eriti oluline on, et kodanikuühiskonna ülesehitamisel pööratakse tähelepanu sellistele piirkondadele, kus praegu kodanikualgatustel põhinev institutsionaalne ja administratiivne võimekus on puudulik või pärsitud. Tuleb nõustuda, et kogukondade toimimine sõltub väga suurel määral juhtidest, mistõttu kogukondliku/kohaliku aktiivsuse jätkusuutlikkus ei ole praeguste tegutsemisviiside juures kõigjal tagatud. On teada, et 65% kogukondade organisatsioonidest lõpetaksid toimimise, kui praegused eestvedajad loobuksid tegutsemast, 32% arvates ei toimiks kogukond enam sellisel kujul (Vihma ja Lippus 2014). Eelnenust saab teha järelduse, et kogukonna areng maapiirkondades on väga juhikeskne. Põhjalikult on inimeste suhteid ja sotsiaalseid võrgustikke Kagu-Eesti keskuskülades käsitlenud Aet Annist (2011), kes ühtlasi iseloomustas ka toimunud kiireid muutusi maaelus.

Omavalitsuste arvu vähenemise tõttu haldusreformi käigus on asjakohane juhtida tähelepanu, et kahaneb volikogude ja koos sellega nende liikmete arv. Haldusreformiga kaasnevad olulised ümberkorraldused kohalikus poliitikas. Oluline on, et ei aheneks nende poliitikute kasvulava, kes saavad oma tuleristsed kohalikus poliitikas osalemisest. Olgu öeldud, et Vabariigi Valimiskomisjoni andmetel valiti 2005. aasta kohalikel valimistel 227 volikogusse 3111 volinikku, 2009. aastal 226 volikogusse 3076 volinikku, 2013. aastal 215 volikogusse 2951 volinikku. 2017. aastal valitakse 79 volikogusse kokku 1729 volinikku – seega on volinike arv viimase kümne aastaga vähenenud peaaegu kaks korda.

Mitmekihiline valitsemismudel

Euroopa Komisjon on juhtinud Eesti valitsuse tähelepanu sellele, et tõhususe puudumine kohalike omavalitsuste tasandil avaldab negatiivset mõju kogu riigi arengule. Eesti valitsemis-sektori toimivuse analüüsi raames koostatud OECD hindamisraportis (Public ... 2011) rõhutat-akse, et Eesti konkurentsivõime suurendamine peaks hõlmama kogu riigi potentsiaali ära-kasutamist pikemaajalise ruumilise arenguvisiooni alusel, kusjuures rohkem tuleb arvestada unikaalsete regionaalsete konkurentsivõime eelistega. Kokkutõmbuv Eesti pole riigi jätku-suutlikkuse huvides. Üks reformi algatamise argumente oli põhjendatud hirm, et Euroopa Liidu toetuste osatähtsus riigieelarves väheneb tulevikus märgatavalt. Seega on vaja terviklikku riigivalitsemist ja ühiskonda hõlmavat kokkulepet Eesti tuleviku kohta ning selle tarvis ressursidega kindlustamist. Mitmekihilise valitsemise loogika tähendab, et kohalikku elu-korraldust saab üha raskemini ühildada formaal-õiguslike territoriaalsete piiridega, mistõttu on Eesti tulevikku oluline vaadata nii Euroopas kui ka maailmas toimuva kontekstis.

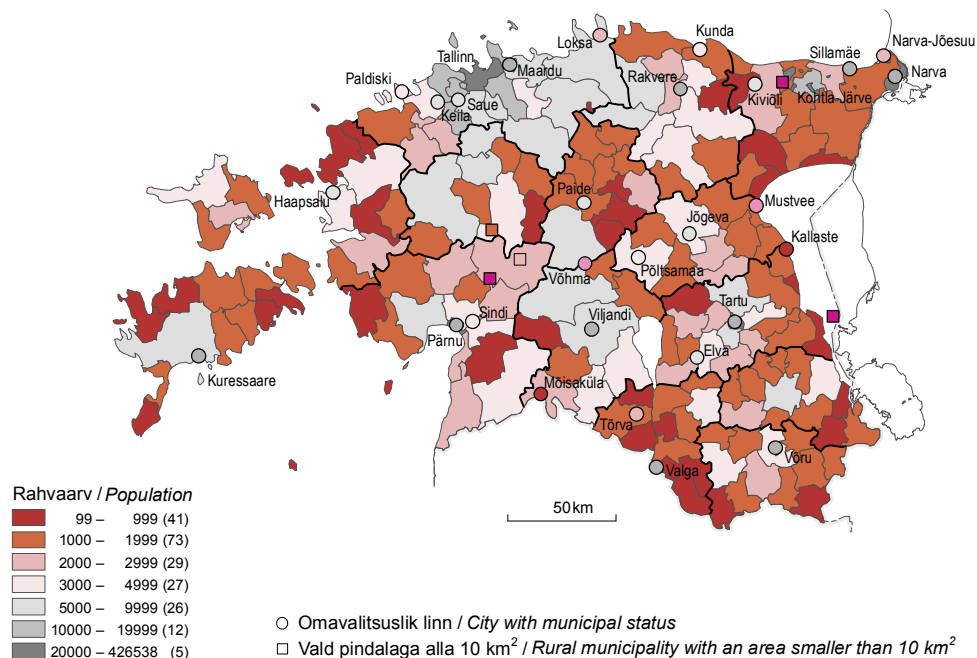
Eestimaa Linnade ja Valdade Üldkogu (2012) tarvis koostatud materjalis tõdeti, et „terviklikumas lähenemises tähendab haldusreform mitte ainult linnade ja valdade, vaid kõigi erinevate haldustasandite omavaheliste suhete, õiguste, kohustuste ja vastutuse ülevaatamist ning sellega kaasnevalt juhtimiskorralduslike, organisatsiooniliste, õiguslike ja muude lahenduste kaasajastamist”. Samuti juhiti dokumendis tähelepanu, et olemasolev õigusruum, kus kohalike omavalitsuste ühistegevuse ja ülesannete ühise täitmise organisatsiooniline vorm on määratud eeskätt mittetulundusühingute seadusega, ei toeta kohalike omavalitsuste ühistegevust. Vaja on tugevdada maakonna (regionaalse) omavalitsuslikku juhtimiskorraldust. Kohalike omavalitsuste koostöö ja regionaalse tasandi haldusprobleemidele otsiti lahendusi ka Eesti Koostöö Kogus, lahenduseks pakuti nii universaalset kui funktsionaalset koostööd (Omavalitsuskorralduse ... 2014).

Ülevaade kohalikest omavalitsustest enne haldusreformi

2017. aasta alguse seisuga oli Eestis 213 kohalikku omavalitsust, sh 30 linna ja 183 valda, mis omakorda jaotusid 15 maakonnaks. Omavalitsuste jaotust elanike arvu alusel iseloomustab kaart 9.

Kaart 9. Rahvaarv omavalitsusüksuse järgi, 1.01.2017

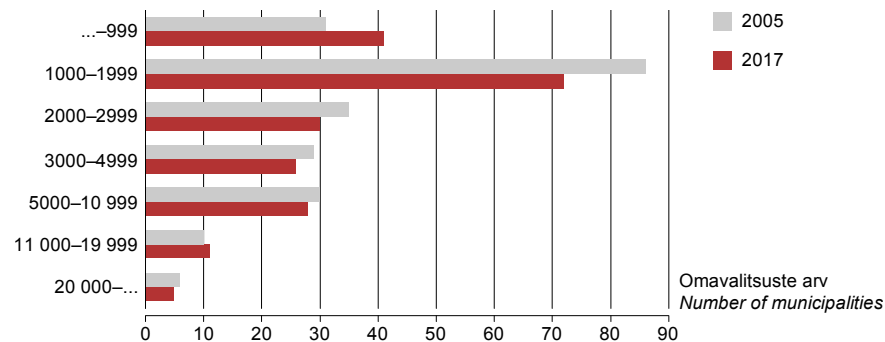
Map 9. Population by municipalities, 1.01.2017

Alla 5000 elanikuga omavalitsusi on 169, mis moodustab ligi 80% nende arvust (joonis 3). Vahemikku 5000–11 000 elanikku jääb 16 omavalitsust ja vähemalt 11 000 elanikku on 16 omavalitsuses.

Joonis 3. Omavalitsusüksuste jagunemine suurusgruppidesse elanike arvu järgi, 1.01.2005, 1.01.2017

Figure 3. Distribution of municipalities in size groups by population, 1.01.2005, 1.01.2017

Allikas: Rahvastikuregister
Source: Population Register

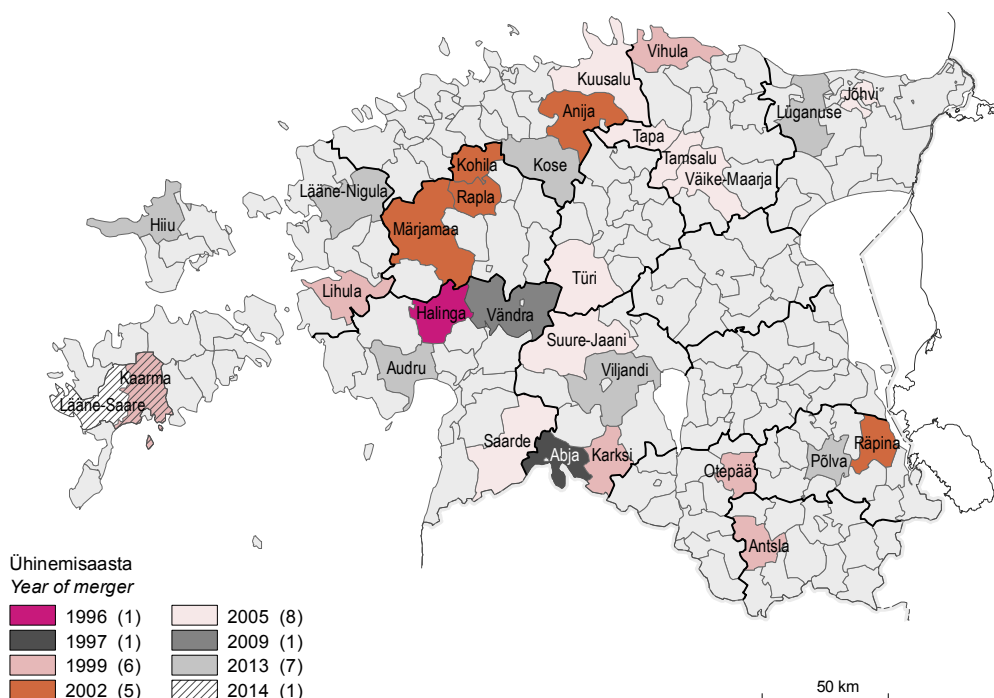
Eesti omavalitsusüksuste elanike mediaan on 1887 elanikku. Keskmine elanike arv omavalitsuses on 6349 ja pindala 204 km². Eesti suurima pindalaga omavalitsusüksus on Märjamaa vald, mille suurus on 867,43 km² ja see on Eesti väikseima pindalaga Tootsi vallast (1,78 km²) 487 korda suurem.

Senise vabatahtliku ühinemise kogemused 1996–2016

Esimene vabatahtlik omavalitsusüksuste ühinemine taasiseseisvunud Eestis toimus 1996. aastal, kui senise Halinga valla ja Pärnu-Jaagupi valla baasil moodustati uus Halinga vald. Ajavahemikul 1996–2016 on ühinenud 72 linna või valda, selle käigus on moodustunud 30 uut omavalitsusüksust. Nende ümberkorraldustega on linnade ja valdade arv vähenenud 254-st 213-ni. Leibude ühte kappi pannud ka näiteks omavalitsused, millel ei ole ühist administratiivpiiri (Hiiumaa vald). Täpsema pildi ühinemistest annab kaart 10.

Kaart 10. Ühinenud omavalitsusüksused, 1996–2016

Map 10. Merged municipalities, 1996–2016

Viimase kümne aasta jooksul on Eestis olnud omavalitsuste ühinemisi iga kohaliku omavalitsuse volikogu valimise käigus. Pärast 2005. aasta 16. oktoobril toimunud kohalike volikogude valimisi jäi Eesti haldusterritoriaalsele kaardile alles 227 omavalitsusüksust, 22 omavalitsuse ühinemisel moodustus kaheksa uut valda: Jõhvi, Kuusalu, Saarde, Suure-Jaani, Tamsalu, Tapa, Türi ja Väike-Maarja. Ühtlasi sai kuuest senisest linnast (Jõhvi, Kilingi-Nõmme, Tamsalu, Tapa, Türi ja Suure-Jaani) vallasisene linn. 2009. aasta kohalike volikogude valimiste järel vähenes omavalitsuste arv ühe võrra, kui Kaisma ja Vändra vald liitusid Vändra vallaks. Pärast 2013. aasta valimisi jäi Eestisse alles 215 omavalitsusüksust – 30 linna ja 185 valda. 18 valla ja linna ühinemisel moodustus seitse uut valda: Audru, Hiiumaa, Kose, Lääne-Nigula, Lüganduse, Põlva ja Viljandi vald. Kolmest senisest linnast (Kärdla, Põlva ja Püssi) sai asustusüksusena vallasisene linn. 2014. aastal ühinesid (erakorraliste valimiste käigus) Kaarma, Kärla ja Lümenda vald, pärast seda jäi Eestisse 213 omavalitsusüksust, 30 linna ja 183 valda. Täpsema ülevaate ühinemise ajalisest jootusest annab tabel 1.

Tabel 1. Kohalike omavalitsuste arvu muutumine, 1996–2014*Table 1. Change in number of municipalities, 1996–2014*

Aasta Year	Ühinenud omavalitsusüksuste arv Number of merged municipalities	Uute omavalitsusüksuste arv Number of new municipalities	Arv pärast ühinemist Number after merger
1996	2	1	254
1998	2	1	253
1999	12	6	247
2002	11	5	241
2005	22	8	227
2009	2	1	226
2013	18	7	215
2014	3	1	213

Omavalitsuste ühinemise mõju on keeruline hinnata (Aalbu jt 2008), sest alati ei ole kättesaadav võrreldav info ühinemiseelse perioodi kohta, ei ole võimalik eraldada teiste kaasnevate protsesside mõju ühinemisjärgses arengus, missugune on ühinemise ja missugune konkreetsete juhtimisotsuste mõju jne. Eesti tingimustes on vabatahtlike ühinemiste mõju keeruline hinnata ka nende suhteliselt väikse arvu tõttu. Samuti saadab ühinemisi hulk müüte ja eelarvamusi. Olgu kõige olulisemad siinkohal loetletud. Need koonduvad ühte sõnasse – „ääremaastumine”:

- ühinemise tõttu (paratamatult) kaugeneb võim;
- avalike teenuste kättesaadavus halveneb, asutused suletakse (pood pannakse kinni, apteek suletakse jms);
- inimesed kolivad maalt ära;
- piirkonnad jäävad volikogus esindamata;
- investeeringud liiguvad keskustesse.

Uuringuid vabatahtlike ühinemise tulemuste kohta on tehtud üsna napilt^a, kuid valdavalt näitavad tulemused, et ühinenud omavalitsuste toimimises on olukord paranenud.

Seniste vabatahtlike ühinemiste põhjal saab välja tuua:

- Ühinemine ei avalda märkimisväärt mõju rahvastikuprotsessidele. Rahvastiku arengutrendid kohalikul tasandil sõltuvad palju demograafiliste protsesside üldtrendidest riigis. Ühinenud omavalitsustes on see sarnane Eesti demograafilise olukorraga, s.o negatiivne iive, linnastumine ja maapiirkondadest elanike lahkumine ning rahvastiku vananemine.
- Tööhõive protsessid peegeldavad üldisi trende riigi maapiirkondades toimuvast. Ettevõtluses on elujõulisemad keskused, äärealadel on nii ettevõtjate kui ka tegevusalade arv väike, piirdudes peamiselt avalike teenuste ja üksikute äriühingutega. Töökohtade arengus on edu saavutamiseks vaja riiklike meetmete kogumit, mis soosib ettevõtluse arengut väljaspool Tallinna ja suuremaid linnapiirkondi ning aitab vähendada kohapeal

^a Näiteks: Sootla, G., Kattai, K., Viks, A. (2012). Kohalike omavalitsuste 2005. aasta ühinemiste ja selle tagajärgede analüüs. Uurimisaruanne. Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut. [www] <http://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2012/09/georg-sootla-kersten-kattai-ave-viks-kov-uhinemised-2005.pdf>;

Viks, A. (2012). Eestis aastatel 1996–2009 ühinenud kohalike omavalitsuse finantsmõjude analüüs. [www] <http://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2015/08/kov-c3bchinemiste-finantsmc3b5jude-analc3bcc3bcs-1996-20111.pdf>;

Lõhmus, M., Sootla, G., Kattai, K. (2014). Ühinenud kohaliku omavalitsuse üksuste valitsemiskorralduse mudelite ja territoriaalse juhtimisstruktuuri kujundamine Lääne-Nigula ja Viljandi valla näitel. Ekspertarvamus. [www] https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Kohalikud_omavalitsused/2014_uhinenu_kovide_valitsemiskorralduse_mudelitel_ja_juhtimisstruktuuri_kujundamine.pdf;

Noorkõiv, R., Lõhmus, M., Sootla, G., Kattai, K. (2015). Ühinemiste analüüs Märjamaa valla ja Türi valla näitel.

OÜ Geomedia. (2001). Omavalitsuste ühinemise mõju valla haldussuutlikkusele, uuringu lõpparuanne. Tartu. [www] https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Kohalikud_omavalitsused/2001_uhinenu_valdad_e_haldussuutlikkus.pdf.

turutõrgetest põhjustatud majanduskasvu piiranguid, st tegemist on üldisema regionaalpoliitilise küsimusega.

- Eesti omavalitsustes on trend kohaliku tasandi poliitika liidrikesksusele. See ilmneb valimistel osalevate nimekirjade vähesuses, samal ajal saavad üksikud poliitilised liidrid suure osa häältest. Eriti ilmekalt on see avaldunud väikesemates (kuni 2000 elanikuga) omavalitsustes. Pärast ühinemist, kui omavalitsusüksused muutuvad suuremaks, kasvab märgatavalt poliitiline pluralism ja konkurents. Kui hinnata ühinemise mõju kohaliku demokraatia toimimisele, siis on see oluline indikaator. Ühendvallas on suurem tõenäosus, et moodustuvad stabiilsete mustritega poliitiliselt tasakaalustatud volikogud ja kaovad nii ühe nimekirja poliitiline monopol kui ka nimekirjade liigne killustatus ja ebastabiilsus. Praktika näitab ka seda, et hirm eri piirkondade esinduse vähenemise ja volikogus keskuse põhjendamatu domineerimise asjus ei ole realiseerunud.
- Pikaajalised trendid näitavad, et kui vahetult pärast ühinemist koonduvad investeeringud valdavalt keskusest välja, siis hiljem koonduvad investeeringud keskustesse. Selline olukord kajastab ühelt poolt elanike/tarbijate territoriaalset mustrit ja teenuste majanduslikku loogikat, kuid teisalt tuleb arvestada asjaolu, et valdkonniti on investeeringute ja raha vajadus territoriaalselt väga erinev.
- Pärast ühinemisi on linnades-valdades suletud asutusi või asutuste tegevuskohti. Seetõttu võib väita, et teenus muutub ajalisel perspektiivis tarbijate jaoks kaugemaks. Muutuste peapõhjus on teenuse kasutajate arvu tuntav vähenemine, mille omakorda tingib see, et elanike arv väheneb. Ei saa väita, et need muutused olid tingitud ühinemisest, sest sarnaste valikute ees oleksid seisnud ka ühinemiseelsed vallad ning rahvaarvu vähenemine on laiem regionaalne demograafiline trend. Praktika näitab, et väikelinnades ja valdades (ja eriti olukorras, kus seisab ees ühinemine) jäetakse asutuste võrgu korrastamisega seotud ja seega vastuseisu tekitavad otsused teadlikult ühinenud vallale.
- Ühinemine on elavdanud seltsielu ja kolmanda sektori aktiivsust ning ei ole vähendanud vallaeelarvest seltsitegevuseks eraldatud toetuseid. Samuti on kehtestatud selged reeglid kolmanda sektori toetamiseks.
- Ühinemine on mõjunud soodsalt ametkonna pädevusele ja spetsialiseerumisele. Endiste väikelinnade ja valdade elanikud on ühinemisega saanud ligipääsu varem puudunud kompetentsidele. Vähenenud on osalise tööajaga töötajate osatähtsus omavalitsustes. Piirkonna tervikuks ühendamise võimaldab koondada piirkonna vaimset potentsiaali ja valida võimekamaid inimesi valitsemisse.
- Suurenenud on vallavolikogude roll valla tuleviku kujundamisel. Hakatakse arutlema arenguvalikute üle, see loob pinnase diskussioonide kandumiseks omavalitsusest väljapoole. Suureneb pikaajalise strateegilise juhtimise tähtsus omavalitsuse töös.
- Ühinemiste tõttu on vähenenud üldvalitsemiskulude osatähtsus kohaliku omavalitsuse eelarves. Pärast ühinemist on suurenenud eelarvest eraldatava raha osatähtsus hariduse ning kultuuri ja vaba aja valdkonnas. Veidi on suurenenud ka majanduskulude (teede ja tänavate korrashoid, ühistransport jm) osatähtsus.
- Ühinemislepingutes olevaid kokkuleppeid üldjoontes täidetakse. Muutuseid on lepingus tehtud uue olukorraga kooskõlas, kui nähakse varasemast paremaid lahendusi kokkulepitu saavutamiseks.

Omavalitsuste vabatahtlik ühinemine ainult alt üles põhimõttel ei suutnud lahendada omavalitsuste olemuslikke probleeme, näiteks ülesannete täpsustamine eri haldustasandite vahel, finantsautonoomia suurendamine jt. Stiihilised vabatahtlikud ühinemised jäid kohaliku omavalitsuse toimimise raamistikku. Süvamuutusteks on vaja rakendada ühtseid aluspõhimõtteid, et muuta haldusterritoriaalset korraldust, need peaks lähtuma avaliku halduse kaasajastamise

vajadusest kogu riigis. Vabatahtlike ühinemistega kaasnevat potentsiaali ei suudetud täiel määral kasutada uue valitsemismudeli loomiseks, st vajalikke süsteemseid muutusi riigi haldus-territoriaalses korralduses ei tehtud ja omavalitsuste arengutaseme erinevustes vahed pigem suurenesid.

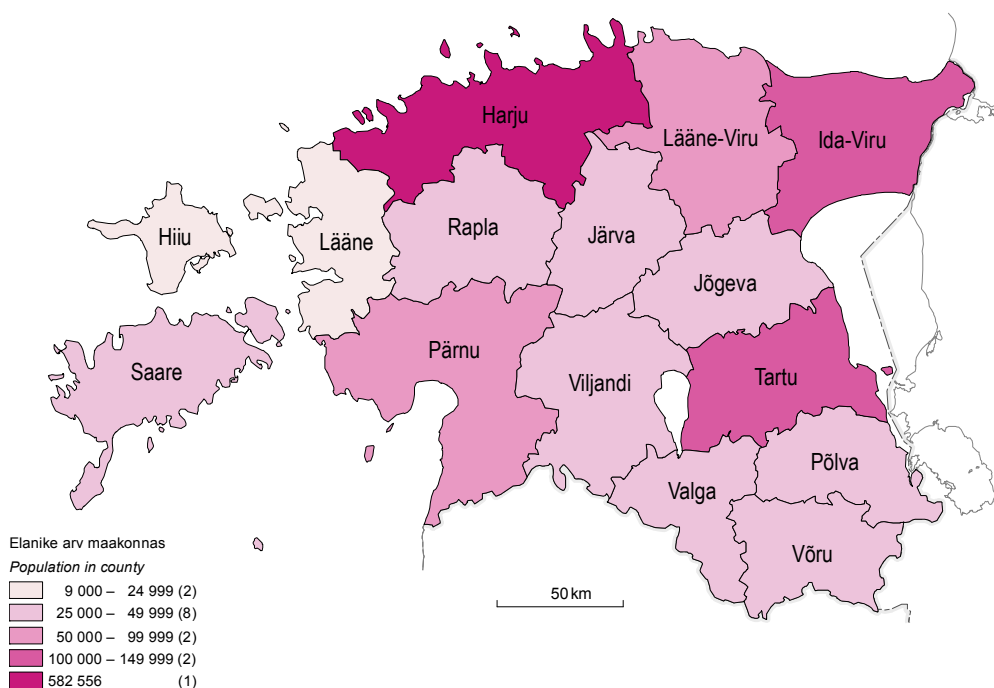
Lähenemised haldusreformile ja tehtud valikud

2016. aastal võttis Riigikogu vastu haldusreformi seaduse, määratledes reformi kui eesmärgistatud tegevuse, millega reageeritakse ühiskonna vajadusele muutusteks. Haldusreformi seaduse eesmärk on toetada omavalitsusüksuste võimekuse suurenemist kvaliteetsete avalike teenuste pakkumist, piirkondade arengueelduste kasutamist, konkurentsivõime suurendamist ja ühtlasemat piirkondliku arengu tagamist. Seadus kehtestas kohaliku omavalitsuse üksuse minimaalseks elanike arvaks 5000 ja soovituslikuks 11 000. Seadusega anti kohalikele omavalitsustele reformi üldine raam, mille sisuga täitmine tuli neil endil ära teha: saavutada kriteeriumist lähtuvalt loogilised ühinemispiirkonnad, rääkida läbi kõikides kohaliku elu teemades ja pakkuda lahendused.

Kuidas jõuti palju vaidlusi tekitanud haldusreformi kriteeriumiteni?

Nagu juba mainitud oli Eesti kohalik haldus kuni 1993. aastani kahetasandiline: esimene tasand linnad ja vallad ning teine maakonnad. Mitmetasandilist süsteemi kasutatakse mitmes Euroopa riigis (Norton 1994), see tagab demokraatliku valitsemise eri tasanditel, kuid toob kaasa ka olulised konfliktipunktid. Nendest põhilisemad on eri tasandite omavahelise koordineerimise küsimused, ülesannete jaotus, tulubaas, suuremate keskuste domineerimine ja eriti väikeriikides vajalike pädevuste jaotus tasandite vahel (Mäeltsemees 2004; Barlow 1994). Mitu Põhja-Euroopa riiki on viimastel aastakümnetel regionaalse tasandi ümber korraldanud. Näiteks Taanis korraldati regionaalne tasand omavalitsuste reformi käigus ringi 01.01.2007. Seniste maakondade asemel moodustati 5 regiooni, kaotati otsevalitud regionaalsed volikogud jms. Märgatavalt on regionaalse tasandi ülesandeid kärpinud ka Norra (Blom-Hansen jt 2012). Eesti erakondadest on vähemal või rohkemal määral kahetasandilise omavalitsuse taastamist toetanud sotsiaaldemokraatlik erakond ja keskerakond. Haldusreformi seaduse ettevalmistamise käigus kahetasandilise omavalitsuse idee suuremat toetust ei leidnud (v.a mainitud erakonnad).

Arutlusel oli teema, et maakonnast luua omavalitsusüksus, selle põhiline eestvedaja oli IRL. J. Raidla (2011) pakkus välja, et põhiseaduses panna panna „linnade“ ja „valdade“ asemel sõna „maakond“ (omavalitsusüksus). Konsensust sellise lähenemisega ei saavutatud. Seetõttu tuuakse kaardil 10 ära praegused maakonnad ja nende elanike arv.

Kaart 11. Rahvaarv maakonna järgi, 1.01.2017*Map 11. Population by counties, 1.01.2017*

Kohaliku omavalitsuse suutlikkuse ja avalike teenuste osutamise mitmekesistamisele ja kvaliteedi parandamisele mõeldud reformide puhul on valdavad olnud kaks lähenemist: teenuskeskne ja kogukonnakeskne. Põhjamaade teenusekeskse omavalitsussüsteemi puhul on reformid viinud eelistatult üksuste ühendamiseni ja kohaliku omavalitsuse rolli ning osatähtsuse suurendamiseni ühiskonnaelus. Kohalik omavalitsus on eeskätt heaoluriigi elluviimise vahend ja kohalik teenuste tagaja. Seetõttu on kõikide haldusreformide eesmärk Põhjamaades olnud moodustada avalike teenuste tagamiseks sobivad teenuspiirkonna põhised omavalitsused ning selle käigus otsida kompromissi ühest küljest demokraatlikkusse ja subsidiaarsuse ning teisest küljest nende teenuste kõige soodsama tagamise vahel. Reformi eesmärk on, et võimalikult palju avalikke ülesandeid täidetak kohalikul tasandil, elanikud saaks vahetult valida otsustajaid ja sellega luuakse paremad võimalused ka kohaliku demokraatia tagamiseks. Seejuures toimus esimene ühinemiste laine 1970. ja 1980. aastatel (Bogason 1996; Blom-Hansen jt 2010), reformide teine laine on aset leidnud viimase kümnendi jooksul või toimub praegu (nt Taani 2007. aasta reform, Soome haldusreform). Kogukonnakeskse omavalitsusmodeliga Lõuna-Euroopa riikides ning ka Kesk- ja Ida-Euroopa riikides on pigem panustatud eri koostöömodelite arendamisele (Hertzog 2010; Norton 1994). Siiski tuleb arvestada, et koostöö ei asenda ühinemist. Eri ülesannete ja teenuspiirkondadega ning erinevalt juhitavad omavalitsused muudavad ülevaate saamise teenusest ja teenuse eest vastutajast raskeks, seda nii avaliku võimu teostajatele kui ka valijatele. Seega eeldab koostöö väga süsteemset ja eesmärgistatud lähenemist (Swianiewicz 2010; Elinvoimainen ... 2012; Public ... 2010). Teine ja isegi tõsisem probleem on kohalik demokraatia. Koostööinstitutsiooni korral hägustub demokraatia mõiste, sest koostööorgani juhtorgan pole demokraatlikult valitud, vaid moodustatakse delegeeritud esindajatest. Tekib küsimus, kes on selle tasandi kliendid ja kelle ees juhtorgan poliitiliselt vastutab. Samuti see, kuidas saavad teenuse kasutajad teenuse kvaliteeti ja kättesaadavust mõjutada.

Haldusreformi ettevalmistamise ajal tõusis keskseks küsimuseks see, missuguste kriteeriumitele peaks vastama reformijärgne omavalitsusüksus. Selleks valiti elanike arv. Tuleb silmas pida, et elanike arvu ühtlustamine ei lahenda omavalitsuste arengu ebavõrdsust. Ometi on rahvaarv universaalne kriteerium, mida näitavad avalike teenuste ja pädevuse arendamise, ressursibaasi ja esindusdemograafia toimimise analüüsid. Samale seisukohale jõuti näiteks Taanis ja Soomes^a. Ka Lätis 2009. aastal tehtud haldusreformi aluskriteerium oli 5000 elaniku nõue^b (Sootla jt 2011). Siit ka arusaam, et mõistlik on haldusreformi tegemisel piirduda vaid minimaalse indikatiivse elanike arvu näitajaga, et väljendada omavalitsusüksuse suurust, mille juures on rahuldatud nii kogukonna kui ka keskvõime huvid. Linna ja valla suurus sõltub paljudest tingimustest, millest keskne on see, milliseid ülesanded tuleb täita. Universaalset õige suurusega omavalitsust ei ole olemas, sest õige suurus on eri ülesannete jaoks erinev. (Meklin, Pekola-Sjöblom 2013). Ka elanike arv omavalitsusüksustes ei ole püsiv suurus. Küll aga on elanike arv piisavalt lihtne ja üldjuhul mõistetav kriteerium. Vaidlused ja ka kriitika selle kriteeriumi ümber on loomulikud. Kuid kui valitud oleksid muud kriteeriumid, siis oleksid vaidlused ja tõlgendamised olnud veelgi suuremad ja kirgikütvamad. Sellega ei soovi loo autorid õigustada ühe kriteeriumi eelist tervikkäsitluse ees, vaid pigem pragmaatilist lähenemist, sest eesmärgiks seati, et 2017. aasta korralised kohaliku omavalitsuse volikogude valimised toimuksid juba uutes omavalitsusüksustes.

Haldusreformi seaduses olev elanike arvu miinimumkriteerium 5000 inimest sündis kompromisskõikuleppena väga erinevate tegurite kaalutlemise tulemusel. Selle numbri kasuks rääkis analüüsides eri teenuste kliendibaasi, mastaabiefektide ja investeerimisvõime, ametnike asjatundlikkuse ja töökoormuse, omavalitsuste tulubaasi ja valimistel demokraatia avaldumine. 5000 elanikku on suurusjärk, millest ekspertide arvates hakkab ilmnema uus tase omavalitsuse võimekuses võrreldes väiksemate linnade ja valdadega. Haldusreformi seadus näeb ette ka mõne erandi võimaluse vähemalt 3500 elaniku korral^c. Samas on eelistatud omavalitsusüksuste moodustamine, kus elab vähemalt 11 000 elanikku. Kriteerium 11 000 elanikku lähtus riigigümnaasiumi mudeli arvutusest, mille järgi eeldatakse kolme õppesuuna ja kolme paralleelklassiga kooli, kus õpib arvestuslikult kokku 254 õpilast^d. Eeldades, et gümnaasiumiealiste noorte osatähtsus Eesti rahvastikus vastab keskmisele ja et 75% põhikooli lõpetanutest jätkab gümnaasiumis, peaks riigigümnaasiumi teeninduspiirkonnas elama keskmiselt ca 11 000 elanikku. Haldusreformi seadus sätestab, et kui ühinemisega moodustunud omavalitsuse elanike arv on võrdne 11 000-ga või sellest suurem või kui moodustub maakonnasuurune omavalitsus, mille elanike arv võib olla ka väiksem kui 11 000, arvestatakse ühinemisel moodustunud omavalitsusüksusele 500 000 eurot lisatoetust.

^a 1. juulil 2005 võttis Taani parlament vastu struktuurireformi kokkuleppe, mille alusel moodustati 271 senise valla asemel 98 uut kohaliku omavalitsuse üksust. Vastavalt sellele kokkuleppele määratleti kohaliku omavalitsuse parameetrid nii: a) üksuse minimaalne elanike arv 20 000 elanikku, seejuures lubati teatud tingimustel erandeid saareliste omavalitsusüksuste puhul. Põhiline tingimus oli kohustuslik koostöö teatud teenuste tagamisel; b) üksuste keskmine elanike arv 30 000 elanikku. Eri uurimused Taanis näitasid, et 30 000 on see optimaalne elanike arv, mille korral on kõige paremini võimalik kasutada mastaabiefektist tulenevaid eeliseid, sealjuures olid näiteks ka administratiivkulud elaniku kohta just sellise elanike arvu juures keskmiselt kõige madalamad.

^b Lätis koguti reformieelsete analüüsides käigus esialgu üle 120 kriteeriumi ühinemispiirkondade moodustamiseks. Haldusjaotuse projekt, mis nägi ette 102 uue omavalitsusüksuse loomist, lähtus järgmistest kriteeriumidest: a) elanike arv vähemalt 5000 elanikku; b) vallakeskus elanike arvuga vähemalt 2000–2500; c) olemasolev teedevõrk ühinevatest omavalitsustest uude keskusse; d) vahemaa keskuse ja piiride vahel ei ületa 30 km. (Sootla, G., Kattai, K., Viks, A. (2011). Läti Vabariigis 1998.–2009. aastal läbi viidud haldusterritoriaalse reformi ja selle esmatulemuste analüüs. Lõpparuanne. Tallinna Ülikool).

^c Mereliste saarvaldade erand – mereliste saarvaldade erandi võimaldamine on põhjendatud saarte eriolukorda arvestades, kuigi neil on praegu ja ka tulevikus keskmisest väiksem haldusvõimekus. Hajaasustuse erand – piirkonnas, mis moodustab loogilise terviku, millel on üks või rohkem vähemalt teise tasandi teenuskeskust (RAKE uuringu põhjal), mille pindala on vähemalt 900 km² ja kus seejuures elab vähemalt 3500 elanikku. Selle erandi rakendamisel ei tohi samal ajal tekkida uusi rõngasvaldasid ega olukorda, et mõni omavalitsus jääb ühinejate ringist välja. Elanike arvu vähenemise erand – lisaerand praegu (st 2015–2016) napilt üle 5000 elaniku piiri olevate ja ühinemisläbirääkimisi alustanud omavalitsuste rühma jaoks juhul, kui 2017. aastaks väheneb elanike arv alla 5000 piiri, et need ühinenud omavalitsused elanike arvu vähenemise tõttu ei satuks kriteeriumile mittevastava KOV-i kategooriasse.

^d Eesti põhikooli- ja gümnaasiumivõrgu analüüs aastaks 2020; uuring era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamise ning teenuste käsitlemise kohta maakonnaplaneeringutes. Ehkki on hakatud looma riigigümnaasiume, on koolipidamine Eestis olnud traditsiooniliselt kohalike omavalitsuste ülesanne ning võiks üldjuhul nii ka edasi olla.

Teiste kriteeriumite seadmisel sai piiranguks see, et seaduses ei ole otstarbekas muutuvaid olukordi detailselt ette kirjutada ja keskvalitsusel ei ole vaja omavalitsuste autonoomiat kohaliku elu korraldamisel piirata. Näiteks ei peaks seadusandja detailides ette kirjutama, kui palju ametnikke peaks omavalitsustes tööl olema. Arutelus Taani omavalitsustegelastega minimaalsete teenusstandardite üle selgus, et nende teenusstandardi kehtestavad valijad valimistel, andes hinnangu kohaliku omavalitsuse juhtide tööle või valides eri poliitiliste programmide vahel.

Teine põhimõtteline valik oli vabatahtliku ühinemise etapis mitte ette kirjutada ühinemispirkondi. Ühinemispartnerite valikul jäi omavalitsustele väga suur kaalutusõigus. Ühest küljest võimaldab see küll tekkida mõningatel küsitavatel ühinemispirkondadel, kuid teisest küljest annab kohalikule tasandile otsustusõiguse ja vabaduse kogukonna seisukohalt sobivamate valikute tegemiseks. Mitmes üksuses küsiti ühinemissuuna valikul rahva arvamust^a. Ühinemispirkonda ei kirjutatud ette näiteks ka Taani omavalitsusreformis.

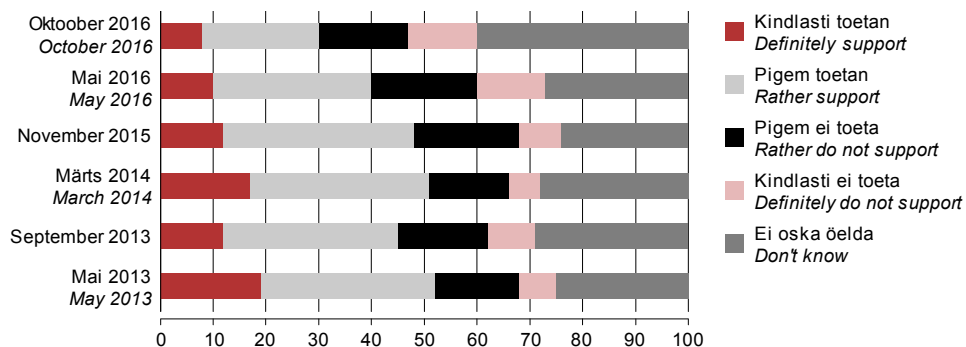
Kolmas põhimõtteline valik oli kahekordistada ühinemistoetust vabatahtlikus etapis ühinenud ja kriteeriumitele vastavate omavalitsuste puhul. Peale selle saavad vabatahtlikult ühinenud omavalitsuse volikogu esimees ja vallavanem või linnapea kompensatsiooniks aastapalga. Seda juhul, kui sama inimest ei valita ühinenud omavalitsusüksuse vallavanemaks, linnapeaks või volikogu esimeheks.

Elanike meelsus haldusreformi suhtes

Elanike suhtumist haldusreformi on viimastel aastatel uuritud üle-eestiliste küsitlustega (Kaldaru 2013, 2014, 2015, 2016), tulemused on joonisel 4.

Joonis 4. Elanike suhtumine haldusreformi, 2013–2016

Figure 4. Inhabitants' attitude towards administrative reform, 2013–2016

Allikas/Source: Kaldaru 2016

Küsitluse tulemused aastati kõiguvad. Kõigis nendes ei ole aga kordagi reformi vastaste osatähtsus (pigem ei toeta; kindlasti ei toeta) ületanud toetajate oma (kindlasti toetan; pigem toetan), mis lükkab ümber levinud eelarvamuse haldusreformi valdavast ebapopulaarsusest elanike seas, mida paljud kriitikud võtavad enesestmõistetavusena. Siiski on alates 2015. aasta novembrist reformi toetajate osatähtsus vähehaaval vähenenud, samas reformi suhtes seisukohata inimeste osatähtsus suurenenud (40%). Tõenäoliselt suurendas küsitletavates segadust haldusreformiga seonduvate debattide ja artiklite vastuolulisus meedias. Seega oli ühiskond reformi küsimuses lõhestunud. Uuring tõi välja, et keskmisest märksa enam oli toetajaid kõrgharidusega vastanute (39%) ja juhtide-tippspetsialistide-ettevõtjate (46%) seas. Peaegu

^a Loe lähemalt <http://online.le.ee/2016/09/20/nova-rahvas-soovib-jaada-laanemaale/>, <http://online.le.ee/2016/11/25/kullamaa-otsustas-jaada-laanema-koosseisu/>

pooled suuremate linnade elanikest ei osanud teemast midagi arvata. Muudes asulatüüpides oli aga reformi mittetoetavate elanike osatähtsus suurem kui toetajate osa. Eriti paistab silma väikelinnade-alevite rühm, kus võrreldes muude asulatüüpidega oli märgatavalt rohkem (23%) reformi täielikke vastaseid. Regioonidest oli reformi vastaste ülekaal Lääne-Eestis (poolt 21%, vastu 45%) ja Kesk-Eestis (vastavalt 30% ja 43%). Pooldajate ülekaal oli vaid Tallinnas ja Põhja-Eestis. Nagu Tallinnas nii ka Ida-Virumaal ei osanud ligi pool küsitletutest seisukohta võtta. Reformile positiivse hinnangu andnud vastanud mainisid reformi tegemise vajaduse põhjusena enamasti rahalise seisu paranemist, ressursside otstarbekamat kasutamist (8%), teenuste kättesaadavuse paranemist (8%), juhtimiskulude vähenemist (7%), suuremate üksuste paremat suutlikkust (7%). Negatiivse hoiakuga vastanute põhiargumendid oli teenuste kaugenemine, ääremaastumine, maaelu halvenemine (18%) ja toimivate valdade hävimine (7%). Kokkuvõttes saab tõdeda, et elanike arusaam reformist oli vastuoluline ja alanud protsess toimus vastaka meelsuse õhkkonnas. Kuna meedial on oluline roll elanike hoiakute kujundamisel, siis on tähtis, et avalikes debattides saavad kõik oma arvamusi avaldada. Kindlasti peaksid debatte toetama sõltumatud uuringud ja statistika.

Haldusreformi käik ja vabatahtliku ühinemise etapi tulemused

Haldusreformi seadus nägi ette selle tegemist kahes etapis. Esimene ehk reformi omaalgatuslik etapp kestis kuni 1.01.2017. Selleks ajaks pidid kriteeriumitele mittevastavate omavalitsuste volikogud esitama ühinemise otsuste taotluse maavanemale. Hiljemalt 01.02.2017 tegi Vabariigi Valitsus määruse omaalgatuslike ühinejate kinnitamiseks (ühinemised jõustuvad kohalike omavalitsuste valmistega 15.10.2017). Teine etapp ehk Vabariigi Valitsuse algatatud ühinemise etapp kestis 01.01.–15.07.2017, mille jooksul hiljemalt 15.02.2017 tegi Vabariigi Valitsus omavalitsustele ettepaneku ühinemiseks ja 15.05.2017 oli omavalitsustel tähtaeg arvamuse esitamiseks Vabariigi Valitsuse ettepanekule. Hiljemalt 15.06.2017 pidi kohalik omavalitsus olema teinud valimistoimingud: kui ei teinud, siis võttis asja üle maavanem. Hiljemalt 15.07.2017 tegi Vabariigi Valitsus haldusterritoriaalse korralduse muutmise ettepaneku (90 päeva enne valimisi).

Enne haldusreformi seaduse vastuvõtmist toimusid maakondlikud seminarid, et anda seni tehtu kohta infot ja saada tagasisidet reformi kujundamiseks. Seminaridelt laekus ettepanekud reformi eelnõu koostamiseks ning ettevalmistamiseks. Nendel aruteludel osales ligi 600 inimest, rahvarohkeimad olid Rapla- ja Tartumaa. Peamiselt osalesid nendel linnade ja valdade ning kodanikuühiskonna esindajad. Ettevõtjate osalus oli tagasihoidlik.

Rahandusministeeriumi eestvedamisel toimus ka ühinenud omavalitsuste kogemuse jagamise foorum Märjamaal. Arutati varasemate ühinemiste positiivsete kogemuste ja vajakajäämist ning reformiga seotud müütide, hirmude ja õnnestumiste üle. Samuti toimusid Rahandusministeeriumi korraldatud väljasõidud ühinemisprotsessi varem läbi teinud omavalitsustesse.

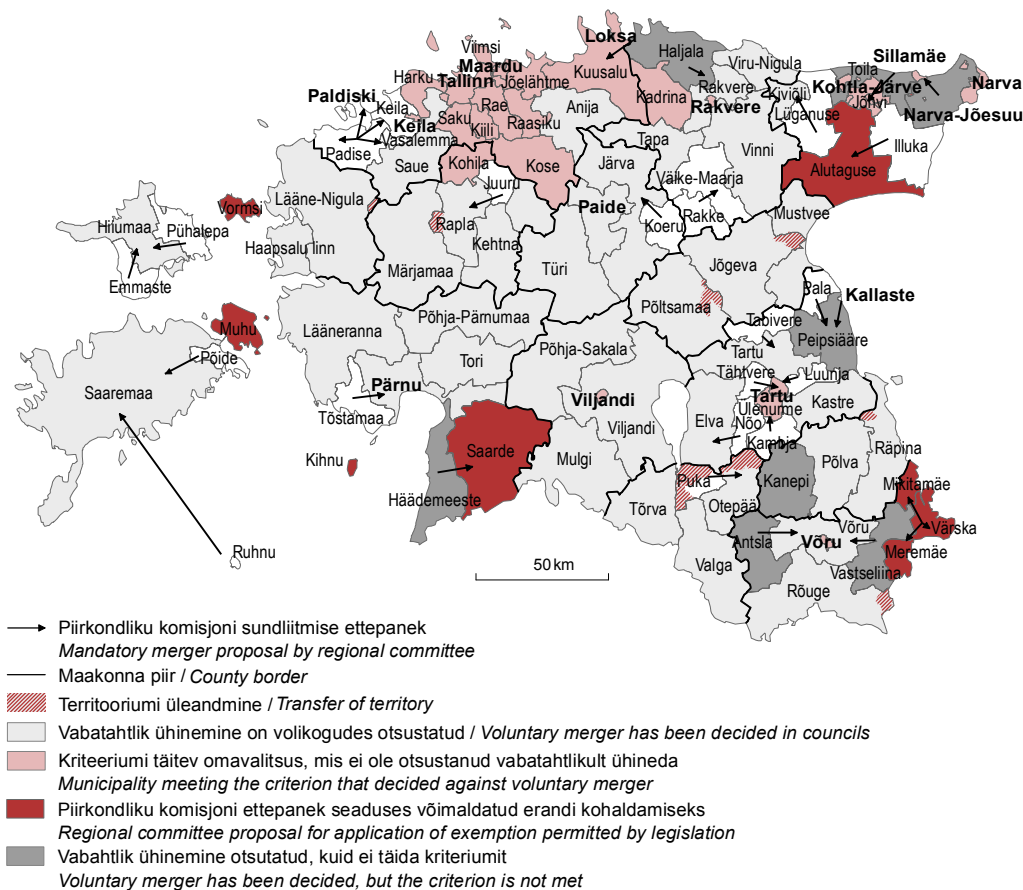
Haldusreformi põhimõtete ja kontseptsiooni väljatöötamisel osales ekspertkomisjon, kes esitas ettepanekuid, soovitusi ja hinnanguid haldusreformi ettevalmistamiseks ning haldusreformi seaduse eelnõu ja teiste vajalike seadusemuudatuste koostamiseks. Samuti töötas Vabariigi Valitsuse moodustatud kolm piirkondlikku komisjoni, kelle ülesanne oli kujundada seisukohad ja toetada ühinemisläbirääkimisi. Linnade ja valdade ühinemisläbirääkijatel oli Rahandusministeeriumist võimalik saada abi ühinemisläbirääkimistel koostatud metoodilistest materjalidest^a ja konsultantidelt, kes vajadusel tegelesid pidevalt nõustamisega ühinemispiirkondades. Ka oli omavalitsustel võimalik ühinemispiirkonda taotleda koordinaatoreid. Nende meetmete mõju oli positiivne.

Üle 75% omavalitsustest otsustas ühineda vabatahtlikult ehk 160 linna ja valda 47 piirkonnas taotles ühinemist vabatahtliku ühinemise algatamise etapis. Pärast vabatahtlikku vooru jäi 40 omavalitsust alla 5000 elanikuga, 5000–11 000 elanikuga oli 33 omavalitsust ja vähemalt 11 000 elanikuga 27 linna ja valda (kaart 12)

^a Loe lisaks <http://haldusreform.fin.ee/abiks-uhinejale/vajalikud-materjalid/>

Kaart 12. Omavalitsusüksuste vabatahtliku ühinemise ja sundliitmisega tekkivad omavalitsused, 2017

Map 12. Municipalities created by voluntary and mandatory mergers of municipalities, 2017

Allikas: Rahandusministeerium

Source: Ministry of Finance

Vabariigi Valitsusel oli haldusreformi seaduse järgi kohustus teha ühinemisetpanek kõigile neile 104-le omavalitsusüksusele, kes ei täitnud iseseisva jätkamise kriteeriume ja ei olnud esitanud taotlust erandi rakendamiseks. Vabariigi Valitsus esitas ühinemisetpaneku 22 ühinemispirkonnas, kuid hiljem loobus 10 alla 5000 elaniku kriteeriumi omavalitsuse või omavalitsusrühma ühendamise ning tegi ära 26 kriteeriumit mittetäitnud omavalitsuse või ühinenud omavalitsusrühma ühendamise.

Kohalikud omavalitsused pidid esitama arvamuse valitsuse ettepaneku kohta maavanemale hiljemalt 15. maiks 2017. Maavanemale esitas oma arvamuse 89 kohaliku omavalitsuse üksust 104-st. Peale selle ka kaks territooriumiosa üleandmise ettepaneku saanud kohaliku omavalitsuse üksust. 15 kohaliku omavalitsuse üksust ei esitanud arvamust ja haldusreformi seaduse järgi loeti valitsuse ettepanek vastuvõetuks. Kokku nõustus ettepanekuga 39 (sh mittevastanud) ja ei nõustunud 65 kohaliku omavalitsuse üksust. Kohaliku omavalitsuse üksuste põhjendused ja vastuväited arutati läbi piirkondlikes komisjonides ja kohanimenõukogus, kelle ettepanekud esitati soovitusena Vabariigi Valitsusele.

Ühinemislepingud ja -kokkulepped

Vabatahtliku ühinemise etapis koostati tulevase valla või linna ühinemislepingud neljaks aastaks. Suuresti on need ühinemispirkondade kohta sarnased ja tihti ka konservatiivsed. Teisisõnu on paljudel juhtudel tegemist olukorra kinnistamisega. Omavalitsusjuhtide koolituseks tehtud analüüsi põhjal saab tuua välja nelja tüüpi ühinemislepinguid (Noorkõiv ja Laan 2016):

- põhjalikud läbirääkimised, ühinemislepingud on koostatud paljude osaliste osavõtul ja sisuliste detailidega;
- mõõdukad läbirääkimised, ühinemislepingud tulevase omavalitsusüksuse üldpõhimõtetes kokkuleppimisega;
- kiired läbirääkimised, ühinemislepingud sisaldavad üldpõhimõtteid ja ainult kokkuleppeid, milles saavutati konsensus, erimeelsuste korral teemat lepingus ei kajastatud ja konsensust ei otsitud;
- keerukad läbirääkimised, lepingu koostamise käigus lepiti kokku üldpõhimõtetes ja anti üle KOV-i territooriume, sh peale ühinemislepingu veel lepingud naaberomavalitsustega territooriumi üleandmise tingimustes.

Vabariigi Valitsuselt sundühendamise ettepaneku saanud linnad ja vallad pidid koostama ühinemiskokkuleppe. Seda kas iseseiseva dokumendi (kui piirkonnas ühinemislepingut ei ole) või ühinemislepingu(te) lisana (kui ühinemisleping(ud) on olemas). Hiljemalt 15. juuniks 2017 tuli sundühendamise ettepaneku saanud omavalitsusel ühinemiskokkuleppe saavutada. Ainukesena sõlmis ühinemiskokkuleppe Põide vald, kelle vallavolikogu nõustus ühinemisega Saaremaa vallaks.

Autorite kohalike omavalitsuste ühinemisprotsessist saadud kogemuste alusel saab vabatahtliku ühinemise etapi kohta öelda järgmist:

- Kohalikud omavalitsused osalesid aktiivselt ühinemisprotsessis, soovides täita haldusreformi seaduses püstitatud eesmärgid. Siiski oli olukordi, kus hästi toimetulevad omavalitsusüksused ei soovinud ühinemisse kaasata teisi omavalitsusi, kes ajaloolist ja territoriaalselt loogikat arvestades siiski ühinemispirkonda kuuluvad. Seetõttu tuli väga paljudel ühinemislepingu sõlminud linnadel ja valdadel minna sundühendamise etappi.
- Olukord, kus mõni linn või vald pidas läbirääkimisi mitmes ühinemispirkonnas ühel ajal, pani teised läbirääkijad mõlemas piirkonnas sõltuvusse nende valdade või linnade otsustest. Selline situatsioon ei soosinud ühelt poolt usaldust läbirääkimistel, kuid samas sundis läbirääkijaid leidma kompromisse, sh mõnel juhul ka mitmes ühinemispirkonnas läbirääkimisi pidavatele omavalitsustele ühinemislepingus liigselt järelandmisi tegema.
- Ühinemisläbirääkimised olid seda sisulisemad ja terviklikumad, mida parem oli ühinejate kujutus uue omavalitsuse toimimisest. Need läbirääkijad, kes ei suutnud jätta praegust omavalitsuslikku korraldust, keskendusid pigem detailidele, nägemata seda, mida uuel omavalitsusel pakkuda on.
- Ühinemistega korrastati keskuse-tagamaa loogilist süsteemi ja viidi need paljudel juhtudel vastavusse tegeliku toimepiirkonnaga. Siiski oleks riik võinud luua soovitusliku määratud keskuste nimekirja, niisugust lähenemist rakendati minister Tarmo Looduse ametiajal toimunud haldusreformi korraldamise katsel. Mõne ühinemise puhul eirati inimeste loomulikke pendelrände piirkondi, näiteks tekkisid uued rõngasvallad, sisulise ühtekuuluvuseta (näiteks koolipiirkonnad, kihelkondlik kuuluvus, kas või ühendavad suuremad liiklusmagistraalid) omavalitsused. Mitme väikese keskusega valla puhul on vaja keskus-tagamaa-võrgustikud siduda loogiliseks tervikuks.

- Ägedaid vaidlusi põhjustas tulevase omavalitsuse keskuse ja vallamaja asukoha valimine eriti seal, kus uues omavalitsusüksuses polnud selgelt domineerivat keskust. Nii näiteks jäigi ühinemisläbirääkimiste käigus otsustamata tulevase Mulgi valla keskuse asukoht ja seda peab nüüd tegema uus volikogu. Samal ajal Järva valla puhul oli vaidlus keskuse üle põhjus, miks ühinemisläbirääkimistelt lahkus Koeru vald, mis hiljem valitsuse otsusega ikka Järva vallaga liideti.
- Reformiga muudeti omavalitsuste administratiivpiire ja vaadati üle ka külade territoriaalne kuuluvus. Juriidiliselt tähendab see, et peale omavalitsuse ühinemist arvati selle territooriumiosa (ühe või mitme asustusüksuse, nt küla või muu territooriumi osa) ühe või mitme omavalitsuse koosseisu. Seda oleks võinud kasutada julgemalt. Nii aga ei tehtud, sest volikogud ei olnud sellest väga huvitatud ja niisugused protsessid võtavad aega, kuid läbirääkimiste lühiduse tõttu võinuks see olla väga pingeline. Külade üleandmise protsessiga läksid mõned külad üle ühest maakonnast teise. Näiteks Harju maakonnast 1 küla Lääne maakonda ja Valga maakonnast 13 küla Tartu maakonda. Paljud külaelanike ettepanekud piiride muutmisel jäid lahenduseta ja ilmselt need tuleb lahendada edaspidi omavalitsuste piiride korrigeerimisega. Ka oldi sageli kinni maakonna piirides, mis aga pärssis loogilise ühinemiskiirkonna kujunemist.
- Palju poleemikat tekitas elanike kaasamine. Oli väga häid näiteid, kus elanike arvamuse põhjal langetati põhimõttelisi otsuseid, näiteks otsustasid Nõva ja Kullamaa vald Läänemaal just rahvaküsitluse tulemuste põhjal nii oma ühinemissuuna kui ka maakondliku kuuluvuse. Paraku oli ka piirkondi, kus elanikud jäid ühinemisprotsessist kõrvale ja nende arvamust ühinemise kohta eirati. Volikogule ei olnud küsitluse tulemus siduv, volikogu liige võis hääletada oma äranägemise järgi. Miks siis üleüldse rahvaküsitlus tehti?
- Omavalitsuse nime, lipu ja vapi kujundamine. Tegemist on väga emotsionaalse, identiteeti puudutava sümboolse teemaga, milles igal elanikul on oma seisukoht. Abiks olid kohanimenõukogu soovitusel tulevase vallanime valikul ja Riigikantselei toetus sümboolite valikul. Kohanimenõukogu soovitas ühinevatel omavalitsustel lähtuda nime valikul järgmistest põhimõtetest: kihelkondade ja vanade valdade nimed, vallakeskuste nimed, silmapaistev (loodus)nimi ühinevate valdade territooriumilt, maakonnanimi ilmakaarega, uudisnimi või liituvate valdade ühendnimi (sidekriipsuga). Üldjuhul korraldatakse uue valla sümboolite leidmiseks konkurss. Oli ka ühinemisi, mille käigus lepidi kokku, et võetakse ühe ühineva omavalitsuse nimi ja sümboolika, millega mõistagi hoitakse kokku raha ja aega.
- Ühinemisläbirääkimiste teemade puhul tõusis arutelu keskmesse ka uus olukord, kus linnade osaks said hajaasustuse piirkonnad, külad. See hägustas arusaamist linnast kui tiheasustusalast. Olukord, kus keskuslinn ühines maapiirkonnaga ja uue omavalitsuse nimeks jäi linna nimi, on elanikele raskesti arusaadav. Kuna linn-maa eristamise puhul tuginetakse Eestis kas asustus- või haldusjaotusele, siis tuleks siin teha terminites täpsustused. Ka tuleb linnade ja valdade puhul ümber nimetada 97 küla, sest samas omavalitsusüksuses ei saa olla sama nimega külasid. Kõige enam külanime muutusi tuleb Saaremaal, kus on vaja ümber nimetada 62 küla.
- Väiksemate piirkondade huide esindatus ja kaitse uue valla poliitikas nõuab eraldi tähelepanu ja vajadusel kokkuleppeid kogukonnaga. Mis saab senisest külaliikumisest, kogukonna heaks tegutsevatest mittetulundusühingutest ja külamajadest? Täpselt samamoodi tuleb ühinemise ajal kokku leppida, kuidas korraldatakse omavalitsuse sisemine juhtimine, kus säilitatakse teenuspunktid ja milline roll antakse osavallakogudele, kogukonnakogudele või külaseltsidele.

- Kas kasutada endiste omavalitsuste põhiseid ringkondi või moodustada üks ringkond, oli küsimus paljudes ühinemiskiirkondades. Varasemad ühinemiskogemused on näidanud, et eraldi valimisringkondade baasil valitud volikogudes kipuvad jääma endiste kiirkondade/omavalitsuste vahelised pinged. Seepärast on soovitatav moodustada ka ühine valimisringkond. Eriti just väiksemate ühinejate huvides on, et volikogu suhtuks ühendomavalitsusse kui tervikusse ja tagaks kõigis kiirkondades jätkusuutliku arengu.
- Toetussüsteemi kehtestamine andis omavalitsustele tõuke haldusreformiga intensiivselt tegelemiseks. Samuti on asjakohane toetus linna- või vallavolikogu esimehele ja vallavanemale/linnapeale. Viimane aitas vähendada vastuseisu reformile. Omavalitsustele toetuste andmine annab võimaluse lahendada hädavajalikke probleeme, mida ühinemise käigus on vaja lahendada (teedevõrk, teenuste taseme, töötasude ühtlustamine jms).
- Väga hästi oli koordineeritud Rahandusministeeriumi tegevus, mis oleks tagasivaatavalt võinud olla veelgi aktiivsem. Huvigruppide informeerimine, kohalike omavalitsustelt ja konsultantidelt laekuv info ühinemismaastikul toimuvast ning võimalused kogukondades reformi käiguga tutvuda vähendasid hirme seoses reformiga. Samuti olid ühinemisläbirääkijatele abiks metoodilised materjalid, mis koostati Rahandusministeeriumi eestvedamisel.

Haldusreformi seaduse ja sundühendamise tulemuste vaidlustamine

Haldusreformi seaduse vaidlustas Riigikohtus 26 omavalitsust^a. Taotlejad leidsid, et haldusreformi seaduses sätestatud 5000 elaniku miinimumnõue rikub kohaliku omavalitsuse enesekorraldusõigust, individuaalse õigussubjektsuse garantiid, see ei ole proportsionaalne ning põhjendatud, ei arvesta alternatiivseid võimalusi avalike kaebuste tagamiseks, sh õigust teha linnade ja valdade vahel koostööd. Peale selle vaidlustati Vabariigi Valitsuse õigus omavalitsusüksusi sundliita, ühinemistoetuse mittemaksmine vabatahtlikust ühinemisest keeldujatele ja ühinemiskompensatsiooni piirmäära kehtestamine^b.

Riigikohtu otsus kuulutati avalikult välja 20. detsembril 2016^c. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium tunnistas vaidlustatud sätetest põhiseadusvastaseks ja kehtetuks vaid haldusreformi seaduse §-i 24 lõike 1, mis näeb ette, et Vabariigi Valitsuse algatatud ühinemise kulude ülempiir on 100 000 eurot. Et haldusterritoriaalse korralduse muutmine on riigielu küsimus, siis nõuab põhiseadus, et sellega seotud kulud peab täies ulatuses kandma riik. Muudes küsimustes jättis Riigikohus taotlused rahuldamata.

Riigikohus leidis, et põhiseadus lubab muuta omavalitsusüksuste piire, kui see ei toimu meelevaldselt. Kolleegiumi hinnangul haldusreformi seadus meelevaldsuse keeldu ei riku. Haldusterritoriaalse korralduse muutmine on ette nähtud seaduses, mis on korra kohaselt vastu võetud ja mille sätted on hoolimata keerukusest ka piisavalt mõistetavad. Kohaliku omavalitsuse

^a Kõpu Vallavolikogu 30. juuni 2016. a taotlus, Juuru Vallavolikogu 25. augusti 2016. a taotlus, Abja Vallavolikogu, Emmaste Vallavolikogu, Illuka Vallavolikogu, Järvakandi Vallavolikogu, Kambja Vallavolikogu, Kõo Vallavolikogu, Käina Vallavolikogu, Leisi Vallavolikogu, Loksa Linnavolikogu, Luunja Vallavolikogu, Lügane Vallavolikogu, Mäetaguse Vallavolikogu, Nõo Vallavolikogu, Pala Vallavolikogu, Põide Vallavolikogu, Pühalepa Vallavolikogu, Rakke Vallavolikogu, Tudulinna Vallavolikogu, Vaivara Vallavolikogu ja Ülenurme Vallavolikogu 31. augusti 2016. a taotlus, Kullamaa Vallavolikogu 15. septembri 2016. a taotlus, Tõstamaa Vallavolikogu 21. septembri 2016. a taotlus ning Haaslava Vallavolikogu ja Karksi Vallavolikogu 27. septembri 2016. a taotlus

^b Kaebajad palusid tunnistada põhiseaduse vastaseks ja kehtetuks haldusreformi seaduse §-i 3 ja 7 lg-d 4 ja 5, §-i 8 ning Vabariigi Valitsuse algatatud haldusterritoriaalse korralduse muutmist reguleerivad HRS-i §-id 9–13 (seaduse 3. peatükk), samuti haldusreformi §-i 20 lg 1, §-i 24 ja §-i 28 punkti 2. Kaks omavalitsust palusid taotluse ühes alternatiivis tunnistada põhiseaduse vastaseks ja kehtetuks kogu haldusreformi seadus.

^c Täpsema info leiad siit: <https://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222582563>

haldusterritoriaalse korralduse muutmise eesmärk on Riigikohtu hinnangul parandada omavalitsusüksuste võimekust osutada avalikke teenuseid ja selline eesmärk on põhiseadusega kooskõlas. Linnade ja valdade osutatavad teenused on seotud põhiõiguste ja -vabadustega, mille kaitsmine on riigivõimu kohustus.

Riigikohtu kolleegiumi arvates aitab haldusreformi seadus nimetatud eesmärki saavutada, sest eeldatavasti suudavad suuremad omavalitsusüksused väiksema elanike arvuga omavalitsusüksustest paremini neile pandud ülesandeid täita. Seejuures on seadusandjal riigi territooriumi haldusjaotuse kehtestamisel suur otsustusruum ja kohtuvõim ei saa seadusandja asemel valida, milliseid haldusterritoriaalse korralduse muutmise kriteeriume eelistada.

Peale selle selgitas Riigikohus, et 5000 elaniku kriteerium ei ole ainus, mida haldusterritoriaalse korralduse muutmisel arvestada tuleb. Seadus võimaldab Vabariigi Valitsusel jätta ka alla 5000 elanikuga omavalitsusüksus ühendamata, kui selleks on kaalukad põhjused. Riigikohus tõdes, et haldusreformi seaduses ette nähtud tähtajad on küll lühikesed, kuid ei ole ebapiisavad selleks, et omavalitsusüksused saaksid teha ühinemise jaoks vajalikud toimingud ja otsused, sealhulgas volikogude 2017. aasta korralise valimistega seotud toimingud. Omavalitsusüksustel on võimalik esitada Vabariigi Valitsuse algatatud ühinemise kohta põhjendatud arvamus, mis tagab neile põhiseaduses nõutud ärakuulamisõiguse. Et haldusterritoriaalne reform toimub enne kohaliku omavalitsuse volikogude 2017. aasta valimisi, võib see tekitada põhiseaduslikke probleeme valijale ja valitavale, kuid nende õiguste kaitseks ei saa omavalitsusüksused Riigikohtusse pöörduda.

Mitu omavalitsust vaidlustasid Vabariigi Valitsuse sundliitmist puudutavad määrused ja esitasid kaebuse kohtusse.

Ringkonnakohus selgitas 12. juulil 2017 tehtud otsuses, et ehkki vaidlustatud määrused puudutavad konkreetseid omavalitsusüksusi ja on antud vaid ühel korral tehtava haldusreformi raames, muudetakse nendega kogu Eesti haldusterritoriaalset korraldust. Õigustloovate aktide põhiseaduspärasuse vaidlusi lahendab Riigikohus põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses.

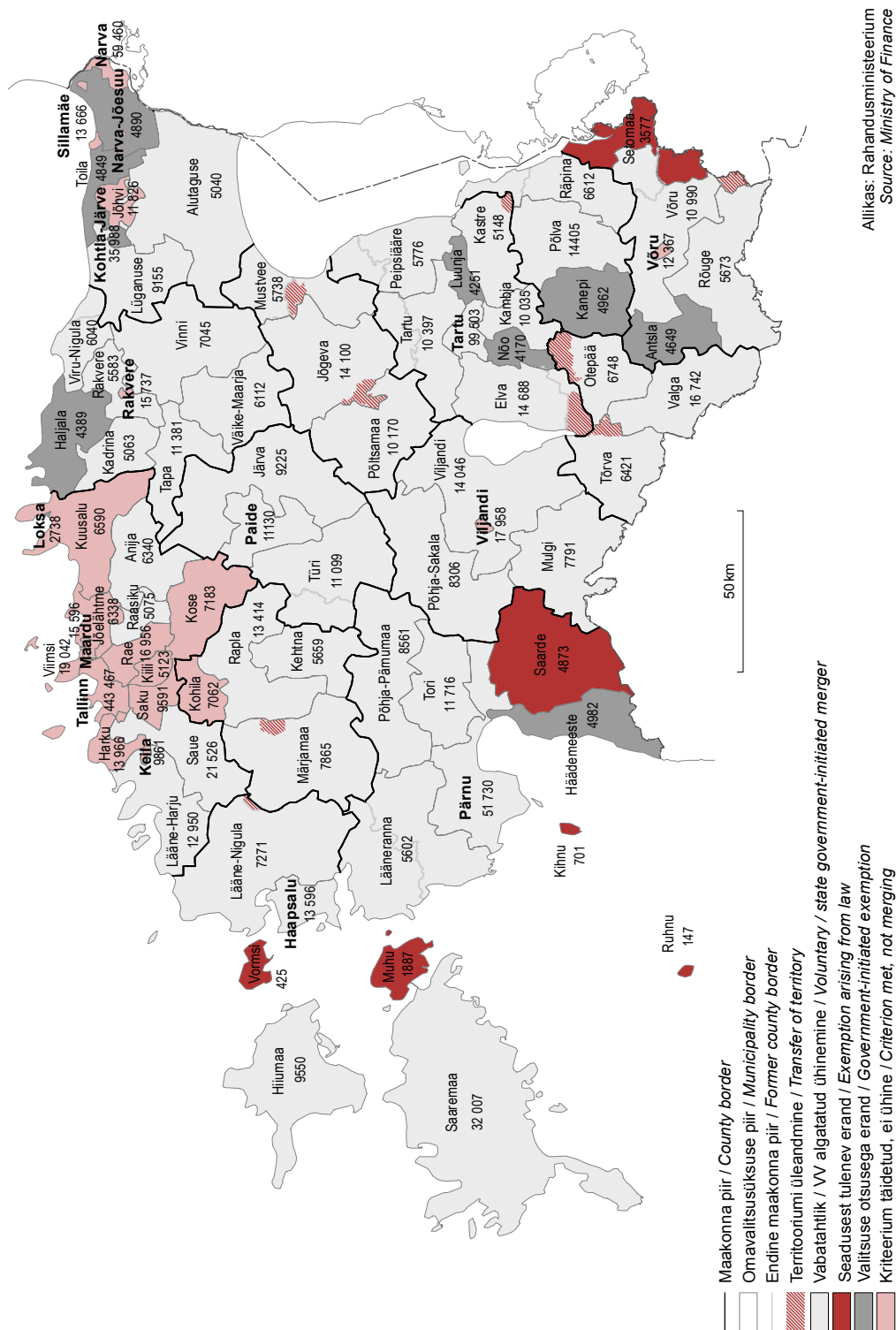
Pärast sundliitmise otsust pöördusid Riigikohtusse Lasva ja Võru vald Võrumaalt, Mikitamäe vald Põlvamaalt, Tõstamaa vald Pärnumaalt, Emmaste ja Pühalepa vald Hiiu maakonnast, Ida-Virumaalt Illuka vald, Jõgevamaalt Pala vald ja Tartumaalt Kambja ja Ülenurme vald, samuti Koeru vald Järvamaalt, Rakke vald Lääne-Virumaalt ning Lügane vald Ida-Virumaalt, Padise ja Vasalemma vald Harjumaalt.

15. oktoobril 2017 toimuva kohaliku omavalitsuse volikogu valimisi sundliitmise määruse vaidlustused ei sega. Kui riigikohus peaks tegema lahendi pärast valimisi ja leidma, et määrused on põhiseadusega vastuolus, siis korraldatakse kohalikud valimised vaidlustatud piirkondades vanades piirides uuesti.

Kohalike omavalitsuste uus kaart

Haldusreformi seaduse elluviimisega jäi Eesti haldusterritoriaalsele kaardile 79 omavalitsusüksust – 15 linna ja 64 valda (kaart 13). Ühinemiste tõttu muutus ka senine maakonnapiir mitmes maakonnas.

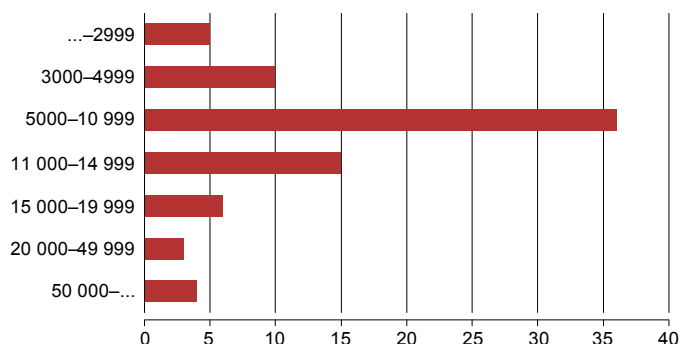
Kaart 13. Kohaliku omavalitsuse üksuste ühinemisel tekkivad omavalitsused, 2017
Map 13. Municipalities created by mergers of municipalities, 2017

Uued omavalitsused elanike suurusgrupi järgi on esitatud joonisel 5. Alla 5000 elanikuga omavalitsusi on 15, 36 omavalitsuses jääb elanike arv vahemikku 5000–11 000. Vähemalt 11 000 elanikuga omavalitsusi on 28.

Joonis 5. Omavalitsusüksuste arv elanike arvu suurusgrupi järgi pärast haldusreformi, 2017

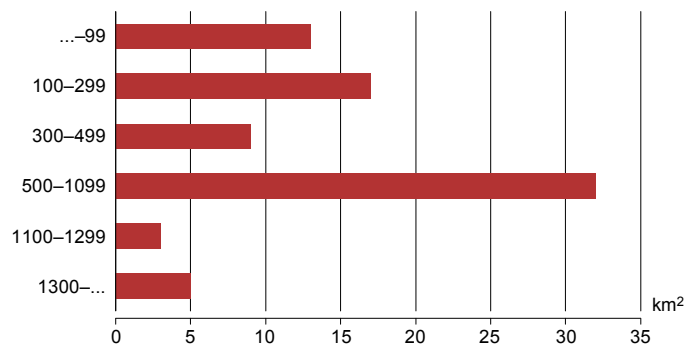
Figure 5. Number of municipalities by size groups of population after administrative reform, 2017

Keskmine elanike arv omavalitsuses on 17 118 elanikku, mis on reformieelse olukorraga võrreldes 2,7 korda enam. Elanike arvu mediaan on 7865 ja see suurenes varasemaga võrreldes üle nelja korra. Keskmine omavalitsuse pindala on 512 km².

Joonis 6. Omavalitsusüksuste arv pindala suuruse järgi pärast haldusreformi, 2017

Figure 6. Number of municipalities by area after administrative reform, 2017

Mitmes piirkonnas lahendati reformi käigus rõngasvaldade küsimus ja keskus ning tagamaa ühinesid. Olgu siinkohal nimetatud Paide, Põltsamaa, Jõgeva, Vändra, Haapsalu jpt. Oli ka vastupidiseid näiteid ja nii jäävad omavalitsusüksustena kaks Rakveret, Viljandit ja Võrut. Kestma jääb olukord, kus nendest omavalitsusüksustest pärit inimesed tahavad linnades saada küll teenuseid ja töökohti, kuid omavalitsused ei soovi ühiselt piirkonna arengusse panustada.

Maavalitsuste kaotamine ja kohalike omavalitsuste ülesannete ümberjaotamine

Maavalitsuste ülesannete vähenemise tõttu otsustati maavalitsuste tegevus 1. jaanuarist 2018 lõpetada (Maavalitsuste ... 2017). Kuigi maavalitsuste kaotamine oli küll ka varem võimalusena juba pikalt kõne all, sündis see otsus märgatavalt hiljem võrreldes haldusreformi seaduse vastuvõtmisega, kusjuures vahepeal oli jõudnud ka valitsuskoalitsioon vahetuda. Maavalitsuste ülesanded jagatakse ministeeriumide valitsemisala asutuste ja omavalitsuste või nende liitude vahel. Muudatused tehakse kohalike omavalitsuste ülesannetes ja koostöö korralduses (Kohaliku ... 2017), mis hõlmab eri valdkondi. Ümberkorraldused toovad avalike teenuste osutamisel kaasa vajaduse uuteks lähenemisteks praktikas. Näiteks, et omavalitsusüksuste ülesanne on ühiselt kavandada maakonna arengut ja suunata selle rakendamist. See ülesanne antakse kõigi maakonna omavalitsusüksuste otsustega täitmiseks omavalitsusüksuste maakondlikule või piirkondlikule liidule, koostöökokkuleppe alusel ühele omavalitsusüksusele või mõnele teisele omavalitsusüksuste kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse §-is 62 lg 1 ja 2 nimetatud koostööorganile või omavalitsusüksuste või omavalitsusüksuste liidu asutatud mittetulundusühingule või sihtasutusele.

Kui omavalitsus ei ole valinud koostööorganit, täidab ülesannet niisugune koostööorgan, kelle kaudu on ülesande täitmist soovinud vähemalt kaks kolmandikku maakonna selliste omavalitsusüksuste volikogudest, mille elanike koguarv moodustab vähemalt kaks kolmandikku maakonna elanike koguarvust ning mille hulka peab kuuluma ka maakonnakeskuseks olev omavalitsusüksus.

Seaduse järgi muutub ka maakonna arengustrateegia kohustuslikuks. See loetakse vastuvõetuks ning jõustub pärast seda, kui selle määruse on heaks kiitnud vähemalt kaks kolmandikku maakonna selliste omavalitsuste volikogudest, mille elanike koguarv moodustab vähemalt kaks kolmandikku maakonna elanike koguarvust ja mille hulka peab kuuluma ka omavalitsus, mis on maakonnakeskus.

Samuti tulevad muutused rahvastikutoimingutes (maakonnakeskuse KOV), väliskoostöö ja ühis-transporti korraldamises, terviseedenduses, maakonna turvalisuse koostöö koordineerimises, samuti kultuuri- ja sporditöö ülesannetes, alaealiste õigusrikkujatega seotud ülesannetes ning asendushoolduse ja valimiste korraldamises. Ka saarevahi töö korraldamine liigub KOV-i pädevusse. Et alates 1.09.2017 ei ole hariduskorralduslikud küsimused enam maavalitsuse pädevuses (õpilasürituste, aineolümpiaadide ja õpetajate ühenduste tegevuse korraldamine, tunnustusüritused, info jagamine ja haldamine), siis seoses sellega on vaja kiiresti arutada maakondliku koostöö korraldamise teemat.

Autorite arvates on vaja juba lähitulevikus lahti mõtestada kogu regionaalse haldamise struktuur ja tuleb nõustuda Garri Raagmaa (2017) väljaõelduga, et „erinevalt omavalitsuste liitmisest, kus isikute huvid ja sõbrasuhted mängisid palju rolli, tuleks maakondade ümberkujundamisel lähtuda enam funktsionaalsusest ja hallatava ala tulevikuvajadusi arvestavast suuruselt”. Ühelt poolt tuleb arvestada maakonna rolli piirkondliku identiteedi kujundajana, teisest küljest tuleb aru anda, et praegused ja osaliselt muutunud piiridega maakonnad ei ole sobivad teenuspiirkonnad paljude teenuste korraldamiseks – kõige parem näide on ühistranspordi korraldamine.

Muutused rahastamises

Omavalitsuse tulubaasi küsimus oli haldusreformi aruteludel keskne. Kõige suurem konfliktikoht oli, et igasugune maksudel põhinev tulubaasi muutus oleks tinginud selle, et juba praegu keskmisest suurema sissetuleku ja potentsiaaliga linnad ja vallad oleksid võitnud, samas keskmisest väiksema sissetulekuga omavalitsusi oleksid muutused puudutanud vähe või lausa negatiivselt. Olgu näiteks toodud üksikisiku tulumaksust laekuva osa suurendamine või idee hakata tulumaksu laekumist osaliselt arvestama mitte elu-, vaid töökoha kaudu. See sundis otsima uusi lahendusi ja kompromissina otsustati ühest küljest suurendada tulumaksumäära ja teisest küljest suurendada tasandusfondi, sidudes selle elanike paiknemise ehk nn hajaasustuse

teguriga. Vabariigi Valitsus otsustaski 27. juulil 2017 toimunud kabinetiinõupidamisel suurendada kohalike omavalitsuse tulubaasi ja uuendada tasandusfondi jaotuspõhimõtteid. Kokku on riigieelarve strateegias perioodil 2018–2021 selleks ette nähtud 185 miljonit eurot. Valitsuse otsusega taastatakse omavalitsustele suures osas majanduskriisi aegsete kärbete eelne tulumaksust ja tasandusfondist saadava raha tase. Tulubaasi muudatused jõustuvad järk-järgult aastatel 2018–2020. Aastaks 2020 suunatakse nende tulumaksu määra tõstmisesse 30 miljonit eurot ja tasandusfondi suurendamisse 25 miljonit eurot. Peale rahastamise uuendatakse tasandusfondi jaotuspõhimõtteid, sest praegune süsteem on aegunud. Kohalike omavalitsuste praeguste kulude hindamine näitas, et nende finantseerimisel tuleks arvestada rohkem elanike arvuga ja arvesse võtta inimeste paiknemist. Tasandusfondi muutmise ja tulubaasi kasvatamise tõttu suureneb kõikide omavalitsuste tulubaas. Nüüd jääb oodata, millise otsuse teeb Riigikogu.

Siinkohal on huvitav välja tuua, et riik maksab Rahandusministeeriumi andmetel kohalikele omavalitsustele ühinemistoetust 64 534 370 eurot. Kõige suurema ühinemistoetuse saab Saaremaa vald – 4 718 600 eurot, järgnevad Elva vald 2 622 700, Valga vald 2 500 000, Saue vald 2 481 000 ja Pärnu linn 2 271 800 eurot. Ühinemistoetus makstakse välja vastavalt seadusele kindlate osadena aastatel 2017–2019.

Kokkuvõte – õppetunnid ja järeldused

Ideaalset lahendust ei ole, ka haldusreformi puhul tuleb seda tõdeda. Reformi kokku võttes saab seniste tulemuste põhjal tuua välja järgmised tähelepanekud:

- Haldusreformi tegemise kokkulepe sündis pärast pikki aastaid kestnud tuliseid poliitilisi vaidluseid ja see väljendab erakondade vahelist kompromissi. Reformiga võttis Eesti selge suuna Põhjamaade omavalitsusmodelile, kohaliku omavalitsuse rolli ja tähtsuse suurenemisele ühiskonnaelus.
- Reformis kriteeriumite seadmine ja selle reformi jagamine vabatahtlikku ja keskvalitsuse survestatud etappi oli asjakohane ning sundis kõiki kohalikke omavalitsusi ühinemise variante põhjendatult kaalutlema. Omavalitsused olid sunnitud valima ühinemiseks partnerid ja üksteisega ühinemistingimustes läbi rääkima. Otsuseid ei tehtud omavalitsuste eest reformi esimeses etapis mitte riikliku tasandil, vaid need tuli teha kohapeal ning ise lahendeid valides ja vastutades.
- Uute omavalitsusüksuse moodustamisel jäi puudu pikaajalisest visioonist ja arusaamisest, sh Eesti omapärast ja toimimisest väikeriigina. Uue omavalitsusüksuse moodustamiseks tehtud ühinemislepingud, milles sätestati ühinemistingimused, tehti neljaks aastaks, st keskenduti läbirääkimistele vaid ühele valimisperioodile. Vajaka jäi vaatest tulevasele omavalitsusüksusele 20–30 aasta perspektiivis. Asjakohane oleks olnud ühinemise eesmärgid panna pikka perioodi, võttes arvesse näiteks piirkonna rahvastikuprognoose. Ühinemispiirkonna põhjendamisel oleks tulnud nõuda ühinevatelt omavalitsustelt kirjalikku ühisomavalitsuse tulevikupilti.
- Ühinemisläbirääkimistel keskenduti sageli vaid kitsalt ühinemiskriteeriumi täitmisele (elanike arvu miinimumkriteerium 5000), paljuski jäadi valdkondades olemasoleva olukorra säilitamise ja ühinemise tehniliste asjaolude kokkuleppimise juurde. Selline lähenemine on pragmaatiline, sest paljudes kohtades oli vaja võtta maha ühinemishirmud ja nendega kaasnevad müüdid. Tundlike teemadega (näiteks koolivõrk) tegelemine oleks võinud nii mõneski ühinemispiirkonnas hapra toetuse ühinemisele kaotada. Seetõttu jäid kriitilise tähtsusega teemad omavalitsuste tuleviku üle otsustamisel ühinemisläbirääkimistest sageli välja ja need tuleb lahendada uues omavalitsusüksuses.
- Võtmetähtsusega oli kommunikatsioon – seda nii haldusreformi eesmärkide avalikkusele selgitamisel kui elanikelt arvamuste ja tagasiside kogumise puhul konkreetsetes ühinemistes. Lihtne küsimus selle kohta, kuidas suhtute haldusreformi, ei saa anda üheselt arusaadavat vastust, sest inimesed tõlgendavad reformi mõistet erinevalt.

Müüdid, nt ühinemine toob automaatselt kaasa ääremaastumise jne, on väga levinud. Oluline, et keskvalitsus on protsessis tugevalt esindatud, annaks sisendeid nõustamisega, metoodiliste materjalidega, varasemate ühinemiskogemuste analüüsidega ja rahvusvahelise praktikaga. Kuigi iga omavalitsus vastutab ühinemise ja selle sisustamise eest, tuleb ka Vabariigi Valitsusel olla teatud olukordades reformis suunaja. Seetõttu oli halb reformi kriitilises etapis toimunud valitsuse vahetus. See andis reformi otsustavas faasis kahesuunalisi sõnumeid reformi kohta ja arvatavasti jättis nii mõnigi omavalitsus seetõttu vajalikud otsused ühinemise kohta tegemata.

- Kogukonda oleks pidanud reformi kaasama mõtestatumalt. Praegusel juhul tehti rahvaküsitlusi olukorras, kus oli teada, et ühinemine tuleb niikuinii. Elanike kaasamise headele näidetele vaatamata jäi avalikkusele kogu ühinemisprotsessist halb mulje, kus naeruvääristati rahvaküsitlust. See andis kriitikule ja reformi vastastele sobivad argumendid, et reform viib omavalitsused elanikest kaugemale. Mõistlik oluks korraldada elanike arvamusküsitlused siis, kui oli vaja otsustada asulate kuuluvuse ja ühinemise üle. Need tulemused oleksid võinud olla volikogule siduvad. Rahvast oleks saanud kaasata ka näiteks arutelukoosolekutega või ühinemislepingut koostavatesse teemarühmadesse kutsumisega. Avalikke debatte peaksid toetama sõltumatud uuringud ja statistika ning debattidel tuleks kasutada aktiivselt kõiki meediakanaleid, tuues välja lahenduste poolt- ja vastuargumente.
- Uue omavalitsusüksuse edu sõltub keskus-tagamaa loogilisusest, et välistada asustussüsteemi ja inimeste igapäevalikumiste eiramist uue omavalitsuse territooriumi kujundamisel. On tähtis, et päevapoliitiliste kokkulepete tulemusel ei tekiks kunstlikult moodustatud omavalitsusüksusi. Siin on abiks pendelrände uuringud, kogukonna ja ettevõtjate arvamuse küsimine. Üksikud omavalitsuste ühinemised loogilisest keskusest vales suunas üldist pilti väga ei muutnud ja need jäid pigem erandjuhtumiteks. Kuigi keskvalitsuse moodustatud piirkondlikud komisjonid juhtisid sellistele ebaloogilistele ühendamistele tähelepanu, oleks tulnud komisjonidele anda suurem sõnaõigus.
- Riigi haldus- ja valitsemiskorraldus on vaja viia kooskõlla ühiskonna muude struktuuride komplekssema territoriaalse loogikaga. Eesti omavalitsussüsteemi probleemid on palju sügavamad kui pelgalt piiride muutmine, avalike teenuste efektiivsuse ja juhtimisalase võimekuse saavutamine. Vaja on edasiminekut mitmekihilise valitsemise mudeli kujunemises. Eestis on vaja teha riigireform, mille käigus vaadatakse üle kogu avaliku halduse funktsioonid, ülesannete jaotus ja rahastamine nii kohalikul, regionaalsel kui ka keskvõimu tasandil. Muutustega on vaja luua eeldusi regionaalse arengu ning keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste võimu tasakaalustamiseks. Võimutasandite funktsionaalse juhtimise sidumine territoriaalsega annab võimaluse liikuda avatuma ja kaasavama riigikorralduse suunas. Riigivalitsemise ümberkorraldamine on teiste reformide eeldus, et tagada Eesti riigi jätkusuutlikkus.

Summary

In 2016, Riigikogu passed the Administrative Reform Act, defining the implementation of the reform as a targeted activity which answers the need for changes that has arisen in the society. The purpose stated in the Administrative Reform Act is to support increased capacity of local governments in offering public services, using regional prerequisites for development, increasing competitiveness and ensuring more consistent regional development. The reform was implemented in two stages. The first, self-initiated stage of the reform lasted until 1 January 2017. The second stage of mergers, initiated by the Government of the Republic, was initially planned for the period 01 January 2017 – 15 July 2017, but as local governments have appealed to the Supreme Court, this has not come to an end yet. 17 local governments have turned to the Supreme Court after forced merger decisions.

As of the beginning of 2017, there were 213 local governments in Estonia of which 30 were cities and 183 were rural municipalities. These were located in 15 counties. The population numbers in municipalities differ drastically – in the capital Tallinn, there are 434,430 inhabitants, but in Piiressaare rural municipality there are 104 inhabitants. The median population in Estonian municipalities is 1,827 inhabitants. 33 municipalities, i.e. 16% of all municipalities, have a population that is statistically larger than the average municipality.

During the period 1996–2017, there were 72 voluntary mergers of cities, forming 30 new municipalities. As a result of these reorganisations, the number of municipalities has decreased from 254 to 213.

During the first stage of the reform, 160 local governments in 47 areas decided to merge voluntarily, resulting in a decrease in the number of municipalities by 113 during the voluntary stage. In the second stage of the reform initiated by the Government of the Republic, a merger proposal was presented to these local governments that had not reached an agreement by the set deadline or did not meet the administrative reform minimum size criterion of 5,000 inhabitants (with exemptions). This proposal affected 104 local governments, of which 39 accepted the proposal and 65 did not accept. As a result of the proposal of the Government of the Republic, there would be 69 municipalities in Estonia, including 11 cities and 58 rural municipalities.

When summarising the progress of the reform based on the outcomes to date, the following observations can be made:

- The agreement to implement the administrative reform was born as a result of heated political debates over many years and represents a compromise between parties. With the reform, Estonia clearly moved in the direction of the local government model of the Nordic countries and towards increasing the role and importance of the local government in the society.
- Setting criteria for the reform and differentiating between a voluntary and state government imposed stage was reasonable and forced all local governments to weigh all merger options carefully. The local governments were forced to choose partners for the mergers and negotiate merger conditions. During the first stage of the reform, the state did not make any decisions for local governments, instead the decisions had to be made by the municipalities themselves by finding solutions and taking responsibility.
- In forming new municipalities, long-term vision and understanding were lacking, including of Estonia's special character and functioning as a small country. The merger agreements for forming new municipalities, which established the merger conditions, were prepared for a term of four years, i.e. negotiations concentrated on only one election period. There was a lack of a long-term perspective (20–30 years) on the future municipality. It would have been reasonable to project the merger goals to a longer time period, taking into account, for example, population projections. In justifying merger areas, the merging local governments should have been required to provide a written scenario for the future of the merged municipality.

- *Merger negotiations often narrowly focused on meeting the size criterion for merger (a minimum of 5,000 inhabitants), preserving the current status in different areas and agreeing on technical details of the merger. This approach is pragmatic as in many places it was necessary to dispel fears and myths associated with merger. Tackling sensitive subjects (e.g. the school network), could have resulted in a loss of support to the merger in quite a few merging areas. Therefore, the critical topics regarding decisions on the future of municipalities were often left out of the merger negotiations and have to be solved now in the new local government units.*
- *Communication is of key importance – this in explaining the goals of the administrative reform to the public as well as in collecting feedback about particular mergers. A simple question “What is your attitude towards the administrative reform?” cannot yield an answer of a similar type as people interpret the concept of reform differently. Myths like “a merger automatically results in peripheralisation” are very common. It is important that the central government would have a strong presence in the process, would provide input such as advising, methodological materials, analysis of other merger experiences and international practices. Although each local government is responsible for the implementation and substance of the merger, in certain circumstances the Government of the Republic should provide direction. From this aspect, the unexpected change of government that took place during the critical stage of the reform was negative. The political rhetoric of powers that formed the new government sent contradictory messages during the decisive stage of the reform, and it is likely that because of that quite a few local governments did not make the necessary decisions regarding mergers.*
- *Involving the community in the reform would have required deeper thought. Polls to find out people’s views regarding the reform were often conducted in a situation where everybody knew beforehand that the merger would happen anyway and nothing depended on the opinions of respondents. Despite some positive inclusion examples, the public had an image of the merger process which ridiculed polls as such, and it gave critics and reform opponents suitable arguments to claim that the reform would take local governments farther from people. It would have made sense to organise the opinion polls when it was necessary to decide on the inclusion of settlements and merger directions. The results from public discussions could have been binding for the councils. Asking for public opinion when the merger was compulsory was not reasonable, as the community could be involved also by other methods, for example, by being invited to public hearings or topic groups preparing the merger agreement. Public debates should be supported by independent studies and statistics, and all media channels should be actively used during the debates while providing arguments in favour and against the solutions.*
- *The success of a new local government depends on the logical relationship between the centre and peripheral areas, which should be considered to avoid a situation where the settlement network and people’s everyday movements are not considered in shaping a new local government territory. It is important that daily political agreements do not result in artificially created municipalities. Commuting studies and asking the opinion of the community and entrepreneurs regarding the direction of the merger are helpful in this respect. A few local government mergers that happened in the opposite direction from the logical centre did not much change the overall picture of the reform, and these were rather exceptions which in some time will be adjusted. Although the regional committees set up by the central government drew attention to these illogical mergers, it would have been reasonable to give these committees more say during the reform.*
- *The administrative and governmental organisation of the state should be brought into conformity with the more complex territorial logic of other social structures. The problems of the local government system in Estonia are much deeper than can be remedied by just altering the borders and achieving public service efficiency and management capacity.*

Progress should be made towards building a multi-level governance model. It is necessary to implement a national reform in Estonia, which would include a review of all public administration functions, division of tasks and financing on the local, regional and state level. The changes should provide conditions for balancing regional development and the authorities of the central government and local governments. Associating the functional governance of authority levels with territorial governance enables moving towards a more open and inclusive organisation of the state. Reorganisation of state governance is the driver for other reforms, in order to secure that Estonia functions as a viable state.

Allikad Sources

Aalbu, H., Böhme, K., Uhlin, Å. (2008). Haldusreform. Argumendid ja väärtused.

Anni, K., Oja, T. (2016). Laienevate linnade piirimuudatustest haldusreformi kontekstis. Riigikogu toimetised nr 33. [www] <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-33/laienevate-linnade-piirimuudatustest-haldusreformi-kontekstis/> (20.07.2017).

Annist, A. (2011). Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Antropoloogiline uurimus. TLÜ Kirjastus. Tallinn.

Barlow, M. (1994). Alternative Structures of Government in Metropolitan Areas. In M. Barlow, P. Dostál and M. Hampl (eds). Development and Administration of Prague. Amsterdam: University of Amsterdam.

Blom-Hansen J., L.-E. Borge, M. Dahlberg. (2010). Local government in Denmark, Norway and Sweden. In Local public sector in transition: a Nordic perspective. A. Moisto (ed.) Government Institute for Economic Research: Helsinki. [www] http://www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/j56.pdf (1.08.2017).

Blom-Hansen, J, Christiansen, P. M, Fimreite & Per Selle. (2012). Reform Strategies Matter: Explaining the Perplexing Results of Regional Government Reforms in Norway and Denmark, Local Government Studies, 38: 1, pp. 71–90.

Bogason, P. (1996). The fragmentation of local government in Scandinavia. European Journal of Political Research 30, 65–86.

Eesti Kootöö Kogu riigipidamise kava. (2014). lk 5.

Eesti rahvastikuproгноos 2040: neli positiivset stsenaariumi. (2014). Statistikaamet. [www] <https://statistikaamet.wordpress.com/2015/10/06/eesti-rahvastikuproгноos-2040-neli-positiivset-stsenaariumi/>. (10.08.2017).

Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020. (2014). Siseministeerium. [www] https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/eesti_regionaalarengu_strateegia_2014-2020.pdf (9.08.2017).

Eesti rändesaldo oli 2016. aastal positiivne. (2017). Pressiteade. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/pressiteade-2017-059>. (21.07.2017).

Eestimaa Linnade ja Valdade Üldkogu. Töörühmade materjalid. (2012). Tallinn. [www] <http://www.emovl.ee/files/Linnade,%20valdade%20ldkogu/Linnade%20ja%20Valdade%20Yldkogu%2031.03.2012%20Tooryhmade%20materjalid%20Yldkogule.pdf> (6.08.2017).

Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne. (2012). Kunnallishallinnon rakennetyöryhmän. Osa I Selvitys. Valtiovaranministeriö julkaisuja.

Era- ja avalike teenuste ruumilise paiknemise ja kättesaadavuse tagamisest ja teenuste käsitlemisest maakonnaplaneeringutes. (2015). Tartu Ülikool, RAKE. [www] http://www.fin.ee/public/KOV/Uuringud_ja_analuusid/Teenuskeskuste_uuringu_lopparuanne.pdf (11.08.2017).

Haldusreformi kontseptsioon. (2015).

Hertzog, R. (2010). Inter-municipal co-operation: a viable alternative to territorial amalgamation?, In: P. Swianiewicz (Ed.) Territorial Consolidation Reforms in Europe, pp. 289–312. Budapest: LGI – Open Society Institute.

Järvpõld, A., Taal, K. (2015). Kohaliku omavalitsuse roll- ja koostöö ettevõtluse edendamisel. Uuringu kokkuvõte. Majandus ja kommunikatsiooniministeerium. [www] https://www.mkm.ee/sites/default/files/kokkuvotlik_version_-_ettevotluse_edendamine_kohalikes_omavalitsustes.pdf (12.08.2017).

Kaldaru, H. (2013). Suhtumine haldusreformi ja selle läbiviimise korraldusse. Turu-uuringud. [www] http://www.fin.ee/public/KOV/Uuringud_ja_analuusid/2013_turuuuringuteas_haldusreform.pdf (14.08.2017).

Kaldaru, H. (2014). Suhtumine haldusreformi ja selle läbiviimise korraldusse. Turu-uuringud. [www] http://www.fin.ee/public/KOV/Uuringud_ja_analuusid/2014_haldusreformi_uuring_marts.pdf (14.08.2017).

Kaldaru, H. (2015). Suhtumine haldusreformi ja selle läbiviimise korraldusse. Turu-uuringud. [www] http://www.fin.ee/public/KOV/Uuringud_ja_analuusid/Haldusreform.nov_15_1.pdf (14.08.2017).

Kaldaru, H. (2016). Suhtumine haldusreformi ja selle läbiviimise korraldusse. Turu-uuringud. [www] <http://www.fin.ee/analuusid-ja-uuringud> (16.08.2017).

Kivilaid, M. (2005). Arenguindeks. Linnad ja vallad arvudes. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/public/pp/analuusid/2005/arenguindeks.pdf> (16.08.2017).

Kivilaid, M., Servinski, M. (2013). Elujõulisuse indeks. Eesti piirkondlik areng. Statistikaamet. [www] https://www.stat.ee/valjaanne-2013_eesti-piirkondlik-areng-2013 (5.08.2017).

Kohalik omavalitsus Eestis. (2008). Siseministeeriumi kohaliku omavalitsuse ja regionaalhalduse osakond. Tallinn: AS Vaba Maa.

Kohalike ja Piirkondlike Omavalitsuste Kongress. (2017). CPL32(2017)04 lõplik 2/40. Soovitus 401 (2017)2. [www] <http://portaal.ell.ee/18711> (4.08.2017).

Kohaliku omavalitsuse kohustuslike ülesannete maksumuse hindamine. Lõpparuanne. (2000). Eesti Vabariigi Siseministeeriumi ja Taani Kuningriigi Siseministeeriumi kohaliku omavalitsuse arendamise programm Eestis. [www] http://www.ell.ee/failid/teadustood/2000_KOV_kohustuslikud_ylesanded_hindamine.pdf (12.08.2017).

Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse ja teiste haldusreformi elluviimisega seotud seaduste muutmise seadus. (2017). [www] <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017002>

Lehto, K. (2005). Elujõulisuse indeks – muutused ajas. Linnad ja vallad arvudes. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/public/pp/analuusid/2005/elujouulisus.pdf> (24.07.2017).

Lõhmus, M., Sootla, G., Kattai, K., Noorkõiv, R. (2016). Soovituslikud juhised detsentraliseeritud valitsemis- ja juhtimiskorralduse mudeli ülesehitamiseks kohaliku omavalitsuse üksuses. Rahandusministeerium. [www] http://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2016/07/detsentraliseeritud_juhtimismudelid_loplik_21.07.2016.pdf (24.07.2017).

Maapiirkonna ettevõtjate olukord, arengutrendid ning toetusvajadus. (2012). Uuringu lõpparuanne. Majandus- ja sotsiaalinstituut. Eesti Maaülikool.

Maavalitsuste tegevuse lõpetamisest tulenev Vabariigi Valitsuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus. (2017). [www] <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017001> (1.08.2017).

Meklin, P., Pekola-Sjöblom, M. (eds.). (2013). The reform to restructure municipalities and services in Finland: A research perspective. Evaluation Research Programme ARTTU Studies No. 23. Association of Finnish Local and Regional Authorities.

Mikli, A. (2014). Mida näitavad Riigikontrolli auditid Eesti omavalitsuste jätkusuutlikkuse kohta. Riigikogu Toimetised nr 29. [www] <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-29/mida-naitavad-riigikontrolli-auditid-eesti-omavalitsuste-jatkusuutlikkuse-kohta/> (1.08.2017).

Mäeltsemees, S. (2004). Die regionale Verwaltung Estlands und ihre Vervollkommnungsrichtungen. In: Wirtschaftspolitische Perspektiven Estlands als Mitglied der Europäischen Union : Beiträge der XII wissenschaftliche[n] und ausbildende[n] Konferenz. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlaq. S. 331–339.

Mäeltsemees, S. (2009). Rechts- und Wirtschaftsprobleme der Gebietsreform in Estland. [www] <http://ois.utlib.ee/index.php/TPEP/article/view/913> (4.08.2017).

Noorkõiv, R. (2012a). Riigivalitsemise keerdrepp. [www] <http://eesti.elu.delfi.ee/harjumaa/elu/rivo-noorkoiv-riigivalitsemise-keerdrepp?id=65232748> (11.08.2017).

Noorkõiv, R. (2012b). Kapternita halduskorraldus. [www]
<http://arvamus.postimees.ee/812954/rivo-noorkoiv-kapternita-halduskorraldus> (6.08.2017).

Noorkõiv, R. (2016a). Külavanemal põhinev kogukondlik mudel. Eesti Statistika Kvartalikirj nr 1 Statistikaamet. [www] 2016. <https://www.stat.ee/valjaanne-2016-eeesti-statistika-kvartalikirj-1-16> (5.08.2017).

Noorkõiv, R. (2016b). Külavanemate roll kohaliku kogukonna arengus ja selle dünaamika. Rahandusministeerium/Riigikantselei. Eesti Külaliikumine Kodukant.

Noorkõiv, R., Laan, M. (2016). Kohaliku omavalitsuse ühinemine. Koolitusmaterjalid. Viljandi.

Noorkõiv, R., Nõmm, M. (2016). Kohalike omavalitsuste teenistujate kompetentsipõhine koolitusvajaduse hindamine. Eesti piirkondlik areng. Statistikaamet. [www] https://www.stat.ee/valjaanne-2016_eesti-piirkondlik-areng-2016 (24.08.2017).

Noorkõiv, R., Orumaa, P., Loodla, K. (2013). Kohalike omavalitsuste vabatahtlikud initsiatiivid ettevõtluskeskkonna arendamise ja ettevõtluse toetamise suunal. Lõppraport. Geomedia OÜ. [www]
http://www.fin.ee/public/KOV/Uuringud_ja_analuusid/2013_kovindeks_ettevotluskeskkonna_analuus.pdf (2.08.2017).

Noorkõiv, R., Ristmäe, K. (2014). Kohaliku omavalitsuse üksuste võimekuse indeks 2013. Metoodika ja tulemused. Geomedia.

Norton, A. (1994). *International Handbook of Local and Regional Government: a Comparative Analysis of Advanced Democracies*. Aldershot: Elgar.

OECD Public Governance Reviews: Estonia. Towards a single government approach. (2011). [www]
[http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/uldinfo/dokumendiregister/Uuringud/OECD Public%20Governance%20Review Estonia full%20report.pdf](http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/uldinfo/dokumendiregister/Uuringud/OECD%20Public%20Governance%20Review%20Estonia%20full%20report.pdf) (6.08.2017).

OECD. (2010). Public Governance Review of Finland: Collective Commitment for Sustaining Success. OECD: Paris.

Omavalitsuskorralduse ja regionaalhalduse trendid ja stsenaariumid. Ettepanekud haldusreformi kontseptsiooni sisustamiseks.(2014). Eesti Koostöö Kogu. [www] <https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/11/Omavalitsuskorraldus-ja-regionaalhalduse-anal%3bc3%bc%3bcs-lopik-27.11.14.pdf> (10.08.2017).

Piirkondliku potentsiaali indeks 2015. (2015). Rahandusministeeriumi kohalike omavalitsuste finantsjuhtimise osakond. [www] <http://www.fin.ee/public/Piirkondliku-potentsiaali-indeks-2015.pdf> (25.08.2017).

Putnam, R. D. (2008). Üksi keeglisaalis. Tallinn: Hermes.

Põhiseaduskomisjonis oli kõne all omavalitsuste tulevik. (2010). [www] <http://portaal.ell.ee/15382> (4.08.2017).

Raagmaa, G. (2017). Aab võiks anda maavanematele viimase ülesande. Postimees. [www] <http://arvamus.postimees.ee/4191855/garri-raagmaa-aab-voiks-anda-maavanematele-viimase-ulesande> 5.08.2017).

Raagmaa, G., Noorkõiv, R. (2013). Globaliseeruv Eesti küla. MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant. [www] <https://kodukant.ee/wp-content/uploads/2016/12/Ka%cc%88siraamat.pdf> (28.07.2017).

Raco, M., Flint, J. (2001). Communities, places and institutional relations: assessing the role of area-based community representation in local governance. Political Geography, pp. 585–612.

Rahvastiku võimalikud arengutrendid 2012–2030. (2012). Geomedia. [www] https://www.siseministeerium.ee/public/KOV-indeks_2011_rahvastiku_aruanne.pdf (29.07.2017).

Raidla, J. (2011). Haldusreformi mitte teha on põhiseadusvastane. [www] <http://www.postimees.ee/597654/juri-raidla-haldusreformi-mitte-teha-on-pohiseadusvastane> (29.07.2017).

Reiljan, J., Jaansoo, A., Üpner, A. (2014). Ühinemiste mõju kohalike omavalitsusüksuste finantsilisele jätkusuutlikkusele. Riigikogu Toimetised nr 29. [www] <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-29/uhinemiste-moju-kohalike-omavalitsusüksuste-finantsilisele-jatkusuutlikkusele/> (3.08.2017).

Riigikontrolli audit „Avalike teenuste pakkumise eeldused väikestes ja keskustest eemalasuvates omavalitsustes“. (2012). [www] <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2210/OtherArea/1/language/et-EE/Default.aspx> (30.07.2017).

Sepp, V., Loodla, K., Noorkõiv, R. (2011). Kohaliku omavalitsuse võimekuse indeks 2010. Metoodika ja tulemused. Geomedia. [www] https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Kohalikud_omavalitsuse_d/2011_kov_voimekuse_indeks.pdf (25.07.2017).

Sepp, V., Noorkõiv, R. (2010). Kokkuvõte. Regioonide sotsiaal-majanduslik areng, riiklik poliitika ja haldusreformi proovikivid. Eesti Inimarengu aruanne. Lk 68–72. Eesti Koostöö Kogu. <https://kogu.ee/public/eia2009/EIA2009redis.pdf> (25.07.2017).

Sepp, V., Noorkõiv, R., Loodla, K. (2009). Eesti kohaliku omavalitsuse üksuste võimekuse indeks. Metoodika ja tulemused, 2005–2008. Linnad ja vallad arvudes. Lk 10–42. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/public/pp/analused/2009/03.pdf> (30.07.2017).

Subnational Governments in OECD countries: Key Data 2015 edition. OECD.

Swianiewicz, P. (2010). If Territorial Fragmentation is a Problem, is Amalgamation a Solution? An East European Perspective, Local Government Studies, 36: 2, pp. 183–203.

Sõstra, K. (2009). Omavalitsusüksuse territoriaalarengu indeks. Linnad ja vallad arvudes. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/public/pp/analused/2009/04.pdf> (4.08.2017).

Sõstra, K. (2004). Elujõulisuse indeks ja kohalike omavalitsuste elujõulisus. Linnad ja vallad arvudes. Statistikaamet. [www] <https://www.stat.ee/public/pp/analused/2004/elujoulus.pdf> (12.08.2017).

Teenuste uuenduslikum ja säästlikum korraldamine toimepiirkondade keskuste tagamaal. (2016). Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE. [www]

http://www.fin.ee/public/Teenuste_uuenduslik_pakkumine_Lopparuanne_20.12.2016_VS.pdf (1.08.2017).

Tõnuri, A. (2014). Toimepiirkonnad Eestis. Eesti Statistika kvartalikirj nr 3. [www] https://www.stat.ee/valjaanne-2014_eesti-statistika-kvartalikirj-3-14 (3.08.2017).

Udras, M. (2013). Kohalik omavalitsus ettevõtluse edendajana. Eesti Kaubandus-Tööstuskoda.

Vihma, P., Lippus, M. (2014). Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant. [www]

<http://www.linnalabor.ee/failid/n/52b5698cef1431087333dbf84a56380f> (29.07.2017).

Õiguskantsler: suur osa omavalitsusi ei suuda piisavalt tagada isikute põhiõigusi. (2009). [www] <http://www.oiguskantsler.ee/et/%C3%B5iguskantsler-suur-osa-omavalitsusi-ei-suuda-piisavalt-tagada-isikute-p%C3%B5hi%C3%B5igusi> (1.08.2017).

ALBERT PULLERITS: STATISTIKA ANDMETE SUURT PRAKTILIST TÄHTSUST VÕIB SELLEST NÄHA, ET IGA ZENSUS ON PALJUDE SEADUSANDLISTE JA ADMINISTRATIIV KÜSIMUSTE OTSUSTAMISEL PÕHJUSEKS OLNUD

Mihkel Servinski

Statistikaamet

2017. aasta Eesti Statistika Kvartalikirja teises numbris alustati ülevaate tegemist sellest, missugused „statistilised alad on riiklise statistika korralduse juures tähtsad ja mil viisil on Keskbüroo oma tegevust neil aladel organiseerinud“. Ülevaade põhines Eesti Statistika Keskbüroo juhi Albert Pulleritsu^a artiklil, mis ilmus Eesti Statistika Kuukirja esimeses numbris aastal 1922. Siin jätkub sama teema kohast, kus ülevaade eelmises numbris pooleli jäi. Seekord tutvustatakse „üldmajanduslise statistika korraldust“. Selle statistikavaldkonna alamvaldkonnad on kaubanduse, töö, transpordi ja rahanduse statistika ning enamik neist alamvaldkondadest olid „Keskbüroo otsekoheses tööpiirkonnas“. Erand oli vaid Teedeministeeriumi valdkonda kuuluv raudtee statistika.

Kaubanduse statistika alal on kõige tähtsam meie väliskaubanduse statistika korraldus, nimelt korraldus, mis võimaldab meie sisse- ja väljaveo kohta küllalt põhjalikke ja täpiseid andmeid saada. Keskbüroos on sellel alal väljatöötatud põhilik kaubandusline nomenklatuur, mille järele võimalik saab olema üksikasjalisemaid teateid saada üksikute kaupade sisse- ja väljaveo kohta, importeerijate ja eksporteerijate maade, kaalu ja väärtuse järele.

Väliskaubanduse alal on tähtis kõige piinlikumat tähelepanu transiit kaubanduse peale pöörata. Transiitkaubanduse tagajärgede jälgimine näitab meile mitte üksi transiitkaubanduse tähtsust meie riiklise budjeti suhtes, vaid ta võimaldab ka meile tähelepanna Venemaa kaubanduslisi suhteid välisriikidega ja rehkendada maailma-majanduslise produktsooni ja Venemaa nõuetega, et meie võiksime oma tööstust ja kaubandust sellekohaselt organiseerida.

Sisekaubanduse alal on tähtis üldkaubanduslise kapitaali pöördesummade üle enam vähem kindlaid andmeid saavutada, kuid siiski jääb see ala administratiiv-statistikaks ja seega sedavõrd ka problemaatiliseks. Nimelt on võimalik ainult neid kapitaali pöördesummasi fikseerida, mis näituseks, maksuinspektoritele saab ülesantud.

Sisekaubanduse alal oleks tähtis ka riigi sisetarvitusi tähtsamate tarbeainete ja tootesainete alal selgitada.

Tööstuse statistika alal saab iga aasta ankeediline uurimise töö toimepandud /.../. Mainitud töö võimaldab valgustada meie tööstuse ettevõtete arvu, liigitud üksikute tööstuse arude järele; aastast produktsooni, tootesainete tarvitust, kütteainete tarvitust, tööliste ja tööpäevade arvu, jõumasinate arvu ja nende iseloomu, asutuse töötakistuse põhjusi ja produktsooni tingimusi selgitada. /.../ Täienduseks tuleb Keskbürool ellu viia ainult igakuulised bulleteenid, mida suurtööstuse asutustel tuleks täita. /.../ Et kuulised aruanded-bulleteenid väga vähe küsimusi saavad sisaldama, peab Keskbüroo võimalikuks vabatahtlisel kokkuleppel mainitud korraldust läbiviia suurtööstus asutustes. Mainitud andmed võiksid praktilist kasutamist leida meie väliskaubanduslise poliitika suhtes.

Tööstuse alal oleks tarviline meie kodutööstust tundma õppida. /.../ Senini on meie kodutööstuse tähtsus meie rahvamajanduslises elus täiesti valgustamata.

Tööstatistika alal oli siamaale statistika korraldus enam vähem nõrk. /.../ Et tööjõu liikumist valgustada, on sellekohasel kokkuleppel Töö- ja Hoolekandeministeeriumiga ja Töökaitse komissaridega, organiseeritud igakuuliste bulleteenide saatmine Keskbüroole kõigi suur- ja

^a Pullerits, A. Riiklisest statistika korraldusest. Eesti Statistika Kuukiri. 1922. Nr 1–2. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo

kesktööstuse (kuni 5 tööliseni) asutuste poolt. /.../ Tööjõu statistika alal saavad kokkuvõtted tehtud ka Tööstuse aruannetest iga kuu, kuid mainitud andmeid peab siiski nõrgapoolseteks lugema, sest tegelikult ei paku need andmed kaugeltki õiget pilti passiivse tööjõu suhtes.

Töölise töötasu olude kohta saab kolm korda aastas põhjalikum uurimistöö toime pandud. Nimelt on kohustatud kõik tööstus-asutused saatma Töökaitse komisjaridele, Keskbüroo poolt väljatöötatud formuläride järele, täielikud teated palga normide kohta, liigitult tegevusalade järele, töötasu viiside kohta (tükitöö, tunnitöö j.n.e.), üldiste töötasuna väljamakstud summade kohta j.n.e.. Põllutöölise palgaolude kohta saab ükskord aastas, sügisel, sellekohaste andmete kogumistöö toime pandud.

Õnnetu juhtumiste kohta saavad igakuulised individuaal-registreerimise teatelehed Keskbüroole saadetud. Niisamuti on organiseeritud individuaal teatelehtede süsteemi järele konfliktide (streikide) nähtuste registreerimine. Peale selle võiks nimetada haigekassade tegevuse aastaaruandeid, millest Keskbüroos üldised kokkuvõtted saavad tehtud.

Transpordi ja ühendus-statistika alal on statistilise tähelepanu alla võetud kaubalaevandus, raudteed ja maanteed, post, telegraaf ja telefon.

Kaubalaevanduse alal saavad registreeritud kõik sisse- ja väljasõitnud laevad. Aasta kokkuvõtteks võimaldab see pilti anda üksikute sadamate tegevusest kuude järele, sisse- ja väljasõitnud laevade arvu, lipu, liigi ja mahutuse järele.

Rahanduse statistika alal saab lähemal ajal korraldatud rahaasutuste kohta teadete kogumine, mis viimaste tegevust 1913–1921 igakülgsest valgustaks. Peale selle on väljatöötatud, kontaktis Rahaministeeriumiga, rahaasutuste igakuuliste aruannete vormid, mis Keskbüroo iga kuu läbitöötada kavatseb.

Ka on korraldatud jooksvate andmete kogumine rahakursi liikumise, ja muude börsiteadete kohta.

Rahaasjanduse alal on veel kavatsus see aasta erakrediidi tingimusi tundma õppida, eriuurimistööna.

Sellega lõpeb lühike ülevaade Eesti statistika korraldusest Eesti Vabariigi algusaastatel. Albert Pulleritsu mõtetest võib kõrvale panna selle, et statistikat ei tehta statistikute tarbeks. Riikliku statistika tegemise eesmärk on laiem kui lihtsalt arvude liitmine: statistika abil saab teha paremaid otsuseid ja see on kasulik tervele Eestile. On tähelepanuväärne, kui tasakaalukalt ja loogiliselt põhjendas Albert Pullerits statistikavaldkondade vajadust, ta ei viidanud kordagi mõnele eurodirektiivile. Jah, loomulikult ei saanudki ta seda teha, sest eurodirektiive 1922. aastal veel ei olnud. Küll saab Albert Pulleritsult õppida, kuidas selgitada ühiskonnale ilma eurodirektiivideta riikliku statistika vajalikkust.

Albert Pulleritsu lugedes äratas kindlasti tähelepanu, kui palju asju tehakse ära või loodetakse teha vabatahtliku tööga. Pole kindel, kas vabatahtlik töö on praegu õige meetod teha riiklikku statistikat, aga et vabatahtlik töö saab edukas olla ainult usaldusliku koostöö korral, siis riigi ja ettevõtete vahelise usalduse teema on kindlasti see, mille puhul võiks tugineda varasematele kogemustele.

Kindlasti väärib tähelepanu, kui ausalt Albert Pullerits rääkis probleemidest, samuti see, et ta julgus tunnustada ka Keskbüroo nõrku kohti. Tegelikult iseloomustab selline ausus Eesti Vabariigi statistikat kogu esimese iseseisvusperioodi jooksul, mil suudeti Pulleritsu juhtimisel üles ehitada hästi toimiv riikliku statistika süsteem.

Huvitav on, et paljud praegu aktuaalsed teemad olid päevakorral ka Eesti statistikasüsteemi loomise algusaastatel. Näiteks administratiivsete allikate nõrkus või siis keskasutuste soov teha iseseisvalt statistikat. Selliseid probleeme saab siiski lahendada, aga nende probleemide kontrolli all hoidmiseks tuleb teha pidevat tööd.

ALBERT PULLERITS: THE GREAT PRACTICAL IMPORTANCE OF STATISTICAL DATA IS EVIDENT IN THE FACT THAT EACH CENSUS HAS SERVED AS A BASIS FOR DECISION-MAKING IN MANY LEGISLATIVE AND ADMINISTRATIVE QUESTIONS

Mihkel Servinski
Statistics Estonia

The Quarterly Bulletin of Statistics Estonia 3/2017 continues introducing the ideas of Albert Pullerits, the first head of the State Statistical Central Bureau. The overview is based on his article published in 1922 where he described the statistical domains important for official statistics and how the Central Bureau had organised their activities in these fields. While the previous issue of the Quarterly Bulletin included Pullerits' views on population, health, moral, educational, economic and agricultural statistics, in the current issue the organisation of general economic statistics is presented, including trade, labour, transport and financial statistics:

- *In trade statistics, the organisation of foreign trade statistics is most important, especially receiving data on exports and imports. Transit of goods deserves the most attention, as it enables to observe Russia's trade relationships.*
- *In statistics on industry, surveys with questionnaires take place every year, and agreements could be reached with major industries regarding the completion of monthly reports, which could be voluntary.*
- *Labour statistics had been relatively weak, but monthly reports are received from large and medium-sized industries and job markets.*
- *Surveys are conducted on workers' wages and salaries three times a year. Industries send full reports on wages by economic activities, type of wages (piece rate, hourly rates, etc.) and general remuneration sums.*
- *Notices on accidents and conflicts as well as health insurance reports are sent to the Central Bureau, which summarises the data.*
- *In transport and communication statistics, cargo shipping, railways and roads, mail, telegraph and phone connections are observed.*
- *In financial statistics, collection of reports on financial institutions is being organized.*

Albert Pullerits provides the lesson that statistics are not produced for the benefit of statisticians. The purpose of official statistics is that it enables better decisions and is useful for the whole country. It is remarkable how balanced and logical is Pullerits' explanation of the need for different statistical domains, and that without any reference to European directives. Trust and cooperation between the state and enterprises is a topic that could also benefit from historical experiences. It is also worth noting how honestly Pullerits discussed problems and admitted weaknesses of the State Statistical Central Bureau. Many of the issues of the time, such as the deficiencies of administrative data sources, are still current today.

UUDISNOPPEID STATISTIKA VALLAST

Robert Mürsepp
Statistikaamet

Nopete allikas on uuemad Eurostati andmed^a.

Euroopa aastal 2020

„Euroopa 2020“ on Euroopa Komisjoni strateegia, mille abil peaks saama suurendada sotsiaalsed sidusust ja edendada majanduslikku arengut Euroopas sellel kümnendil. 2010. aastal kinnitatud strateegia keskendub viiele valdkonnale: tööhõive, teadus- ja arendustegevus, kliimamuutus ja energeetika, haridus ning vaesuse vähendamine. Kõigi valdkondade peale valiti 9 põhinäitajat, millele kehtestati eesmärgid, mis tuleks aastaks 2020 saavutada. Peale selle valiti veel mitu abinäitajat, mis võimaldavad progressi täpsemalt jälgida. Kuigi üldised eesmärgid on seatud lähtudes EL-i keskmisest, on igale riigile määratud omad sihid, mis arvestavad riigi lähtepunkti valdkonnas.

Praegu on eesmärkide täitmiseks veel mõni aasta aega, ka on olukord EL-is valdkonniti üsna erinev. Kui osad sihid on peaaegu saavutatud, siis mõne puhul on küsimus, kas nende saavutamine järelejäänud aja jooksul üldse võimalik on. Kõige paremini on läinud kliimamuutuse ja energeetika valdkonnal, kus juba 2015. aasta seisuga jõudis kasvuhoonegaaside emissioon (1990. aasta tasemest 78%) ja energia lõpptarbimine (1082 miljonit õliekvivalenttonni) alla sihiks seatud määra (vastavalt 80% ja 1086 miljonit õliekvivalenttonni). Eestil on kõik energeetika valdkonna sihid juba täidetud. Märkimisväärne on siinjuures taastuvenergia osatähtsus (28,6%), mis on tunduvalt suurem ka EL-i üldisest eesmärgist.

Peaaegu on saavutatud ka hariduse eesmärgid. Kui varakult haridussüsteemist lahkunute osatähtsusega soovitakse jõuda 10% piirini, siis 2016. aasta seisuga on jõutud 10,6%-ni. Sama edukalt on läinud ka kõrgharidust omandavate inimeste osatähtsuse suurendamisega, kus sihiks seatud 40%-st on jõutud juba 39,1%-ni. Eestis oli 2016. aastal kõrgharidusega inimesi koguni 45,5%. Haridussüsteemist varakult lahkunute puhul on veel arenguruumi – 2016. aastal oli neid Eestis 10,9%, siht aga on 9,5%.

Ülejäänud valdkondades pole aga viimase kümne aasta jooksul erilist edasiminekut olnud. Teadus- ja arendustegevuse rahastamise eesmärk on 3% SKP-st, 2015. aasta seisuga on jõutud 2%-ni SKP-st. Samas on selles valdkonnas 2008. aasta võrdlustase 1,8% SKP-st. Kuigi siin on Eesti eesmärk EL-iga sama, jääme sellest rohkem maha – 2015. aastal kulutati teadus- ja arendustegevusele 1,5% SKP-st.

20–64-aastaste tööhõive oli 2008. aastal EL-is 70,3%. Kuna pärast kriisi eeldati majanduselu paranemist, siis seati 2020. aastaks eesmärk 75%. Paraku oli veel 2015. aastalgi näitaja madalam kui 2008. aastal. Siiski oli 2016. aastal mõningane edasimineku ja tööhõive määr tõusis 71,1%-ni. Ka tööhõives on Eesti eesrindlik ja ületab 76,6%-ga juba nii EL-i üldise kui ka oma eesmärgi.

Kõige halvem on seis aga vaesus- ja sotsiaalse tõrjutuse riskis elavate inimestega. Kuigi nende osatähtsus pole EL-i rahvastikus 10 aasta jooksul muutunud, on koos üldise rahvastiku kasvuga suurenenud ka nende inimeste hulk. See aga tähendab, et 2015. aasta seisuga oli 117,6 miljonit vaesus- ja sotsiaalse tõrjutuse riskis elavat inimest ja see on palju rohkem kui 2020. aastaks sihiks seatud 96,2 miljonit. Nii nagu Euroopas on see valdkond ka Eesti peamine kitsaskoht, riigi siht oli 15%, aga 2015. aastal jäadi 21,6%-ga sellest omajagu maha.

^a <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8116105/1-19072017-CP-EN.pdf/f5ff0983-bf21-49c8-b15c-44e42199c78f>
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8113874/KS-EZ-17-001-EN-N.pdf/c810af1c-0980-4a3b-bfdd-f6aa4d8a004e>
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8107715/4-07072017-AP-EN.pdf/1270c628-49df-44c0-826b-dbd99ce79961>

Euroopa populaarseim turismi sihtkoht on Hispaania

NUTS-i 2. taseme järgi oli 2015. aastal Euroopa populaarseim turistide sihtpunkt Hispaaniale kuuluvad Kanaari saared, kus ametliku statistika järgi oli majutusasutustes 94 miljonit ööbimist. Teisele kohale jäi Prantsusmaa ajalooline keskus Île-de-France, kus asub ka Pariis – 76,8 miljonit ööbimist. Kolmandal kohal oli Hispaania piirkond Kataloonia 75,5 miljoni ööbimisega. Esikümnesse mahtusid Hispaaniast veel Baleaarid (65,2 miljonit) ja Andaluusia (61,4 miljonit). Populaarsemate seas olid veel Jadranska Hrvatska (68,1 miljonit) Horvaatias ja Veneetsia (63,3 miljonit) Itaalias.

Eestit vaadeldakse NUTS-i 2. tasemel ühe regioonina. Siin oli 2015. aastal 5,8 miljonit ööbivat turisti, mis on rohkem kui Lätis (4,1 miljonit), kuid vähem kui Leedus (6,6 miljonit). Peaaegu sama tulemuseni (5,4 miljonit) jõudis Helsinki-Uusimaa piirkond Soomes. Põhjamaabrite populaarseim sihtkoht oli aga siiski suusaturistide meelispaik Põhja- ja Ida-Soome (7,1 miljonit).

2015. aastal veetsid kõigist EL-i turistidest 15,4% öö majutusasutuses väljaspool EL-i. Enim rändasid liidust välja Suurbritannia (28,4%) ja Eesti (27,9%) turistid. Kõige vähem rändasid väljapoole EL-i aga rumeenlased (1%) ja kreeklased (5,6%). Eurooplaste lemmiksihtkohad on Ameerika Ühendriigid ja Türgi, kus turistid veetsid vastavalt 13,8% ja 10,4% kõigist ööbimistest väljaspool EL-i.

NEWS PICKS FROM THE FIELD OF STATISTICS

Robert Mürsepp
Statistics Estonia

The picks are based on recent Eurostat data^a.

Europe in 2020

Europe 2020 is a strategy of the European Commission for increasing social cohesion and economic advancement in Europe in the current decade. The strategy adopted in 2010 focuses on five target areas: employment, research and development (R&D), climate change and energy, education and decreasing poverty. For these areas nine headline indicators were chosen and specific targets were set that should be reached by 2020. In addition, several sub-indicators were selected, which enable a more detailed overview of the progress. Although the general targets were chosen based on the EU average, specific targets were set for each country which take into account the starting position in the respective area.

Today, there are still a few years left to achieve the set goals and the situation is quite varied in the EU by target areas. Whereas some targets are close to being reached, in the case of others it is questionable whether it is possible at all to reach them in the remaining time. The most progress has been made in the area of climate change and energy where already as of 2015 greenhouse gas emissions (78% of the 1990 level) and final energy consumption (1,082 million tonnes of oil equivalent) have been reduced to below the target rates (80% and 1,086 million tonnes of oil equivalent, respectively). Estonia has already reached all the set energy targets. The share of renewable energy (28.6%) is notable, as it is significantly higher than the general target set for the EU.

^a <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8116105/1-19072017-CP-EN.pdf/f5ff0983-bf21-49c8-b15c-44e42199c78f>
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8113874/KS-EZ-17-001-EN-N.pdf/c810af1c-0980-4a3b-bfdd-f6aa4d8a004e>
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8107715/4-07072017-AP-EN.pdf/1270c628-49df-44c0-826b-dba9ce79961>

Education targets are close to being reached. Whereas the aim is to reduce the share of early leavers from education to below 10%, the share as of 2016 is 10.6%. Equal progress has been made in increasing the share of people with higher education – a share of 39.1% has been reached in reference to the 40% target. In Estonia, in 2016 as much as 45.5% of the population had higher education. There is still some progress to be made as regards early leavers from education – their share in Estonia was 10.9% in 2016, but the target is 9.5%.

In the rest of the target areas, there have not been significant improvements in the last ten years. The target for R&D financing is 3% of the gross domestic product (GDP), but as of 2015, 2% of the GDP had been reached. However, the reference level in this area is the 2008 rate of 1.8% of the GDP. Although Estonia's target here is the same as for the EU, we are lagging behind more – in 2015, the expenditure on R&D was 1.5% of the GDP.

The employment rate of persons aged 20–64 was 70.3% in the EU in 2008. As economic growth was expected after the crisis, 75% was set as the target for 2020. However, the indicator remained below that of 2008 even in 2015. Nevertheless, some progress was made in 2016 and the employment rate rose to 71.1%. Estonia is also successful in terms of the employment target, as with 76.6% employment rate it has already surpassed both the EU and Estonia's own target.

The situation is the worst as regards people living at risk of poverty and social exclusion. Although their share in the EU population has not changed in ten years, their number has risen in line with population growth in general. This, however, means that the 117.6 million people living at risk of poverty and social exclusion in 2015 is much more than the 96.2 million person target set for 2020. Similarly to Europe, this area represents the main shortcoming for Estonia – the national target was 15%, but in 2015 Estonia was still far from it with 21.6%.

The most popular tourism destination in Europe is Spain

At NUTS 2 level the most popular tourism destination in 2015 was the Canary Islands belonging to Spain, where 94 million nights were spent in accommodation establishments according to official statistics. France's historical centre Île-de-France, which also includes Paris, took second place with 76.8 million nights spent. The third place belonged again to Spain, as nights spent in the Catalonia region numbered 75.5 million. The top ten also included from Spain the Balearic Islands (65.2 millions) and Andalusia (61.4 millions). More popular destinations were also Jadranska Hrvatska (68.1 million) in Croatia and Venice (63.3 millions) in Italy.

Estonia is considered one region at NUTS 2 level. In 2015, there were 5.8 million overnight tourists here, which is more than in Latvia (4.1. million), but less than in Lithuania (6.6 million). The Finnish region of Helsinki-Uusimaa reached almost the same numbers (5.4 millions). The most popular destination in our northern neighbouring country was North and East Finland, which attracts ski tourists (7.1 million).

In 2015, of all EU tourists 15.4% spent a night in an accommodation establishment outside the European Union. Tourists from the United Kingdom (28.4%) and Estonia (27.9%) travelled outside the EU the most. Romanian (1%) and Greek (5.6%) tourists travelled out of the EU the least. The favourite destinations for Europeans are the United States and Turkey, where tourists spent respectively 13.8% and 10.4% of all nights spent outside the EU.

PÕHINÄITAJAD, 2012–2017

MAIN INDICATORS, 2012–2017

Tabel 1. Põhinäitajad aastate ja kvartalite kaupa, 2012–2017

Table 1. Main indicators by years and quarters, 2012–2017

Period	Keskmine brutokuupalk, eurot ^a	Keskmine brutokuupalka muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, % ^a	Keskmine vanaduspension kuus, eurot ^b	Hõivatud ^c	Töötud ^c
				tuhat	
<i>Period</i>	<i>Average monthly gross wages and salaries, euros^a</i>	<i>Change of average monthly gross wages and salaries over corresponding period of previous year, %^a</i>	<i>Average monthly old-age pension, euros^b</i>	<i>Employed^c</i>	<i>Unemployed^c</i>
				thousands	
2012	887	5,7	312,9	614,9	68,5
2013	949	7,0	327,4	621,3	58,7
2014	1 005	5,9	345,1	624,8	49,6
2015	1 065	6,0	365,6	640,9	42,3
2016	1 146	7,6	386,0	644,6	46,7
2012					
I kvartal	847	6,9	303,4	604,5	77,4
II kvartal	900	5,0	316,2	614,0	68,8
III kvartal	855	5,7	316,1	625,8	65,9
IV kvartal	916	5,9	315,9	615,4	61,9
2013					
I kvartal	900	6,3	315,9	610,1	67,5
II kvartal	976	8,5	331,3	632,1	55,0
III kvartal	930	8,8	331,4	627,1	53,3
IV kvartal	986	7,6	331,0	616,1	58,9
2014					
I kvartal	966	7,3	330,9	605,8	56,6
II kvartal	1 023	4,8	349,9	629,5	47,7
III kvartal	977	5,0	350,0	633,7	51,3
IV kvartal	1 039	5,3	349,6	630,3	42,7
2015					
I kvartal	1 010	4,5	349,5	623,1	44,2
II kvartal	1 082	5,8	371,3	640,1	44,4
III kvartal	1 045	6,9	370,9	661,0	36,5
IV kvartal	1 105	6,4	370,7	639,4	43,9
2016					
I kvartal	1 091	8,1	370,6	630,0	43,6
II kvartal	1 163	7,6	391,4	657,0	45,3
III kvartal	1 119	7,1	390,2	653,3	52,9
IV kvartal	1 182	7,0	390,3	638,2	45,1
2017					
I kvartal	1 153	5,7	390,7	646,8	38,4
II kvartal	1 242	6,8	409,9	653,5	49,0

^a 1999. aastast ei hõlma keskmine brutokuupalk ravikindlustushüvitist.

^b Sotsiaalkindlustusameti andmed.

^c 15–74-aastased.

^a Since 1999, the average monthly gross wages and salaries do not include health insurance benefits.

^b Data of the Social Insurance Board.

^c Population aged 15–74.

Töøjõus osalemise määr ^a	Tööhõive määr ^a	Töötuse määr ^a	Tarbijahinna- indeks	Tööstustoodangu tootjahinnaindeks	Period
%			muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, %		Period
<i>Labour force participation rate^a</i>	<i>Employment rate^a</i>	<i>Unemployment rate^a</i>	<i>Consumer price index</i>	<i>Producer price index of industrial output</i>	
%			change over corresponding period of previous year, %		
67,6	60,8	10,0	3,9	2,3	2012
68,0	62,1	8,6	2,8	4,1	2013
68,0	63,0	7,4	-0,1	-1,6	2014
69,4	65,2	6,2	-0,5	-2,0	2015
70,4	65,6	6,8	0,1	-0,7	2016
					2012
67,5	59,8	11,3	4,4	3,3	1st quarter
67,5	60,7	10,1	3,9	2,0	2nd quarter
68,4	61,9	9,5	3,7	1,9	3rd quarter
67,0	60,9	9,1	3,7	2,1	4th quarter
					2013
67,7	61,0	10,0	3,5	4,6	1st quarter
68,7	63,2	8,0	3,4	4,7	2nd quarter
68,0	62,7	7,8	2,8	3,9	3rd quarter
67,5	61,6	8,7	1,5	3,3	4th quarter
					2014
66,8	61,1	8,5	0,6	-1,2	1st quarter
68,3	63,5	7,0	0,0	-2,0	2nd quarter
69,1	63,9	7,5	-0,6	-1,1	3rd quarter
67,9	63,6	6,3	-0,5	-2,0	4th quarter
					2015
67,8	63,3	6,6	-0,9	-1,6	1st quarter
69,6	65,1	6,5	0,0	-1,7	2nd quarter
70,9	67,2	5,2	-0,5	-2,7	3rd quarter
69,5	65,0	6,4	-0,5	-2,1	4th quarter
					2016
68,6	64,1	6,5	-0,4	-1,4	1st quarter
71,5	66,9	6,5	-0,7	-1,6	2nd quarter
71,9	66,5	7,5	0,4	-1,1	3rd quarter
69,6	65,0	6,6	1,3	1,5	4th quarter
					2017
70,2	66,3	5,6	3,0	2,8	1st quarter
72,0	66,9	7,0	3,1	3,7	2nd quarter

^a 15–74-aastased.^a Population aged 15–74.

Tabel 1. Põhinäitajad aastate ja kvartalite kaupa, 2012–2017

Table 1. Main indicators by years and quarters, 2012–2017

Periood	Tööstus- toodangu mahuindeks ^a	Elektrienergia toodangu mahuindeks ^a	Eksporti- hinnaindeks	Impordi- hinnaindeks	Ehitushinna- indeks	Ehitusmahu- indeks ^b
Period	Volume index of industrial production ^a	Volume index of electricity production ^a	Export price index	Import price index	Construction price index	Construction volume index ^b
muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, % change over corresponding period of previous year, %						
2012	1,1	-7,0	1,8	4,0	4,6	16,6
2013	4,1	10,9	-1,1	-1,6	5,2	-0,1
2014	3,9	-6,3	-2,6	-2,2	0,5	-2,1
2015	0,3	-16,8	-3,9	-3,8	0,5	-4,5
2016	2,4	16,8	-0,5	-2,3	-0,8	2,6
2012						
I kvartal	2,2	-17,3	5,0	5,8	5,0	25,8
II kvartal	1,2	-8,0	1,4	4,4	4,7	27,9
III kvartal	-1,3	-3,1	0,5	3,0	5,0	12,7
IV kvartal	2,3	1,9	0,4	2,9	3,7	6,8
2013						
I kvartal	3,8	21,7	-0,8	-0,1	5,6	0,8
II kvartal	5,4	16,0	-0,9	-2,6	5,2	-0,4
III kvartal	5,1	14,7	-1,2	-2,1	5,3	3,6
IV kvartal	2,1	-4,7	-1,7	-1,5	4,7	-4,7
2014						
I kvartal	1,6	-19,2	-2,3	-2,4	2,3	-2,9
II kvartal	2,6	-2,4	-2,2	-1,7	0,8	-3,5
III kvartal	4,8	-7,0	-2,2	-1,1	-0,2	-7,4
IV kvartal	6,7	2,7	-3,7	-3,6	-0,7	6,5
2015						
I kvartal	3,5	-0,1	-4,3	-4,7	0,1	-1,2
II kvartal	1,3	-24,0	-3,3	-1,9	0,7	-4,2
III kvartal	-1,2	-22,2	-4,5	-4,3	0,6	-2,7
IV kvartal	-2,2	-20,5	-3,6	-4,2	0,7	-5,0
2016						
I kvartal	-2,6	-5,0	-3,0	-4,0	-0,7	3,4
II kvartal	0,5	1,8	-2,4	-4,5	-1,3	4,2
III kvartal	4,0	41,2	-0,1	-2,2	-0,7	0,5
IV kvartal	7,6	32,9	3,6	1,7	-0,5	2,9
2017						
I kvartal	13,0	26,8	6,7	6,6	0,7	20,5
II kvartal	10,5	40,6	5,7	4,3	1,5	17,6

^a 2016.–2017. aasta andmed põhinevad lühiajastatistikal.^b Ehitustööd Eestis ja välisriikides, 2016.–2017. aasta andmeid võidakse korrigeerida.
Tööstustoodangu mahuindeksi ja ehitusmahuindeksi puhul statistika Eesti majanduse
tegevusalade klassifikaatori EMTAK 2008 järgi.^a Short-term statistics for 2016–2017.^b Construction activities in Estonia and in foreign countries. The data for 2016–2017 may be revised.
In the case of volume index of industrial production and construction volume index, statistics according to
the Estonian Classification of Economic Activities (EMTAK 2008, based on NACE Rev. 2).

Järg – Cont.

Põllumajandus- saaduste tootjajhinna- indeks	Põllumajandus- saaduste toot- mise vahendite ostuhinnaindeks	Sisemajanduse koguprodukt (SKP) aheldamise meetodil ^a	Jooksevkonto osatähtsus SKP-s, % ^b	Ettevõtete müügitulu, miljonit eurot, jooksev- hindades ^c	Periood
muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, %					
<i>Agricultural output price index</i>	<i>Agricultural price index</i>	<i>Gross domestic product (GDP) by chain-linking method^a</i>	<i>Balance of current account as percentage of GDP, %^b</i>	<i>Net sales of enterprises, million euros, current prices^c</i>	<i>Period</i>
change over corresponding period of previous year, %					
1,4	4,0	4,3	-1,9	46 262,7	2012
6,7	3,0	1,9	0,5	50 357,2	2013
-5,7	-2,3	2,9	0,3	50 328,6	2014
-13,0	-0,8	1,7	2,0	49 065,8	2015
-2,5	-1,9	2,1	1,9	50 194,5	2016
2012					
4,1	3,2	5,1	-1,0	10 624,9	1st quarter
-5,8	2,7	5,0	-3,8	11 684,7	2nd quarter
-2,9	4,4	3,5	-3,1	11 821,2	3rd quarter
7,4	5,7	3,7	0,1	12 131,9	4th quarter
2013					
12,9	5,5	3,1	-0,6	12 054,1	1st quarter
27,4	4,8	1,0	0,9	12 733,1	2nd quarter
14,5	2,2	1,6	0,1	12 808,7	3rd quarter
-12,4	-0,4	2,1	1,6	12 761,3	4th quarter
2014					
4,0	-2,7	1,8	-3,8	11 798,0	1st quarter
-4,5	-2,8	3,0	0,8	12 869,6	2nd quarter
-10,0	-2,1	2,5	0,7	12 666,7	3rd quarter
-9,8	-1,4	4,1	2,9	12 994,3	4th quarter
2015					
-23,4	-1,1	1,5	-1,5	11 531,1	1st quarter
-18,6	-0,4	2,3	3,9	12 475,7	2nd quarter
-8,9	1,0	2,1	3,2	12 359,5	3rd quarter
-4,1	-0,7	0,9	2,0	12 699,5	4th quarter
2016					
-3,3	-1,0	2,2	-2,2	11 726,0	1st quarter
-7,7	-2,4	0,9	2,5	12 651,7	2nd quarter
-5,3	-2,3	2,0	5,5	12 619,2	3rd quarter
3,0	-1,8	3,1	1,4	13 197,6	4th quarter
2017					
21,6	0,1	4,6	1,4	12 686,9	1st quarter
28,5	1,3	5,7	1,9	13 969,9	2nd quarter

^a Referentsaasta 2010 järgi. 2013. aasta I kvartali – 2017. aasta I kvartali andmed on korrigeeritud.^b Eesti Panga andmed. 2013. aasta I kvartali – 2017. aasta I kvartali andmed on korrigeeritud.^c Andmed põhinevad lühiajastatistikal. Statistika Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori EMTAK 2008 järgi.^a Reference year 2010. The data for 1st quarter 2013 – 1st quarter 2017 have been revised.^b Data of Eesti Pank. The data for 1st quarter 2013 – 1st quarter 2017 have been revised.^c Short-term statistics. Statistics according to the Estonian Classification of Economic Activities (EMTAK 2008, based on NACE Rev. 2).

Tabel 1. Põhinäitajad aastate ja kvartalite kaupa, 2012–2017

Table 1. Main indicators by years and quarters, 2012–2017

Periood	Riigieelarve tulud ^a	Riigieelarve kulud ^a	Riigieelarve tulude ülekaal kuludest ^a	Eksport ^b	Import ^b	Kaubavahtuse bilanss ^b
	miljonit eurot, jooksevhindades					
Period	Revenue of state budget ^a	Expenditure of state budget ^a	Surplus of state budget ^a	Exports ^b	Imports ^b	Balance of trade ^b
	million euros, current prices					
2012	6 427,2	6 567,2	−140,0	12 521,1	14 096,5	−1 575,4
2013	6 556,2	6 853,0	−296,9	12 288,2	13 902,5	−1 614,4
2014	6 677,5	6 488,4	189,1	12 006,0	13 788,1	−1 782,0
2015	6 792,7	7 157,3	−364,6	11 570,5	13 104,7	−1 534,2
2016	7 318,8	7 326,8	−8,0	11 897,2	13 492,9	−1 595,8
2012						
I kvartal	1 519,9	1 472,7	47,2	2 996,9	3 340,9	−344,0
II kvartal	1 602,4	1 500,1	102,3	3 083,8	3 520,0	−436,2
III kvartal	1 484,8	1 767,5	−282,7	3 295,5	3 618,9	−323,4
IV kvartal	1 820,1	1 826,9	−6,8	3 144,9	3 616,6	−471,7
2013						
I kvartal	1 395,0	1 490,3	−95,3	3 098,1	3 405,8	−307,7
II kvartal	1 862,9	1 593,7	269,2	3 173,3	3 611,9	−438,6
III kvartal	1 697,3	1 763,3	−66,1	2 977,4	3 431,1	−453,7
IV kvartal	1 601,0	2 005,7	−404,7	3 039,4	3 453,7	−414,3
2014						
I kvartal	1 565,0	1 506,8	58,2	2 837,8	3 276,0	−438,2
II kvartal	1 730,4	1 537,0	193,4	3 005,3	3 492,8	−487,5
III kvartal	1 591,6	1 546,6	45,0	3 042,7	3 470,4	−427,7
IV kvartal	1 790,5	1 898,0	−107,5	3 120,3	3 549,0	−428,7
2015						
I kvartal	1 601,1	1 810,7	−209,6	2 831,5	3 189,0	−357,5
II kvartal	1 739,1	1 692,6	46,5	2 989,1	3 341,7	−352,6
III kvartal	1 676,3	1 709,8	−33,5	2 830,6	3 263,5	−432,9
IV kvartal	1 776,2	1 944,2	−168,0	2 919,2	3 310,5	−391,3
2016						
I kvartal	1 850,6	1 874,8	−24,2	2 775,6	3 223,6	−448,0
II kvartal	1 844,1	1 643,7	200,4	3 024,2	3 484,6	−460,4
III kvartal	1 742,3	1 775,1	−32,8	3 016,1	3 306,6	−290,5
IV kvartal	1 881,8	2 033,1	−151,3	3 081,4	3 478,3	−396,9
2017						
I kvartal	1 704,2	1 896,9	−192,7	3 107,9	3 741,7	−633,8
II kvartal	1 918,8	1 967,9	−49,2	3 271,4	3 718,2	−446,9

^a Rahandusministeeriumi andmed.^b Jooksva aasta andmeid täpsustatakse iga kuu, eelmiste aastate andmeid kaks korda aastas.^a Data of the Ministry of Finance.^b Data for the current year are revised monthly; data for the previous years are revised twice a year.

Järg – Cont.

Jaemüügi mahuindeksi muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, % ^a	Sõitjatevedu, tuhat sõitjat ^b	Kaubavedu, tuhat tonni ^c	Lihatoodang (eluskaalus) ^d	Piima- toodang ^d	Muna- toodang ^d	Period
muutus eelmise aasta sama perioodiga võrreldes, %						
<i>Change of retail sales volume index over corresponding period of pre- vious year, %^a</i>	<i>Carriage of passengers, thousands^b</i>	<i>Carriage of goods, thousand tonnes^c</i>	<i>Production of meat (live weight)^d</i>	<i>Production of milk^d</i>	<i>Production of eggs^d</i>	<i>Period</i>
change over corresponding period of previous year, %						
8	200 746,5	78 142	-2,4	4,1	-2,3	2012
6	216 040,5	78 726	1,4	7,0	5,8	2013
7	211 015,1	75 141	1,2	4,3	5,0	2014
8	213 990,2	66 219	3,1	-2,7	2,5	2015
6	207 531,7	65 354	-4,3	0,0	-2,6	2016
2012						
12	50 840,5	19 577	-0,4	8,1	-1,1	1st quarter
8	50 919,1	19 396	-3,1	1,2	-2,9	2nd quarter
6	50 166,2	18 630	-3,4	3,2	-6,1	3rd quarter
5	48 820,8	20 538	-2,8	4,2	0,9	4th quarter
2013						
5	55 234,3	21 040	3,3	2,8	-0,9	1st quarter
6	53 601,1	19 463	0,0	6,9	-2,7	2nd quarter
5	53 297,5	18 749	1,7	8,7	18,1	3rd quarter
6	53 907,6	19 474	0,6	9,7	9,9	4th quarter
2014						
6	54 844,4	19 220	5,3	10,1	18,1	1st quarter
6	52 806,9	17 376	0,0	4,7	2,6	2nd quarter
7	51 113,9	18 559	0,0	4,2	-6,7	3rd quarter
7	52 249,9	19 986	-0,3	-1,4	7,4	4th quarter
2015						
9	57 669,1	18 063	2,7	-4,6	-8,6	1st quarter
7	54 095,2	15 958	4,9	-4,2	0,8	2nd quarter
8	50 425,1	15 954	-0,3	-2,9	6,5	3rd quarter
8	51 800,7	16 245	5,1	0,9	11,9	4th quarter
2016						
7	52 968,6	16 177	-7,8	4,0	15,1	1st quarter
7	53 418,5	15 352	-0,7	2,9	5,0	2nd quarter
4	49 779,6	16 763	0,0	-2,3	-10,7	3rd quarter
5	51 365,0	17 062	-8,3	-4,4	-17,1	4th quarter
2017						
5	53 406,4	14 596	-8,8	-1,7	-9,9	1st quarter
4	...	...	-9,2	-0,7	-1,2	2nd quarter

^a Andmed põhinevad lühiajastatistikal. 2017. aasta andmeid võidakse korrigeerida. Statistika Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori EMTAK 2008 järgi.

^b Eesti veondusettevõtete sõitjateveo andmed. Andmeid võidakse korrigeerida järgmise kvartali andmete lisamisel.

^c Eesti veondusettevõtete kaubaveo andmed. Andmeid võidakse korrigeerida järgmise kvartali andmete lisamisel.

^d 2017. aasta andmed on esialgsed.

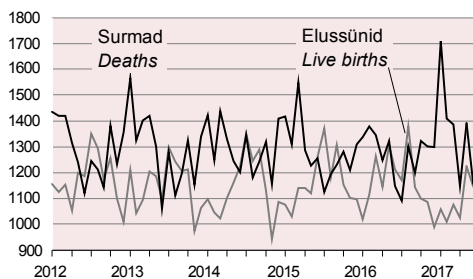
^a Short-term statistics. The data for 2017 may be revised. Statistics according to the Estonian Classification of Economic Activities (EMTAK 2008, based on NACE Rev. 2).

^b Carriage of passenger data of Estonian transport enterprises. The data may be revised when the data for the next quarter are added.

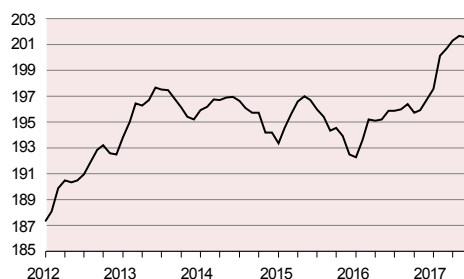
^c Carriage of goods data of Estonian transport enterprises. The data may be revised when the data for the next quarter are added.

^d Preliminary data for 2017.

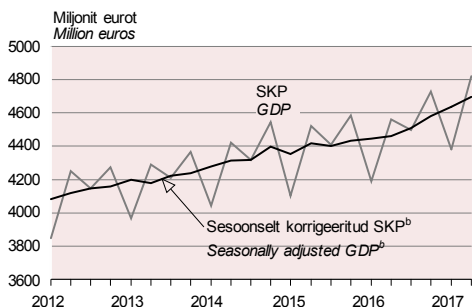
Loomulik rahvastikumuutumine Natural change of population

Tarbijahinnaindeks, 1997 = 100 Consumer price index, 1997 = 100

Sisemajanduse koguprodukt aheldatud väärtustes (referentsaasta 2010 järgi)^a Gross domestic product at chain-linked volume (reference year 2010)^a

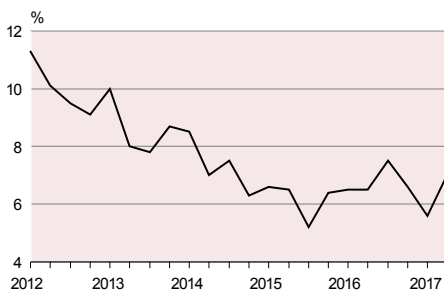
^a Referentsaasta järgi ahelindeksiga arvutatud väärtused (referentsaasta väärtused korrutatakse arvustusperioodi ahelindeksiga). Referentsaasta on püsivhindades näitajate esitamiseks kasutatav tinglik aasta, indeksite seeria alguspunkt. Ahelindeks on järjestikuste perioodide aheldamiseks loodud kumulatiivne indeks, mis näitab komponendi kasvu võrreldes referentsaastaga. 2013. aasta I kvartali – 2017. aasta I kvartali andmed on korrigeeritud.

^b Aegnidade sesoonne korrigeerimine tähendab kindlaks teha ja kõrvaldada regulaarsed aastasisesed mõjud, et esile tuua majandusprotsesside pika- ja lühiajaliste trendide dünaamikat. SKP on sesoonselt ja tööpäevade arvuga korrigeeritud.

^a Values calculated by chain-linked index of reference year (values at reference year are multiplied by chain-linked index of the calculated period). Reference year is a conditional year for calculating chain-linked data and starting point of the series of chain-linked indices. Chain-linked index is a cumulative index for chain-linking sequential periods and it expresses the growth rate of a component compared to the reference year. The data for 1st quarter 2013 – 1st quarter 2017 have been revised.

^b Seasonal adjustment of time series means identifying and eliminating regular within-a-year influences to highlight the underlying trends and short-run movements of economic processes. GDP is seasonally and working-day adjusted.

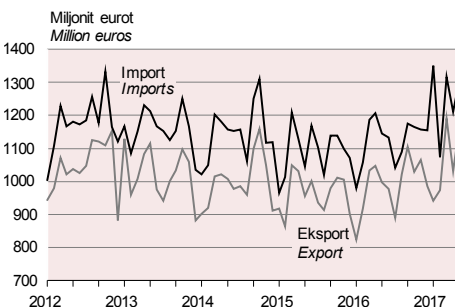
15–74-aastaste töötuse määr Unemployment rate of population aged 15–74

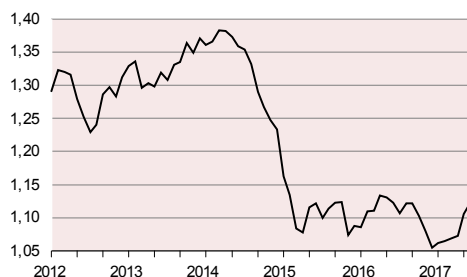
Tööstustoodangu tootjahinnaindeks, 2010 = 100 Producer price index of industrial output, 2010 = 100

Väliskaubandus Foreign trade

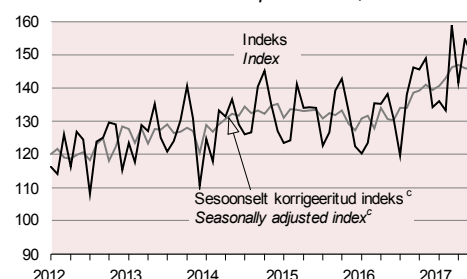

USA dollari kuukeskmine kurss euro suhtes Average monthly exchange rate of the US dollar against the euro

Allikas: Euroopa Keskpank
Source: European Central Bank

Tööstustoodangu mahuindeks, 2010 = 100^a Volume index of industrial production, 2010 = 100^a

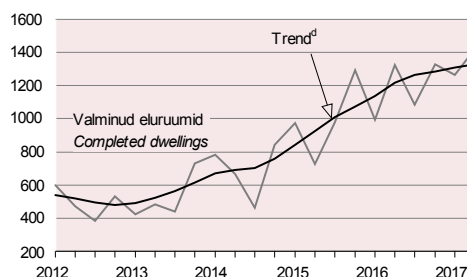
^a Statistika Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori EMTAK 2008 järgi.

^c Aegride sesoonne korrigeerimine tähendab kindlaks teha ja kõrvaldada regulaarsed aastasisesed mõjud, et esile tuua majandusprotsesside pika- ja lühiajaliste trendide dünaamikat.

^a Statistics according to the Estonian Classification of Economic Activities (EMTAK 2008, based on NACE Rev. 2).

^c Seasonal adjustment of time series means identifying and eliminating regular within-a-year influences to highlight the underlying trends and short-run movements of economic processes.

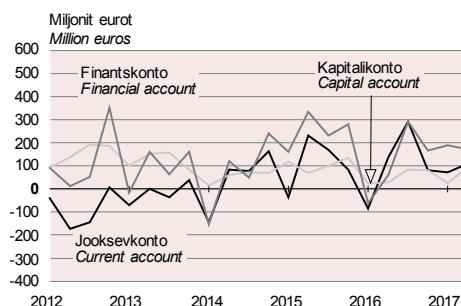
Valminud eluruumid Completed dwellings

^d Trend – aegrea pikaajaline arengusuund.

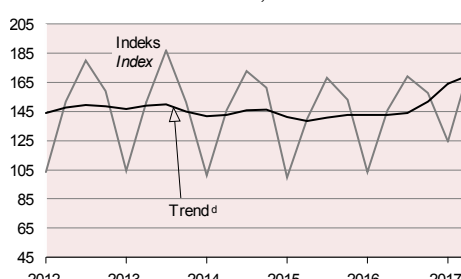
^d Trend – the long-term general development of the time series.

Maksebilanss Balance of payments

Allikas/Source: Eesti Pank

Ehitismahuindeks, 2010 = 100^b Construction volume index, 2010 = 100^b

^b Ehitustööd Eestis ja välisriikides. Statistika Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori EMTAK 2008 järgi.

^d Trend – aegrea pikaajaline arengusuund.

^b Construction activities in Estonia and in foreign countries. Statistics according to the Estonian Classification of Economic Activities (EMTAK 2008, based on NACE Rev. 2).

^d Trend – the long-term general development of the time series.

Majutatute ööbimised Nights spent by accommodated persons

